

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Disertační práce

2015

Mgr. Vojtěch Kábrt

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

Protestantismus na českém severovýchodě

Život evangelických sborů v katolické společnosti

od poloviny 19. století do roku 1938.

Disertační práce

Autor:	Mgr. Vojtěch Kábrt
Studijní program:	P7105 Historické vědy
Studijní obor:	České a československé dějiny
Vedoucí práce:	PhDr. Veronika Středová, Ph.D.
Místo a rok odevzdání disertační práce	Hradec Králové 2015

Zadání závěrečné práce

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracoval pod vedením svého školitele samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 27. 2. 2015

Podpis

Poděkování

Za vedení této disertační práce děkuji své školitelce, paní PhDr. Veronice Středové, Ph.D. Za velkou trpělivost a pochopení při práci na této disertaci děkuji své rodině, zejména pak manželce Kateřině.

Anotace

Vojtěch KÁBRT, *Protestantismus na českém severovýchodě, život evangelických sborů v katolické společnosti od poloviny 19. století do roku 1938*, Hradec Králové, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové 2015, 214 s. Disertační práce.

Disertační práce se zabývá dějinami evangelických sborů na severovýchodě Čech. Obsah je zaměřen na tři hlavní evangelické sbory v Klášteře nad Dědinou a v Černilově, od kterých se postupně oddělovaly další sbory. Jednotlivé sbory jsou analyzovány v několika rovinách: pozornost je věnována osobám farářů a jejich činnosti uvnitř sborů, ekonomické situaci sborů, procesům souvisejícím s dělením sborů, sociální skladbě členů sborů a jejich soužití s jinými konfesemi, zejména pak s příslušníky majoritní římskokatolické církve. Práce zachycuje jak specifika jednotlivých sborů, tak procesy vlastní všem zdejším evangelickým komunitám. Práce kombinuje klasické metody historického výzkumu se statistickými postupy i se sociologií náboženských skupin.

Klíčová slova: evangelíci, Královéhradecko, církve, 19. století, 20. století

Annotation

Vojtěch Kábrt, *Protestantism in the north-east of Bohemia, the life of Protestant communities in Catholic society from the half of the 19th century to year 1938*, Hradec Králové, Faculty of Arts of the University of Hradec Králové 2015, 214 p. PhD thesis.

This PhD thesis deals with the history of Protestant communities in the north-east of Bohemia. The subject matter focuses on three main Protestant communities in Klášter nad Dědinou and in Černilov from which other Protestant communities gradually separated. Particular communities are analysed on several levels: attention is paid to the persons of pastors and their activities inside the communities, economical situation of the communities, processes connected with separation of the communities, social structure of the members of communities and their coexistence with other denominations, especially with the members of the majority Roman Catholic church. The thesis describes both special characteristics of particular communities and processes typical of all local Protestant communities. The thesis combines classical methods of historical research with statistical procedures and with the sociology of religious groups.

Key words: Protestants, the region of Hradec Králové, churches, the 19th century, the 20th century

Obsah:

Úvod - stav a možnosti výzkumu.....	10
1. Proměna náboženských poměrů v českých zemích od 2. poloviny 19. století do konce 1. republiky.....	24
2. Klášterský evangelický sbor h. v. a jeho sbory filiální.....	34
2.1 Třebechovice pod Orebem	63
2.2 Hronov	74
3. Černilovský evangelický sbor h.v. a jeho sbory filiální.....	90
3.1 Semonice.....	106
4. Černilovský evangelický sbor a.v. a jeho sbory filiální.....	121
4.1 Černilovské filiální sbory a. v. a pozdější sbory samostatné: Bohuslavice nad Metují, Šonov, Rokytník.....	147
Závěr	199
Seznam zkratk	205
Seznam pramenů a literatury	206
Jmenný rejstřík	215
Přílohy	222

Úvod - stav a možnosti výzkumu

Studium českých náboženských dějin zažilo v posledních dvou desetiletích značný nárůst obliby, který se projevuje mj. stále detailnějším výzkumem doposud poněkud přehlížených nekatolických náboženských komunit. Pro komplexní poznání minulosti českých zemí je přitom zpracování náboženských dějin jedním z klíčových oborů, neboť rozdílné vyznání jejich obyvatel se nejednou stalo hybatelem důležitých politických změn.

Tato věroučná rozdělenost se ostatně promítla i do historiografické produkce českých náboženských dějin.¹ Zaměříme zde pozornost na reflexi dějin, a tedy i na dosavadní stav výzkumu tolerovaných evangelických církví (a. v. a h. v.) ustavených po roce 1781 se zvláštním zřetelem na východní a severovýchodní Čechy.

Práci vzniklých v prvních desetiletích legální existence augsburských a reformovaných sborů na přelomu 18. a 19. století je jen velmi málo. Bylo to dáno absencí evangelických intelektuálních osobností, které by byly schopny zachytit svoje nedávné dějiny, a také celkově problematickým společenským a ekonomickým postavením jen tolerovaných evangelíků v katolické společnosti. Katolické *milieu* nemělo zájem se dějinami odpadlých členů zabývat. Tato lhostejnost katolických historiků ostatně přetrvala do 20. století a přenesla se na badatele bezkonfesijní. Dějiny reformovaných, augsburských a posléze českobratrských sborů tak byly až do přelomu 20. a 21. století mapovány především evangelicky orientovanými autory. Platí to ostatně i pro další české nekatolické církve.

První generaci českých evangelíků tvořili vesměs prostí venkované, kteří si byli právě díky perifernosti svého bydliště schopni uchovat svoje nekatolické přesvědčení. Neměli ale vlohly zachytit v písemné podobě pro ně současné události. Těmi disponovali jejich faráři. Ale pokud již byli evangeličtí duchovní nuceni něco vydávat tiskem, jednalo se o akutně potřebné texty kázání pro domácí čtené bohoslužby nebo zpěvníky.² Proto se do poloviny 19. století setkáváme především jen s osobními vzpomínkami tehdejších farářů, kteří pocházeli z uherské části habsburské monarchie. Jejich paměti vycházely až péčí jejich žáků a farářských pokračovatelů se značným časovým odstupem v 80. a 90. letech 19. století. Jednalo se především o Jana Vegha (1755-1830) a Jana Szalatnaye (1758-1827).³

¹ Jan HERBEN, *Jan Nepomucký. Spor dějin českých s církví římskou*, Praha 1920.

² Jan VEGH, *Kázanj o pokogi, a wsseligakých způsobech geho...držené w Domě Božjm Libišským dne 12. Dubna Léta Páně 1801, Praha 1801*. TÝŽ, *Horliwé a nábožné Modlitby křestanské*, Praha 1807; Štěpán LEŠKA, *Nová kniha zpěvů křestanských s připojeným Řádem evangelickým církví Augšpurského vyznání v království Českém, sepsaná a vydaná od Štěpána Lešky, církvi evangelických a. v. v království Českém superintendenta*, Praha 1796;

³ Justus SZALATNAY, *Ze zápisků Jana Véggha*, Praha 1882. Černilovský farář Szalatnay měl k Veghovi úzký osobní vztah, neboť byl jeho vnukem. Veghovi se později věnoval i Ferdinand HREJSA, *Jan Vegh*, Praha 1930.

Pozoruhodnou knihou pro výzkum evangelického živilu na kladském pomezí jsou paměti strouženského faráře Jozefa Ernsta Bergmana, které vyšly zásluhou brněnské Biblické jednoty v roce 1930. Bergman v nich zachytil svoji službu v malé kladské osadě Stroužné (něm. Straussney, pol. Pstrążna) v letech 1830-1849.⁴

Zásadním zlomem v české historiografii evangelických církví se stalo vydání protestantského provizoria (1849) a protestantského patentu (1861), díky nimž se jejich postavení v Předlitavsku nejprve výrazně zlepšilo a nakonec i formálně zrovnoprávnilo s dominující římskokatolickou církví. První prací, v níž se objevily i charakteristiky existujících sborů, byla v roce 1863 vydaná *Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*.⁵ Za jejím sepsáním stálo autorské trio čelných reformovaných farářů, Heřman z Tardy, Jan Janata a Václav Šubert. V této době již mezi faráři převažoval český živel, který díky možnosti studovat na řadě evropských teologických učilišt' (nejčastěji Vídeň, Basilej, Halle, Edinburg) získával intelektuální rozhled a sebevědomí. Právě generace farářů, která nastupovala v 60. letech do duchovenské služby, měla zásluhu na výrazném zintenzivnění literární produkce, která se začala zpočátku jen nahodile, později systematictěji věnovat vlastním dějinám. Do kategorie „nahodilých“ prací lze začlenit celou řadu almanachů, které vytvářeli faráři sborů nebo kantoři z jejich evangelických škol. Zlatou érou almanachů byla především 80. léta 19. století, kdy většina tolerančních sborů slavila sté výročí svého vzniku. Zpravidla s nevelkým několikaletým odstupem se pak ve sborech připomínala stejně dlouhá existence modlitebny. Při těchto příležitostech byly vydávány tištěné sborníky, v nichž byl izolovaně zachycen vznik a vývoj sboru. Tyto almanachy se opíraly buď o pamětní knihy jednotlivých sborů, nebo dochované archivní materiály. Důležitým prvkem byly samozřejmě tradované historiky ze života dřívějších farářů. Pro oblast severních a východních Čech vznikly takovéto práce v Klášteře nad Dědinou⁶, Černilově⁷, Křížlicích⁸, Bukovce,⁹ nebo již spíše středočeské Hořátvi.¹⁰ Důležitým médiem, jímž se

Hrejsa zpracoval a vydal paměti i dalšího významného faráře z první uherské generace farářů TÝŽ, *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931.

⁴ Jozef Ernst BERGMAN, *Letopisy památných událostí evangelicko-křesťanské obce v Stroužném (1830–1849)*, Brno 1930.

⁵ Jan JANATA – Heřman z TARDY – Václav ŠUBERT, *Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*, Praha 1864.

⁶ František ČERNOHORSKÝ, *K stoleté památce postavení evang. ref. chrámu Páně v Klášteře*, Praha 1885.

⁷ Justus SZALATNAY, *Paměti evanjelického reformovaného sboru v Černilově*, Černilov 1886.

⁸ Bohdan KUTLÍK, *Zrcadlo křížlické 1881 neb Dějiny církve ev. augsb. vyznání v Křížlicích. Na 100letou památku tolerančního patentu*, Praha 1881.

mohla veřejnost informovat o dějinách sborů, byly nově vzniklé evangelické časopisy.¹¹ Především Hlasy ze Siona (od roku 1861) a Evanjelický církevník (od roku 1870). Na jejich stránkách byly uveřejňovány kromě zpráv o aktuálním dění v jednotlivých sborech i medailony z jejich historie.¹²

Rok 1881 dal při stoletém jubileu vzniku tolerančního patentu podnět k vydání systematických dějin evangelických církví. Připomeňme alespoň dílo Ludvíka Bohumila Kašpara *Památník reformované církve Českomoravské obsahující popsání všech sborů evanjelických H. V. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících*.¹³ Souhrnné almanachy byly zpravidla vytvářeny na základě zpráv, které poskytly editorovi jednotlivé sbory. Nezakládaly se na studiu dějin konkrétních sborů. Tato praxe byla použita při tvorbě almanachů v dalších desetiletích, i za první republiky. Podobné informace (případně i chyby), lze tak nalézt jak v almanaších jednotlivých sborů, tak v dílech obecných. Nelze zapomenout ani na oblíbené evangelické kalendáře, jejichž přílohou bývaly přehledové schematismy, které v základních statistických datech charakterizovaly jednotlivé evangelické sbory.¹⁴

Od počátku 20. století začaly vznikat v evangelickém *milieu* specializované dějepisné práce s cílem odborně zachytit vlastní minulost. Mnohé ideové průsečíky mezi narůstajícím českým nacionalismem a českojazyčnými evangelickými sbory (Hus, Chelčický, Komenský, jednota bratrská) dodávaly evangelíkům patřičnou sebedůvěru a poukazováním na svoji historii se snažily českému národu představit sebe jako dědice jeho nejlepších tradic. O tuto dějepisnou produkci se starala nová vlna duchovních, z nichž řada prošla formací pod vlivem Čeňka Duška.¹⁵ Svoje studie začíná uveřejňovat Ferdinand Hrejsa, jehož publikační vrchol přijde teprve v meziválečném období.¹⁶ Jeho studie nejsou sice přímo orientovány na problematiku severovýchodních Čech, ale zachytil v nich dějiny a osobnosti doby toleranční i

⁹ Josef DOBIÁŠ, *Dějiny evangelického reformovaného sboru v Bukovce až do roku 1856*, in: Dobiášův historický časopis, Pardubice 1881, s. 1–48.

¹⁰ *Stoletá památka posvěcení ev. ref. chrámu Páně v Hořátvi*, Pardubice 1893.

¹¹ K tomuto tématu vydal studii Zdeněk R. NEŠPOR, *Století evangelických časopisů, 1849–1948*, Praha 2010.

¹² *Historie ev. církve Bohuslavické v Čechách*, in: Evanjelický církevník, roč. 2, 1871, s. 277–283.

¹³ Ludvík Bohumil KAŠPAR, *Památník reformované církve Českomoravské obsahující popsání všech sborů evanjelických H. V. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících. S pomocí mnohých bratří sestavil L. B. Kašpar*, Praha 1881.

¹⁴ Kalendář Orloj vycházel v letech 1868 až 1916, kalendář Hus 1891 až 1917. Kalendář Komenský, který vznikl v roce 1918 spojením obou předchozích, vyšel jen jednou. V období první republiky na tuto tradici navázalo nakladatelství Kalich vydáváním Kalendáře česko-bratrského (1922–1947), který v dalších letech vycházel pod názvem Evangelický kalendář.

¹⁵ Osobě Čeňka Duška se odrobně věnoval Antonín FRINTA, *Čeňk Dušek, osobnost a výběr z jeho prací*, Praha 1933.

¹⁶ Z autorů dějin evangelických církví vyniká Ferdinand HREJSA, *Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*, Praha 1927; TÝŽ, *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách*, in: Kvačalův sborník, Bratislava 1933, s. 151–170; TÝŽ, *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931; TÝŽ, *Jan Véggh. K 150letému výročí tolerance*, Praha 1930.

druhé poloviny 19. století, ve kterých se objevují události mající vztah k námi sledované oblasti. Pedagog a vlastivědný badatel Emanuel Havelka shrnul v publikaci *Protestantské školství v Čechách a na Moravě* z roku 1910 dějiny všech protestantských škol, včetně těch, které vydržovaly sbory na Královéhradecku.¹⁷ Kniha je kompilátem zpráv o školách získaných ze sborových a školních kronik. Z regionálních dějin zmiňme ještě Havelkovy dějiny podkrkonošského evangelického sboru v Libštátě, vydané pod názvem *Světlo na horách*.¹⁸

Zlatou érou domácí evangelické historiografie byla doba meziválečná. Nově utvořená Českobratrská církev evangelická sice nezískala očekávanou podporu u stále více se sekularizující české společnosti, ale dosáhla zřízení Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké (HČEFB). V jejím rámci samozřejmě existovala katedra dějin, na níž začaly být dějiny českého protestantismu systematicky zkoumány. Za použití moderních historických metod byly zpracovávány jak celocírkevní dějiny, tak úzce profilovaná témata. Mezi významné odborníky této fakulty na církevní dějiny patřil kromě zmiňovaného Ferdinanda Hrejsy především Rudolf Říčan (1899-1975). Díky svému farářskému působení v Bohuslavicích nad Metují na východě Čech a skutečnosti, že byl vnukem Karla Eduarda Lányho, získal k tomuto kraji osobní vztah, jenž se posléze projevil v několika jeho dílech.¹⁹

V knize *Vyznání a vyznavači* se věnuje problematice konfesionalismu v evangelických církvích 2. pol. 19. stol. Zmiňuje se přitom o důležitých farářských osobnostech poděbradského reformovaného seniorátu: Janu Janatovi, Pavlu Jelenovi, Josefu Šárovi. Další z církevních historiků Josef Václav Lukášek zpracoval život Jana Janaty, dlouholetého seniora poděbradského reformovaného seniorátu a zetě klášterského faráře a superintendenta Jana Veselého.²⁰ Lukášková práce *Počátky evanj. církve v Praze* z roku 1914 se mj. stala pro další generace evangelických kronikářů a historiků návodem, jak popsat důkladně dějiny vlastního sboru.²¹ Z farářské rodiny třebechovického duchovního Josefa Čapka pocházel významný český literární historik a komeniolog Jan Blahoslav Čapek. Z jeho díla je pro poznání dějin evangelických církví přínosná *Československá literatura toleranční 1781-1861*.²²

¹⁷ Emanuel HAVELKA, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, Praha 1910.

¹⁸ TÝŽ, *Světlo na horách*, Praha 1939.

¹⁹ Rudolf ŘÍČAN, *Mladá léta Karla Eduarda Lányho*, Praha 1935; TÝŽ, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*, Praha 1938; TÝŽ, *Památník k 50. výročí založení Lutherova ústavu, nyní Husova domu v Hradci Králové*, Hradec Králové 1933; TÝŽ, *Vyznání a vyznavači*, Praha 1940, s. 46–50.

²⁰ Josef Václav LUKÁŠEK, *Jan Janata a naše minulost*, Praha 1931.

²¹ TÝŽ, *Počátky evanj. církve v Praze, příspěvek k době toleranční*, Praha 1914.

²² Jan Blahoslav ČAPEK, *Československá literatura toleranční*, Praha 1933.

Také v éře první republiky pokračovalo vydávání almanachů a památníků. Z celocírkevního hlediska vyniká práce proděkana HČEFB Františka Bednáře, který svoji knihu člení po jednotlivých seniorátech, v nichž je každému sboru věnována patřičná pozornost.²³ U příležitosti životního jubilea klášterského faráře Oskara Opočenského (1848-1938) byl vydán v roce 1928 *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou*.²⁴ Připomenout dlouholetého černilovského reformovaného faráře Justa Szalatnaye (1834-1915) měl další z východočeských památníků. Vyšel v roce 1934 v Kutné Hoře. Vydal jej Szalatnayův syn Viktor, jenž při jeho sestavování použil otcovy vlastní paměti.²⁵ Svého vlastního sborníku se dočkal při padesátiletém výročí samostatnosti také českobratrský sbor v Šonově (1928),²⁶ stejně jako sbor v Třebechovicích pod Orebem, slavící v roce 1930 šedesát let od postavení svého kostela na náměstí.²⁷ Za odlišných podmínek vznikla kniha Marty Šárové *Na Chocholouši*.²⁸ Jedná se o vzpomínky dcery dlouholetého hronovského reformovaného faráře a seniora Josefa Šáry. Zachycují počátky a rozvoj hronovského evangelického reformovaného sboru od 70. let 19. století do let 20. století následujícího. Byly vydány jako pocta svému otci a reakce na pohnutý závěr jeho života. Senior Šára (1843-1923) se dostal koncem roku 1922 do konfliktu s vlastními věřícími. V důsledku nervového vypětí byl stížen mozkovou mrtvicí, které podlehl. Šárová čerpá z vlastních pamětí a vzpomínek otce. Obzvláště u starších událostí se ale její zápisy rozcházejí s informacemi obsaženými v dochovaných archivních pramenech. Dalším tištěným zdrojem informací o hronovském českobratrském evangelickém sboru jsou jeho výroční zprávy vydávané ve 30. letech 20. století, které byly publikovány pod názvem *Ročenka Českobratrské církve evangelické v Hronově*.

Výročí 150 let od tolerančního patentu podnítilo českobudějovického evangelického faráře Jana Toula vydat v roce 1931 *Jubilejní knihu Českobratrské evangelické rodiny*. Je to první ucelený schematismus evangelických farářů a. v. a h. v. doplněný jejich stručnými biografickými daty, a dokonce fotografiemi.²⁹ V roce 1928 byl vydán Kostnickou jednotou

²³ František BEDNÁŘ, *Památník českobratrské církve evangelické. Českobratrská církev evangelická a její senioráty a sbory na stezkách minulosti a na prahu přítomnosti*, Praha 1924.

²⁴ *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou*, Třebechovice pod Orebem 1928.

²⁵ Viktor SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský*, Kutná Hora 1934.

²⁶ *Památník českobratrského sboru v Šonově*, Nové Město nad Metují 1928. Autorem stěžejní historické části byl člen zdejšího sboru Jaroslav Sochor.

²⁷ *Památník čbr. sboru evang. v Třebechovicích p. O. Na paměť 60. výročí založení sboru a 50. výročí otevření chrámu Páně*, Třebechovice pod Orebem 1930.

²⁸ Marta ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši*, Praha 1923. Kniha se dočkala druhého vydání v roce 2001 péčí literární historičky Evy Koudelkové v libereckém nakladatelství Bor.

²⁹ Jan TOUL, *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny k 150letému jubileu tolerančního patentu 1781-1931*, České Budějovice 1931.

Jubilejní almanach-schematism s vyličením vzniku sjednocené Českobratrské církve evangelické v roce 1918 a s heslovitým schematismem všech seniorátů a sborů.³⁰ Brožura obsahuje základní data dalších protestantských církví, které v této době působily na území ČSR.

Válečná léta (1939-1945) a zejména doba komunistické vlády v Československu omezily historiografickou produkci věnující se evangelickým dějinám, ačkoliv měli evangeličtí duchovní a historikové v éře socialistické výstavby nepoměrně lepší pozici než jejich katoličtí kolegové. Zásahu měl na tomto stavu bezesporu bezkonfliktní vztah vůdčí autority ČCE Josefa Lukla Hromádky k nastolenému totalitnímu režimu. Hromádka byl systematický teolog, přesto i od něho pochází materiál, který se váže k dějinám protestantismu na SV Čech. Jsou to jeho vzpomínky na krátkou farářskou službu ve sboru a. v. v Šonově u Nového Města nad Metují (1918-1922), uložené ve sborovém archivu. V roce 1978 vydal evangelický farář a písničkář Luděk Rejchrt knihu *Na horách ležící*. V ní lyrickým jazykem líčí dějiny krkonošského tolerančního sboru v Křížlicích.³¹ Hlavním hrdinou je farář Bohdan Kutlík (1838-1925), blízký přítel černilovského faráře Lányho. Na Kutlíkově komplikovaném osudu Rejchrt odhaluje nelehké a křehké postavení evangelického duchovního ve vztahu k jeho věřícím.

Podobně jako tomu bylo před sto lety, také 80. léta 20. století daly v evangelickém *milieu* v souvislosti s výročí 200 let od vydání tolerančního patentu podnět k vydání celé řady dějepisických prací. Byly to především práce rozebírající jednu ze zásadních reforem Josefa II.³² Pro novější evangelické dějiny a region Královéhradecka jsou přínosné publikace Čestmíra Rychetského (1921-1987). Za pozornost stojí jeho kniha *Kazatelé a sbory české národnosti církví A. V. a H. V. v Čechách a na Moravě 1781-1918*.³³ Jedná se o publikaci se jmény a daty evangelických farářů. Tato kniha vznikla díky Rychetského mnohaleté archivářské činnosti v jednotlivých českobratrských evangelických sborech. Byl si vědom neuspokojivé situace naprosté většiny sborových archivů, které byly často neuspořádané a uchovávané v nevyhovujících podmínkách. Snažil se tedy materiál, který obsahovaly, alespoň tematicky roztřídit a uložit do papírových balíčků. Také vytvořil přehledové inventáře, co které balíky obsahují. Ve zkoumaných sborech, které byly autorem této práce navštíveny za účelem

³⁰ *Jubilejní almanach-schematism československého evangelictva v ČSR*, Praha, Kostnická jednota 1928.

³¹ Luděk REJCHRT, *Na horách ležící. Dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích*, Praha 1978.

³² *Toleranční sborník: klasobraní z jubilejních slavností 1981*, Praha, Synodní rada ČCE 1984; Amadeo MOLNÁR – Josef SMOLÍK, *Čeští evangelíci a toleranční patent: Sborník studií dvoustému výročí tolerančního patentu*, Praha, Kalich 1982.

³³ Čestmír RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory české národnosti církví A. V. a H. V. v Čechách a na Moravě 1781-1918*, Praha 1983. Z další Rychetského práce zmiňme TÝŽ, *Nástin bibliografie evangelického časopisectva*, Praha 1984.

studia archivních pramenů, odpovídá jejich současný stav stále Rychetského inventarizaci a uložení.

Pád komunistického režimu přinesl nárůst zájmu o náboženské dějiny. Největší pozornost se přirozeně věnovala minulosti katolické církve, a to především se zaměřením na její pozici v letech 1948-1989. Koncem 90. let se snaha o širší zdokumentování domácích církevních dějin přenesla i na oblast dějin nekatolických církví. Vznikají cenné studie o počátcích Československé církve husitské od Pavla Marka³⁴ a hlubšího zkoumání se dočkala také ČCE.

V roce 1999 vydala Eva Melmuková knihu *Patent zvaný toleranční*.³⁵ Na základě studia pramenného materiálu a literatury Melmuková rozebírá postavení tajných evangelíků v Podorlicku, jejich možnosti komunikace s protestantskou cizinou a uvádí schémata, podle nichž docházelo ke změnám víry. Speciálně náboženským dějinám regionu Podorlicka se věnovala konference uspořádaná Městským muzeem v Dobrušce. Sborník, vzniklý z jednotlivých příspěvků, obsahuje např. přehledovou studii kronikáře klášterského reformovaného sboru Jiřího Matějky o základních momentech z dějin klášterských evangelíků³⁶ nebo o počátcích a vývoji Církve bratrské v Bystrém v Orlických horách od Jiřího Macha.³⁷

Počátek nového tisíciletí přinesl nový impuls do zkoumání novověkých evangelických dějin. Zasloužil se o to Zdeněk R. Nešpor, sociolog a historik vyučující na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Již ve své monografii *Víra bez církve?*, prvně věnované výhradně dějinám nekatolíků, se zaměřil na fenomén východočeského sektářského hnutí v evangelickém prostředí.³⁸ Je zde podrobně rozepsán případ Grillovy sekty z Černilova. Další monografie, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, se snaží v hlavních rysech zachytit proměnu české katolické i nekatolické religiozity, kterou prošla v období osvícenství a v „dlouhém“ 19. století.³⁹ Nešpor využil svých znalostí z východočeského regionu a i v této knize zdejší region výrazně akcentuje. Mimořádně cenná je kniha, na jejímž vzniku se kromě Nešpora podílel Jiří Just a Ondřej

³⁴ Pavel MAREK, *České schizma*, Gloria, Rosice u Brna 2000; Pavel MAREK – Jiří LACH – Vladimír ČERVENÝ, *Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu*, Rosice u Brna 2000.

³⁵ Eva MELMUKOVÁ, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.

³⁶ Jiří MATĚJKA, *Českobratrská církev evangelická*, in: Křesťanství v Podorlicku, ed. Jiří MACH, Nové Město nad Metují 2000, s. 85–99.

³⁷ Jiří MACH: *Církev bratrská*, in: Křesťanství v Podorlicku, ed. Jiří MACH, Nové Město nad Metují 2000, s. 99–109.

³⁸ Zdeněk R. NEŠPOR, *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2004.

³⁹ TÝŽ, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.

Matějka *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*.⁴⁰ Posledně jmenovaný (Matějka) ve svém textu rozebírá situaci českých luteránů v letech 1861-1918 a poukazuje na jejich komplikované postavení. Využívá při tom i materiál z archivu sboru ČCE v Křižlicích. Syntetizující publikací, ve které se objevují některé evangelické reálie z východních Čech, je kniha *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*⁴¹ V ní se mj. Zdeněk R. Nešpor a Kristina Kaiserová věnují opomíjenému tématu německých evangelíků v Čechách a na Moravě. Základním odrazovým můstkem pro všechny badatele, kteří se chtějí ve stručnosti dozvědět základní data o jednotlivých evangelických sborech a kazatelských stanicích v České republice, je Nešporova *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*.⁴² Při jejím sepisování vycházel autor především z tištěných materiálů: sborníků, almanachů a evangelických časopisů. Právě čerpáním informací z literatury a periodik se vyznačují vesměs všechny Nešporovy práce na téma evangelických dějin. Týká se to i regionální studie *Budování evangelických sborů ve východních Čechách v „dlouhém“ 19. století (1781-1918)*, v níž věnuje pozornost spíše než východočeským sborům celonárodním trendům, a u východočeských sborů je zde zmíněna jen datace jejich vzniku.⁴³ V roce 2009 vyšla ve Východočeském sborníku historickém studie Marie Mackové z Filozofické fakulty Univerzity Pardubice pod názvem *Němečtí evangelíci ve východních Čechách v 19. století*. Význam práce spočívá ve zpracování přehlíženého tématu německojazyčných evangelických sborů na území Čech, třebaže je obsahově limitována nedostatkem jejich archivních fondů, které zanikly po zrušení Německé evangelické církve po roce 1945.⁴⁴

Na tradici sborových almanachů navázaly práce, které se zabývaly dějinami jednotlivých sborů od počátku až do současnosti. V oblasti Podorlicka a Podkrkonoší mají vydanou vlastní monografii pouze sbory v Čermné⁴⁵, Vrchlabí⁴⁶ a Křižlicích.⁴⁷ Zásluhou

⁴⁰Jiří JUST – Zdeněk R. NEŠPOR – Ondřej MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009.

⁴¹Zdeněk R. NEŠPOR a kol., *Náboženství v 19. století. Nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha 2010, s. 152–187.

⁴²TÝŽ, *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, Praha 2009.

⁴³TÝŽ, *Budování evangelických sborů ve východních Čechách v „dlouhém“ 19. století (1781-1918)*, in: *Náboženství a válka ve znamení kalicha*, Ústí nad Orlicí 2001, s. 32–47.

⁴⁴Marie MACKOVÁ, *Němečtí evangelíci ve východních Čechách v 19. století*, in: *Východočeský sborník historický* 16, Pardubice 2009, 291–213. Problematikou českých Němců a jejich religiozitou se v posledních letech zabývá Kristina KAISEROVÁ, *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*, Úvaly u Prahy 2003.

⁴⁵Radomil JINDRA, *Historie evangelické církve v Čermné*, Horní Čermná 2008.

⁴⁶Jiří LOUDA a kol., *Evangelíci ve Vrchlabí: sborník k 100 výročí modlitebny*, Vrchlabí 2000.

⁴⁷V roce 2004 vyšly znovu Rejchrtovy dějiny křižlického sboru Na horách ležící v nakladatelství Pierot. Nahradily tím samizdatově vyhlízející vydání první.

kronikáře Jiřího Matějky vznikly písemně zpracované dějiny evangelických sborů v Klášteře nad Dědinou a v Semonicích. Obsahují utříděný výčet událostí včetně odkazů na archiválie, z nichž je čerpáno. Pro zkoumání dějin uvedených sborů je Matějкова práce důležitým zdrojem informací a slouží i při orientaci v jejich obsáhlých archivech.

Závěrem výkladu o vydané literatuře lze tedy konstatovat, že oblast východních Čech nepatřila a nepatří mezi badateli k přehlíženým lokalitám. Můžeme dokonce říci, že především péčí Zdeňka R. Nešpora byla v posledním desetiletí dějinám zdejších evangelíků věnována daleko hlubší pozornost, než jakou získaly evangelické sbory v jiných částech republiky.⁴⁸ Dosavadní práce se však pohybovaly mezi dvěma póly. Buď se věnovaly formou almanachů jednotlivým sborům a vycházely ze sborových pamětních knih a archivních dokumentů, nebo popisovaly širší oblast, v níž působilo sborů více. V tomto případě proběhl sběr dat z existující literatury, studiu sborových archivů se víceméně vyhnul, a byl tak limitován publikováním jen základních, obecně známých údajů. Tato práce se snaží vzniklou mezeru zaplnit a podrobným studiem několika paralelně existujících sborů postihnout jejich společné funkční a strukturální principy.

Základním pramenem poznání života evangelických sborů, ať už na Královéhradecku nebo kdekoliv jinde, jsou jejich archivy. Až na výjimky se nacházejí přímo ve farních úřadech. V průběhu 70. a 80. let 20. století prošly zevrubnou inventarizací zásluhou manželů Rychetských. Strukturálně jsou všechny rozděleny takto: archiválie označené R-I se týkají korespondence s vrchní církevní radou ve Vídni, v balících R-II jsou materiály vzniklé komunikací se superintendentními a seniorátními úřady. R-III jsou archiválie vztahující se přímo ke sboru. Vnitřně se člení R-III-A (listiny), R-III-B (knihy), R-III-C (spisy), R-III-D (materiály dějepisné povahy), R-III-E (ekonomické a účetní záležitosti), R-III-F (stavební dokumentace), R-III-G (kazatelské stanice). Každá z těchto sborových složek je dále dělena na podsložky s upřesňujícím zaměřením. Např. spisy jsou děleny následujícím způsobem (R-

⁴⁸ Tématu východočeských evangelíků se v posledních letech věnuje rovněž řada závěrečných prací na KTF, ETF, HTF, či FF UK. Zde je možno uvést několik prací: Tomáš TAICH, *Svět a představy netolerovaných východočeských náboženských skupin v 18. a 19. století*, diplomová práce, Praha, ETF 2007; Milan ŘEZNIČEK, *Evangelické kostely českých sborů církvi a.v. a h.v. v Čechách v letech 1781-1918*, diplomová práce, Praha, ETF UK 2007; Eva Kalivodová, *Mezi obranou a rezistencí: osudy hornolanguedockých a východočeských protestantských komunit v 18. století*, Praha, FF 2013; Gabriela BJOLKOVÁ, *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, ČCE, CČSH*, diplomová práce, HTF UK, 2010.

III-C-1 až 6): kazatelé – zaměstnanci sboru – lenové sboru – věci majetkové – korespondence – styk s úřady.

Cenným vodítkem jsou při zkoumání vnitřního života jednotlivých sborů výkazy farářů o jejich práci za jednotlivá léta a o stavu sboru. V hronovském archivu ČCE se tak např. nachází série hlášení Josefa Šáry z jeho působení v Hronově v 70. a 80. letech 19. století. Šára pojednává jak o své vlastní pracovní náplni, tak o „kázni“ svých věřících. Statistická data o počtech členů nabízejí knihy přístupů a odstupů (včetně uvedení, k jaké církvi daná osoba přechází). Hlavní problémy, které sbor řešil, jsou uváděny v knize protokolů ze zasedání presbyterstev (staršovstev) sborů. Z nich je možné načerpat informace o vůdčích osobnostech sborů (kurátor, členové presbyterstva).

Z evangelických sborů disponuje v prostoru SV Čech patrně nejobsáhlejším archivem sbor ČCE v Černilově. Jeho velikost je dána jednak stářím sboru a jednak uložením materiálů z místních farních úřadů a. v. a h. v. Archiv se bohužel nachází v nevyhovujících prostorách evangelického chrámu a není k němu k dispozici ani základní inventář. Obsahuje krom jiného i materiály z filiálních sborů v Bohuslavicích nad Metují, Šonova a Rokytínka. Naopak v dobrém stavu jsou archiválie uloženy v dalším tolerančním sboru v Klášteře nad Dědinou. Nacházejí se v budově farního úřadu a jejich inventář splňuje parametry profesionálního zpracování. Zde se nacházejí také materiály týkající se prostoru celého Podorlicka až do 60. let 19. století, kdy byl Klášter nad Dědinou jediným místním reformovaným sborem.

Předkládaný výzkum evangelických sborů na českém severovýchodě je rámován z jedné strany polovinou 19. století a ze strany druhé rokem 1938. V prvním případě neuzivá autor žádný pevný milník, byť by se nabízel rok 1861 a vydání protestantského patentu, nebo již rok 1849 a zveřejnění protestantského provizoria. Jádrem disertační práce jsou analýzy evangelických sborů v Klášteře nad Dědinou a Černilově. Jejich dějinné etapy byly vždy v paměti vlastních členů děleny ne podle vládních výnosů, ale podle působení jejich jednotlivých farářů. Proto je počátek rozboru dějin klášterského reformovaného sboru v této práci vázán na osobu faráře Jana Veselého, který v něm započal službu v roce 1843 a zůstal až do své smrti v roce 1889. Podobně podrobně jsou v tomto ohledu zachyceny dějiny černilovského reformovaného sboru, a to od roku 1860, kdy do černilovského reformovaného sboru přišel jako farář Justus Szalatnay. Také on s ním spojil zbytek svého života. Zemřel v roce 1915. A konečně sousední černilovský sbor augsburského vyznání se stal životním osudem Karlu Eduardu Lánymu, který zde působil v letech 1864-1903. I jeho nástupem do duchovenské služby bude započat rozbor dějin tohoto sboru.

Na opačné straně časového vymezení je rok 1938. Disertační práce si totiž klade za cíl postihnout na zvolených zkoumaných sborech dva podstatné milníky českých moderních evangelických dějin. Jedním je právní zrovnoprávnění povolených nekatolických církví s církví římskokatolickou v roce 1861 a druhým vznik samostatného Československa. Revoluční atmosféra provázející ustavení nového státu vyvolala ve společnosti silné protikatolické nálady, z nichž těžila i sjednocená Českobratrská církev evangelická. Proto bylo potřebné zahrnout do výzkumu i období let 1918-1938. Zpracováním dalších dějinných etap 20. století by již byla naopak přehlednost disertační práce značně ohrožena.

Je třeba nyní objasnit několikrát použitý výraz oblast SV Čech v kontextu toho, jak je v této práci chápán, a to spolu s odůvodněním zvolené výzkumné metody a postupu. Autor disertace si dal za úkol zachytit život evangelických sborů v tomto regionu. Pro jejich existenci byla typická obsahová mnohvrstevnatost. Proto jako základní obsahovou linku zvolil evoluční princip. Znamená to tedy, že vychází ze tří základních tolerančních sborů na Královéhradecku (Černilov a. v. a h. v. , Klášter nad Dědinou h. v.), pod jejichž správou spadala oblast téměř celého dnešního Královéhradeckého kraje. Od nich přechází k jejich sborům filiálním a kazatelským stanicím, z nichž se v řadě případů vyvinuly sbory samostatné, na které se nabalily další kazatelské stanice a filiálky. Kromě výše uvedených tří zakladatelských sborů vznikl v době toleranční ještě v severozápadním cípu dnešního Královéhradeckého kraje augsburský sbor v Heřmanových Sejfech (dnes Rudník), jehož správní doménou se stalo východní a centrální Podkrkonoší. Jeho vývoj se ale po vzniku ČCE odvíjel jiným směrem. Stal se součástí Německé evangelické církve a po odsunu/vyhnání místního německého obyvatelstva zanikl. Spolu s ním i téměř veškerý archivní materiál. Malý zbytek je uložen ve Státním okresním archivu v Trutnově.⁴⁹ Je ale příliš stručný, než aby se z něho dalo usoudit na každodenní problémy jeho členů. Autor předkládané práce se domnívá, že v tomto případě by se hlubším zájmem o sbor a. v. v Heřmanových Sejfech (který by byl nedostatkem pramenů limitovaný) tematická a geografická jednodušnost práce narušila, byť si je velmi dobře vědom možného vědeckého přínosu, jenž by vzešel právě z komparace vývoje sborů českého vnitrozemí a Němci obydleného Podkrkonoší. Disertační práce se tak zaměřuje především na samotné Královéhradecko, Náchodsko, Broumovsko a západní Podorlicko. Klíčovým územním determinantem byl ve finále faktor, kam všude dosáhl vliv, byť

⁴⁹ Jedná se o pamětní knihy z let 1783-1857, protokol o přestupech z katolické církve 1820-1901, seznamy rodin 1848-1894 a ohlášky snoubenců. Kromě toho se ve Státním okresním archivu Trutnov nachází malý fond k evangelické škole v Rudníku.

v přeneseném působení přes osamostatněné filiálky, mateřských tolerančních sborů Černilova a Kláštera.

Právě v popsání a komparaci způsobů oddělování filiálních sborů a jejich celkového osamostatňování spočívá jeden z výzkumných cílů práce. Další se věnuje otázce elit sborů: jak silnou pozici měli faráři ve sborech, do jaké míry tento vztah ovlivňoval fakt, že byli placeni svými věřícími, a tedy na nich existenčně závislí, a jak byly přijímány jejich teologické názory v laickém evangelickém *milieu*. K elitám ve sborech patřili rovněž kurátoři sborů, kteří zajišťovali jejich běžný ekonomický provoz a ve vztahu k faráři vystupovali jako zástupci členské základny. **Třetí sledovanou oblastí je hospodářská situace sborů a z nich vyplývající investiční akce.** Jak byla sestavována příjmová stránka rozpočtů, z jakých zdrojů, na co a kolik jednotlivé sbory vynakládaly prostředky a jak měly svoje úspory diverzifikovány. Zájem si zaslouží výše platů farářů a evangelických učitelů v jednotlivých sborech. S ekonomickým tématem úzce souvisí stavba modliteben, resp. kostelů. To byly stavby mimořádně nákladné, které musely být pokryty z darů evangelických podpůrných spolků, případně se musel sbor na dlouhá léta zadlužit. Tato práce si chce všimnout, jaké podpůrné spolky působily na českém severovýchodě, kolik byly ochotny poskytovat peněz a zda to bylo vázáno nějakými závazky ze strany příjemců. Samostatnou oblastí je pak vlastní podoba kostelů v čele s věžemi osazenými zvony, jejichž budování mělo připomenout katolické většině narůstající sebevědomí jejich evangelických sousedů. Nelze se vyhnout ani vnitřní úpravě kostelů, která byla jak v reformovaném, tak luterském táboře hojně diskutována. Otázkou v tomto případě je, jakou měrou ovlivňovala podobu interiéru modliteben příslušnost sboru k helvetské, nebo augsburské konfesi a zda byla určována faráři sboru, nebo vynucena tlakem „zezdola“.

Aby mohly evangelické sbory růst nebo alespoň přežívat, potřebovaly oslovit a získat mládež. To měly zajistit evangelické školy. **Téma školství by mělo být součástí čtvrtého výzkumného okruhu,** který by měl sledovat sebeprezentaci evangelické menšiny a její působení směrem ven vůči neevangelické veřejnosti.

Při zvažování celkového koncepčního uspořádání disertace a tomu odpovídajícímu použití výzkumných metod volil autor ze dvou variant. Buď celek rozdělit do zhruba čtyř tematických kapitol, které by odpovídaly výše uvedeným výzkumným okruhům, nebo vycházet z jednotlivých mateřských tolerančních sborů a od nich se dostávat k jimi zřizovaným sborům filiálním. Po důkladné analýze se přiklonil k druhé možnosti, byť si je velice dobře vědom možných úskalí a připomínek, které tato cesta přináší. Zásadním protiargumentem může být na první pohled nedostatečná míra syntetičnosti práce, neboť

kapitoly popisují dění v jednotlivých sborech zvlášť. Po načerpání informací z pramenů a literatury o vývoji a životě evangelických sborů na SV Čech dospěl autor k závěru, že tematické členění by v tomto případě mohlo vést ke kladení věcně si podobných faktů z konkrétních lokalit vedle sebe (a následnému zobecnění problému), čímž by se ale rozostřil pohled na vývoj sboru jako celku. Autorovou snahou je ovšem popsat v této práci mechanismy, které určovaly a limitovaly dění ve sborech, chování jejich farářů a evangelického *milieu* jako celku. Protože ale se jedná o značně provázané vazby, je nutné provést analýzu každého tolerančního sboru zvlášť. Strukturálně si sice mohou být některé kapitoly podobné, ale zkoumané děje se v nich budou pokaždé odehrávat v jiných měřítkách. Tímto zorným úhlem je také možné vysledovat hlubší vrstvy procesních principů, od nichž se odvíjel každodenní život sboru a rozhodování jeho představitelů. Stejně tak podpoří vhléd do dlouhodobějších lidských vazeb jak mezi členy mateřského sboru, tak ve vztahu k evangelíkům v kazatelských stanicích a filiálkách. Bez znalostí těchto souvislostí by pak nebylo možné zcela porozumět procedurám při osamostatňování periferních lokalit od zakladatelského centra, které nebylo vždy bezproblémové.

Na základě podrobného rozboru každého evangelického sboru bude moci být v závěrečné kapitole provedeno shrnutí a generalizace získaných informací ve vztahu k celkovým poměrům evangelických církví v českých zemích. Autor práce si je rovněž vědom, že „malé“ dějiny základních evangelických jednotek (samostatné a filiální sbory, kazatelské stanice, oficiálně neorganizované evangelické komunity, vzdělávací a sociální ústavy), byly určovány dějinami „velkými“: politickými změnami, výnosy státních a církevních úřadů a proměnou celkového náboženského klimatu přelomu 19. a 20. století. Projevy globálních trendů a jejich dopady na život evangelíků na SV Čech se na sborové úrovni zákonitě odrážely v celé řadě jednotlivin. Zdůrazněním uvedeného vztahu na konkrétních případech bude možné vytvářet průběžnou komparaci mezi jednotlivými sbory, z níž vzejde, jakou reflexí prošel daný jev v každém sboru.

Doplňkovou výzkumnou metodou v této práci je statistika. S odkazem na autora prvního vedoucího doktorské práce, zesnulého prof. Zdeňka Kárníka, který statistickým datům přikládal důležitý sumarizační význam, dovoluje si i autor této disertace vkládat do textu (kde pro to jsou archivní zdroje) údaje o vývoji počtu členů sboru, výši výběru saláru, platech farářů a učitelů.

Zvolené koncepci členění textu odpovídá i řazení kapitol. První osvětluje situaci evangelíků v Čechách a na Moravě v době po vydání protestantského patentu v roce 1861, v obecné rovině podává výklad o vzájemném soužití obou povolených evangelických církví a

o změnách, které přinesl rok 1918 a vytvoření Českobratrské církve evangelické. Zmiňuje organizační schéma evangelické církve a. v. a h. v. a věnuje se též problematice soužití Čechů a Němců uvnitř české superintendence a. v.

Po první přehledové kapitole je ve třech dalších oddílech rozebrán každý z klíčových tolerančních sborů na SV Čech, včetně jeho filiálních sborů nebo kazatelských stanic. Závěrečná kapitola shrnuje dosažené výsledky bádání, zdůrazňuje hlavní společné vývojové paralely sledovaných sborů a dává tyto výsledky do kontextu s podmínkami ostatních evangelických sborů v rámci Čech a Moravy.

1. Proměna náboženských poměrů v českých zemích od 2. poloviny 19. století do konce 1. republiky

Protestantský patent z 8. dubna 1861, který byl logickým důsledkem obnovy ústavního života v habsburském soustátí z února téhož roku, výrazně ovlivnil postupně se zlepšující postavení evangelíků v Předlitavsku.⁵⁰ Definitivně ukončil dobu toleranční a po určitém šoku, který evangelíci zažili po schválení Konkordátu se Svatým stolcem (1855), kdy jim bylo připomenuto, že jsou stále křesťany „druhé kategorie“, znamenal formální zrovnoprávnění všech státem povolených církví. Netýkal se nově se rodících malých svobodných církví, které ani netoužily po státním uznání a fungovaly na spolkové bázi (Svobodná reformovaná církev, baptisté). Teprve v roce 1880 byla povolena další protestantská církev, ochranovská *Unitas fratrum*, která vystupovala pod názvem *Evanjelická církev bratrská*.⁵¹

Pro obě evangelické církve znamenal protestantský patent konec státních zásahů do jejich vnitřních i vnějších záležitostí. Definitivně padla toleranční omezení, zejména povinnost platit štolní poplatky katolickým farářům. Protestantské církve také obdržely příslib státní peněžité podpory.⁵² Kontakt se zahraničím se uvolnil, čehož začali využívat bohoslovci obou konfesí při svém teologickém studiu.

Pocit nabyté svobody vedl evangelíky obou konfesí ke snaze se ve vnějších znacích vyrovnat majoritní katolické církvi. Projevilo se to bořením tolerančních „stodol“ a stavbou nových kostelů v historizujících slozích, nápadně se podobajících těm katolickým. Kde nebylo na stavbu chrámu nového, byla alespoň přistavěna reprezentativní věž a osazena zvony. Období 60. až 80. let je dobou velkého zakládání nových sborů. Od sborů mateřských se oddělovaly dosavadní filiálky nebo vznikaly sbory v doposud nedotčených místech. Tím byla především města, kam se pomalu, ale jistě od počátku 20. století přesunovalo těžiště evangelického života. Do vzniku Československa se ustavilo 32 nových augsburských sborů v Čechách, 9 na Moravě, reformovaných sborů přibýlo 23 v Čechách a 10 na Moravě.⁵³

⁵⁰ Pro uherskou část monarchie byl obdobný patent vydán již 1. září 1859.

⁵¹ Z.R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu...*, s. 504.

⁵² F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 51.

⁵³ Sbory a. v. vzniklé v Čechách mezi léty 1861-1918: Ústí nad Labem, Podmokly-Děčín, Bohuslavice, Broumov, Most, České Budějovice, Hořovičky, Duchcov, Cheb, Sokolov, Frýdlant, Jirkov-Červený Hrádek, Hrádek nad Nisou, Nový Bor, Vrchlabí, Chabařovice, Karlovy Vary, Chomutov, Litoměřice, Libštát, Mariánské Lázně, Prostřední Lánov, Smržovka, Podhradí, Plzeň, Liberec, Růžová, Rumburk, Rybníky, Žatec, Střekov, Šonov u Nového Města nad Metují, Teplice, Trutnov, Valteřice, Vilémov, Varnsdorf, Vejprty.

Sbory h. v. vzniklé v Čechách mezi léty 1861-1918: Džbánov, Horní Krupá, Hronov, Choceň, Chrudim, Kladno, Kolín, Královské Vinohrady, Kutná Hora, Libčice nad Vltavou, Mělník, Nymburk, Opatov, Opolany, Pečky,

Patent specifikoval a vlastně potvrzoval stávající presbyterně-synodní uspořádání církví (třebaže mnozí čelní představitelé v reformované i luterské církvi usilovali o čistě presbyterní princip).⁵⁴ Na jedné straně měly sbory a jejich staršovstva poměrně velký vliv na uspořádání uvnitř sboru (hospodaření, volba faráře), na druhou stranu byli superintendenti a členové nově utvořené c. k. vrchní církevní rady⁵⁵ jmenováni do svých funkcí doživotně císařem. Na zemské úrovni byly i nadále obě konfese děleny na superintendence (česká superintendence h. v., česká superintendence a. v., moravská superintendence h. v., moravská superintendence a. v.). Českou superintendenci h. v. tvořily tři senioráty: poděbradský, chrudimský a pražský. K nim přibyl v roce 1871 čtvrtý seniorát, čáslavský. Na konci 19. století byla snaha stále ještě rozlehlý poděbradský seniorát rozdělit a vytvořit pátý seniorát, královéhradecký. O tomto záměru jednal v roce 1897 ve Vídni u c. k. vrchní církevní rady hronovský farář Šára, avšak neúspěšně.⁵⁶

Vlivem silícího nacionalismu ve 2. polovině 19. století narůstaly konflikty uvnitř domácí dvojjazyčné luterské církve. Generace farářů první poloviny 19. století, pro niž byla dvojjazyčná struktura církve čímsi přirozeným, byla v průběhu 60. a 70. let nahrazena generací novou, která si již zřetelně uvědomovala svoji národní příslušnost a domáhala se adekvátního postavení. V téže době, v souvislosti s vytvořením německého císařství, dochází v Německu k odstupování od katolické církve a k přestupům k luteranismu, který byl podle Bismarcka pro Němce pro svoje domácí kořeny mnohem přirozenějším náboženstvím. Tento trend, nazývaný *Los von Rom*, zasáhl koncem 19. století také české Němce. V důsledku toho jsou zakládány nové (německé) luterské sbory a poměr mezi českojazyčnými a německojazyčnými sbory a. v. se začal přiklánět ve prospěch německých sborů.⁵⁷ Důraz na národnost dostával přednost před konfesní jednotou, a tak na konventu české superintendence a. v. v červnu 1900 zaznělo z úst chomutovského faráře Piescheho: „*Je nemožné, ... aby v německém chrámu kázáno a svátostmi vysluhováno bylo česky. K tomu žádný německý sbor svůj chrám Páně nepropůjčí a propůjčiti nemůže. To by vedlo jen k tomu, že by německé sbory ztratily rázem sympathie celého německého kraje. A na tom více záleží než na opatření malých*

Poděbrady, Přelouč, Pustá Rybná, Raná, Semonice, Strměchy, Škvorec, Třebechovice pod Orebem. Srov. Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 20-21.

⁵⁴ Vůdčí osobou tohoto tábora byl Heřman z Tardy, který své názory zveřejňoval v nově vzniklém časopise *Hlasy ze Siona*. Drobným paradoxem je, že on sám se později stal členem církevní rady a bez problémů v ní působil až do své smrti.

⁵⁵ C. k. vrchní církevní rada se sídlem ve Vídni, součást ministerstva kultu, vznikla v souvislosti s Protestantickým patentem z dosavadní evangelické „dvojkonzistoře“ a představovala nejvyšší správní orgán pro obě protestantské církve.

⁵⁶ Archiv sboru Českobratrské církve evangelické v Hrobnově (dále jen AS ČCE Hronov), Korespondence Josefa Šáry a seniorátního výboru, dopis z 2.3. 1897, R-III-C-5/a.

⁵⁷ V roce 1901 bylo v západním seniorátu 26 889 luteránů, kdežto ve východním 12 725.

českých minorit.“⁵⁸ Štiplavě popsal vztah konfese a národnosti v Rakousku před první světovou válkou právník Rudolf Köstler, který pravil, že „v Rakousku už neexistuje náboženské cítění, protože národnostní konflikt zdaleka překonal náboženské rozpory.“⁵⁹

Vyvrcholením nacionálního pnutí a národnostní nesnášenlivosti uvnitř české luterské církve bylo rozdělení české superintendence v roce 1901 na německou západní a českou východní superintendenci.

Tento obecný nacionální konflikt Čechů a Němců dostával české luterány do velice komplikované pozice. Na jedné straně se dostávali do problémů se svými německy hovořícími souvěrci, na druhé straně se stávali pro mladou radikální generaci českých nacionalistů, semknutých především kolem deníku *Národní listy*, podezřelými stoupenci ideologie, která měla svůj původ v nepřátelském německém prostředí. Ostatně na tuto strunu při vzájemných třenicích brnkali také reformovaní evangelíci, kteří se cítili být pokračovateli domácí bratrské tradice.

Podezření z možných velezrádných kontaktů s Němci ze strany českých nacionalů se neubránili ani reformovaní evangelíci. Například při slavnostní kolaudaci nově otevřeného evangelického kostelíka v Trnově (součást reformovaného sboru v Klášteře nad Dědinou) v roce 1902 zrazovali někteří místní evangelíci členy klášterského presbyterstva, aby nevyvěšovali na kostele v den kolaudace černý prapor. Ten byl v českém prostředí používán při slavnostních akcích jako tichý protest proti domnělému útlaku Čechů ze strany vídeňské vlády. Trnovský kostel byl postaven z velké části díky finančním dotacím od evangelických spolků v Německu. Černý prapor by mohl proto v tomto případě vést k obvinění evangelíků z pokrytectví, když na jedné straně se prohlašují za pokračovatele českých náboženských tradic, na druhé straně neváhají přijímat pomoc od německých organizací.

Pozici českých evangelíků nekomplikovaly jen nacionální spory, ale také jejich vzájemné rozdělení do dvou evangelických proudů, které v nich umocňovalo pocit přehlížené menšiny. Sice v důsledku teologického racionalismu a liberalismu uvnitř obou evangelických církví se v 30. a 40. letech 19. století vzájemné interkonfesijní hroty obušovaly a pokusy o náboženskou unii vyvrcholily v revolučních letech 1848-1849, nicméně od 50. a zejména od 60. let se obě církve opět začaly vzájemně věroučně vymezovat. Myšlenky na unii nebyly zcela vytěšněny, avšak v daném dobovém kontextu byly nerealizovatelné.⁶⁰ Přispěla k tomu tzv. druhá konfesionalizace, což byl proces týkající se především katolické církve, která

⁵⁸ J. JUST – Z.R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích...*, s. 265.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 255.

⁶⁰ Srov. Rudolf ŘÍČAN, *Pokus o spojení českých evangelíků v roce 1868 a 1869*, in: *Reformační sborník VI.*, 1937, s. 3–19.

reagovala na vzrůstající liberalismus a nastupující sekularizaci vymezením se vůči světu a uzavřením se do obranných pozic. Průvodním projevem byla např. praxe zakládat v opozici ke světským spolkům, které mohly pracovat proti zájmům katolické církve, svoje vlastní spolky. Došlo k oprášení některých projevů barokní zbožnosti, zejména je to nárůst popularity náboženských poutí.

Z rozchodu českého národa a katolické církve v 19. století vinili stoupenci katolického tábora obě evangelické církve, které v polovině 19. století nacházely v řadě především historizujících témat společnou řeč s nastupující nacionálně orientovanou generací intelektuálů. Tolerance vůči jinověrcům, která nahradila v polovině 19. století raně toleranční nesnášenlivost, se začala vytrácet. Opět byla zdůrazňována jedinečnost katolické církve a odmítány církve evangelické.

Proces konfesního vymezování se a zdůrazňování vlastních hodnot zasáhl též obě evangelické církve. Zásahu na tom měla především nastupující mladá generace duchovních, která již prošla kvalitnějším vzděláním. Zpravidla studovali na několika vysokých školách a měli zkušenosti s fungováním evangelických církví na západě.⁶¹ Negativně vnímali racionalismus, který podle jejich názoru rozmazal konfesní hranice jejich církví a umožnil klást nacionální hodnoty na roveň náboženským. V tomto případě platí pro obě církve, že na jejich konfesionalizaci měly rozhodující vliv myšlenky zahraničních teologů, s jejichž názory se čeští evangeličtí bohoslovci mohli za svých studií setkat. Horlivým šířitelem novoluterství se stal krucemburský farář a pozdější senior a superintendent Daniel Bohumil Molnár, který se po setkání s německým teologem W. Löhem nadchl pro prosazování luterské ortodoxie. K vyzdvihování luterského pravověří měli blízko i faráři, kteří se dostali do kontaktu se slezským novoluterstvím, jako Jan Kupka z Heřmanových Sejfů, nebo kteří byli pod vlivem Josefa Miloslava Hurbana. Pro tohoto Slováka bylo luterství možností se vymezit vůči Maďarům, kteří naopak prosazovali reformované učení. Tito konfesionalisté, mezi nimiž se postupně profiloval do vůdčí postavy černilovský farář, senior a na sklonku života i superintendent, Karel Eduard Lány, se snažili do bohoslužeb vsadit prvky typické pro luterství, jako používání křížů, oltářů s obrazy či latinské modlitby.⁶² U svých farníků však naráželi, protože tyto prvky připomínaly odmítané katolické způsoby.

⁶¹ Mezi hlavní představitele konfesijně zaměřeného luterství můžeme na našem území zařadit především Karla Eduarda Lányho, faráře v Černilově, Bohdana Kutlíka, faráře v Křížlicích, Jana Kupku, faráře v Heřmanových Sejfech (Rudníku), Josefa Kučeru, faráře v Opatovicích, Kristiána Pospíšila, faráře v Humpolci, Františka Trnku, faráře v podřipských Lipkovicích, či Gustava Adolfa Skalského, který byl farářem ve Vilémově, ve Velké Lhotě u Dačic a nakonec se stal profesorem vídeňské bohoslovecké fakulty. Srov. R. ŘÍČAN, *Vyznání a vyznavači...*, s. 45.

⁶² *Tamtéž*, s. 40-46.

Konfesionalismus zasáhl i církev reformovanou. Důležitou postavou byl pro jeho šíření eberfeldský teolog Kohlbrügge a profesor vídeňské bohoslovecké fakulty Ed. Böhl.⁶³ Kohlbrügge ovlivnil zejména Heřmana z Tardy, který byl váženou osobou domácí reformované církve a Kohlbrüggeho pravověří poté horlivě propagoval a bránil ve svém časopise *Hlasy ze Siona*.⁶⁴ Pro reformované znamenala konfesionalizace především kladení většího důrazu na presbyterní způsob řízení církve.⁶⁵ V důsledku toho došlo v roce 1871 k rozdělení synodů rakouských evangelických církví podle konfesí.⁶⁶ Pro reformované to znamenalo posílení českého vlivu v rakouské reformované církvi (drtivá většina sborů h. v. byla českojazyčná), naopak čeští luteráni se tím dostávali do svízelné situace, kdy se stávali v rámci rakouské církve a. v. pouze nevýznamnou minoritou.

„Vysoké ploty“⁶⁷ mezi evangelickými církvemi byly opět snižovány a postupně bořeny s nástupem další generace farářů a teologů konce 19. století. Ti se začali vymezovat proti názorům svých předchůdců (často otců) a opouštěli vyhraněně konfesní pozice ve prospěch hledání společných průsečíků, které by mohly vést k unii obou církví. Pocit ohrožení vlastní existence ze strany katolické církve, českého nacionalismu a vnímání vlastní bezvýznamnosti uprostřed ne příliš přátelského prostředí vedly luterské faráře k myšlence na společnou cestu s reformovanými. Východiskem pro toto jednání a hledání společné platformy již nebyla jednota bratrská, která, jak se v předešlých desetiletích ukázalo, obě církve spíše rozdělovala. Byla to Česká konfese, která měla symbolizovat spojení českých protestantů z předbělohorské doby.

Klíčovým hybatelem unijního procesu byl kolínský reformovaný farář a od roku 1910 český superintendent Čeněk Dušek,⁶⁸ který byl velkým propagátorem a podporovatelem vyššího evangelického vzdělávání. Byl si dobře vědom, že evangelické církve musí proniknout mezi intelektuální elitu, aby mohly ovlivňovat společenské dění. Jeho zásluhou se c. k. reálné a vyšší gymnázium v Kolíně, kde vyučoval, stalo místem, kde se vzdělávali nadaní studenti z evangelických rodin obou církví. Právě energická Duškova osobnost, jež studentům vštěpovala vyhraněně protestantskou koncepci českých dějin, dále pocit síly a důležitosti evangelíků na této škole (tvořili sice necelou třetinovou menšinu, ale velmi respektovanou) přispěla k tomu, že z Duškových studentů vyrostla sebevědomá generace

⁶³ *Tamtéž*, s. 48.

⁶⁴ Srov. Z.R. NEŠPOR, *Století evangelických časopisů...*, s. 27–34.

⁶⁵ Z.R. NEŠPOR, *Náboženství v 19. století...*, s. 220. V roce 1877 přijal čáslavský seniorát tzv. čáslavské zřízení, které definovalo reorganizaci rakouské reformované církve v duchu presbyterního řízení, nebylo však uvnitř církve přijato.

⁶⁶ R. ŘÍČAN, *Vyznání a vyznavači...*, s. 48.

⁶⁷ J. JUST – Z.R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích...*, s. 234.

⁶⁸ Srov. Antonín FRINTA, *Čeněk Dušek...*, s. 121–129.

intelektuálů,⁶⁹ kteří práva a zájmy obou církví hájili na teologické, filozofické i politické půdě.⁷⁰ Konečně byl Dušek mnohaletým stoupencem sblížení luteránů a reformovaných. Mladí teologové, jím ovlivněni, pak ve svých církvích začali v protikladu ke generaci svých otců na tomto úkolu aktivně pracovat.

Ve dnech 28-29. září 1903 se uskutečnil v Národním domě na Královských Vinohradech „První sjezd českých evangelíků z Čech a Moravy“. Setkali se na něm zástupci českých a moravských reformovaných a luterských sborů.⁷¹ Na tomto sjezdu obě strany projevíly vůli hledat k sobě cestu. Jeho ovocem pak bylo založení Kostnické jednoty (oficiálně založená 1905), coby orgánu hájícího obě církve a zároveň nástroje na cestě ke sjednocení.⁷²

Přelom prvního a druhého desetiletí 20. století byl v obou evangelických církvích naplněný hledáním modelu společné existence a také přesvědčováním skeptiků a zastánců tradičního pravověří. Avšak sjednocovací linie již plně dominovala v obou církvích a stoupenců dosavadního způsobu fungování církví ubývalo. Ve společném duchu se nesly i poněkud skromné Husovy oslavy v červenci 1915. To již ale probíhala první světová válka, která se stala důležitým akcelerátorem sjednocení. Revoluční národní euforie v říjnu 1918 nesmírně posílila hlas zastánců sjednocení na základě odkazu k České konfesi a husitství a vyústila ve slučovací sjezd obou církví ze 17. a 18. prosince 1918.

Většina českých evangelíků přijala rokování zástupců obou tradičních konfesí s nadšením. „*Krásné dny historického rozhodnutí, povznášející jednomyslnosti, mladého ducha.*“⁷³ Ideovým průsečíkem, na jehož základě se měla vytvořit unionovaná evangelická církev, byl odkaz husitské reformace, církve podobojí a jednoty bratrské. Za věroučný základ byla vzata Česká konfese z roku 1575 a Bratrské vyznání z roku 1662.

Jednání se zúčastnili zástupci 122 sborů ze 139 oslovených. Sněm se tak mohl oprávněně považovat za mluvčího českého evangelictva a svoje rozhodnutí vnímat jako závazná. Přítomní delegáti spojení českých reformovaných a augsburských sborů bez většího váhání odsouhlasili. Toto zřeknutí se konfesí svých otců a dědů bylo odůvodněno v klíčovém referátu Ferdinanda Hrejsy, pražského superintendenta a. v. Uvedl, že nová doba nabízí revoluční možnost návratu k původnímu odkazu církve podobojí, Petra Chelčického, J.A.

⁶⁹ Duškovou „školou“ prošli mj. Antonín Boháč (1882-1950), Josef Souček (1864-1938), Adolf Lukl (1874-1974), Emil Smetánka (1875-1949), Josef Jerie (1871-1951) či Ferdinand Hrejsa (1867-1953).

⁷⁰ J. JUST – Z.R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích...*, s. 281–283.

⁷¹ Reformované sbory byly zastoupeny téměř všechny, z českých luterských sborů bylo zastoupeno 13 ze 14, z Moravy přijeli zástupci 5 z 11 sborů. Srov. *tamtéž*, s. 286.

⁷² *Tamtéž*, s. 288.

⁷³ *Jubilejní almanach-schematism...*, s. 21.

Komenského a jednoty bratrské. Josefem II. povolené luterství a kalvínství nebylo původní naukou českých evangelíků minulých staletí. Odkaz k populárnímu bratrsktví byl vyjádřen názvem sjednocené církve: Českobratrská církev evangelická (ČCE).

Nová církev měla daleko blíže ke kalvínistu, než luteránství. Bylo to dáno jednak početní převahou reformovaných sborů, jednak inklinací většiny českého evangelictva bez rozdílu vyznání k ideám jednoty bratrské. Prakticky se to projevilo při bohoslužbách, v nichž převládaly kalvínské teologické prvky. Navíc se ČCE přes opakovaně prezentované zakotvení v tradicích české reformace, posunula směrem k teologické liberalizaci.⁷⁴

Ne všichni evangelíci vítali sjednocení českých luteránů a kalvínistů s nadšením. Do Prahy nebyly pozvány vůbec německojazyčné sbory, vesměs luterské. Navíc o spojení s českými evangelíky nestály. Vytvořily samostatnou Německou evangelickou církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V Podkrkonoší a Podorlicku se jejími členy staly sbory v Broumově, Trutnově, Heřmanových Sejfech, Vrchlabí, Prostředním Lánově a Králíkách. Velmi zdrženliví byly dále členové Svobodné reformované církve. Také oni si dokázali představit vytvoření jednotné evangelické církve. V jejich očích ale došlo ke slučovacímu sjezdu moc brzy, protože mělo dojít nejprve v obou spojených církvích k opravdovému náboženskému probuzení. Takto se události vyvíjely spíše pod tlakem vnějších okolností, než vnitřního přesvědčení.⁷⁵

K unii nepřistoupili ani slovenští luteráni a reformovaní, stejně tak slezské evangelické sbory (kromě sboru ve Starých Hamrech), které daly vzniknout vlastní Augšburské církvi evangelické ve východním Slezsku v Československu, jenž se časem přejmenovala na Slezskou církev evangelickou a.v. Hlavním důvodem byla právě nechuť vzít se augsburské konfese na úkor přilnutí k nacionálně českým sborům.

K Českobratrské církvi evangelické se naopak přidaly všechny českojazyčné sbory reformované. Čeští reformovaní Němci odmítli z nacionálních důvodů přistoupit k ČCE a raději se stali součástí Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jedinou výjimkou byli němečtí reformovaní evangelíci v Mikulově, kteří se zcela osamostatnili a vytvořili jediný reformovaný sbor v meziválečném Československu.

Spojené Českobratrské církvi evangelické bylo nyní třeba dát organizační řád. Téměř současně s vyhlášením Československa přestali čeští evangelíci respektovat vídeňskou vrchní církevní radu jako svůj nejvyšší orgán. Dočasným hlavním vedoucím činitelem se stal pražský

⁷⁴ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 24.

⁷⁵ Karel SITA – Jaroslav KUBOVÝ, *Jednota českobratrská a Církev bratrská 1919-1980*, in: *Sto let ve službě evangelia 1880-1980*, Praha, Rada Církve bratrské v Praze 1981, s. 48–49.

reformovaný senior Josef Souček a přípravný slučovací výbor ze zástupců obou evangelických církví. Slučovací sněm poté zvolil devítičlenný synodní výbor, který se stal novým nejvyšším správním orgánem ČCE. Během let 1919 a 1920 probíhala ve sborech diskuze o správním řádu církve, který byl definitivně odsouhlasen ústavodárným církevním synodem 21. až 25. února 1921 v Praze. Podle něho se ČCE stala církví presbyterně-synodní, tj. kombinovala princip svébytnosti a nezávislosti jednotlivých sborů spolu s jejich podřízením vyšším správním orgánům. V čele církve stál tedy synodní výbor v čele s předsednou-seniorem. Jednou za 2 roky se pak měl scházet sněm ze zástupců celé církve-synod.

Na nižší úrovni se nacházely senioráty. V ČSR jich bylo 13. Svého rozdělení se konečně dočkal poděbradský seniorát, od něhož se oddělil královéhradecký seniorát. Královéhradecký seniorát odpovídal rozsahem zhruba dnešnímu Královéhradeckému kraji a počátkem 20. let 20. století jej tvořilo 12 farních sborů: Bohuslavice, Černilov, Hořice, Hradec Králové, Hronov, Klášter nad Dědinou, Křižlice, Libštát, Semonice, Šonov, Třebechovice pod Orebem, Valteřice.⁷⁶ Dohromady čítal za první republiky asi 16 000 členů. Seniorát byl řízen seniorátním výborem, kterému předsedal konsenior, v dřívějších desetiletích nazývaný seniorem. Jím se stal v roce 1922 dosavadní třebechovický farář Josef Čapek. Třetím meziválečným královéhradeckým konseniorem/seniorem se stal Timoteus B. Kašpar, farář semonický.

Základními správními jednotkami zůstaly farní sbory. Jejich řízením bylo pověřeno staršovstvo/presbyterstvo sboru (v textu jsou kombinována obě používaná synonyma). V čele staršovstva/presbyterstva byl jeho předseda, obvykle farář, nebo kurátor sboru.

Současně s proměnou svojí správní struktury procházeli čeští evangelíci další výraznou změnou. Počátkem 20. let proběhla velká přestupová kampaň, která posílila řady ČCE o více jak 100 000 nových členů a církev se tak téměř o 50 % zvětšila.⁷⁷ Vznikají nové sbory, především ve městech, kam se přenáší jádro pastorační práce a osamostatňují se dosavadní sbory filiální.

Nadšení představitelů ČCE z mrzutosti českého obyvatelstva vůči římskokatolické církvi a příležitost, aby se národ Husa a Komenského zase vrátil ke své pravé víře,⁷⁸ poměrně brzy vystřídalo vystřízlivění, které pramenilo z nezájmu veřejnosti o jejich víru a náboženské vlašnosti podstatné části nově přistouplých členů církve. Josef Lukl Hromádka vyjádřil

⁷⁶ *Jubilejní almanach-schematism...*, s. 31–32.

⁷⁷ Srov. *Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, číslo 226 Sb. zák. a nařízení, díl I, Čechy*, Praha, Státní úřad statistický 1924.

⁷⁸ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, Praha, Lidové noviny 1991, s. 273.

tehdejší chování vůdců českého protestantismu slovy: „*Počínali si více politicky, než nábožensky, mluvili častěji proti Římu, než o Kristu. Náboženskost roztekla se tu v jakýsi široký humanismus, bez přísných náboženských břehů.*“⁷⁹

Během 2. poloviny 20. let se ve sborech začala projevovat stagnace růstu členské základny a naopak začal upadávat zájem o sborové aktivity. Faráři na to museli reagovat změnou pastorační práce. Větší důraz se kladl na biblické hodiny, na práci s mládeží ve Sdružení evangelické mládeže a na výuku dětí v nedělní škole. Kritikou do vlastních řad pak nešetří text, který v almanachu o stavu královéhradeckého seniorátu na konci 20. let uveřejnili zástupci nedávno utvořeného farního sboru ČCE v Hořicích: „*Jsmo toho názoru, že evangelisace, tak jak byla prováděna, nemá velikého významu pro samotný náboženský život. Proto, že evangelisace měla více méně ráz agitační, při čemž se spoléhalo na zdánlivě oslabenou posici Říma, který se vůbec podceňoval a nábožensky nehodnotil. Z českobratrství se udělalo moderní a pokrokářské heslo, jež dosahovalo svého účinku pouze svojí libivostí a časovostí. Myslíme, že se nemůže již ze zájmu čistě náboženského a s ohledem na zvýšení náboženské úrovně naší církve, osvědčiti metoda, již bylo postupováno. Číselný přírůstek není důležitým a směrodatným k posouzení stavu sboru a církve.*“⁸⁰

Vznikají nové církevní podpůrné spolky. Především Jeronýmova jednota, coby náhrada za Gustav–Adolfské spolky, s nimiž byla spolupráce ukončena. Dochází k rozvoji časopisecké produkce. Dřívější Hlasy ze Siona a Evanjelický církevník nahradily Českomoravská jednota a Kostnické jiskry. Vydávání evangelických tiskovin pak mělo podporovat vlastní vydavatelství Kalich.

Než se však stačila ČCE ve svobodných podmínkách zcela nalézt, přišla doba německé okupace a poté nesvobodné období komunistické vlády. Obě totality zamezily možné hlubší reflexi ČCE a pevnějšímu zakořenění do české společnosti. Po početní stagnaci let 30. a krátkému období rozmachu po 2. světové válce nastala za vlády KSČ éra vyklízení pozic. Během ní sice nebyla ČCE vystavena takovému tlaku, jako římskokatolická církev, přesto se jí citelně dotkla postupující sekularizace a „odcírkevňování“ české společnosti. V důsledku toho je dnes řada dříve silných a mateřských sborů v úpadku. Buď byly zrušeny, nebo se staly kazatelskými stanicemi sousedního silnějšího a vitálnějšího sboru (srov. situace Bohuslavic, Rokytніка, nebo Černilova a Kláštera nad Dědinou). Ze zkoumaných sborů ČCE na SV Čech vykazují v dnešní době čilejší náboženský život sbory ve Dvoře Králové nad

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 276.

⁸⁰ *Diaspora českobr. evang. seniorátu královéhradeckého II.-1927, ve prospěch práce evangelisační vydal evangelisační výbor seniorátní v Třebechovicích pod Orebem, Třebechovice pod Orebem, s.d., s. 39–40.*

Labem, Hořicích, Hronově, Šonově-Náchodě, Hradci Králové, Třebechovicích pod Orebem a Semonicích. Jedná se vesměs o městské sbory, neboť právě do měst se během první republiky přesunulo členské jádro církve.

2. Klášterský evangelický sbor h. v. a jeho sbory filiální

2. polovina 19. století je v případě evangelických sborů na severovýchodě Čech dobou, kdy zde působily významné osobnosti dalece přesahující obzor jednotlivých sborových hranic. Krom toho již tito faráři setrvali podstatně déle na jednom místě (často až do své smrti) a zásadně tak ovlivnili směřování sborů. Platí to o Janu Veselém,⁸¹ který se stal farářem klášterského reformovaného sboru v roce 1843 ve svých 29 letech a na tomto místě prožil zbytek svého života až do roku 1889. Během jeho služby doznalo postavení evangelíků ve společnosti nemalých změn (protestantské provizorium 1849, protestantský patent 1861), které se samozřejmě promítly do vnitřního života klášterského sboru. Veselý nastoupil v Klášteře ještě v toleranční době po čtyřletém přechodném období, ve kterém zdejší sbor administroval jako černilovský farář. V této době měl sbor lehce nad tři tisíce členů a jeho počet se i nadále zvětšoval, byť jen pozvolna. Jednalo se hlavně o přirozený přírůstek uvnitř sboru, třebaže občas k místnímu sboru přestoupil i některý dospělý. V roce 1842 měl sbor 3075 členů, v roce 1845 jich bylo 3087.

Koncem 40. let 19. století se na počtu „duší“ sboru promítly revoluční události let 1848–1849, kdy o sobě nechali evangelíci prvně více slyšet a dosáhli téměř zrovnoprávnění s katolictvím. Na konci roku 1849 bylo v klášterském reformovaném sboru evidováno 3198 osob.⁸² Toto číslo jistě faráře Veselého mohlo potěšit, na druhou stranu se v době zrušení hlavních tolerančních diskriminačních opatření (šestitýdenní povinná cvičení na katolických farách v případě rozhodnutí přistoupit k evangelickým církvím) nekonala očekávaná protestantizace českého národa, kterou předpokládali čelní muži obou evangelických církví. V dalších desetiletích bude sice počet členů klášterského sboru stoupat⁸³ (pomineme-li osamostatnění jednotlivých filiálek od mateřského sboru), vzroste také počet věřících, kteří budou konvertovat z katolictví. Přesto se dosavadní pozice klášterského sboru nijak nepromění a platí to ostatně i pro celou českou reformovanou i luterskou církev.⁸⁴

Protestantské provizorium umožnilo faráři Veselému volný pohyb po obvodu jeho značně rozlehlého sboru. Mohl vykonávat v místech, kde se vyskytovaly „oudy“ církve, bohoslužby a náboženská cvičení. Klíčový význam to mělo pro udržení a povznesení

⁸¹ Jan Veselý se narodil 6. 12. 1813 v Žákách u Čáslavi v rodině kováře. Studoval v Těšíně, Kežmarku a ve Vídni. Jeho předchozím působištěm byl nedaleký Černilov, odkud v roce 1843 přešel do Kláštera nad Dědinou. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

⁸² J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 54.

⁸³ V roce 1854 měl sbor 3202 členů.

⁸⁴ Kvantitativní proměnu způsobí evangelické církvi a. v. v Čechách a na Moravě až nacionálně motivované přestupové hnutí českých Němců v rámci kampaně *Los von Rom* na přelomu 19. a 20. století.

evangelické komunity z okolí Nového Hrádku a Hronova. Právě k Novému Hrádku se vztahuje jeden incident, na kterém lze doložit, že i ve druhé polovině 19. století mohlo soužití katolíků s jinověrci nabýt vyhrocených rozměrů. Velkou zásluhu na tom měl novohrádecký kaplan Josef Klein, který ve vztahu k místním evangelíkům vystupoval značně příkře. Již v roce 1849 měl iniciovat napadení zdejších evangelíků shromážděných spolu s katolíky, kteří hodlali svoji církev opustit. Ještě větší konflikt se na Novém Hrádku odehrál o dva roky později.⁸⁵ 24. března 1851 zemřel hrádecký tkadlec a člen klášterského reformovaného sboru František Dusil. Ještě před svojí smrtí vyjádřil před farářem Veselým přání být pochovaný na hřbitově v Novém Hrádku a ne až na dalekém sborovém hřbitově v Klášteře. S tím ovšem zásadně nesouhlasil hrádecký kaplan spolu s bojovně naladěnými souvěrci. V den konání pohřbu byla situace natolik vyhrocená, že muselo celému náboženskému obřadu asistovat četnictvo a hřbitov s hrobem pochovaného evangelíka musel být následně nějakou dobu hlídán. Přes bezpečnostní opatření se pak farář Veselý dočkal alespoň slovních urážek. Tentokrát měla tato aféra soudní dohru a aktéři nepokojů byli v čele s kaplanem Kleinem odsouzeni krajským soudem. Klein sám musel za pobuřování strávit půl roku ve vězení.

Potřeba budování vlastních nových hřbitovů a rozšiřování těch stávajících se stala pro klášterský sbor velice aktuálním tématem po přijetí Konkordátu v roce 1855. Ten vylučoval nekatolíky z katolických hřbitovů. Tato situace vedla k založení evangelických hřbitovů v Bělči nebo Českém Meziříčí. Ještě z toleranční doby vlastnil klášterský sbor hřbitovy v Mokřém, vesnici vzdálené asi 4 km severovýchodním směrem od Klášteřa, v Třebechovicích pod Orebem a pak hřbitov přímo u klášterského kostelíka. Jejich rozloha ovšem přestávala dostačovat mírně narůstajícímu počtu evangelíků, a tak musely být hroby rušeny ve prospěch dalších zemřelých již po několika letech. Proto muselo být postupně přikročeno k jejich rozšíření. V pozdější době zřídil klášterský sbor své hřbitovy ještě v Trnově a Křivicích.⁸⁶

Protestantské provizorium a zrušení téměř všech tolerančních omezení, tedy i těch, které se dotýkaly vzhledu modliteben, vzbudilo v evangelických sborech čilý stavební ruch. Ten se nesl po celou 2. polovinu 19. století a byl završen horečnou aktivitou především německých luterských sborů v pohraničí na přelomu 19. a 20. století, které potřebovaly uspokojit přestupovou vlnu od katolictví v duchu hnutí *Los von Rom*. V této perspektivě nebylo budovatelské úsilí v Klášteře nijak závratné, jednalo se spíše o rekonstrukci

⁸⁵ O těchto událostech píše Josef LUKÁŠEK, *Jan Janata...*, s. 146–147.

⁸⁶ Bohumír OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou*, Klášter nad Dědinou, Staršovstvo sboru 1928, s. 28.

současného kostela, především pak o dostavbu věže do jeho průčelí. Právě stavba věže se stala kamenem úrazu a vyvolala spor uvnitř sboru. Proti tomuto záměru se postavili věřící z Bolehoště a Lipín, kteří sepsali protestní dopis proti stavbě věže s odůvodněním, že se jedná o modloslužbu a projev duchovní pýchy. Nakolik za tím byla nechuť podílet se finančně na tomto projektu a nakolik v tom mohly hrát důležitou roli etické a náboženské aspekty, je těžko soudit. Na druhou stranu evangelické sbory h. v. a a. v. velice snadno podléhaly euforii ze získané stavební svobody a snažily připodobňovat svoje modlitebny katolickým kostelům a tím poněkud popřít dosavadní image (platí to hlavně pro reformované sbory) sebevymezení se vůči čemukoliv, co připomínalo katolickou církev.

Spor s Bolehošťskými se podařilo nakonec blíže neurčeným způsobem urovnat a v roce 1854 mohlo být přikročeno k plánovaným stavebním úpravám. Nejviditelnější změnou byla stavba věže, úprav se dočkal také vnitřek kostela. Náklady nesli opět členové sboru,⁸⁷ kterým ovšem výrazným způsobem (500 zl.) pomohl opočenský pán František Colloredo-Mannsfeld.⁸⁸ Práce byly hotové o rok později a klášterský reformovaný kostelík si od té doby drží stále stejnou podobu.

V šedesátých letech se klášterský reformovaný sbor dostal do centra dění celé české reformované superintendence. Zásahu na tom měl především jeho farář Jan Veselý, který se stal v roce 1864 sedmým superintendentem české evangelické církve h. v. Jeho zvolení předcházela peripetie, která značně podlomila důvěru českých reformovaných evangelíků v rakouské úřady a do jisté míry korigovala neskonale nadšení a vděk vůči císaři z nabyté svobody po vydání protestantského patentu. Veselý byl totiž zvolený až na třetí, resp. čtvrtý pokus. Při prvním hlasování, které se odehrálo v roce 1862, získal nejvíce hlasů Bedřich Vilém Košut, který na sebe upozornil při revolučních událostech v roce 1848. Nezískal ale nadpoloviční počet hlasů, potřebných pro zvolení superintendenta. Měla následovat užší volba, do které nebyl po zásahu státních úřadů Košut připuštěn. Při novém kole hlasování, které se odehrávalo 28. září 1862 přímo v Klášteře, obdržel většinu hlasů Václav Šubert, který působil také krátce před tím v Černilově, v Praze a v době volby v Krabčicích na Podřipsku. Zároveň byl redaktorem časopisu *Hlasy ze Siona*. Šubertova osoba se státním úřadům nezamlouvala, pražské policejní ředitelství upozorňovalo na jeho přílišné hájení národních a evangelických práv. Ani on se tak nedočkal tolik potřebného státního uznání. O rok později se tak muselo uskutečnit další kolo voleb, z nichž vyšel vítězně Jan Janata, farář v Chlebech a

⁸⁷ Farář Veselý podle dochovaných účetních materiálů dbal na to, aby se sbor nemusel zadlužovat, a tak končily účetní uzavírky sborového hospodaření přebytkem.

⁸⁸ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 64.

senior poděbradského seniorátu. Také Janata měl z dřívějších let u rakouské vlády „škraloup“. Problémem se stalo jeho sympatizování s názory B. V. Košuta, účast na národních demonstracích, útoky proti katolické církvi a vlastnictví politicky pobuřujících spisů. A tak i tentokrát vláda superintendenta neuznala.⁸⁹ Musela se uskutečnit volba nová, která se však již odehrávala v rozhořčené atmosféře uvnitř české reformované církve. Z řady sborů se ozývaly názory, že by se nová volby neměla konat a místo toho by se mělo dosáhnout Janatova uznání. Nakonec se ale reformované sbory poddaly a 9. srpna 1863 byl zvolen Jan Veselý z Klášteřa. Jeho volba byla pak 21. 10. 1863 konečně posvěcena i císařem.⁹⁰

Slavnost instalace Veselého do úřadu se odehrála 24. ledna 1864 v Klášteři. Ke zklamání značného počtu shromážděných nebyl k provedení tohoto obřadu delegován nikdo z vídeňské církevní rady ani moravský reformovaný superintendent Jan Beneš. K „výkonu instalačnímu“ byl určen „jen“ pražský senior Josef Kubeš.⁹¹ I tyto popsané epizody dokreslují rezervovaný vztah vídeňské vlády a do jisté míry i církevní rady k českým reformovaným evangelíkům.⁹² Výkonem úřadu superintendenta přibyla Veselému úřední agenda. Z toho důvodu se během jeho zdejšího působení vystřídaly v klášterské faře tři desítky mladých bohoslovců, kteří byli u něho na praxi a pomáhali mu s kancelářskou činností. Mnozí z nich v dalších letech dosáhli značné proslulosti uvnitř církve (Emanuel Havelka, Josef Šára, František Šádek).

Druhá superintendentní volba a instalace Jana Veselého do úřadu nebyla první příležitostí, kdy se stal Klášter svědkem významné události mající celocírkevní dosah. Klášterský sbor, konkrétně budova tamní evangelické školy, se stala místem, kde byl po změnách, které přinesl protestantský patent, volen nový poděbradský senior.⁹³ Stalo se tak 9. února 1862 a z 12 kandidátů byl vybrán Jan Janata.⁹⁴ Janata měl ke Klášteru blízko i z jiného důvodu než jen z vděku, že právě zde dosáhl významného církevního postu. Vzal si za manželku dceru Jana Veselého, Marii Filippinu. Svatba se odehrála v Klášteři 18. srpna 1863 a oddávajícím byl přímo farář Veselý.

⁸⁹ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 57.

⁹⁰ J. LUKÁŠEK, *Jan Janata...*, s. 145-147.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 147.

⁹² Srov. *Nejv. potvrzení českého superintendenta h. v.*, in: *Hlasy ze Siona* 1863, roč. 3, č. 23, s. 391. V tomto článku si neznámý pisatel stěžuje na skutečnost, že v dopise vrchní církevní rady, kterým oznamovala náboženským obcím české církve h. v. potvrzení o zvolení Jana Veselého superintendentem, chyběla slova blahopřání a požehnání pro českou reformovanou církev. Autor článku v tom viděl právě odtažitý vztah vídeňského nejvyššího evangelického orgánu k domácí reformované církvi, která byla v podstatě českojazyčná.

⁹³ Volby nových církevních hodnostářů se uskutečnily v souvislosti s vydáním Protestantského patentu a novým právním a organizačním uspořádáním evangelických církví v habsburské monarchii.

⁹⁴ AS ČCE v Klášteři nad Dědinou, Protokol z volby poděbradského seniora z 9. 2. 1862, R-II-2a.

Janata působil v úřadu poděbradského seniora do roku 1904, kdy se jej ze zdravotních důvodů vzdal, a o rok později ve věku 80 let zemřel. Jeho více než čtyřicetiletá služba spadala do doby, během níž prošel poděbradský seniorát velkými změnami. Janata si byl velmi dobře vědom příležitostí, které druhá polovina 19. století evangelickým církvím přináší. Chtěl být dobře informovaný o dění v jednotlivých sborech, které jezdil často vizitovat, a také aktivně přispíval k budování sborů nových z dosavadních sborových filiálek.⁹⁵ Z výše uvedených důvodů se jeho osoba často dostávala do kontaktu s klášterským sborem, který byl stále jedním z největších v poděbradském reformovaném seniorátu, a jeho dělení na menší na sebe nenechalo dlouho čekat.

Počátkem 60. let 19. století byli členové klášterského sboru, jejichž počet dosáhl čísla 3237, rozprostřeni v 84 obcích a městech severovýchodních Čech. Největší koncentrace členů byla v okolí Kláštera mezi Třebechovicemi pod Orebem a Opočnem a pak v okolí Hronova, včetně jeho samotného.⁹⁶ I když mohl klášterský duchovní zajíždět ke svým věřícím, bohoslužby se ve filiálkách mimo Klášter mohly odehrávat nanejvýše několikrát do roka. Tento stav, kdy bylo velmi těžké, v podstatě nemožné uspokojit duchovní potřebu členů sboru, podpořil oddělování a osamostatňování okrajových částí sboru. Jako první se od mateřského sboru odloučili věřící v Třebechovicích pod Orebem a jeho okolí. Za tím účelem zakoupili třebechovičtí evangelíci v roce 1869 objekt bývalé hospody na náměstí a upravili jej na modlitebnu a byt duchovního.⁹⁷ Samostatnosti se sbor dočkal oficiálně 5. května 1871. Pro klášterský sbor znamenala snaha třebechovických po samostatnosti jisté dilema. Na jedné straně samozřejmě přáli svým bratřím, že mohli praktikovat bohoslužby v místě svého bydliště, na druhou stranu přicházel domovský sbor o plátce saláru a přispěvatele na údržbu sborových budov. Nicméně neudržitelná rozloha klášterského sboru přiměla zúčastněné ke klidnému rozchodu. O poznání komplikovanější byl přechod evangelíků z Bělče nad Orlicí z klášterského do třebechovického reformovaného sboru v roce 1876 poté, co se vzdali myšlenky na úplné osamostatnění. Bělečtí evangelíci získali zároveň statut filiálního sboru. Tím ale domovskému sboru v Klášteře vznikla ztráta 52 zlatých a ty bylo nutné získat od zbylých věřících navýšením saláru o 8 %.⁹⁸

Ne zcela harmonické soužití evangelíků z Bělče s klášterským centrem potvrzuje také skutečnost, že o svých úmyslech odejít od Kláštera se chodili radit k černilovskému reformovanému faráři Justusu Szalatnyovi, kterému dokonce nabídli, že by přešli pod

⁹⁵ J. LUKÁŠEK, *Jan Janata...*, s. 176.

⁹⁶ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 71.

⁹⁷ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, 472.

⁹⁸ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 106.

černilovský sbor a jeho by zvolili farářem své filiálky.⁹⁹ Szalatny to samozřejmě odmítl, neboť by se tím značně narušily vztahy obou sousedních reformovaných sborů.

Koncem 70. let 19. století se k přesunu od klášterského k třebechovickému sboru odhodlali rovněž evangelíci z Krňovic, malé, asi 1,5 km na JZ vzdálené vsi od Třebechovic. Domovský sbor jim vyhověl pod podmínkou, že se vzdají všech nároků na majetek klášterského sboru.¹⁰⁰

Naopak bez problémů došlo k osamostatnění tzv. severní diaspory, tj. evangelíků, kteří se vyskytovali na hranicích s Kladskem v okolí Hronova a Machova. Pro velkou vzdálenost od centra žila tato lokalita již od toleranční doby poněkud specificky. Velkou roli zde hráli lidoví vykladači písma, kteří také zajišťovali vykonávání náboženských setkání. Na bohoslužby do Kláštera docházeli místí maximálně několikrát do roka. Stejně tak sem zajížděl v době, kdy to bylo možné, klášterský farář. Pro zlepšení péče o místní evangelické „oudy“, a také aby se čelilo odstupům evangelíků k nově se rodící svobodné reformované církvi, na jejímž vzniku se výrazně podílel i jeden z bývalých členů místní reformované diaspory, Jan Balcar z Horní Radechové, byli do Hronova vysláni evangeličtí faráři v pozici vikáře klášterského sboru. Od roku 1869 do roku 1871 zde působil Pavel Jelen, od roku 1872 Josef Šára. Hronovská diaspora tak měla vlastního duchovního, který také vedl úřední agendu pro místní věřící, včetně vlastního účetnictví. V průběhu 60. a 70. let pak místní reformovaní vybudovali v Hronově vlastní hřbitov a modlitebnu s bytem pro faráře. Když se pak v roce 1884 Hronov stal úředně klášterským filiálním sborem a o rok později dosáhl úplného osamostatnění, pouze se potvrdil stav, který stejně již několik let, ba desetiletí před tím existoval. Na rozdíl od obcí, které se nacházely v okolí Kláštera (Třebechovice, Běleč), bylo odtržení vzdáleného a těžko obsluhovatelného Hronova pro klášterského faráře Jana Veselého úlevou. Zejména když v téže době stále vykonával náročný úřad českého reformovaného superintendenta. Na celkovém počtu členů sboru v Klášteře se to projevilo poklesem z 2310 v roce 1884 na 1653 v roce 1885, kdy nabyl Hronov samostatnosti.

Od 60. let 19. století se začala postupně lepší ekonomická situace sboru. Přibývalo lépe situovaných členů, kteří byli schopni pravidelně platit salární poplatky a věnovat další finanční částky na různé účely. Díky tomu bylo v roce 1862 vybráno na služném faráři Veselému namísto dohodnutých 500 zl. dokonce 570 zl., což byl v porovnání s toleranční dobou, kdy výběr platu pro duchovního zpravidla nedosahoval ani nasmlouvanou částku,

⁹⁹ V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay....*, s. 51.

¹⁰⁰ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře....*, s. 107.

velký pokrok.¹⁰¹ Za jednorázové dary byly buď pořizovány předměty, které si přáli zakoupit samotní dárci (v roce 1863 věnoval Karel Vávra z Horních Polánek 500 zl. na zakoupení nového zvonu, 1865 daroval František Vondřejc z Krahujčí u Nového Hrádku 200 zl. na nákup zpěvníků), nebo byly tyto finanční příspěvky ukládány do místních spořitelien a sloužily jako základ pro vznik různých podpůrných fondů. Úroky z vložených částek pak kryly výdaje spojené se službou faráře nebo údržbou hřbitova. Klášterský sbor byl v této době i přes svou napjatou rozpočtovou situaci schopen poskytovat finanční výpomoc mimo svůj obvod. Na přelomu 60. a 70. let 19. století je klášterskými evangelíky podpořen bezmála 200 zl. projekt výstavby evangelického učitelského ústavu v Čáslavi a finanční pomoc směřovala i do vzdálené Persie na pomoc nestoriánským křesťanům ohroženým hladomorem.¹⁰²

Bližící se stoleté výročí povolení tolerance, které připadalo na rok 1881, a sto let existence kostela (1885) znamenaly pro klášterský sbor nejen možnost uspořádat jubilejní oslavy, ale také podnět k uspořádání nutných oprav na sborovém kostele. Jednalo se především o střechu krytou šindelem, jehož životnost byla vyčerpána. Jako řešení se nabízela jeho výměna za plech, ale náklady donutily vedoucí osoby sboru k opětovné volbě šindele. Dále bylo přikročeno k výměně dveří do chrámu, opravě venkovní omítky, pokrytí venkovních říms plechem, nátěru plechové střechy na věži, výmalbě interiéru, zasklení oken barevnými skly a nátěru lavic. Většina výše uvedených oprav, které byly vyčísleny na 1080 zl., se odehrála v průběhu roku 1885. Byly naplánovány tak, aby se stihly dokončit do hlavních oslav, které připomínaly 100 let od vysvěcení prvního evangelického chrámu v Klášteře. Ty se uskutečnily 18. října 1885 za účasti současných i bývalých členů sboru (Třebechovice pod Orebem, Hronov, Běleč), přicestoval samozřejmě také senior Jan Janata. Hrdost na opravený kostel a narůstající sebevědomí evangelíků, kteří se nebáli dát o sobě opakovaně vědět, se projevil přesně o rok později, protože 18. 10. 1886 se uskutečnilo slavnostní vysvěcení obnoveného kostela. Netřeba připomínat, že opět za četné účasti místních i přespolních evangelíků.¹⁰³

Velké události v Klášteře nad Dědinou oslavou jubilea kostela neskončily. Zkraje září 1888 vzbudila mezi místními obyvateli pozornost informace o tom, že se císař František Josef I. rozhodl udělit zdejšímu dlouholetému faráři Janu Veselému, stále zastávajícímu rovněž superintendentský úřad, rytířský řád železné koruny III. třídy jako uznání za zásluhy o rozvoj

¹⁰¹ Povinnost přispívat na plat faráře byl rozvržen podle jednotlivých vsí, které patřily do klášterského sboru. Nejvíce pak do společné salární pokladny vkládali věřící z obce Bolehošť (99 zl.), za nimi byl teprve samotný Klášter (55 zl.). Stále ale platilo, že vybírané částky byly nejčastěji v krejcarových hodnotách a dary ve zlatých byly stále záležitostí několika málo bohatých členů sboru.

¹⁰² *Tamtéž*, s. 103.

¹⁰³ *Tamtéž*, s. 114–116.

církve a školství. Na slavnostní předání řádu, které proběhlo v Klášteře opět v měsíci říjnu (14. 10. 1888), tentokrát dorazil i prezident vídeňské vrchní církevní rady, Dr. Franz, a majitel náchodského panství a vyznáním luterán, princ Schaumburg-Lippe.¹⁰⁴ Medaili předal c. k. komisař Fr. Federsell, který měl ve své řeči zdůraznit Veselého zásluhu na obětavé práci pro církev, kterou musí nutně ocenit i lidé stojící mimo ni!

Ocenění, které se faráři a superintendentovi Veselému dostalo z nejvyšších míst, si oslavenec dlouho neužil, neboť před Vánocemi onemocněl silným zánětem žaludku a 7. ledna 1889 této nemoci podlehl. 31. ledna 1889 se v Klášteře při pohřbu superintendenta opět sešly velké zástupy věřících, samozřejmě přijeli také četní čelní představitelé reformované i luterské církve.¹⁰⁵

Záhy po pohřbu zesnulého se presbyterstvo sboru rozhodlo vypsat konkurz na nového faráře. Přihlásilo se do něho 8 kandidátů, z nichž byl těsnou nadpoloviční většinou (130 z 259 přítomných volitelů) zvolen Oskar Opočenský,¹⁰⁶ který doposud vykonával úřad duchovního v Heršpicích. Do Kláštera se přestěhoval spolu se svou rodinou 5. prosince téhož roku. Do té doby byl klášterský sbor administrován z Černilova reformovaným farářem Szalatnyem. Ačkoli bylo o Opočenského volbě rozhodnuto již v červnu, ujal se své funkce skoro po roce. Důvodem byly spory uvnitř sboru, když někteří členové zpochybnili těsný výsledek jeho volby.

Oskar Opočenský nevstupoval na zcela neznámou půdu, protože byl jeho dědeček Jiří Opočenský zdejší farářem v prvních desetiletích 19. století. Snad se to projevilo i při jeho příjezdu, kdy byl očekáván kurátorem sboru na nádraží v Bolehošti a v samotném Klášteře přivítán starostou obce Josefem Janečkem, řídícím učitelem Františkem Černohorským a „hojným počtem údu církve“.¹⁰⁷ Ještě týž večer pak uspořádal místní zpěvácký spolek Bohuslav na prostranství před farou v září pochodní malé vystoupení na počest svého faráře. Instalace nového duchovního se odehrála 26. ledna 1890 za účasti seniora Jana Janaty. Zdaleka se však nejednalo o tolik navštívenou akci jako v letech předešlých. Jednak pro tehdy v kraji řádící chřipkovou epidemii, jednak pro první výročí úmrtí Jana Veselého.¹⁰⁸

¹⁰⁴ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 28.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, s. 31–33.

¹⁰⁶ Oskar Opočenský se narodil 6. března 1848 jako pátý syn vsetínského reformovaného faráře Karla Opočenského. V 11 letech odešel na studia do Bielefeldu a poté do Těšína. Bohosloví studoval v Basileji a ve Vídni. Po studiích působil krátce jako vychovatel v Haagu v rodině barona Langenaua. V roce 1873 byl ordinován farářem ve Vsetíně, v roce 1876 odešel do Heršpic, kde setrval až do roku 1889, kdy se stal klášterským farářem. Za svého heršpického působení přijal do reformované církve prof. Tomáše G. Masaryka. Srov. J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 121.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, s. 34.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 124.

Opočenský se na novém působišti velice rychle zorientoval a začal pastoračně pracovat. Byl si vědom, že se musí zpočátku přizpůsobit místním zvyklostem. Díky tomu se v jeho poznámkách dochoval popis liturgie bohoslužeb, které si zapsal, aby dodržoval zdejší zavedené schéma. Na začátku bohoslužeb se zpívalo několik krátkých písní (zpravidla tři), po nich zazněla společná modlitba, následovaná čtením z Písma. Po dalším kratším zpěvu přišlo na řadu kázání, které bylo hlavním bodem bohoslužby. Po jeho skončení byla zazněla opět kratší píseň, na kterou navazovala společná modlitba Věřím v jednoho Boha. Na závěr bohoslužby byly zařazeny ohlášky a požehnání, po kterém byla zpívána ještě jedna píseň.¹⁰⁹

Bohoslužby se odehrávaly, kromě významných svátků, vždy pouze v neděli v dopoledních hodinách. Po obědě se pak věřící scházeli opět k tzv. nešporu, společné odpolední (podvečerní) modlitbě. Toto shromáždění mělo zároveň edukativní charakter a bývalo zaměřeno na náboženské vzdělávání dětí a mládeže. Naplnění neděle církevními obřady mělo svůj význam jednak pro absenci bohoslužeb během týdne, a tedy jako určitá saturace věřících, a jednak ve skutečnosti, že většina věřících přicházela do klášterského kostela ze sousedních vesnic nejčastěji pěšky a cesta ze vzdálených míst mohla trvat i několik hodin. Bylo tedy žádoucí, aby se tito „poutníci“ nemuseli hned po bohoslužbě vracet zpět domů, ale aby mohli v Klášteře strávit více času jak při modlitbě, tak v kontaktu s ostatními evangelíky. Nešporní modlitba se v samotném klášterském kostele za působení faráře Opočenského konala dvakrát do měsíce. O zbylých dvou nedělích zajížděl farář do přífařených vesnic a konal nešpory přímo tam.

Opočenského prioritou byl právě co největší kontakt s věřícími z jeho sboru. Z toho důvodu podporoval vytváření kazatelských stanic, do kterých zajížděl vykonávat bohoslužby. Kromě klášterského kostela se náboženská shromáždění odehrávala v kazatelských stanicích v Bolehošti, Trnově, Křivicích, Králově Lhotě a také v Rychnově nad Kněžnou.¹¹⁰ Velkou pozornost věnoval také školnímu vzdělávání mládeže, zejména podpoře škol, které zřizoval přímo klášterský sbor. V době Opočenského působení to byly školy v Klášteře, Mokřem a Bolehošti. Dobře si uvědomoval sílící tlak na evangelické věřící, ne tolik ze strany katolické církve, jako spíše od postupné sekularizace českého národa, která prostupovala všechny vrstvy obyvatelstva, a také ze strany nových „svobodných“ protestantských církví, které těm

¹⁰⁹ Srov. *Zprávy církevní*, Hlasy ze Siona, č. 17, roč. 8, 1868, s. 174–175.

¹¹⁰ Kazatelská stanice v Rychnově nad Kněžnou vznikla relativně pozdě, v roce 1898. V prvních letech své existence se bohoslužby v této kazatelské stanici odehrávaly v propůjčené modlitebně Ochranovské církve bratrské (tehdy oficiální úřední název pro jednotu bratrskou), která od 70. let 19. století začala obnovovat svoji činnost na území Čech a Moravy, a jedno z jejích působišť bylo právě v podhůří Orlických hor. První sbor obnovené jednoty vznikl v roce 1870 v nedalekém Potštejně. Tento případ je příkladem vzájemné spolupráce mezi protestantskými církvemi, která ovšem mívala také svoje limity. Jimi byly případy, kdy nárůst popularity jedné církve ohrožoval stabilitu druhé. Kraj pod Orlickými horami byl však pro obě církve oblastí ryze misijní.

zavedeným církvím vyčítaly vlažnost ve víře. Bylo nutné potenciální dorost sboru co nejlépe vzdělávat a upevňovat ve vlastním pravověří. Proto věnoval velké množství energie prosazování výuky evangelického náboženství také na státních školách.¹¹¹ Aby posílil svůj vliv na dění ve školách, stal se členem okresní školní rady a zasedal rovněž v dozorčí komisi čáslavského učitelského semináře. Opočenského styl práce s mládeží byl na svoji dobu neobvyklý a v ledasčem předběhl dobu. Jako příklad může posloužit tzv. síň konfirmandů, tedy zvláštní místnost pro vzdělávání biřmovanců a celkově pro práci s mládeží, která vznikla v roce 1894 přestavbou hospodářské budovy v areálu klášterské fary. K edukaci mladých evangelíků měly sloužit také brožury, které Opočenský vytvořil a vydal: *Přehled dějin církve křesťanské* a také *Naše péče o mládež konfirmovanou*.¹¹²

Devadesátá léta 19. století se stala díky Opočenskému elánu dobou renovací a inovací sborového majetku a zvyklostí. Přestavuje se fara, v jejímž areálu se vytváří již zmíněný prostor pro práci s mládeží, dochází také k rozšíření klášterského hřbitova a stavbě márnice. Opočenský, ve větší míře než jeho předchůdci, vtahuje svůj sbor do různých charitativních projektů. Zapojuje se do aktivit Gustav–Adolfského spolku a přistoupil také k Penzijnímu evangelickému ústavu církve augšpurské a helvétské v Rakousku.

Přesto sbor musel svoje investiční akce stále pečlivě zvažovat, neboť členů schopných pravidelných plateb na provoz církve byla jen menšina. V roce 1893 bylo evidováno ve sboru 2022 osob, z nichž 29 (sedláci) platilo roční příspěvek 100 až 200 zlatých, 78 (střední rolníci) mezi 50 až 100 zlatými, 140 členů (drobní rolníci) platilo od 30 do 50 zlatých. Zbytek členů sboru neplatival žádné dávky. Jednalo se především o chalupníky a chudé domkáře.¹¹³ Hospodářský provoz sboru tak zajišťovalo necelých 13% členů, 87% jich pak bylo v této oblasti pasivních. Hospodářskou situaci klášterského sboru (a nejen jeho) limitovala skutečnost, že je jeho jádro na malé vesnici, kde pracovala drtivá většina obyvatel v zemědělství, zejména v pozici pomocného personálu. Ovšem nemohlo tomu být ani jinak, neboť to byly právě malé a do svého životního koloritu uzavřené vesnice, kde evangelictví přečkalo dlouhé období rekatolizace. A paradoxně lepší se životní úroveň obyvatelstva a industrializace, která začala na přelomu 19. a 20. století zasahovat i do venkovských končin, ohrožovala relativně uzavřený život evangelických sborů.

¹¹¹ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 37. Okruh škol, kde vyučoval náboženství, se rozrostl z 8 v počátcích jeho služby na 12 škol v době 1. světové války a konečně až na 20 škol za první republiky. Srov. *tamtéž*; AS ČCE Klášter nad Dědinou, Výkaz o stavu farního úřadu v Klášteře nad Dědinou k roku 1916.

¹¹² *Tamtéž...*, s. 39.

¹¹³ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 131.

Rozpočet sboru se v devadesátých letech 19. století pohyboval kolem 1000 zlatých a záleželo právě na ochotě členů, zda bude v černých, nebo červených číslech, jako tomu bylo např. v roce 1896, kdy náklady činily 1029 zlatých, zatímco příjmy dosáhly pouze 829 zlatých. Na plat faráře Opočenského připadala přitom z této sumy rozhodující část. V roce 1893 měl dostat od sboru 600 zlatých. Počátkem 20. století došlo v souvislosti se změnou platidla v Rakousku-Uhersku k mírnému zlepšení farářova platu. V této době začaly být vedeny jeho výplaty a účty sboru v rakousko-uherských korunách. Poměr mezi korunou a původním zlatým byl 2 zl.= 1 K. Výpis účtů poděbradského seniorátu pro rok 1903 vykazuje Opočenského roční služné 1600 K¹¹⁴. V dané době byl jeho plat v rámci seniorátu na průměru, neboť se rozptýl tehdejších farářských mezd pohyboval od 800 K (Královupy) do 2200 K (Nymburk). Také dochází k vylepšení bilance ve výběru saláru. Za rok 1903 bylo od členů sboru získáno 3520 K 3 h. V této položce se Klášter řadil mezi ostatními sbory k těm „bohatším“, neboť výběr saláru ve sborech poděbradského seniorátu dosáhl v tomto roce průměru 2200 K.¹¹⁵

Přes výrazné zmenšení plochy sboru po osamostatnění některých filiálek, patřil klášterský reformovaný sbor v 90. letech 19. století a v prvních desetiletích století 20. svojí rozlohou stále k největším v poděbradském seniorátu. Sám tehdejší poděbradský senior v roce 1893 konstatoval, že „*v pravdě farář klášterský nikdy neměl v té částce na růžích ustláno, leda na růžovém-trní*“.¹¹⁶ Podobně jako Janu Veselému i Oskaru Opočenskému pomáhali při jeho práci sboroví vikáři. Jejich činnost nebyla tolik vázána na administrativní činnost, která značně zaměstnávala Veselého, coby superintendenta, ale pomáhali Opočenskému přímo, „*v terénu*“, a to s výukou náboženství na šestnácti školách v Klášteře a jeho okolí, kde se nacházely děti příslušníků místního reformovaného sboru. Za Opočenského éry prošli klášterským sborem vikáři Karel Španiel, Václav Bureš, Jan Dobiáš, Oskar Opočenský ml.,¹¹⁷ Oskar Odstrčil a Bohumír Opočenský.¹¹⁸

Celkový počet členů sboru v devadesátých letech a také počátkem 20. století mírně narůstal, meziročně od několika jedinců do třech desítek. Počet narozených dětí převyšoval

¹¹⁴ Do první světové války plat Opočenského vzrostl na 2100 K plus štola 350 K. Přesto se stále nacházel na hranici finanční tísně, neboť byl otcem devíti dětí, kterým platil studia. Srov. *tamtéž*, s. 176–177.

¹¹⁵ AS ČCE Hronov, Z účtů na rok 1903, nedatováno (autorem pravděpodobně senior Josef Šára), R-III-E.

¹¹⁶ AS ČCE Hronov, Výpis ze seniorské zprávy seniora Jana Janaty o stavu sborů a škol evang. ref. seniorátu Poděbradského v roce 1893, dopis z 3.8. 1893, R-III-C.

¹¹⁷ Oskar Opočenský ml. se narodil 5. 12. 1877 v Heršpicích. Po studiích v Chrudimi a Hradci Králové studoval bohosloví v Basileji. Ordinován byl v prosinci 1901. Poté až do roku 1904 působil jako vikář pod svým otcem v Klášteře nad Dědinou. V dalších letech se staly místem jeho práce Valteřice, Nikolčice, Velká Lhota a Mladá Boleslav.

¹¹⁸ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 41.

počet osob zemřelých, ačkoliv současně docházelo k přestupům dospělých jedinců především z římsko-katolické církve.

Snad na všech seniorátních a superintendenčních konventech této doby se stala trvalým a pečlivě sledovaným problémem otázka smíšených manželství. Senior Janata nazval v jedné ze svých zpráv o stavu seniorátu smíšená manželství jako „*zlo, jež naši církev kazí a hubí.*“¹¹⁹ Pokud byl totiž jeden ze snoubenců katolík, hrozilo velké riziko, že se děti evangelickému prostředí odcizí.

Tento problém se ovšem Kláštera nijak palčivě nedotýkal. Na konci 19. a počátku 20. století bývaly z průměrných 15 až 20 sňatků ročně smíšené dva až čtyři.¹²⁰ Můžeme to přičíst na vrub silným evangelickým menšinám v jednotlivých obcích spadajících do působnosti sboru, a tak měly evangelické dívky a chlapci své budoucí partnery kde vybírat. Díky tomu se ve statistických tabulkách Klášter řadil co do poměru celkového počtu manželství a manželství smíšených v rámci poděbradského seniorátu spíše k lehkému podprůměru. V letech 1878 až 1888 bylo totiž v poděbradském seniorátu uzavřeno 1355 manželství, z toho 261 smíšených (tj. 19,26 %).¹²¹

Z „tabulečných přehledů stavu duší a úředních úkonů“, jež byli faráři povinni každý rok vypracovávat a které se v klášterském sborovém archivu dochovaly právě z období přelomu 19. a 20. století, můžeme vysledovat další údaje, které dokumentují život a životnost sboru: počty pokřtěných a zemřelých, přístupivších k místní evangelické církvi, a naopak těch, kteří z ní vystoupili. V roce 1902 se v církvi narodilo 60 dětí v čistě evangelických rodinách, 7 jich pocházelo z rodin „smíšených“ (tj. jeden z manželů nebyl reformovaný evangelík) a 6 dětí bylo vedeno jako nemanželských. Úhrnem tedy 73 narozených oproti 50 zemřelým. Navíc jich 10 přistoupilo z jiných církví a jen 3 vystoupili. Díky tomu se sbor drobně rozrostl na 2209 členů oproti roku 1901, kdy čítal 2179 osob. A podobně tomu bylo v dalších letech. V žádném případě se ovšem nejednalo o nějakou výraznou akceleraci počtu duší. Ostatně k té s drobnou výjimkou několika let po první světové válce ani nikdy v dějinách sboru nedošlo.¹²² Pro porovnání početního vývoje klášterského sboru můžeme uvést, že k 6. 4. 1914, tedy v předvečer 1. světové války, vykazoval farář Opočenský 2354

¹¹⁹ AS ČCE Hronov, Zpráva seniorova o stavu sborů a škol ev. ref. seniorátu Poděbradského od konventu r. 1896 do konventu r. 1897, R-III-C.

¹²⁰ AS ČCE Klášter nad Dědinou, Tabulečný přehled stavu duší pro rok 1897, 1902, 1904-1910, R-III-D.

¹²¹ AS ČCE Hronov, Tabulka smíšených manželství a reversů za roky 1878 až 1888, R-III-D-3.

¹²² AS ČCE Klášter nad Dědinou, Tabulečný přehled stavu duší pro rok 1902, R-III-D.

duší.¹²³ Oproti roku 1902 je to tedy nárůst o 145 osob, průměrně tedy o 12 jedinců ročně, což ovšem kopíruje zhruba přirozený přírůstek obyvatel českých zemí na počátku 20. století.

Na skutečnosti, že evangelíci ani v době, kdy se již těšili relativní svobodě, příliš nepřitahovali a v národě Husa, Chelčického, Komenského a Palackého zůstávali stále malou skupinou, měla vliv nesporně i přísná vnitřní kázeň, která byla od všech členů nejen klášterského sboru vyžadována. Mravní problémy jedince nebyly jen čistě jeho soukromou záležitostí, ale mohly se stát předmětem jisté segregace a vyloučení v rámci sboru, minimálně nepřipustěním k tzv. Večeři Páně.¹²⁴ Důraz na dodržování a kontrolu kázně členů sboru byl jedním z hlavních pilířů působení evangelických duchovních. Přelom století a narůstající náboženská vlažnost v české společnosti ovšem začaly dělat starosti staromilcům i uvnitř evangelických sborů. Jiří Matějka ve své kronice o dějinách klášterského sboru zmiňuje dopis jistého Josefa Dvořáka z Mokrého, který si stěžuje, jak je těžké, ba nemožné doma udržet své dcery, když se ve vsi koná pouťová taneční zábava. Raději by je viděl na nějaké přednášce o Janu Husovi, aby zapomněly na tanec a jiné světské marnosti. Zároveň ale jedním dechem dodává, že jeho výchovné působení na dcery v duchu původních bratrských a kalvínských myšlenek, odmítajících právě tanec a cokoliv, co odvádí pozornost od Boha, je komplikované, když jiné evangelické rodiny takováto mravní dilemata neřeší a bez problémů se zábav účastní.¹²⁵ V podobném duchu se nese krátký nepodepsaný článek, který byl uveřejněn v 13. čísle Hlasů ze Siona z roku 1862, oficiálním plátku české reformované církve. Zpráva pochází opět z Mokrého a poukazuje na přítomnost některých evangelíků při masopustních průvodech. Ty považuje pisatel za přežitek středověku, který lidského ducha ponižuje a křepčením v nastrojených maskách přibližuje spíše chování zvířete. Obzvláště problematická je podle autora účast mládeže, neboť ji to vede k mravní zkaženosti.¹²⁶

Na přelomu století zaznamenala klášterská reformovaná církev dvě výrazné investiční akce, které byly na jedné straně dlouhodobě očekávány, na druhou stranu zejména první z nich vyvolala nemalé kontroverze uvnitř samotného sboru. Jednalo se o pořízení tří zvonů do věže klášterského evangelického kostela a nových varhan.¹²⁷ Touha mít vlastní zvony rezonovala ve sboru již několik desetiletí. Obzvláště po vydání protestantského patentu a faktickém zrovnoprávnění evangelíků s katolíky v Předlitavsku sílila v evangelickém táboře touha vyrovnat se katolíkům, i co se týče vnějších znaků, hlavně podobou kostelů a ruku

¹²³ AS ČCE Klášter nad Dědinou, Tabulečný přehled stavu duší pro rok 1914, R-III-D.

¹²⁴ Srov. AS ČCE Hronov, Zpráva seniorova o stavu sborů a škol ev. ref. seniorátu Poděbradského od konventu r. 1896 do konventu r. 1897, R-III-C.

¹²⁵ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 159-160.

¹²⁶ *Zprávy církevní, Hlas ze Siona*, č. 13, roč. 2, 1862, s. 95.

¹²⁷ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 379.

v ruce s tím samozřejmě i osazením jejich věží zvony. Na tento účel byly v klášterském sboru konány mimořádné sbírky. Ne všichni ale s nákupem souhlasili a podle toho se odvíjely příspěvky na jejich pořízení.¹²⁸ Mezi odpůrci zvonů, kterých bylo nejvíce ve vsi Bolehošť, odkud pocházel i kurátor sboru Václav Baše, zazníval argument, že vzdálenější obce nebudou mít ze zvonění v klášterském kostele žádný užitek. Stejně tak lze předpokládat, že nevysloveným argumentem proti mohl být odpor, byť již notně vyčpělý, k čemukoliv, co připomíná katolické obřady. Nakonec ale převážil hlas vyznívající pro pořízení zvonů, ačkoliv 15 hlasujících pro, z celkových 23 volitelů staršovstva, dávalo jasný signál, že tentokrát nepanuje uvnitř sboru široká shoda.¹²⁹

Zakázka na ulití tří zvonů byla v říjnu 1899 zadána firmě Carl Schwabe, Glocken und Metall Giesserei ve slezském Bielitzu (pol. Bielsko-Biala) a hotové výrobky měly být dodány tak, aby se první slavnostní vyzvánění stihlo ještě do Vánoc téhož roku. Vlivem silných mrazů se ale dodání zvonů opozdilo, a tak k jejich instalaci na věž došlo za značné pozornosti místních evangelíků až 19. února 1900. Jednotlivé zvony měly hmotnost 815 kg, 423 kg a 248 kg, sbor za ně zaplatil 2590 zl.¹³⁰ Druhou zmiňovanou investicí pak byla stavba varhan, kterou provedla firma Emanuel Š. Petr z Prahy za 1350 zl. K objednávce nástroje došlo v květnu 1901 a již počátkem září téhož roku se prostorem kostela prvně rozléhal jejich zvuk.

Důležité investiční projekty se netýkaly pouze mateřského Kláštera, ale o slovo se začala koncem 90. let 19. století hlásit také další aktivní centra rozsáhlého sboru, zejména Bolehošť a Trnov. Trnov nepatřil v toleranční době a ani ve druhé polovině 19. století k lokalitám, kde by o sobě evangelíci dávali výrazněji vědět. Snad jen tím, že si zde záhy po vydání tolerančního patentu vybudovali vlastní hřbitov, na který pochovávali své mrtvé také evangelíci z okolních vsí (Semechnice, Podbřezí, Záhornice, Zádolí). Trnov se tak stal neformálním centrem východní oblasti klášterského sboru, která zahrnovala území mezi Opočnem a Dobruškou na západě a Rychnovem nad Kněžnou na východě. Pro možnost, aby se z Trnova stalo místo setkávání evangelíků z podhůří Orlických hor, vyznívala také jeho centrální poloha v rámci východní klášterské diaspory. Od roku 1881 se v Trnově scházeli reformovaní evangelíci k domácím soukromým čteným bohoslužbám, tedy bez přítomnosti svého faráře Jana Veselého. Po roce 1890, kdy se stal klášterským duchovním Oskar Opočenský, který si uvědomoval nutnost podpory svých souvěrců v tomto koutě sboru, se

¹²⁸ Pro srovnání můžeme uvést, že v roce 1899 se v Klášteře nad Dědinou na nové zvony vybralo 179 zl., v Mokřém necelých 15 zl., v Očelicích 24 zl. Naproti tomu se jedna z významných obcí sboru Bolehošť do sbírky nijak nezapojila.

¹²⁹ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 137–138.

¹³⁰ *Tamtéž.*

začaly v Trnově konat bohoslužby vedené přímo farářem. Vyvstal však problém s prostory, neboť setkávání evangelíků v domácích příbytcích bylo kapacitně zcela nevyhovující. Proto Opočenský nakonec sám podpořil projekt, který začali členové klášterského sboru z Trnova a okolí koncem 90. let rozvíjet, totiž stavbu vlastního kostelíka a domek pro vikáře. V Trnově a v sousedních vsích bylo podle farářova odhadu 170 evangelíků, v Rychnově nad Kněžnou, kde se v polovině 90. let vytvořila rovněž kazatelská stanice, dalších asi 50.¹³¹ Z Trnova do Kláštera trvala cesta pěšky minimálně dvě a půl hodiny, z Rychnova jednou tolik. Největší problém byl samozřejmě s penězi. Rozpočet celého podniku se v počátcích odhadoval na 12 000 K, ve finále ale přesáhl hranici 15 000 K.¹³² Farář Opočenský proto neváhal požádat o podporu c. k. evangelickou vrchní církevní radu ve Vídni či samotného císaře Františka Josefa I. Stavba byla podpořena také podpůrnými spolky ze zahraničí. V roce 1901 např. přichází od blíže nespecifikované organizace ze Švýcarska dar 2400 K.

Ke stavbě kostelíka v Trnově bylo přikročeno v červnu 1902.¹³³ Modlitebna byla vystavěna v novorenesančním slohu podle návrhu Václava Rejchla z Hradce Králové, který v minulosti s klášterským sborem několikrát spolupracoval. Díky rychlému stavebnímu tempu mohla proběhnout již v listopadu 1902 kolaudace objektu, bohoslužby se v něm začaly odehrávat až od srpna následujícího roku poté, co byly odstraněny nedostatky zjištěné při kolaudaci.

V souvislosti s dokončením kostela a domku pro vikáře se začala dojednávat přeměna Trnova z kazatelské stanice na filiální sbor. V červnu 1904 došlo k dohodě mezi trnovskými evangelíky a mateřským Klášteřem, v prosinci téhož roku předloženou změnu schválila také c. k. vrchní církevní rada. Trnovští v nadšení z blízkého osamostatnění začali již počátkem roku 1904 hledat duchovního, který by chtěl do Trnova nastoupit. Bez větších problémů se dohodli s Timoteem B. Kašparem, který v té době působil jako vikář v Praze na Vinohradech. Byl mu přislíben byt a služné 1200 K ročně. Jeho působení se mělo dělit mezi Trnov, Rychnov a měl vypomáhat také v Klášteři. Navzdory těmto očekáváním se věci vyvíjely jiným směrem. Vrchní církevní rada neuznala Kašparovo zvolení za trnovského vikáře s odůvodněním, že proběhlo ještě před oficiálním ustanovením filiálního sboru, a je tudíž

¹³¹ Počátky této kazatelské stanice spadají do roku 1895, kdy se z podnětu faráře Opočenského setkali evangelíci žijící v okolí Rychnova nad Kněžnou ke společné bohoslužbě. Kontakt s vlastním duchovním vyvolal v místě zájem v těchto shromážděních pokračovat a z Rychnova se tak stala kazatelská stanice klášterského reformovaného sboru. Problém s místností, kde by se mohly bohoslužby odehrávat, se podařilo vyřešit díky vstřícnosti obnovené jednoty bratrské, která zapůjčila svůj bohoslužebný sál. Srov. B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteři nad Dědinou...*, s. 58.

¹³² J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteři nad Dědinou...*, s. 144–153.

¹³³ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteři nad Dědinou...*, s. 57.

neplatné. Kašpar do Trnova pak již nikdy nenastoupil¹³⁴ a ke vzniku filiálního sboru nedošlo. Zůstal spolu s Rychnovem i nadále klášterskou kazatelskou stanicí, obsluhovanou duchovními z Kláštera nad Dědinou.

Snahu Trnova získat v rámci klášterského sboru určitou autonomii sledovali velmi pozorně v Bolehošti, která patřila k tradičním baštám evangelíků v kraji¹³⁵. Zde existovala již od roku 1863 evangelická škola¹³⁶, jejímž zřizovatelem byl právě klášterský reformovaný sbor.¹³⁷ Tato škola vznikla v přímé reakci na podpis konkordátu v roce 1855, neboť již o rok později se místní evangelíci odhodlali, aby „z dosavadní školy řím. katol. v Bolehošti se vyškolili a sobě vlastní štěpničku, kdež by sítě neporušené čistého slova Božího v mladistvá srdéčka dítek našich rozséváno býti mohlo.“¹³⁸ Vyřizování povolení se ovšem táhlo dalších sedm let.

Zpočátku probíhala výuka v pronajaté místnosti, ale již v dubnu 1863 byl položen základní kámen k vlastní školní budově, která byla slavnostně otevřena 24. září 1864. Tato přízemní stavba sloužila svému účelu až do roku 1903, kdy byla bolehošťská evangelická škola zrušena, resp. byla sloučena s místní obecnou školou a vyučování v ní pokračovalo pod novou hlavičkou až do roku 1914. Tehdy byla budova místní obecné školy rozšířena a výuka v bývalé evangelické škole ztratila smysl. Ovšem již od doby zrušení evangelické školy v roce 1903 se mezi bolehošťskými evangelíky prosadila myšlenka, aby se ze školní budovy, jejíž výstavba stála zdejší evangelíky nemalé úsilí, vytvořila modlitebna. Tím by byl položen základ pro budoucí úplné osamostatnění Bolehoště a vznik samostatného reformovaného sboru.¹³⁹ Silným impulzem pro evangelíky z Bolehoště se stalo právě vybudování kostelíka v Trnově a plány na jeho částečné osamostatnění formou filiálního sboru. To byla pro obec s největším počtem evangelíků v rámci sboru výzva, aby si také vydobyla lepší pozici. Myšlenky na odštěpení nebyly mezi bolehošťskými evangelíky ničím novým. Farář Opočenský si jich byl dobře vědom již v dřívější době. V roce 1899 si v jednom svém dopise

¹³⁴ T. B. Kašpar přesto pravděpodobně v trnovském kostelíku bohoslužby konal, neboť krátce působil jako Opočenského vikář alespoň v rámci klášterského reformovaného sboru, a to od září 1904 do dubna 1905.

¹³⁵ Evangelíci h. v. v této obci s tisícem obyvatel tvořili výraznou, asi 35% menšinu.

¹³⁶ Založení školy v Bolehošti se, podobně jako v dalších místech, neobešlo bez konfliktů mezi katolickou a evangelickou stranou. O tom, že je evangelíkům dovoleno založit školu a postavit pro ni v obci budovu, rozhodlo c. k. místodržitelství v Praze již v říjnu 1861. Proti tomuto povolení se ale ohradili místní katolíci, kteří nechtěli přenechat obecní pozemky na stavbu školy. Celý spor se vlekl celý rok 1862, až konečně museli katoličtí obyvatelé Bolehoště ustoupit a 18. dubna 1863 byl slavnostně položen základní kámen k budově školy. Prvním učitelem byl pak zvolen Josef Jindra, dosavadní učitel v pruském Stroužném, kde se nacházel evangelický sbor, který měl důležitý vliv na evangelíky na pomezí Čech a Kladska. Srov. Hlasy ze Siona, č. 20, roč. 3, 1863, s. 330–331.

¹³⁷ E. HAVELKA, *Protestantské školství...*, s. 74–75.

¹³⁸ Hlasy ze Siona, č. 20, roč. 3, 1863, s. 330.

¹³⁹ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 52.

postěžoval na kurátora klášterského sboru, Václava Baše z Bolehoště, který byl neformální hlavou separatistického tábora. Ptal se, jak je možné, že takový člověk zastává v rámci sboru takto zodpovědnou funkci.¹⁴⁰ Baše pak stál v listopadu 1904 u vzniku spolku, který měl zajistit zřízení vlastního farního sboru v Bolehošti.¹⁴¹

Podobně jako v případě Trnova ani v Bolehošti se změny právního postavení své kazatelské stanice v alespoň sbor filiální nedočkali.¹⁴² Dílčím úspěchem roku 1904 vzniklého *Spolku pro vystavění evangelického reformovaného Chrámu Páně a pro zřízení evangelického reformovaného sboru v Bolehošti* bylo alespoň přebudování bývalé evangelické školy v modlitebnu, ke kterému došlo ovšem až v roce 1926.¹⁴³

Příkladem, na němž lze postihnout peripetie klášterského evangelického školství, byla obec Velká Běleč (dnes Běleč nad Orlicí). Tato nevelká ves asi 7 km východně od Hradce Králové, v níž měli evangelíci početní převahu, patřila od toleranční doby až do 70. let 19. století, kdy přešla pod nově vzniklý reformovaný sbor v Třebechovicích pod Orebem, k dalším oporám evangelického reformovaného sboru v Klášteře nad Dědinou. Škola zde byla založena již v první polovině 19. století. Přesný letopočet ale není znám, v pamětní knize bělečské obecní školy je uvedeno pouze, že v roce 1833 došlo spoluprací místních katolíků a evangelíků ke stavbě nové školní budovy.¹⁴⁴ Tato škola měla soukromý charakter¹⁴⁵ a sloužila pro děti obou konfesí jak z Běleče, tak z okolních vesnic Svinar a Krňovic. V roce 1857 se tato škola stala veřejnou.¹⁴⁶ Ovšem o dva roky dříve byl podepsán mezi Vídní a Vatikánem Konkordát a veřejné školství se dostalo pod přímý vliv katolických biskupů. S tím ale zásadně nesouhlasili bělečtí evangelíci, kteří se rozhodli pro zřízení vlastní soukromé školy. Povolení se dočkali v roce 1861. Vyučování probíhalo nejprve v provizorních podmínkách v pronajaté světnici v čp. 42. Ale již v roce 1862 byla zahájena stavba patrové budovy evangelické školy¹⁴⁷ na místě bývalé obecní pastoušky.¹⁴⁸ Svého slavnostního otevření se dočkala 28. června 1863 za přítomnosti českého reformovaného superintendenta a klášterského faráře

¹⁴⁰ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 147.

¹⁴¹ *Tamtéž*.

¹⁴² Již od roku 1904 začaly být vybírány peníze na zřízení vlastního sboru, ke konci roku 1918 dosáhla částka téměř 19 000 Kč. Přesto Bolehošť zůstala jen kazatelskou stanicí. Jednou z příčin mohla být nejednota a rozhádanost mezi samotnými bolehošťskými evangelíky, o které se zmiňoval ve svém dopise Oskaru Opočenskému jeho kolega farář z Černilova Justus Szalatnay. Srov. *tamtéž*, s. 163.

¹⁴³ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 52–53.

¹⁴⁴ SOkA Hradec Králové, f. Základní devítiletá škola Běleč nad Orlicí, Pamětní kniha obecné školy Velko-Bělečské, s. 3.

¹⁴⁵ Tuto školu patrně vydržovala na své náklady obec Běleč.

¹⁴⁶ SOkA Hradec Králové, f. Základní devítiletá škola Běleč nad Orlicí, inventář k fondu, s. 1.

¹⁴⁷ SOkA Hradec Králové, f. Základní devítiletá škola Běleč nad Orlicí, Pamětní kniha obecné školy Velko-Bělečské, s. 4.

¹⁴⁸ V tomto objektu sídlila dříve i stávající veřejná škola, která se v očích místních evangelíků stala školou katolickou.

Jana Veselého, poděbradského seniora h. v. Jana Janaty či c. k. okresního přednosty v Holicích a mnoha věřících reformovaného i augsburského vyznání.¹⁴⁹ Katolíci přenechali budovu pastoušky evangelíkům jako náhradu za odchod z veřejné školy, kterou z velké části také dříve vydržovali a za kterou nepožadovali finanční vyrovnání.

V případě Bělče byla hlavní motivací pro vybudování školy tedy také situace vzniklá podpisem Konkordátu. Příčinu rozdělení škol nelze vysvětlovat mezináboženskou rivalitou, ale spíše prostou obavou evangelíků o zachování výuky v protestantském duchu. Tato obava zesílila koncem roku 1873, kdy c. k. okresní školní rada v Hradci Králové zvažovala spojení obou škol. Bělečtí evangelíci nebyli kategoricky proti, ale jako podmínku požadovali, aby se učitelem ve spojené škole stal jejich kantor a do budoucna si jej také mohli podle svého volit. Na to c. k. okresní školní rada nepřistoupila a obě školy zůstaly i nadále oddělené.¹⁵⁰ V tomtéž roce na podzim proběhla v obecné „katolické“ škole inspekce c. k. okresní školní rady z Hradce Králové, která shledala budovu školy v žalostném stavu a zakázala v ní vyučovat. Bělečtí ale narychlo provedli nejnutnější úpravy a uzavření budovy oddálili. Přesto c. k. okresní školní rada v roce 1874 vyzvala občany Bělče, aby započali urychleně se stavbou nové školy. Pokud začnou stavět do 1. června 1875, získají od c. k. okresní školní rady podporu 2000 zl. a další 2000 zl. jim bude bezúročně zapůjčeno. Avšak tato nabídka se nesečkala v Bělči s pochopením. Naopak se ozvali evangelíci, že nabízená subvence je příliš nízká, a pokud nebude navýšena, nevyplatí se za současné drahoty stavět. Bylo jim totiž jasné, že pokud se bude stavět nová veřejná škola, budou na ni muset také přispívat a mimo to ještě vydržovat vlastní školu. Na podzim roku 1874 se dali do oprav své vlastní školní budovy, čímž vyslali směrem k c. k. okresní školní radě jasný signál, že nemají zájem účastnit se chystaného projektu.¹⁵¹

Na ignoraci Bělečských a kritický stav veřejné školní budovy zareagovala c. k. okresní školní rada oznámením, že novou školu postaví sama na náklady obce Bělče. Stavělo se přes letní měsíce 1875 a již v září byly práce hotové. Jednalo se o jednotřídní přízemní budovu s bytem pro učitele. Problém znovu vyvstal při zvažování, jak školu slavnostně otevřít. Katoličtí občané z Bělče chtěli nechat školu posvětit podle katolického ritu, proti tomu se ale ohradili místní evangelíci. C. k. okresní školní rada proti katolickému svěcení nic neměla, pokud si to budou přát evangelíci, byla ochotna povolit i jejich svěcení. Nevraživost mezi oběma konfesemi dosáhla v souvislosti s otevřením a svěcením školy takového stupně, že při

¹⁴⁹ Hlasy ze Siona, roč. 3, 1863, s. 220.

¹⁵⁰ SOkA Hradec Králové, f. Základní devítiletá škola Bělč nad Orlicí, Pamětní kniha obecné školy Velko-Bělečské, s. 6.

¹⁵¹ *Tamtéž.*

katolickém obřadu 5. října 1875 museli být přítomni četníci, aby nedošlo k násilným střetům.¹⁵² Podle zápisů tehdejšího bělečského učitele obecné školy Václava Čejky¹⁵³ nechtěli původně evangelíci svěcení školy provádět, když ale viděli, že se katolíkům svěcení vydařilo, rozhodli se, že se nenechají zahanbit a slavnostní otevření školy provedou podle svého obřadu rovněž. Přípravy jim však zabraly několik týdnů a slavnost byla naplánována až na 21. listopad 1875. Z důvodu deštivého a nevlídného počasí účast přítomných zdaleka nedosáhla takového počtu, jaký očekávali pořadatelé.

Za zmínku stojí ještě způsob financování obou bělečských škol. Obec Běleč zřídila v roce 1863 fond, do kterého vložila 4000 zl. Z něho plynoucí úroky byly děleny mezi obě školy, a to k pokrytí nákladů na platy učitelů.¹⁵⁴ Evangelíci měli ve fondu většinu, 2 500 zl., kdežto katolíci jen 1500 zl., a v tomto poměru měl být také dělen zisk z úroků. Tato disproporce vyvolala v dalších letech řadu sporů. Katolické strana argumentovala tím, že jejich strana je školou veřejnou a podle zákona na ni musí platit všichni občané obce. Když evangelíci v Bělči přispívat nemusí, měli by ale svolit, aby byly částky ve fondu pro obě školy rovnocenné. Také se katolíkům nelíbilo, že fond spravovali evangelíci, a nemohli tak volně nakládat se svým dílem fondu. Na to ovšem evangelíci (kterých byla v obci většina), nechtěli přistoupit a teprve po několikaletém jednání byl fond odevzdán pod kontrolu katolíkům. Tím, jak uvádí učitel Čejka v kronice obecné školy, došlo ke smíření mezi oběma náboženskými stranami.¹⁵⁵ Také co se počtu dětí ve školách týče, měli evangelíci navrch. Do obecní školy docházelo kolem 20 žáků, kdežto do evangelické 50 až 60 dětí.

Začátkem 20. století se stalo vydržování soukromé evangelické školy stále náročnějším. V této době již nebyla Běleč spravována z Kláštera nad Dědinou, ale od roku

¹⁵² *Tamtéž*, s. 8.

¹⁵³ Řídící učitel Čejka v pamětní knize bělečské obecné školy uvádí jména svých předchůdců, kteří v Bělči učili od 30. let 19. století. Byli to: Václav Halounek ze Svínar, Josef Jirsa, který pocházel z Jenkovic, a Václav Matuška opět ze Svínar. Matuška působil v Bělči 40 let do roku 1874, kdy odešel na odpočinek. Za jeho působení dochází ke vzniku samostatné soukromé evangelické školy. Matuška učil i nadále v této době již na obecné (katolické) škole. Byl vystřídán mladým učitelem Václavem Čejkou z Dolního Újezdu u Litomyšle, který po absolvování učitelského ústavu v Hradci Králové po tři roky učil v Jeřicích u Hořic (1871-1874) a poté přešel do Bělče. Vydělal v Bělči jen krátce a v roce 1875 jej nahrazuje František Uhlíř. Ani ten v zde dlouho nepobyl a v únoru 1877 se odstěhoval. Místo něho přišel Jan Machata. Byl to, podobně jako jeho předchůdci, mladý učitel a Běleč se stala jen přestupní stanicí k lepšímu místu. V roce 1878 přešel do nedalekých Třebechovic. Následujících 31 let (až do roku 1909) učil na bělečské obecné škole Josef Ferbas, narozený 1855 ve Velké Skalici. Byl nahrazen dalším významným bělečským učitelem, Bohuslavem Horákem, který vedl školu od jejího spojení s evangelickou školou v roce 1909 až do roku 1924. Jména učitelů soukromé evangelické školy v době od jejího vzniku roku 1861 až do roku 1909 nejsou v dostupných fondech zaznamenána. Výjimkou je pouze první učitel evangelické školy po jejím založení v 60. letech 19. stol. Jedná se o Josefa Libru, avšak délka jeho působení v Bělči není z fondů patrná.

¹⁵⁴ SOkA Hradec Králové, f. Základní devítiletá škola Běleč nad Orlicí, Pamětní kniha obecné školy Velko-Bělečské, s. 16–17.

¹⁵⁵ *Tamtéž*, s. 21.

1876 tvořila filiální sbor v rámci nově vzniklého reformovaného sboru v Třebechovicích pod Orebem, který se od svého ustanovení v roce 1871 stále potýkal s finančními problémy. V Bělči tak začalo jednání o spojení obou škol do jedné. Od školního roku 1909/1910 v obci působila jen jedna, obecní škola. Evangelíci využili skutečnosti, že dětí z evangelických reformovaných rodin je ve škole většina (49 žáků oproti 19 dětem z katolických rodin), a prosadili, aby se novým učitelem stal Bohuslav Horák, který se hlásil k reformované církvi a byl absolventem Duškova čáslavského reformovaného učitelského ústavu. Spojená škola se nacházela v budově obecní školy. Uprázdňená evangelická škola byla nadále využívána jako modlitebna bělečského filiálního sboru.¹⁵⁶

Mezi církevními školami, které zřizoval a vydržoval klášterský evangelický reformovaný sbor,¹⁵⁷ zaujímal pozici „sborového stříbra“ škola v Klášteře nad Dědinou. Byla jednak nejstarší (vznikla již v roce 1783)¹⁵⁸, jednak největší. Díky poloze v srdci sboru jí byla věnována patřičná pozornost, ačkoliv se neustále potýkala s hmotnými nedostatky. Pro dějiny klášterské evangelické školy je v druhé polovině 19. století klíčovou osobností učitel František Černohorský (1841-1910) z Horního Jelení. Do Kláštera nastoupil v říjnu 1860 jako čerstvý absolvent učitelského ústavu a setrval v něm až do svého odchodu na odpočinek v srpnu 1910.¹⁵⁹

V reakci na přijetí Konkordátu mezi Rakouskem a Vatikánem v roce 1855 došlo na přelomu 50. a 60. let 19. století k rozmachu soukromého evangelického školství. Tento trend se dotkl i Kláštera a jeho důsledkem byl nárůst počtu žáků školy. Představitelé sboru byli donuceni nahradit stávající nevyhovující školu a v roce 1860 byla zahájena stavba nové školní budovy.¹⁶⁰ Dokončena a slavnostně vysvěcena byla seniorem Janatou 29. června 1863, tedy o den později než v Bělči.¹⁶¹

V době nástupu Černohorského bylo v klášterské škole zapsáno 151 žáků, jejich docházka do výuky však nebyla pravidelná. Počet žáků v dalších letech různě kolísal. Ve školním roce 1864/65 bylo do výuky zapsáno 121 dětí¹⁶², o třináct let později, ve školním roce 1877/78, 165 žáků.¹⁶³ Do uspořádání a organizace výuky v klášterské škole zasáhly

¹⁵⁶ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 62.

¹⁵⁷ Byly to školy v Bolehošti, Klášteře nad Dědinou, Bělči nad Orlicí a Mokrém.

¹⁵⁸ Srov. informace v kapitole o vývoji evangelického školství a dějinách klášterského reformovaného sboru v době toleranční.

¹⁵⁹ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 45–48.

¹⁶⁰ E. HAVELKA, *Protestantské školství...*, s. 74.

¹⁶¹ Hlasy ze Siona, roč. 3, 1863, s. 221–222.

¹⁶² *Stručná zpráva o školách reformovaných v Čechách v roce 1864-1865*, in: Hlasy ze Siona, roč. 5, 1865, s. 248.

¹⁶³ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 77.

školské zákony, které byly v Předlitavsku vydány v roce 1868 a upravovaly mj. i počty žáků na jednoho učitele. Ty stanovily maximální počet 80 dětí na jednoho kantora. Toto číslo však bylo v Klášteře vysoce překročeno. Od školního roku 1877/78 se proto škola stala dvojtřídní a bylo nutné povolat pomocného učitele, který by pomáhal Černohorskému, ze kterého se stal řídící učitel.

Pod Černohorského vedením se v klášterské škole vystřídal mezi lety 1877 až 1894 devět podučitelů, kteří velmi brzy po svém nástupu odcházeli za lepšími místy na jiné školy. Výjimkou mezi nimi byl František Kašpar, který nastoupil v září 1894 a setrval pod Černohorským až do roku 1910. V tomto roce odešel řídící učitel na odpočinek a Kašpar se místo něho ujal vedení školy. Příčinou tak častého střídání mladých učitelů byly především nevyhovující platové podmínky. Podle *Přehledu výplat učitelů evangelických škol za rok 1894* činila mzda klášterského podučitele 315 zl., což bylo nejméně v celé české reformované superintendenci. Tato částka se skládala z peněz, které platil podučiteli samotný sbor (250 zl.). Původ zbylých 65 zl. je veden v účetnictví jako „z jiných pramenů“ a pravděpodobně se bude jednat o dary domácích a zahraničních dobrodinců či o úroky z podpůrných fondů, kterých měl zpravidla každý sbor několik, a to k zajištění chodu svých institucí.¹⁶⁴ Přehled výplat evangelických učitelů uvádí také srovnávací kolonku s údajem, jak vysoký by byl základní plat bez dalších prémie, pokud by dotyčný kantor učil na stejném postu ve státní škole. V Kašparově případě by to bylo 400 zl. O poznání lépe byl honorován řídící učitel. V roce 1894 Černohorský vydělal 700 zl. Konečná taxa byla poskládána z několika dílčích příjmů. Za práci ve škole obdržel od sboru 300 zl., za hru na varhany při bohoslužbách 60 zl., ze státního paušálu se podařilo získat podporu 40 zl. a 300 zl. pocházelo „z jiných pramenů“. Pokud by Černohorský pracoval ve státní škole, jeho základní plat by činil 1050 zl.¹⁶⁵

Klášteřští evangelíci, kteří školu vydržovali, byli s Černohorského prací spokojeni, jak dokládají vzpomínky jeho současníků a žáků. Ti ho měli za velmi pracovitého a skromného člověka. Vnímali svoji školu díky jeho vedení jako jednu z nejlepších v okolí.¹⁶⁶ Černohorský byl zároveň zakladatelem a sbormistrem místního zpěváckého spolku Bohuslav, který doprovázel bohoslužby v reformovaném kostele. Od svého příchodu do Kláštera v roce 1860 až do své smrti v roce 1910 zastával post ředitele kůru a od roku 1901, kdy byl kostel opatřen varhanami, také funkci varhaníka. Ve sboru samotném pak vykonával roli pokladníka. V rámci obce působil v místním zastupitelstvu a v dozorčí radě „Spořitelního a záložního

¹⁶⁴ AS ČCE Hronov, Výkaz o platech evangelických učitelů za rok 1894, netříděno.

¹⁶⁵ *Tamtéž.*

¹⁶⁶ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 47.

spolku v Klášteře“.¹⁶⁷ Černohorského zásluhy na poli školství zaregistrovaly také státní úřady a koncem roku 1910 měl obdržet u příležitosti svého padesátiletého působení v Klášteře zlatý záslužný kříž. Avšak na přelomu října a listopadu téhož roku se u něho objevily vážné zdravotní problémy, které byly způsobeny rakovinou žaludku. Nedlouho poté, 10. listopadu 1910, zemřel.

Za Černohorského působení zůstal zřizovatelem školy klášterský sbor, ačkoliv se hned zkraje 20. století (zejména v roce 1902) rozhořela uvnitř sboru diskuze, zda z ní neučinit školu státní. Výdaje na její provoz totiž značně zatěžovaly členy sboru. Citelné byly také rozdíly v platech učitelů na státních a církevních školách. Avšak proti snaze části evangelické obce se postavil sám farář Opočenský a stejně se vyslovili reformovaní faráři z okolních sborů, včetně superintendenta J.E.Szalatnaye. Ti poukazovali na nebezpečí výuky evangelických dětí ve státních školách, neboť podle jejich názoru v nich, přes deklarovanou náboženskou svobodu, stále převládal katolický duch.¹⁶⁸

Namísto zemřelého řídicího učitele Černohorského nastoupil jeho pomocník František Kašpar, který v této roli přečkal první světovou válku. Po vzniku Československa se situace ve školství opět zřetelně proměnila směrem k bezkonfesijnosti. Řada pokrokově smýšlejících učitelů odmítala staré pořádky, včetně prosazování katolického náboženství ve školách či katolické náboženství vůbec. Za těchto podmínek byla znovuotevřena otázka vydržování vlastní školy, když na státních nebude evangelickým dětem hrozit již takové „nebezpečí“ jako dříve. K 1. listopadu 1922 se tak evangelická škola v Klášteře nad Dědinou stala státní obecnou školou. I nadále se v ní pokračovalo ve výuce až do jejího definitivního uzavření v roce 1978.¹⁶⁹

Aby byl výčet škol, které zřizoval klášterský reformovaný sbor kompletní, je třeba ještě zmínit školu v Mokré. V této nevelké obci, vzdálené asi 3 km SV od Kláštera nad Dědinou, vznikla pravděpodobně již na počátku 19. století tzv. exkurendní stanice, tedy pobočka farní školy v Přepychách, v níž se vyučovalo pouze v zimních měsících. S nárůstem aktivit evangelíků v 60. letech 19. století došlo v roce 1864 k osamostatnění školy a vzniku soukromé evangelické školy, jejímž zřizovatelem se stal klášterský reformovaný sbor.¹⁷⁰ Tomuto rozhodnutí předcházela výzva okresního úřadu v Novém Městě nad Metují z roku 1862, která požadovala, aby obec Mokré pořídila pro výuku dětí vhodné prostory. Dosud se totiž vyučovalo v pronajatých místnostech a školní budova chyběla. Do stavby školy se

¹⁶⁷ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 78.

¹⁶⁸ *Tamtéž*, s. 169.

¹⁶⁹ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 224.

¹⁷⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Pamětní kniha obce Mokré od poloviny 19. století do roku 1930, s. 22.

obyvatelům Mokrého příliš nechtělo. Iniciativy se proto chopili místní evangelíci, jejichž děti docházely do klášterské školy, a rozhodli se zakoupit jednu chalupu a tu přestavět na vlastní soukromou školu. Do této školy poté začaly docházet také evangelické děti z okolních vsí (Dobříkovec, Přepychy, České Meziříčí).

Stav chalupy, ve které probíhala výuka, byl velmi špatný a z toho důvodu byla v roce 1869 zbořena a na jejím místě vystavěna nová budova školy. V pamětní knize mokerské školy se dochoval rozpis položek stavebních prací a vybavení školy. Stavba budovy stála 3763 zl., dalších 126 zl. bylo vynaloženo na nábytek a 118 zl. na pomůcky k výuce. 314 zl. stálo postavení plotů a vyhloubení studny. V roce 1873 byla ke školní budově přistavena stodola za 588 zl.¹⁷¹ Náklady na koupi původního objektu školy a nové budovy nesly evangelické rodiny z obcí, z nichž docházely děti do Mokrého na výuku.

Vydržováním vlastní školy vzrostly výrazně ekonomické náklady evangelíků z Mokrého a okolí. V roce 1874, když se plánovala stavba obecní školy v sousedních Očelicích, se proto kategoricky ohradili proti jejímu zbudování. Byli by nuceni financovat také její provoz, raději se rozhodli svoji školu v Mokrému prodat obci a učinit z ní veřejnou školu obecnou. Jednání se protahovala a k prodeji školy došlo v roce 1882.¹⁷² Obec Mokré za ni zaplatila 4800 zl.¹⁷³

Podobně jako v případě Bělče také v Mokrému po zobecnění školy působil učitel evangelického reformovaného vyznání. Byl jím Emil Musil-Daňkovský.¹⁷⁴ Na poměry učitele v zapadlé vsi se jednalo o velmi vzdělanou osobu. Daňkovský, který do Mokrého přišel ve svých 25 letech a setrval v něm až do odchodu na odpočinek v roce 1919, byl aktivním literátem, redaktorem několika časopisů, překládal z francouzštiny a němčiny a aktivně se podílel na spolkovém životě v obci a okolí.¹⁷⁵ Jako první mj. přeložil do češtiny později velmi oblíbená díla Karla Maye, a to Poklad na Stříbrném jezeře nebo Petrolejový princ.

¹⁷¹ *Tamtéž.*

¹⁷² Během 18 let, kdy škola fungovala jako soukromá evangelická, se v ní vystřídali pouze dva učitelé: Jan Vitík, který v roce 1866 přešel do školy v Dvakačovicích, a František Kozák, který v roce 1882, kdy byla škola zobecněna, odešel do sousední vsi Městec, kde hospodařil do své předčasné smrti v roce 1885.

¹⁷³ *Tamtéž.*

¹⁷⁴ Emil Musil-Daňkovský se narodil 7. 11. 1857 v Daňkovicích, malé obci asi 10 km JZ od Poličky. Po studiích na c. k. ústavu ke vzdělávání učitelů v Příboře a v Praze působil v letech 1877 a 1878 jako podučitel na dvojtřídní obecné škole v Budislavi, poté do roku 1882 na obecné škole v Krouně. Roku 1882 byl jmenován správcem obecné školy v Mokrému. Po svém penzionování v roce 1919 se přestěhoval do Kutné Hory, kde v roce 1941 zemřel.

¹⁷⁵ Emil Musil-Daňkovský nebyl v tomto období jedinou osobností, která svým rozhledem překračovala dalece hranice sboru. V letech 1914 až 1915 působil přímo v Klášteře nad Dědinou Oskar Odstrčil (1891-1951), který pomáhal v pozici sborového vikáře stárnoucímu faráři Oskaru Opočenskému. Ve dvacátých letech ale duchovní dráhu opustil a stal se osobním knihovníkem prezidenta Masaryka a následně od poloviny 30. let ředitelem nově vzniklého Ústavu T. G. Masaryka.

Po odchodu Musila-Daňkovského již škola v Mokřém štěstí na výrazné osobnosti neměla a kantoři se zde střídali v krátkých intervalech. Mezi lety 1919 až 1974 zde učilo 13 učitelů (poslední z nich, František Pospíšil, přitom v Mokřém působil v letech 1946 až 1974). Škola byla zrušena v roce 1974.

Období před první světovou válkou bylo v českých zemích poznamenáno nárůstem českého a německého nacionalismu. To se dotýkalo také evangelických církví působících na tomto území. Obzvláště problematicky se tento stav dotýkal českých luteránů, kteří byli z podstaty svého vyznání orientováni na Německo. Ze strany českých nacionalů jim bylo dáváno najevo, že se dostávají do konfliktu s českými národními zájmy. Tento tón směřoval na adresu luteránů také z reformovaného tábora, který se mnohem více a snadněji identifikoval s tradicí českého bratrství a osobami Chelčického a Komenského. Potvrzuje to i dopis Oskara Opočenského ml., který působil před první světovou válkou jako farář ve Velké Lhotě. Svému otci do Kláštera píše o nedůvěře, kterou chová k podpůrnému evangelickému Gustav-Adolfskému spolku, který podle jeho názoru posílá mnohem více peněz do německých zemí než českým evangelickým sborům. A dodává, že (než na Němce) je třeba se v případě materiální pomoci spoléhat na Švýcary (kalvíny) a na své vlastní členy reformovaných sborů.¹⁷⁶

Samotná první světová válka zasáhla klášterský sbor a jeho kazatelské stanice stejně jako všechny další instituce v Rakousku-Uhersku. Do armády začali být odváděni bojeschopní muži a byly vypisovány válečné půjčky a materiální sbírky. Klášterský sbor, který se každý rok o několik osob zvětšoval, zaznamenal během válečných let úbytek, byť nijak dramatický. Když začátkem dubna 1914 sestavoval farář Opočenský statistický přehled členů sboru ke konci roku 1913, došel k číslu 2354.¹⁷⁷ V roce 1920 jich bylo 2328.¹⁷⁸ Sám Opočenský, který vnímal nepřítomnost mužů/otců od rodin ve sboru jako velký problém, neboť morálka mládeže klesala, se snažil důležité osoby pro chod sboru vojenské služby ušetřit. Podařilo se mu to v případě řídicího učitele klášterské evangelické školy, Františka Kašpara, neúspěšný byl naopak u osoby Václava Duška, klášterského hrobaře, kterého od armády nechránil ani Opočenského dopis opatřený krom jeho podpisu také razítky a podpisy starostů pěti okolních obcí, kteří shledávali funkci hrobaře pro chod svých vesnic velice

¹⁷⁶ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 166.

¹⁷⁷ Pro úplnost dodejme, klášterský sbor vykázal za rok 1913, tedy ještě před válečnými léty, mírný pokles v počtu svých členů: oproti 44 narozeným dětem bylo vykázáno 51 úmrtí, 8 osob přistoupilo z jiných vyznání, 3 naopak z klášterského sboru vystoupily. Srov. AS ČCE v Klášteře nad Dědinou, Výkaz počtu duší a duchovních výkonů za rok 1913 z 6. 4. 1914, netříděno.

¹⁷⁸ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 426.

podstatnou.¹⁷⁹ Navenek zřetelnou ztrátou se pro sbor stala konfiskace kostelních zvonů klášterského kostela, které byly počátkem roku 1918 zabaveny pro armádní účely. Při posledních bohoslužbách, během nichž byly ještě zvony na svém místě, odsoudil Opočenský zabavení zvonů a nejspíše jen pro svůj pokročilý věk byl ušetřen trestního stíhání.

Zhoršující se morálka mládeže v evangelických sborech nebyla jen problémem klášterského reformovaného sboru. Na 31. konventu poděbradského reformovaného seniorátu, který se konal 11.června 1918 v Poděbradech, se o této záležitosti hovořilo jako o celoseniorátním, resp. o celocírkevním problému. Receptem proti „*pustnutí*“ mladých evangelíků měla být zvýšená péče o jejich výchovu uvnitř sborů, především formou nedělních škol a různých sdružení mládeže.¹⁸⁰ Dlužno podotknout, že klášterský farář Opočenský ve výkazu své práce pro rok 1913 kolonku o „službách Božích pro mládež“ pouze proškrtl.¹⁸¹ Zdali se pak práce s mládeží během války změnila, nelze určit, neboť pro válečná léta chybí statistické podklady.

Na výše zmíněném 31. konventu poděbradského reformovaného seniorátu došlo k otevřenému odsouzení probíhající 1. světové války jako prostředku k ukojení pýchy a ctižádosti jejich velitelů. Naprosto se rozchází s evangeliem a požadavky Krista na bratrské soužití mezi lidmi. Zároveň se konvent jasně přihlásil k tzv. národní přísaze z 13.dubna 1918, ve které se čelní představitelé české politické a kulturní scény otevřeně vyslovili pro osamostatnění českých zemí. Konvent zároveň podpořil probíhající proces sloučení českých reformovaných a luterských sborů do jedné evangelické církve. Právě válka a stále reálněji se rýsující pravděpodobnost porážky Rakouska-Uherska vyvolávaly dynamické procesy v obou domácích evangelických církvích a posilovaly hlasy těch, kteří volali po jejich sloučení. Týkalo se to samozřejmě pouze českojazyčných sborů.

Hlavní sjednocovací práce probíhaly během let 1917a 1918. Klášterského sboru (a nejen jeho) se to dotklo především vyplňováním dotazníků, které rozesílala nově vytvořená instituce s názvem *Finanční komise obnovené České církve evangelické*, ve které zasedali představitelé obou evangelických církví. Finanční komise se zajímala o ekonomickou situaci jednotlivých sborů a plánovala, kolik bude muset po sloučení církví každý sbor přispívat do společné pokladny, aby se zajistila hospodářská stabilita nového subjektu.¹⁸²

¹⁷⁹ AS ČCE v Klášteře nad Dědinou, dopis Oskara Opočenského 26. 9. 1915, netříděno.

¹⁸⁰ AS ČCE v Hronově, Zpráva o XXXI. konventu seniorátu poděbradského, konaném dne 11. června 1918 v evang. reform. chrámu v Poděbradech, vydáno seniorátním výborem 29. 11. 1918, netříděno.

¹⁸¹ AS ČCE v Klášteře nad Dědinou, Výkaz počtu duší a duchovních výkonů za rok 1913 z 6. 4. 1914, netříděno.

¹⁸² AS ČCE v Hronově, Informační letáky Finanční komise z 1. 1. 1918 a z 10. 12. 1918, netříděno.

Podle kronikáře klášterského reformovaného sboru Jiřího Matějky se v průběhu války měli na klášterské faře scházet s klášterským vikářem Oskarem Odstrčillem luteránští faráři z nedalekého šonovského sboru, především Theodor Jan Kalenda nebo Josef Lukl Hromádka, aby diskutovali o budoucím sloučení obou věroučných proudů. Žádné písemné prameny pro tato setkávání nejsou však v současné době k dispozici.¹⁸³

Samotné sloučení obou evangelických církví a vznik Českobratrské církve evangelické (ČCE), ke kterému došlo ve dnech 17. a 18. 12. 1918, nevyvolalo v Klášteře ani jeho kazatelských stanicích výraznější ohlas. Můžeme to přičítat na vrub těžké poválečné situaci místních, kteří se museli především vyrovnávat s nepříznivými hospodářskými podmínkami. Ani rozdíl mezi bohoslužbami reformovanými a českobratrskými nebyl nijak zásadní a v Klášteře i nadále působil farář Opočenský. V Klášteře samotném a v jeho bezprostředním okolí také nepůsobil žádný luteránský sbor (nejblíže byl v Černilově a Bohuslavicích). Díky tomu zde neproběhly spory při slučování majetku a vytváření jednoho společenství ze dvou do té doby oddělených skupin. Klášterský sbor musel pouze řešit drobný „hraniční“ konflikt se sousedním sborem ČCE v Bohuslavicích nad Metují (dříve a. v.), který nebyl nijak územně rozsáhlý a chtěl, aby pod něj patřila Dobruška.¹⁸⁴ Zde ale počátkem 20. století vznikla kazatelská stanice klášterského sboru, která sice záhy zanikla, ale Klášter se přesto Dobrušky nehodlal vzdát. Zůstala tak i v nových podmínkách pod správou klášterského sboru.¹⁸⁵ Bohuslavický sbor proto zůstal bez kazatelské stanice, které se dočkal až v roce 1955, kdy bylo od Kláštera k Bohuslavicím přifařeno Opočno, které se po zániku bohuslavického sboru 2007 vrátilo zpět pod správu ČCE v Klášteře nad Dědinou.

Dvacátá léta 20. století byla v klášterském, nyní již českobratrském evangelickém sboru ve znamení oprav válkou zanedbaných objektů. Došlo proto k důkladné opravě kostela (1922-1923 fasáda, 1927 interiér) a farní budovy.¹⁸⁶ Důležitým symbolem, který měl napravit válečné bezpráví, bylo pořízení zvonů do klášterského kostela. Dva ze tří byly totiž zabaveny během 1. světové války. Náklady na pořízení zvonů na sebe vzali Josef, František a Rudolf Janečkovi, jejichž otec pocházel z Kláštera. Jednalo se o dobře situované průmyslníky, kteří tak sboru ušetřili necelých 30 000 Kč. Také v dalších (nejen evangelických) kostelních věžích se na přelomu 20. a 30. let 20. století znovu objevují zvony. Zpravidla se jednalo o široce

¹⁸³ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 182.

¹⁸⁴ Rozhodující roli hrála ekonomická rovina. Bohuslavický sbor si potřeboval zajistit dostatek salárníků, aby mohl hospodářsky samostatně existovat. Hned v sousedství Bohuslavic byl totiž sbor ČCE v Šonově, na západě to byly Semonice a na jihu právě Klášter nad Dědinou. V Dobrušce na počátku 20. století krátce fungovala německojazyčná kazatelská stanice právě bohuslavického augsburského sboru.

¹⁸⁵ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 224.

¹⁸⁶ B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 41.

pojaté slavnosti. Jak v Klášteře, tak třeba v sousedních Třebechovicích pod Orebem (1933) nebo Semonicích (1928).

Jako farář sloužil v klášterském evangelickém sboru stále Oskar Opočenský, a to i přes svůj vysoký věk.¹⁸⁷ Odchod do penze oddaloval především z finančních důvodů. Opakovaně si stěžoval na nízký farářský plat¹⁸⁸ a naopak na vysoké výdaje, které byly způsobeny vydržováním jeho dětí na studiích. A tak, jak píše ve svém dopise synodnímu výboru z 31. 1. 1927: „*Roční můj plat daleko nestačí na krytí výloh s vedením domácnosti a vydržováním čtyř dětí ve světě...Proto s nevšední námahou navštěvuji pět škol, abych sobě větší příjem zajistil: čtyři dny v týdnu a tři noci trávím mimo dům... Stojím v úřadě 54 tý rok. Sil značně ubývá. Maje zesláblý zrak, nemohu již tak pracovati, jak bych chtěl a jak bych měl. Rád bych šel do penze, ale musím ještě nějaký čas vytrvati, až by dcera nejmladší dosáhla místo.*“¹⁸⁹ Další těžkostí bylo pro Oskara Opočenského úmrtí jeho manželky v září 1926. Velké pracovní nasazení faráře a jeho zhoršující se zdravotní stav byly důvodem, proč v říjnu 1925 nastoupil v Klášteře jako sborový vikář Opočenského syn Bohumír¹⁹⁰, který částečně převzal místo otce péči o sbor. Za manželku si vzal Růženu Novákovou, která byla bakalářkou bohosloví a vypomáhala tak svému manželovi při výuce náboženství na obecných školách, případně vedla bohoslužebná shromáždění, při nichž dokonce kázala. Také z tohoto manželství vzešla významná osobnost pro život Českobratrské církve evangelické. 5. července 1931 se Bohumíru a Růženě Opočenským narodil syn Milan, který proslul jako jeden z nejvýraznějších českých filozofů a teologů 2. poloviny 20. století. Působil jako profesor Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze (po roce 1990 Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy) a v letech 1989 až 2000 jako generální tajemník Světového reformovaného svazu.

6. března 1928 oslavil farář sboru Oskar Opočenský své 80. narozeniny. V této době se mu velmi zhoršil zrak a to byl také konečně důvod, proč k 30. červnu téhož roku odešel do penze. V rámci celé Českobratrské církve evangelické se tak stal jedním z nejdéle aktivně sloužících farářů. Od 1. 7. 1928 svého otce na postu klášterského faráře oficiálně nahradil syn

¹⁸⁷ Oskar Opočenský se narodil v roce 1848.

¹⁸⁸ K 1. 1. 1920 činila roční mzda Oskara Opočenského 11 000 Kč, v roce 1922 (kdy mu bylo 74 let) byla navýšena nejprve na 15 000, později na 17 000 Kč ročně, tedy zhruba 1 420 Kč měsíčně. Pokud bychom vzali v potaz, že např. učitelé před penzí mívali plat mezi 20 až 30 tisíci ročně, byl Opočenský hluboko podhodnocen.

¹⁸⁹ AS ČCE Klášter nad Dědinou, dopis Oskara Opočenského synodní radě z 31. 1. 1927, netříděno.

¹⁹⁰ Bohumír Opočenský se narodil v Klášteře nad Dědinou, po studiích v Hradci Králové odešel studovat teologii do Prahy a Halle. Ordinován na faráře byl 29. listopadu 1925. Poté působil v letech 1925 až 1928 jako vikář sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou, od 1. 7. 1928 tamtéž jako farář. Zde setrval až do roku 1957, kdy ze zdravotních důvodů odešel do penze. K jeho zdravotním potížím přispělo věznění v letech 1942 až 1945 v koncentračním táboře v Dachau.

Bohumír, který v Klášteře prožil celý svůj život, s výjimkou válečného věznění v koncentračním táboře Dachau v letech 1942 až 1945.¹⁹¹ V klášterském evangelickém sboru setrval Bohumír Opočenský do roku 1957. K osmdesátinám svého otce v roce 1928 vydal brožuru pod názvem *Památník sboru v Klášteře nad Dědinou*, v níž načrtl vývoj klášterského sboru a jeho kazatelských stanic. Na závěr připojil statistiku sboru ke konci roku 1927, na níž lze doložit, jakými změnami sbor prošel ve změněných podmínkách samostatného státu. Poměrně ostře protikatolicky vyhocená atmosféra v prvních poválečných letech kraj kolem Kláštera nad Dědinou nijak výrazně nezasáhla.¹⁹² Můžeme sice zaznamenat drobný nárůst počtu členů z řad nespokojených katolických věřících, jejich přestupy se ale pohybovaly v řádu desítek a kulminovaly kolem roku 1921, kdy došlo ke sčítání obyvatel v Československu, provázené silnou protiřímskou kampaní. Počet členů sboru se tak ve 20. a 30. letech pohyboval kolem čísla 2200. A již od vypuknutí 2. světové války začalo docházet k trvalému úbytku věřících, který trvá do 21. století. Sbor se musel potýkat s odchodem svých lidí za prací především do větších měst, kde hledali práci v továrnách, prostředí obecně náboženskému myšlení příliš nepřejímímu. Tím ale ztráceli s domovským sborem v Klášteře kontakt a církvi se postupně odcizovali. Ve velkých městech se evangelické sbory konstituovaly jen pozvolna a až v prvních desetiletích 20. století. Pro Klášter bylo samozřejmě klíčovým centrem Hradec Králové, kde byla zřízena v roce 1911 reformovaná kazatelská stanice černilovského sboru h. v. a až v roce 1920 zde došlo po spojení s luterány k vzniku samostatného sboru ČCE (viz. oddíl o černilovském reformovaném a augsburském sboru).¹⁹³ Jak uvedl v *Památníku* Bohumír Opočenský, klášterský sbor ČCE zůstal i nadále sborem velmi rozsáhlým, který stále zahrnoval oblast od samotného Kláštera nad Dědinou a Opočna až po Rychnov nad Kněžnou a pokrýval vesměs celé západní podhůří Orlických hor. Náboženská setkání se odehrávala jak v samotném klášterském kostele (za rok 1927 zde bylo

¹⁹¹ Příčinou Opočenského zatčení byly jeho protiněmecké projevy a především účast v odbojové organizaci Obrana národa. Ještě před 2. světovou válkou opakovaně usiloval o post vojenského kaplana. Byl ale odmítnut, přesto měl stále blízko k vojenskému prostředí, což se projevilo později právě zapojením do Obrany národa.

¹⁹² Mnohem lépe se při získávání svých členů dařilo Československé církvi (husitské), vzniklé v roce 1920, která se zprvu profilovala jako národní katolická církev a ve srovnání s evangelíky i katolíky přijala do svého učení řadu „pokrokových“ liberálních myšlenek, zejména se jednalo o tezi o svobodě svědomí. Krom jiného se také profilovala silně nacionálně a tím vzala vítr z plachet ČCE, která se před národem prezentovala jako dědička v pravdě českých náboženských tradic. Pro nespokojence z řad katolíků byla Československá církev (husitská) snadnější volbou a v řadě českých regionů masové přestupy z římskokatolické církve směřovaly právě tam. Přesto se obě nové církve navenek snažily chovat jako církve bratrské, které nesoutěží o nábor nových členů, a v řadě případů spolu spolupracovaly. Docházelo k propůjčování modliteben a společným účastem na slavnostech reformačního charakteru (oslavy M. Jana Husa, otevírání nových modliteben, sborů apod.). V případě Bohumíra Opočenského je možno doložit jeho účast na slavnostním otevření Husova sboru Československé církve (husitské) v Dobrušce v květnu 1936. Tato událost dala vzniknout kazatelské stanici ČCE v Dobrušce a právě v modlitebně Husova sboru se pak jednou měsíčně konaly bohoslužby této nově ustavené klášterské kazatelské stanice.

¹⁹³ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 172.

60 bohoslužeb), tak i v Bolehošti (13 bohoslužeb), v Trnově (13 bohoslužeb) a také v Rychnově nad Kněžnou (7 bohoslužeb). Průměrná návštěva při nedělních obřadech v kostele v Klášteře nad Dědinou činila asi 200 osob, dohromady pak Opočenský odhadl počet návštěvníků kostela za rok 1927 na 12 200. Statistika obsahuje také údaj o výuce náboženství ve 20 školách, které navštěvovalo 205 dětí.¹⁹⁴ V rámci nově vzniklého královéhradeckého seniorátu ČCE se klášterský sbor řadil stále k těm movitějším, ačkoliv si musel rozmýšlet každou zainvestovanou korunu. Přesto si mohl občas dovolit nákladnější investici, která zahrnovala buď opravu kostela, nebo stavební úpravy farní budovy. V ní byla v roce 1932 vybudována tzv. Toleranční síň, která sloužila ke konání bohoslužeb v zimních měsících a jako zázemí pro jiné sborové aktivity.¹⁹⁵

Symbolickým předělem mezi obdobím první republiky a léty dalšího válečného strádání bylo úmrtí starého faráře Oskara Opočenského. Ten po odchodu na odpočinek bydlel i nadále na klášterské faře. Jeho zdravotní stav se prudce zhoršil počátkem srpna 1938 a 28. srpna v klášterské faře zemřel. Pohřeb, který se konal o tři dny později, navštívily podle svědectví syna Bohumíra asi tři tisíce lidí a 55 duchovních spolu se zástupci obcí a úřadů, s nimiž byl Oskar Opočenský během své dlouhé služby v kontaktu.

¹⁹⁴B. OPOČENSKÝ, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou...*, s. 59–61. Pro zajímavost uveďme, že v roce 1927 farní úřad přijal 1268 úředních dopisů, sám jich 856 odeslal.

¹⁹⁵ Rozpočet sboru v roce 1936 dosáhl čísla 151 851 Kč a byly do něj započítány právě stavební náklady na opravu sborových budov a splátky půjčky na výstavbu Toleranční síně. Fakt, že sbor podnikal ve 30. letech nákladné stavební úpravy svědčí o tom, že jej tolik nezasáhla hospodářská krize 30. let. Bylo to dáno především agrárním zaměřením většiny členů sboru, kteří nebyli tolik závislí na průmyslovém sektoru a jeho odbytových potížích. Srov. J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 206, 210.

2.1 Třebechovice pod Orebem

Součástí klášterského reformovaného sboru byli od jeho založení v roce 1782 také evangelíci z okolí Třebechovic. Jednalo se o území, které spadalo pod opočenská panství a tvořilo v období rekatolizace podobně jako severněji položené obce problematické území pro vysoký počet nekatolíků. V roce 1651 se v samotných Třebechovicích nacházelo z celkového počtu 928 obyvatel 123 katolíků, 517 osob bylo vedeno v kolonce „naděje k získání jich“ a u 288 lidí bylo připsáno „žádná naděje“. Ve vsích kolem Třebechovic byl poměr ve prospěch nekatolíků ještě výraznější. V sousedních Jeníkovcích byli pouze 2 katolíci, možnost obrácení se týkala 69 lidí a 66 jich bylo zatvrzelých. V Blešně a Nepasicích nebyl ani jeden katolík, 118 osob s nadějí na získání a 112 bez této naděje. Na opočenském panství tehdy žilo 9073 poddaných, z nichž bylo vedeno jen 230 vyznání katolického, 5622 s možností obrácení a 3821 bez této možnosti.¹⁹⁶ Postupující rekatolizace, ztráta kontaktu nekatolíků se svými evangelickými duchovními a živou církevní organizací tato vysoká čísla v průběhu dalších desetiletí snížila. Když byla v roce 1781 povolena náboženská tolerance, v Třebechovicích se rozhodlo změnit vyznání pouze 7 osob, v Krňovicích 3, Blešně a Nepasicích 133, Jeníkovcích 37 a Bělči 178 osob. Celkem bylo v samotných Třebechovicích a sousedních vsích 567 evangelíků, kteří se přihlásili k helvetskému (reformovanému) vyznání a přičlenili se k čerstvě vzniklému reformovanému sboru v nedalekém Klášteře nad Dědinou.¹⁹⁷ Pro velkou blízkost Kláštera nebylo možné, aby se další samostatný sbor ustanovil právě v Třebechovicích, případně v nějaké sousední obci s výraznou evangelickou menšinou. Evangelíci ze vsí na sever od Třebechovic, které hraničily s Klášteřem, by zůstali v případě rozdělení pod klášterským sborem a na Třebechovice by již nezbyl dostatečně vysoký počet osob, který byl předpokladem pro vznik samostatného sboru. Na druhou stranu počet evangelíků v Třebechovicích a jeho nejbližším okolí (především vesnice směrem na Hradec Králové) v průběhu první poloviny 19. století stále rostl a tím se přiživovala myšlenka na církevní osamostatnění, která provázela třebechovické evangelíky po celou toleranční dobu.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Josef VOLF, *Soupis nekatolíků panství opočenského z roku 1742*, Praha, Královská česká společnost nauk 1908, s. 26–27.

¹⁹⁷ Petr POLEHLA, *Náboženské poměry na Třebechovicku na přelomu 19. a 20. století*, in: *Náboženství a válka ve znamení kalicha*, ed. Filip Čapek a kol., Ústí nad Orlicí 2011, s. 48–49.

¹⁹⁸ V roce 1808 v Třebechovicích žilo 45 evangelíků, v roce 1863 již 218. V dalších obcích došlo také k nárůstu, ale již ne nijak dramatickému: Nepasice 137 (1808), 147 (1863), Jeníkovice 107 (1808), 114 (1863), Blešno 85 (1808), 100 (1863). Naopak k poklesu došlo v případě Bělče nad Orlicí, kde v roce 1808 bylo 129 evangelíků, v roce 1863 pak rovných 100. Srov. P. POLEHLA, *Náboženské poměry na Třebechovicku...*, s. 50–51.

Prvním výrazným počinem na cestě k samostatnosti byl dar Jiřího Sahana, který roce 1849 věnoval 650 zl. na potřeby evangelíků v Třebechovicích, o rok později daroval Josef Němeček 21zl. s přímým určením na stavbu evangelického chrámu.¹⁹⁹ Revoluční události let 1848-49, které mj. přinesly i vydání protestantského provizoria, podnítily třebechovické evangelíky k vybudování vlastního regulérního hřbitova. Svůj hřbitov měli evangelíci v Třebechovicích od roku 1820. Vznikl v důsledku častých sporů mezi katolíky a evangelíky ohledně pohřbívání nekatolíků na katolickém hřbitově. Proto bylo vedle stávajícího hřbitova na hoře Orebu vyčleněno také místo pro evangelíky.²⁰⁰ V roce 1854 byl tento evangelický hřbitov rozšířen a obehnan zdí.²⁰¹

Nové podmínky pro život evangelíků v Předlitavsku stanovené protestantským patentem vedly místní členy klášterského reformovaného sboru k rozhodným krokům. Jasný signál, že směřují k osamostatnění, vyslali třebechovičtí evangelíci v roce 1861, kdy zakoupili za 545 zl. stavební místo pro budoucí chrám. Jednalo se o pozemek vedle čp. 128 na hlavní ulici, vzdálený asi 200 m od náměstí. Byly vypracovány i plány kostela, ty však nebyly pro vysoké odhadní náklady stavby realizovány. Ani místo, které se nacházelo tehdy na okraji města, nepřipadalo místním evangelíkům zcela ideální. Pozemek byl tedy prodán, přesto tím nebyla touha po vlastním kostele zlomena. V roce 1869 se za 5000 zl. naskytla další koupě, tentokrát šlo o hostinec čp. 2 přímo na náměstí. V tomto objektu byla zbudována modlitebna a současně také byt pro budoucího faráře.²⁰² Bylo nutné získat povolení od státních úřadů a dohodnout se s mateřským sborem v Klášteře nad Dědinou na rozdělení sboru a úpravě hranic. Klášteru se nechtělo pouštět jednu ze svých početně nejsilnějších oblastí. Jednalo se také o značnou ztrátu ve výběru saláru. Přesto však mateřský sbor nakonec uznal právo evangelíků z Třebechovic na samostatnost a souhlasil s oddělením. Klášterskému faráři a starším sboru ani nic jiného nezbyvalo, neboť vůle po samostatnosti byla v Třebechovicích značná.²⁰³

Státního povolení ze strany c.k. vrchní církevní rady ve Vídni se sbor dočkal 5. května 1871. Ještě tentýž měsíc (31. 5.), byla slavnostně otevřena sborová modlitebna v bývalém

¹⁹⁹ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 375.

²⁰⁰ Podle studie Petra Polehly v Třebechovicích nevznikaly žádné jiné zásadnější spory mezi katolíky a evangelíky. Ostatně problémy s pohřbíváním evangelíků byly typické pro všechny lokality, kde se evangelíci vyskytovali. Srov. P. POLEHLA, *Náboženské poměry na Třebechovicku...*, s. 54.

²⁰¹ *Tamtéž.*

²⁰² Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 472.

²⁰³ Klášterský sbor oddělení Třebechovic nijak nepodporoval a snažil se jej oddálit. Třebechovičtí naopak potřebovali konzultovat, co vše právní samostatnost sboru obnáší. V domovském Klášteře nemohli očekávat velké pochopení pro své otázky, proto docházeli do Černilova k reformovanému faráři Justovi Szalatnayovi, který jim naopak ochotně pomohl, a měl tak nepřímou zásluhu na vzniku nového sboru v Třebechovicích pod Orebem. Srov. V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay...*, s. 51.

hostinci. Nový reformovaný sbor v Třebechovicích zahrnoval krom vlastního městečka také okolní obce Jeníkovice, Blešno, Nepasice, Štěnkov, Bědovice, Petrovice, Týniště nad Orlicí, Albrechtice nad Orlicí, Ždár nad Orlicí, Borohrádek, Čestice, Bělečko a Tutleky.²⁰⁴ Úspěch třebechovických evangelíků s vytvořením vlastního sboru zaskočil jejich souvěrce v Bělči. V této vsi měli (jak již výše uvedeno) evangelíci silné zastoupení. V roce 1863 jich bylo 104 z celkového počtu 327 obyvatel. V obci měli svůj evangelický hřbitov a od roku 1863 také vlastní budovu školy s modlitebnou. Ani oni nehodlali setrvávat pod klášterským sborem a chtěli, aby se obce se silným podílem evangelíků v jejich okolí osamostatnily. A centrum nově vzniklého sboru mělo být právem v Bělči. Vznik sboru v Třebechovicích, pro které hovořilo lepší dopravní spojení a lepší poloha, se bělečských evangelíků dotkl. Odmítli se přidat k třebechovickému sboru, přestože všechny vsi v jejich okolí tak učinily. Aby se také odpoutali od Kláštera, vedli jednání s černilovským reformovaným sborem, kterému nabídli, že by se Běleč stala jeho filiálním sborem. Tehdejší černilovský farář Justus Szalatnay ale tento „trucnávrh“ odmítl. Běleč raději nadále setrvala pod klášterským sborem, než by se přidala pod nedaleké Třebechovice. Po pěti letech ale z bělečských evangelíků pocit zrady vyprchal natolik, že se začlenili pod třebechovický reformovaný sbor a získali statut filiálky. V době svého vzniku měl třebechovický sbor 628 členů, po připojení Bělče tento počet o dalších 154 osob vzrostl.²⁰⁵

Přesně rok od vzniku sboru byl 5. května 1872 zvolen první farář. Stal se jím Ivan Dobroděj Mirovít Fleischer.²⁰⁶ Do té doby byl sbor nejspíše obsluhován faráři z okolí, nicméně zprávy o tomto ročním mezičase chybí. Na dobové poměry překypoval nový třebechovický sbor stavební a investiční aktivitou. Již v roce 1872 zakoupil další pozemek na náměstí na místě shořelého domu čp. 21, kde měl stát nový kostel a v roce 1874 v jeho sousedství také spáleniště domu čp. 20, kde měla vzniknout fara. Chrám byl vystavěn v letech 1876-1880 v novorománském slohu s dominantní věží v průčelí. Náklady dosáhly přes čtené dary a bezplatnou pomoc členů sboru 15 694 zl. Výdaje spojené se stavbou kostela mladý sbor natolik vyčerpaly, že již nezbylo na varhany, o zvonech nemluvě.²⁰⁷ Sbor poté splácel

²⁰⁴ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře nad Dědinou...*, s. 104.

²⁰⁵ SOKA Hradec Králové, f. Farní úřad Českobratrské církve evangelické v Třebechovicích pod Orebem, inventář fondu, s. 1.

²⁰⁶ Ivan Dobroděj Mirovít Fleischer se narodil 28. 7. 1848 v Libiši. Před příchodem do Třebechovic působil krátce jako vikář v Chvaleticích. Třebechovice se staly pro Fleischera životním osudem. Strávil zde zbytek života, když zde 16. 2. 1894 předčasně zemřel.

²⁰⁷ Namísto varhan fungovali při bohoslužbách předzpěváci, kteří uvozovali zpěv, a ostatní přítomní se k nim přidávali. Při sboru vznikl i pěvecký sbor. Jeho prvním vedoucím byl místní knihař Václav Barvív, dobrý houslista, který byl ale vyznání římskokatolického. Učil zpěváky znát noty, aby byli schopni číst melodii z not a nácvik skladeb se tím zrychlil. Srov. AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Paměti z Třebechovic, rukopis, nedatováno, netříděno.

stavební dluhjen velmi pozvolna. Ve své zprávě ze srpna 1896 o stavu jednotlivých sborů uvnitř poděbradského reformovaného seniorátu píše senior Janata o Třebechovicích jako o sboru, jehož „*hmotný stav jest velice neutěšený. Mladý sbor v první lásce ukázal velikou obětavost, ale zůstal dluh 8000 zl., jenž poutá rozvoj církve okovy těžkými.*“²⁰⁸

Léta horečného budování sboru, kostela a farní budovy vystřídala počátkem 80. let 19. století rutina, která obnášela zajištění pravidelných bohoslužeb a vzdělávání členů sboru.

Bohoslužby se konaly především v novém třebechovickém sborovém kostele, a to jak dopoledne, tak i odpolední nešpory. Bohoslužby se kromě toho ještě čtyřikrát do roka odbývaly v Bělči. O utvrzení ve víře se měly dále postarat nedělní školy, které byly založeny v Blešně, Jeníkovcích a Bělči.²⁰⁹ Ale závěr 19. století byl v třebechovickém reformovaném sboru poznamenán upadáním zájmu členů sboru o náboženský život. Také této skutečnosti si ve své výše uvedené zprávě všímá senior Janata: „*...návštěva jen ze strany žen jest velmi dobrá, nikoliv však mužů; také že jsou někteří, kteříž právě jen o svátcích do chrámu Páně přicházejí...Život evangelíků, ač dle občanského zákona celkem spořádaný, dle zákona Božího jeví se jinak: Netečnost k slovu Božímu, brání Jména jeho na darmo, znesvěcování dne Páně tancem a světu sloužením i všední prací, prodáváním i kupováním.*“²¹⁰

Za této situace zemřel v únoru 1894 první farář Fleischer. O půl roku později byl 5. srpna zvolen dalším farářem Josef Čapek, dosud vikář v Lysé nad Labem.²¹¹ Mladý třicetiletý farář vnesl do Třebechovic svěží vítr a díky velkému nasazení se mu podařilo pomalu skomírající sborový život obrodit: byly obnoveny nešpory, zavedeny pravidelné čtvrtční biblické hodiny, založena církevní knihovna, zařízena spolková a konfirmační místnost.²¹² Čapek usiloval i o větší kontakt se svými věřícími. Záhy po jeho příchodu byly otevřeny dvě nové kazatelské stanice, ve Velinách a Býšti (Bejšti), čímž sbor zvětšil svůj rozsah na jih směrem k Holicím. Ty se však příliš dlouho neudržely, neboť při popisování sboru v době před první světovou válkou je farář Čapek mezi kazatelskými stanicemi neuvádí.²¹³ Od roku 1902 začal konat 6x ročně bohoslužby v Kostelci nad Orlicí, ze kterého se stala v tomtéž roce

²⁰⁸ AS ČCE Hronov, Zpráva seniorova o stavu sborů a škol ev. ref. seniorátu Poděbradského od konventu r. 1894 do konventu r. 1896, R-III-C.

²⁰⁹ P. POLEHLA, *Náboženské poměry na Třebechovicku...*, s. 55.

²¹⁰ *Tamtéž.*

²¹¹ Josef Čapek se narodil 15. 12. 1865 v Rušinově, malé obci asi 8 km severně od Chotěboře. Po studiích bohosloví ve Vídni, Lipsku a Halle nastoupil v roce 1894 jako vikář v Lysé nad Labem. Záhy byl zvolen farářem na uprázdněné místo v reformovaném sboru v Třebechovicích pod Orebem, kde strávil zbytek své farářské dráhy. Působil zde až do roku 1939, kdy odešel na odpočinek. Zemřel 13. 3. 1962 v Praze.

²¹² F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 376.

²¹³ AS ČCE Hronov, Zpráva seniorova o stavu sborů a škol ev. ref. seniorátu Poděbradského od konventu r. 1894 do konventu r. 1896, R-III-C.

kazatelská stanice.²¹⁴ Další kazatelskou stanicí se za Čapkova působení stalo Týniště nad Orlicí (v roce 1912).²¹⁵

Čapkovi se podařilo stabilizovat neutěšenou hospodářskou situaci sboru, a sbor se tak mohl pustit do dalších náročných investic.²¹⁶ Opravy vyžadovala již i samotná budova kostela (větší opravy proběhly v letech 1898, 1904). V roce 1906 byly konečně v kostele nainstalovány varhany a ve druhém válečném roce 1915 se sbor dočkal zvonů. Bohužel 2 ze 3 byly záhy zrekvírovány a třetí byl na věž zavěšen až v roce 1919. O budovatelském duchu třebechovických evangelíků svědčí mj. v roce 1911 provedená další koupě domu na náměstí, hned vedle kostela. Tento objekt se k přebudování na pohodlnou a reprezentativní faru přímo nabízel. Dosavadní fara, která se nacházela v boční ulici za nově zakoupenou budovou, byla prodána.

Cenným pramenem, z něhož se můžeme dovědět důležité informace o životě místních reformovaných evangelíků z období těsně před první světovou válkou a poté z 20. a 30. let 20. století, jsou Čapkovy poznámky,²¹⁷ v nichž zachycoval hlavní rysy sboru a které sloužily jako podklad pro vypravování výroční zprávy.

V roce 1913 bylo evidováno v třebechovickém reformovaném sboru 1025 „duší“, a sice bez filiálního sboru Běleč, ve kterém se nacházelo dalších 197 osob. Kromě samotných Třebechovic patřily do sboru ještě z hejtmanství královéhradeckého obce Nepasice, Blešno, Jeníkovice, Krňovice, Štěnkov. V hejtmanství pardubickém se ke sboru hlásili evangelíci v Bělečku, Hoděšovicích, Býšti a Albrechticích. Z hejtmanství rychnovského to byly obce: Velké a Malé Petrovice, kazatelská stanice v Týništi nad Orlicí (60 evangelíků), Žďár nad Orlicí, Borohrádek, kazatelská stanice v Kostelci nad Orlicí (14 evangelíků), Kostelecká Lhota, Doudleby, Vamberk a Tutleky.²¹⁸

Faráři sledovali také počty sňatků. Za rok 1913 byly pouze 3 a všechny čistě evangelické. V posledním desetiletí 1903-1913 bylo sňatků 67, z nichž 27 smíšených. Z tohoto čísla bylo 15 párů s evangelickou výchovou dětí a 12 s výchovou katolickou. Čapek si ve zprávě pochvaluje, že v předchozí dekádě (1893-1903) byla celá polovina sňatků smíšených. Situace se tedy pro evangelíky zlepšovala. Poměr narozených/zemřelých byl

²¹⁴ Kostelec nad Orlicí i jako kazatelskou stanicí vedl ve svých poznámkách farář Čapek již od roku 1902. Srov. Kazatelská stanice v Kostelci nad Orlicí, rukopis Josefa Čapka, archiv ČCE Třebechovice pod Orebem, nebo Popis sboru k roku 1913, rukopis, archiv ČCE Třebechovice pod Orebem, nedatováno. V oficiálních textech, které pojednávají o dějinách třebechovického sboru, je však za rok založení kazatelské stanice shodně uváděn letopočet až 1921.

²¹⁵ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 376.

²¹⁶ Stavební dluh byl definitivně uhrazen jednorázovou splátkou 12 000 K v roce 1916. Srov. *tamtéž*, s. 377.

²¹⁷ V současné době jsou uloženy ve sborovém archivu ČCE v Třebechovicích pod Orebem.

²¹⁸ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Popis sboru z roku 1913, rukopis, nedatováno, netříděno.

v roce 1913 23/10. Pouze 3 osoby v roce 1913 vstoupily do sboru z římskokatolické církve, avšak 4 jiné do ní zase ze sboru přestoupily.²¹⁹

Třebechovický evangelický sbor se, podobně jako jiné sbory před první světovou válkou, pozvolna, ale trvale rozrůstal, a to především díky přirozenému přírůstku uvnitř sboru. Vývoj počtu členů třebechovického sboru (včetně filiálky v Bělči) zachycuje následující tabulka.²²⁰ Velký početní skok k roku 1876 je dán připojením Bělče. Zásadnější rozdíly v počtech věřících mezi jednotlivými roky byly způsobeny především odstěhováním, příp. přistěhováním některých evangelických rodin. Trvalejší pokles během válečných let 1914-1918 byl způsoben odchodem mužů do armády a jejich úmrtím v bojích.

Rok	Počet členů	Rok	Počet členů	Rok	Počet členů
1871	646	1887	970	1903	1140
1872	658	1888	977	1904	1147
1873	689	1889	980	1905	1148
1874	683	1890	979	1906	1171
1875	711	1891	982	1907	1184
1876	893	1892	990	1908	1201
1877	906	1893	986	1909	1199
1878	919	1894	1010	1910	1212
1879	924	1895	1032	1911	1202
1880	924	1896	1041	1912	1206
1881	930	1897	1058	1913	1222
1882	944	1898	1079	1914	1247
1883	962	1899	1083	1915	1245
1884	976	1900	1087	1916	1240
1885	964	1901	1098	1917	1236
1886	957	1902	1124	1918	1234

Přestože se sídlo sboru nacházelo v městečku, sociální skladba členů reformovaného sboru byla podobná jako u jiných evangelických sborů, které vznikly ve druhé polovině 19.

²¹⁹ *Tamtéž.*

²²⁰ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Tabellarische Uebersicht, statistický tiskopis, nedatováno, netříděno.

století mimo velká města. Většinu tvořili zemědělci, mezi nimi jen několik zámožnějších sedláků. Dále řemeslníci a tovární dělníci. O rolnících farář Čapek dodává, že jsou v současné době (tj. počátkem 20. století) více věrni své víře než dělníci nebo řemeslníci, kteří častěji vstupují do smíšených manželství, a tím se církvi oddalují.

Sbor disponoval před válkou několika fondy, z nichž podporoval potřebné uvnitř sboru, nebo jejich pomocí spořil na budoucí investice. Byly to fondy (s udáním částky): varhanový (161,50 K), zvonový (4315,50 K), farní dotační (1208,60 K), chudých (785 K), chudých žáků (155,50 K), na harmonium v Týništi nad Orlicí (54,80 K). Z nemovitostí sbor vlastnil kostel a faru v Třebechovicích na náměstí, hřbitovy v Třebechovicích a Nepasicích a další blíže neurčené pozemky v hodnotě 8000 K. Přesto je sbor v roce 1913 zatížen dluhem 11 973,26 K. Osob, které platily salár, bylo 260, na saláru pak bylo vybráno 952,24 K. Farář obdržel služné za rok 1913 ve výši 1600 K.²²¹

Kromě vlastních bohoslužeb bylo dalším důležitým nástrojem k posilování evangelického vědomí členů vyučování náboženství. Čapek uvádí, že během roku 1913 navštěvoval 7 škol (2 v Třebechovicích, Týništi, Borohrádku, Kostelci nad Orlicí, ve Velinách a v Horním Jelení). Ne všude ale výuka probíhala každý týden, např. v Borohrádku byla hodina náboženství jednou za měsíc. V Jeníkovcích, Nepasicích a Bělečku mu s výukou pomáhali další dva místní učitelé.²²²

Čapek hodnotí účast na dopoledních nedělních bohoslužbách jako dobrou, na odpoledních však jako slabou. Přesto vidí náboženský život svých členů jako vcelku dobrý, ačkoliv mu chybí ze strany věřících častější četba Písma. V okolí Třebechovic se v této době nevyskytovali přívrženci jiných vyznání (kromě Třebechovic, kde se nacházelo několik evangelíků a. v.). Čapek proto nemusel řešit spory mezi protestantskými církvemi a také soužití s římskokatolickou církví bylo vesměs bezproblémové. Za pozornost stojí jedna věta z Čapkova výkazu, která poukazuje na důležitý faktor vytvářející v této době evangelickou identitu: „*Vědomí evang. obzvláště proti Římu silné, ne tak silné proti světu.*“²²³

Vznik Československa spojený s revoluční atmosférou, která se snažila zavrhnout vše, co připomínalo dřívější spojení s Habsburky, tedy i římskokatolickou církev, se projevil v třebechovickém, nyní již českobratrském evangelickém sboru, nárůstem členů. Největší početní nárůst proběhl v letech 1920-1922, tedy v době před a těsně po sčítání obyvatel republiky z února 1921, které provázela na mnoha místech silná přestupová kampaň

²²¹ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Popis sboru z roku 1913, rukopis, netříděno.

²²² *Tamtéž.*

²²³ *Tamtéž.*

z římskokatolické církve směrem k církvím „národním“ (tj. Československé církvi (husitské) a Českobratrské církvi evangelické). Tento jev se projevil i v třebechovickém evangelickém sboru. Během roku 1920 se sbor zvětšil o 38 osob, v roce 1921 o 129 (!) osob, v roce 1922 přistoupilo dalších 56 osob. Celkový početní vývoj členů sboru v meziválečném období ilustruje následující tabulka.

Rok	Počet členů	Rok	Počet členů	Rok	Počet členů
1918	1234	1925	1549	1932	1673
1919	1243	1926	1563	1933	1699
1920	1281	1927	1592	1934	1737
1921	1410	1928	1612	1935	1774
1922	1466	1929	1635	1936	1810
1923	1494	1930	1641	1937	1822
1924	1526	1931	1656	1938	1848

Farář Čapek (a od roku 1922 zároveň konsenior/senior) nového královéhradeckého seniorátu) zdaleka nepropadal euforii z početního nárůstu svého sboru zkraje 20. let. Jednak zůstala náboženská přestupová vlna směrem k ČCE hluboko za očekáváním vůdců nové církve, jednak se záhy ukázalo, že nemalá část přestoupivších osob je vlažného náboženského smýšlení. Tato církev byla pro některé z nich jen přestupní stanicí směrem k bezvěrectví. Uvedené tvrzení lze podepřít statistickými daty. Jedná se o údaj s počtem osob, které se během dílčího roku účastnily obřadu Večeře Páně. Účast na této pouze několikrát do roka vysluhované slavnosti byl ze strany farářů podmiňován vzorným křesťanským životem a zapojením se do účasti na sborovém životě. Nejlépe opět poslouží přehledová tabulka.²²⁴

Rok	Počet účastníků Večeře Páně k celkovému počtu členů sboru
1919	89 %

²²⁴ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Tabulečný přehled o stavu duší a úředních úkonů, nedatováno, III-D-3.

1920	86%
1921	79%
1922	74%
1923	65%
1924	61%
1925	55%
1926	57%
1927	53%

Ve 30. letech 20. století se poté počet účastníků Večeře Páně pohyboval zpravidla mezi 40 až 50 %. Dobu popřevratovou hodnotil ostatně střízlivě farář Čapek i ve svých písemných zprávách o stavu sboru. Při hodnocení roku 1923 si posteskl: „*V návštěvě chrámové nejsme na předním místě, Šonov, Černilov, Hradec mají účastenství při bohoslužbách větší, nežli my. Průměr náš jest okolo 150 posluchačů, ovšem k tomu je třeba připočísti průměrnou návštěvu v Týništi kolem 60 a Kostelci kolem 35....Je bolestno, jak mnozí členové sboru našeho pohrdají sv. V.P. (Večeří Páně pozn. aut.) a nedbají na napomenutí Páně: To číňte na mou památku. Také biblické hodiny netěšily se té účasti, jaká náleží na lid Písma...Obzvláště muži mají steré výmluvy, proč nechodí, ač by mohli při dobré vůli.*“²²⁵ A o něco dále si všímá nově přijatých osob: „*Zkušenosti s nově přistouplými jsou různé. Někteří opravňují k dobrým nadějím, jiní změnili církev, ale zůstali lhostejní.*“²²⁶

Abychom se vyhnuly rutinnímu výčtu událostí, které se odehrály v třebechovickém evangelickém sboru v období první republiky, uvedeme pouze akce a statistická čísla za rok 1933, neboť data z tohoto roku byla i v okolních letech obdobná (s výjimkou počtu věřících, viz tabulka s počtem členů sboru). Hned první událost, která dominuje roku 1933, ovšem rutinní nebyla. V tomto roce se podařilo třebechovický kostel konečně osadit zvony. Sbor je musel po rekvizici za první světové války pořizovat znovu. Přestože se podařilo jeden zvon od konfiskace zachránit, byly objednány a odlity opět všechny tři zvony. Důvodem bylo jejich vzájemné intervalové sladění. Zvony nesly totožná jména jako jejich odvezení předchůdci. Největší byl zvon J.A.Komenský (870 kg), prostřední Jan Hus (435 kg) a nejmenší Mistr Jeroným (280 kg). Kostel se tak dočkal od svého otevření v roce 1880 definitivního dokončení.

²²⁵ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Zpráva o sboru v Třebechovicích za rok 1924, III-D-2.

²²⁶ *Tamtéž.*

Bohoslužby, které se konaly v třebechovickém kostele každou neděli a o svátcích, navštěvovalo v průměru 150 osob (tj. 9% zapsaných členů sboru), o svátcích potom více (vánočních bohoslužeb se v roce 1933 účastnilo 439 lidí, tj. 26% z celkového počtu věřících). Jednou měsíčně se konaly nedělní odpolední bohoslužby (nešpory) v kazatelských stanicích Týništi nad Orlicí, Kostelci nad Orlicí a také v Borohrádku, při nichž se scházelo zhruba 40 osob. Ve filiálce Běleč nad Orlicí se konaly bohoslužby pouze čtyřikrát za rok s návštěvností 80 až 100 osob.

Od roku 1933 začal třebechovický evangelický farář jezdit kázat do Vamberka, ze kterého se později (1947) stala kazatelská stanice třebechovického evangelického sboru.²²⁷ Čapek vnímal velké rezervy v počtech účastníků bohoslužeb, neboť k těmto číslům dopsal: *„Tyto čísllice ukazují, kolik by nás mohlo býti pravidelně, kdybychom byli horlivější a žádostivější slova B., ... neboť bez slova B. není opravdového vzrůstu, nýbrž ochabnutí, úpadek a naposledy lhostejnost, duchovní smrt a zahynutí.“*²²⁸

Podmínkou úspěšného rozvoje sboru byla náboženská péče o mládež. Základem byla výuka náboženství. V roce 1933 se hodin účastnilo 263 dětí na 18 školách. Farář Čapek vyučoval 9 hodin týdně, dalších 10 hodin týdně a 1 hodinu za 14 dní vedla Ad. Brunová, 4 hodiny učila M. Jánská. Ve sboru fungovalo od roku 1902 i sdružení mládeže, ve kterém se scházel dorost sboru ke vzdělávání, ale i pro společnou zábavu při hrách. Sdružení mělo roku 1933 22 členů, mezi nimiž převládaly děti z Třebechovic.

S účastí evangelíků z vesnic na sborovém životě Čapek po celou meziválečnou etapu zápasil. Oporou českobratrského sboru se tak pomalu stávala střední městská třída, když tradiční evangelické rody z malých vesnic byly vůči své církvi čím dál netečnější: *„Zemědělský lid málo přichází do shromáždění, málo také dělnický, spíše střední vrstvy. Z některých obcí venkovských, kde čteněji žijí evangelíci, přicházejí jednotlivci ... Lid zemědělský namnoze rozhodně zvlažněl ... a připodobnil se světu.“*²²⁹

Jednu z hlavních příčin uvádání náboženského života ve sboru (přes početní růst) vidí farář Čapek ve špatné náboženské výchově v rodinách. Rodiče se podle jeho názoru nedostatečně starají o výchovu dětí, a i když je nechávají křtít, posílají na náboženství, ochotně platí salár, ale sami na náboženská shromáždění nechodí, nemohou jím jít dobrým

²²⁷ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Popis sboru ČCE Třebechovice pod Orebem za rok 1968, III-D-2.

²²⁸ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Zpráva o sboru v Třebechovicích za rok 1933, III-D-2.

²²⁹ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Zpráva o sboru v Třebechovicích za rok 1937, III-D-2.

příkladem.²³⁰ Tento odstup od aktivního náboženského života se pak u jejich potomků ještě prohloubí.

²³⁰ AS ČCE Třebechovice pod Orebem, Zpráva o sboru v Třebechovicích za rok 1933, III-D-2.

2.2 Hronov

Na následujících řádcích se pokusíme postihnout vývoj dalšího z reformovaných sborů, který vzešel oddělením od domovského Kláštera nad Dědinou, totiž Hronova. Klíčovou osobností pro Hronov byl farář Josef Šára, který zde prožil celý svůj aktivní farářský život. Na jeho osobě jsou proto nejlépe vidět peripetie života evangelíků v této části severovýchodních Čech a jeho zápisky a korespondence jsou rozhodujícím materiálem pro zachycení dějin místní evangelické komunity.

Ve srovnání s Třebechovicemi, které výrazně usilovaly o osamostatnění od mateřského Kláštera nad Dědinou již od poloviny 19. století, proběhl vývoj v tzv. klášterské „severní“ nebo „machovské“ diaspoře mnohem klidněji. Severní diaspora představuje termín pro rozptýlené a pro velkou vzdálenost od domovského Kláštera izolované stoupence evangelické reformované církve v okolí Nového Města nad Metují, Náchoda a Hronova. Je nutné zdůraznit slovo *okolí*, neboť s výjimkou Hronova se přímo v uvedených městech v průběhu 19. století evangelíci obou povolených směrů téměř nevyskytovali. Bydleli v malých vesnicích po okolních kopcích. Podhorský charakter krajiny a blízkost kladské a slezské hranice způsobily, že zde období protireformace přečkalo několik set evangelíků, z nichž se část po vydání tolerančního patentu přidala pod klášterský reformovaný sbor, část pod černilovský augsburský sbor.²³¹ Narozdíl od vesnic v okolí samotného Kláštera, v nichž představovali evangelíci výrazné minority (20%-40 %), se na pomezí Čech a Kladska vyskytovalo v jednotlivých vsích vždy jen několik rodin (do 10% obyvatel). Pro udržení věroučné identity představoval důležitou roli evangelický kostel v kladském Stroužném, do něhož z Čech docházeli evangelíci obou vyznání. Soudržnost uvnitř diaspory posilovala ještě domácí náboženská setkání, která vedl vždy někdo z místních podle předtištěných textů.

Přesto v průběhu 19. století počet evangelíků na kladské hranici neklesal, spíše naopak. Bylo třeba o ně začít systematictěji pečovat. Narůstající počet členů místní církve a schismatické hnutí uvnitř samotné diaspory na konci 60. let 19. století²³² vedly vedení české reformované církve k vyslání kazatelů, kteří by zde trvale pobývali a mohli tak být v trvalém kontaktu s místními členy církve. Měla se tím podpořit pastorační práce věřících a jejich pevnější

²³¹ Místní luteráni patřící pod černilovský sbor a. v. později vytvořili samostatné augsburské sbory v Bohuslavicích (1869) a Šonově (1878).

²³² Jednalo se o náboženské hnutí, které vedl původně člen klášterského reformovaného sboru Jan Balcar z Horní Radechové, malé vsi mezi Náchodem a Červeným Kostelcem, a které vyústilo v založení Svobodné evangelické církve české. Centrem této nové církve, jejímž prvním vůdcem byl Balcar, se stala ves Bystré u Dobrušky. Do Balcarovy náboženské skupiny, která se později přetvořila na církev, začali koncem 60. let 19. století přestupovat především místní evangelíci h. v.

zakotvení v reformovaném evangelickém učení. Do té doby totiž museli místní věřící putovat za svým duchovním do vzdáleného Klášteřa, popř. sem z mateřského sboru několikrát do roka kazatel zavítal, což ovšem zdaleka nepostačovalo k pozitivnímu působení na členy diaspory.

Prvním evangelickým duchovním, který trvale pobýval v Hronově, byl Pavel Jelen. Působil zde v letech 1869 až 1871. V té době ještě nebyl Hronov samostatným sborem a i nadále patřil úředně pod reformovaný sbor v Klášteři. Jelen byl veden jako cestující kazatel s titulem klášterského sborového vikáře určeného pro službu v „severní“ diaspoře. Proč kazatel Jelen sídlil v Hronově a ne Machově, případně Machovské Lhotě, která měla silnou evangelickou tradici, bylo nejpravděpodobněji způsobeno velkým počtem místních „oudů“ reformované církve a také lepší polohou Hronova. Ležel v centru oblasti, která vyžadovala pastorační působení evangelického duchovního. Hronov nabízel také více možností k nalezení prostor pro konání evangelických bohoslužeb a v neposlední řadě sehrála svou roli snadnější dostupnost města na řece Metuji, obzvláště po roce 1875, kdy bylo spojeno s vnitrozemím železnicí.

O působení Pavla Jelena není dochováno mnoho archivních materiálů. Ve farním archivu se objevuje jen na několika úředních dokumentech. Je podepsán pod soupisem osob, které v roce 1869 a 1870 přistoupily k evangelické reformované církvi. Jednalo se o 24 jmen a podle uvedeného místa bydliště pocházely z různých míst diaspory²³³, nejvíce pak z Velkého Poříčí u Hronova. Co se sociálního původu týče, převládá mezi nimi povolání tkalce, což bylo v tomto podhorském a textilním kraji jedno z nejrozšířenějších povolání. Na druhou stranu skutečnost, že členy diaspory byly zejména hůře placené osoby, komplikovala budoucí osamostatnění sboru, kdy si státní úřady vymíňovaly jako podmínku k uznání sboru právě finanční soběstačnost. Kazatel Jelen setrval v Hronově do roku 1871. Během jeho působení se reformovaní evangelíci scházeli k pobožnostem v pronajaté místnosti u Sejdů.

Po Jelenovi byl na jeho místo povolán mladý, nedávno dostudovaný kazatel Josef Šára,²³⁴ významná osobnost pro další rozvoj evangelické církve h. v. nejen na kladském pomezí, ale také v rámci celých severovýchodních Čech. Josef Šára byl nejen respektovaným duchovním, ale také osobou se smyslem pro řádné vedení farního úřadu. Z doby jeho působení se tak kromě knih s evidencí osob přistupujících nebo vystupujících z církve

²³³ Dalšími lokalitami pak byly Vysoká Srbská, Řešetova Lhota, Červený Kostelec, Horní Radechová, Borová, Česká Skalice, Česká Čermná.

²³⁴ Josef Šára se narodil roku 1843 v Úvalech u Prahy, po studiích na gymnáziu v Těšíně a Praze studoval bohosloví ve Vídni a Bonnu. Po studiích byl ordinován ve sboru evangelické církve h. v. v Klášteři nad Dědinou a záhy vyslán ve funkci cestujícího kazatele do hronovské severní diaspory, kde strávil celý zbytek života až do své smrti v roce 1923.

zachovala obsáhlá korespondence s jeho nadřízenými, ve které jim často zevrubně popisuje situaci uvnitř sboru.

Josef Šára přicestoval do Hronova 31. května 1872 a ubytoval se v prvním patře domu, který vlastnil místní obchodník František Šefelín.²³⁵ Šefelín byl vyznáním katolík, přesto však ubytoval nového kazatele, a v přízemí domu se dokonce mohly odehrávat evangelické bohoslužby. Sám Šára v jednom svém dopise popisuje mezináboženské soužití během svého působení v Hronově jako bezproblémové, a to jak s dalšími protestantskými církvemi, tak i ve vztahu k majoritní římskokatolické církvi.

Hned v prvních týdnech po příjezdu začal Josef Šára rozvíjet svoje působení uvnitř evangelické komunity. Musel se především zorientovat v místních poměrech mezi věřícími. Snažil se proto kromě pravidelných nedělních bohoslužeb získat kontakt se členy diaspory i jejich navštěvováním po domovech v týdnu, a to nejen v Hronově. Šára v jednom svém dopise vypočítal další místa, kam bylo třeba za věřícími zavítat: Velké Poříčí, Horní Radechová, Řešetova Lhota, Nový Hrádek, Červený Kostelec, Slavíkov, Žďárky, Vysoká Srbská a Machov. Jádrem činnosti byl samozřejmě Hronov, kde se bohoslužby pod Šárovým vedením konaly nejčastěji. Obvykle zde vedl shromáždění každou druhou neděli (za první pololetí roku 1873 dokonce 17krát). Zbytek času pak dělil mezi návštěvy kazatelských stanic, které vznikly v Machově a v Novém Hrádku.

V hlášeních svým nadřízeným nastiňuje Šára i situaci uvnitř diaspory. V prvních letech svého působení ji vnímá jako „celkem chvalitebnou“. *„Shromáždění tu (v Hronově-pozn. aut.) bývají velmi četná a často až místa ve skromné naší modlitebně se nedostává. To platí nejen o shromážděních dopoledních, nýbrž i odpoledních, v kterýchž nyní vždy cvičení dítek v nábož. před celým shromážděním konám a to potkává se s velkým požehnáním nejen při dítkách, nýbrž i při dospělých.“*²³⁶

Podle Šárova odhadu měla hronovská diaspora²³⁷ v první polovině 70. let 19. století asi 200 členů (duší).²³⁸ Většina jich pocházela buď přímo z Hronova, nebo okolních vesnic. Na bohoslužby docházeli do hronovské modlitebny, která však přestávala být pro tak velký počet dostačující. Bohoslužeb se účastnili i někteří katolíci, a tak obzvláště v letních měsících

²³⁵ SOkA Náchod, f. Archiv města Hronova, Kronika města Hronov I. 1918-1928, s. 158.

²³⁶ AS ČCE Hronov, Správa půlletní o činnosti cestujícího kazatelství v reform. sev. diaspoře české od 1. ledna až do 30. června 1873, R-III-D-1.

²³⁷ Termínem hronovská diaspora zde rozumíme evangelickou komunitu v Hronově, Machově a okolních vesnicích. Kazatel Šára ve svých poznámkách svoje působení na kladském pomezí (tzv. severní diasporu) dělil na menší oblasti-diasporu hronovskou či diasporu novohrádeckou (Nový Hrádek a okolní vsi).

²³⁸ AS ČCE Hronov, Správa půlletní o činnosti cestujícího kazatelství v reform. sev. diaspoře české, a sice od 1. července až do 31. prosince 1873, R-III-D-1.

bylo uvnitř modlitebny vydýcháno. Proto se stala myšlenka na vlastní modlitebnu, která by pojala narůstající počet reformovaných evangelíků, velmi aktuální.

Spíše na okraji zájmu Josefa Šáry byl v této době Náchod, ačkoliv se jednalo o okresní město. Bylo to způsobeno nikoliv neochotou kazatele v tomto městě působit, ale především nedostatkem příležitostí, neboť v počátcích Šárovy kazatelské činnosti se zde k reformované církvi hlásila jen jedna žena. Několik německých evangelíků, zejména augsburského vyznání, se pak nacházelo na náchodském zámku ve službách jeho majitele knížete Wilhelma von Schaumburg-Lippe.²³⁹ Jednou týdně pak mladý kazatel zajížděl vyučovat náboženství do rodiny knížecího hospodářského rady von Campeho.²⁴⁰ Samotný kníže Wilhelm se hlásil k reformované církvi a občas Šáru a bohoslužby v Hronově navštěvoval.

Majitel náchodského zámku také vypomohl darováním dříví z maternických lesů, když se v roce 1876 stavěla v Hronově budova evangelické modlitebny.²⁴¹ Členové evangelické reformované diaspory se rozhodli vystavět novou budovu v místě, kterému se říkalo „Na Chocholouši“. Je to malé návrší dnes u železničního nádraží, tehdy na okraji města směrem k Náchodu, které hronovští evangelíci vlastnili již od roku 1859, kdy zde vybudovali svůj hřbitov.²⁴² Práce na stavbě byly zahájeny na jaře 1876 a již 17. listopadu se zde konala první bohoslužba.²⁴³ Stavba budovy modlitebny, v níž se krom prostorného sálu nacházel i byt pro faráře a kostelníka, byl pro členy církve finančně nesmírně náročnou záležitostí, neboť se často jednalo o domácí tkalce, kteří museli kromě sebe živit i početné rodiny.²⁴⁴ Stavbu však nemalými finančními dary podpořili někteří Šárovi přátelé v zahraničí.

Podobně jako hronovská diaspora se rozrůstala diaspora novohrádecká. Bohoslužby se v Novém Hrádku konaly již od příchodu kazatele Pavla Jelena v roce 1869. Po odchodu části místní komunity k nově se rodící církvi svobodné reformované, kterou založil bývalý člen hronovského reformovaného sboru Jan Balcar a která měla své centrum v nedalekém

²³⁹ Zaměstnanci knížecí kanceláře patřili pod augsburský sbor v Šonově, kde se také konaly bohoslužby jak v češtině, tak němčině.

²⁴⁰ *Tamtéž*.

²⁴¹ Marta ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši*, Liberec 2001, s. 38.

²⁴² *Tamtéž*, s. 19.

²⁴³ AS ČCE Hronov, Pololetní zpráva o činnosti ústavu cestujícího kazatelství pro reform. sev. diasporu Českou H.V. pro II. pololetí roku 1876, R-III-D-1.

²⁴⁴ O finanční situaci členů hronovského reformovaného sboru vypovídá názorně dokument, který na konci roku 1918 vypracovala finanční komise obou českých evangelických církví a. v. a h. v. V této zprávě je u Hronova uveden počet členů reformované církve číslem 1146, z nichž jen 190 je tzv. salárníků, tj. osob, které platí náboženskou daň na provoz církve. Jeden salárník pak v průměru platil 7.90 K, průměrný roční příjem salárníků byl 500 K. Pro srovnání salárníci v Černilově, menší obci než Hronov, platili 26,20 K a průměrně ročně vydělávali 1700 K. Nízký počet salárníků v případě Hronova a jejich nevelký salár má příčinu především ve špatně placené práci domácích tkalců a továrních dělníků místních textilek. Srov. AS ČCE Hronov, výkaz Finanční komise obou církví z 10. 12. 1918, R-III-C-5.

Bystrém, začal počet členů opět stoupat.²⁴⁵ V roce 1873 odhadoval Josef Šára jejich množství asi na 30 osob. Počátkem 20. století jich však již bylo 120. Konání bohoslužeb v chalupách jednotlivých věřících s růstem členů přestalo dostačovat. V roce 1880 byla proto za 1300 zl. zakoupena chalupa v nedaleké osadě Tis²⁴⁶, v níž byla upravena modlitebna pro místní evangelickou komunitu. Bohoslužby se zde konaly každou neděli dopoledne. Šára sem zajížděl (či spíše docházel) zhruba jednou za měsíc. V ostatní neděle konali bohoslužby sami věřící v čele s pověřenou osobou, která se těšila pro svůj mravní kredit respektu u zdejší diaspory. V odpoledních hodinách probíhala v Tisu tzv. nedělní škola pro děti a mládež. Jednalo se vlastně o výuku náboženství, které se ale účastnili i dospělí věřící.²⁴⁷ Trvala asi 1,5 až 2 hodiny a skládala se z výkladu katechismu, biblických a církevních dějin. Nechyběl samozřejmě zpěv náboženských písní, kterým byla nedělní škola hojně prokládána.²⁴⁸

V prvních letech svého působení na Hronovsku zajížděl Josef Šára vypomáhat 1x až 2x za pololetí do Hořic, Sobotky a také Čenkovic²⁴⁹, obce nedaleko Jablonného nad Orlicí. Obzvláště do Čenkovic bylo dojíždění velmi komplikované. Přesto Šára tyto cesty podstupoval, neboť v právě v jihovýchodním cípu podhůří Orlických hor se v 60. letech objevila opět obnovená jednota bratrská. Nejprve byl v Dolní Čermné založen v roce 1867 chlapecký sirotčinec a v roce 1870 vznikl v Potštejně samostatný sbor s filiálním sborem v Lanškrouně. Jednota bratrská získávala své stoupence především z řad nespokojených evangelíků a své příznivce získala i v čenkovické reformované filiálce. Šára jejich počet odhadoval v roce 1874 asi na 20 osob. Protože měl již zkušenost se schismatickým hnutím svobodných reformovaných evangelíků uvnitř vlastního sboru, byl si vědom, že právě co nejčastější kontakt věřících se svým farářem může těmto přestupům zabránit.²⁵⁰ Jak vypovídají Šárovovy půlletní zprávy o jeho činnosti, velice mu záleželo na rozvoji čenkovické

²⁴⁵ Z. R. NEŠPOR, *Náboženství v 19. století...*, s. 225.

²⁴⁶ AS ČCE Hronov, Půlletní zpráva o působení v reformované diaspoře české v II. pololetí roku 1880, R-III-D-1.

²⁴⁷ Významnou postavou, která vedla v Tisu čtené bohoslužby a nedělní školu, byl Josue Poul, který se v rámci celé diaspory těšil úctě a respektu. Srov. M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 65–66.

²⁴⁸ AS ČCE Hronov, Zpráva o nedělních školách v Hronově a v Tisu, rukopis z 10. 2. 1882, R-III-D-1.

²⁴⁹ Čenkovice byly německojazyčná vesnice, která se po vydání tolerančního patentu stala v roce 1783 filiálním sborem reformovaného sboru v Horní Čermné. V případě Čenkovic se jedná o raritu, kdy se čeští Němci přiklonili k reformovanému proudu a byli ochotni spadat pod ryze český sbor v Horní Čermné. Toto spojení trvalo až do vzniku ČCE. Tehdy Čenkovice do nové církve nevstoupily, naopak změnilly své vyznání na augsburské a v rámci Německé evangelické církve se staly filiálním sborem dalekého Trutnova, v roce 1926 přešly pod nově vytvořený augsburský sbor v Králíkách.

²⁵⁰ AS ČCE Hronov, Správa půlletní o činnosti cestujícího kazatelství v reform. sev. diaspoře české, a sice od 1. července až do 31. prosince 1873, R-III-D-1. O půl roku později si Šára pochvaloval, že jeho práce v Čenkovicích nebyla nadarmo a na jeho kázání, která měl v Čenkovicích na konci června 1874, přišli téměř všichni místní „*Herrnhutci*“ a někteří se prý vrátili zpět do reformovaného sboru. Srov. AS ČCE Hronov, Pololetní zpráva o činnosti cestujícího kazatelství v I. pololetí roku 1874, R-III-D-1.

filiálky. Koncem 70. let 19. století, kdy již nekázal v Sobotce a Hořicích, tam začal jezdit daleko častěji. V roce 1877 je navštívil 8x, 1878 7x, 1879 6x a v roce 1880 6x.²⁵¹

Tyto cesty jej ale stály nemalé finanční prostředky a Šára si opakovaně stýskal svým nadřizením, že při ročním služném 600 zl. musí dávat na cesty ze svého. Např. v roce 1873 utratil při putování za věřícími 116 zl a pouze 40 zl. obdržel od libštáckého faráře jako náhradu za cesty do Hořic a Sobotky, kde vypomáhal při práci s tamní rodící se evangelickou komunitou.

Počátkem 80. let začal Šára rozvíjet svoji činnost v Broumově a jeho okolí. V Broumově bylo na přelomu 70. a 80. let jen málo evangelíků, kteří se hlásili k reformovanému proudu.²⁵² V roce 1880 mluví Šára jen o jedné reformované rodině v Olivětině u Broumova, jejíž děti začal jednou měsíčně vyučovat náboženství.²⁵³ Na Broumovsku se vyskytovali také baptisté, kteří sami Šáru do Broumova zvali, aby zde kázal, a občas navštěvovali evangelické bohoslužby v Hronově. Šára si však od baptistů udržoval určitý odstup a především se zde snažil věnovat „údům“ církve reformované. V roce 1880 vyučoval náboženství 7 dětí, o dva roky později v Broumově a okolí již 16 dětí.

Ve druhém pololetí roku 1883 vykonal do Broumova 17 cest „*a sice 16 k vyučování dítek v náboženství a 1 k slavnostnímu shromáždění konanému dne 10. listopadu na oslavu 400letých narozenin Lutherových, jež velmi čteně i od dospělých byla navštívena a k hojnému potěšení posloužila.(...) Tímto shromážděním prokázáno, že by služby Boží konané setkaly (se) s hojným účastenstvím.*“ Šára našel pro rozvíjení své činnosti v Broumově vlivného spojence. Byl jím Josef Edlar von Schroll (1821-1891), továrník a zakladatel velké textilky (dnes Veba). Schroll, ač vyznáním katolík, vybídl Šáru, aby podobně, jako výročí narození Luthera, bylo oslaveno 400 let od narození Ulricha Zwingliho, které připadalo na 1.1.1884. Zároveň Schroll vyjádřil přání, aby se tak zahájilo pravidelné konání evangelických bohoslužeb v Broumově.²⁵⁴ První evangelická bohoslužba spojená s připomínkou narození Zwingliho se pak uskutečnila 20. ledna 1884, a to v prostorách Schrollovy tovární školy. Sám majitel byl na této bohoslužbě opět osobně přítomen. Bohoslužby pak byly Šárou v Broumově vykonávány pravidelně zhruba jednou za měsíc. Koncem 19. století počet evangelíků v Broumově rostl. Bylo to dáno především rozmáhajícím se hnutím *Los von Rom*.

²⁵¹ AS ČCE Hronov, Půlletní zpráva o působení v reformované diaspoře české v letech 1877-1881, R-III-D-1.

²⁵² Ostatně i luteránů se v Broumově nacházelo v této době jen několik a až teprve nábožensko-nacionální hnutí „Los von Rom“, které vrcholilo na přelomu 19. a 20. století, zapříčinilo větší odklon místních Němců od katolické církve a jejich přestup především k církvi evangelické a. v. V souvislosti s nárůstem počtu luteránů na Broumovsku byl také v Broumově v roce 1903 postaven velkorysý luteránský kostel.

²⁵³ AS ČCE Hronov, Půlletní zpráva o působení v reformované diaspoře české v I. pololetí roku 1884, R-III-D-1.

²⁵⁴ AS ČCE Hronov, Půlletní zpráva o působení v reformované diaspoře české v II. pololetí roku 1883, R-III-D-1.

Pod vlivem hnutí se množily přestupy německých katolíků z Broumova a okolí do luterské církve a v roce 1893 zde vznikla rovněž kazatelská stanice augsburské sboru v Šonově. Tato stanice se v roce 1897 proměnila na filiální sbor. V roce 1905 se Broumov zcela osamostatnil a zdejší augsburský sbor byl připojen k německému jizerskému seniorátu.²⁵⁵ Do augsburského sboru přešla také většina evangelíků, kteří navštěvovali Šárovy bohoslužby a spadali formálně pod hronovský reformovaný sbor. Proto od počátku 20. století již Šára do Broumova nedojížděl.

Rok 1884 byl pro kazatele Šáru důležitý nejen vznikem nové kazatelské stanice v Broumově, ale především tím, že se Hronov stal rozhodnutím c. k. vrchní církevní rady ve Vídni ze dne 3. dubna 1884 oficiálně filiálním sborem. Mateřským sborem i nadále zůstával Klášter nad Dědinou. Díky velkému nárůstu počtu věřících (během Šárova působení se jejich počet zdvojnásobil z 200 na 400) doufali členové nové filiálky v brzké úplné osamostatnění. K tomu bylo třeba nashromáždit ve farním dotačním fondu 12 000 zl., aby mohlo být před státními úřady doloženo dostatečné krytí sborových nákladů.²⁵⁶ Splnit všechny požadované podmínky pro zřízení samostatného sboru se podařilo již následujícího roku 1885. Šára se tak stává farářem mateřského hronovského reformovaného sboru.

V době, kdy vzniká filiální a posléze i samostatný hronovský sbor, měl Šára nabitý pracovní týden. Kromě nedělních bohoslužeb vyučoval na různých místech náboženství. V Hronově od časného jara do pozdního podzimu v modlitebně každou sobotu od 2 do 4 hodin, v Náchodě po celý rok v sobotu od 10 do 11 hodin, v Broumově ve středu po celý rok od 13:15 do 15 hodin, v Tisu pak jednou měsíčně v neděli odpoledne. O nedělích, kdy kazatel Tis nenavštěvoval, vedl výuku náboženství někdo z místních evangelíků. Šára velice pečlivě vedl výkazy o své činnosti. Díky tomu víme, že od ledna do července 1884 vykonal bohoslužby v Hronově 17x, Tisu 7x, Broumově 5x, Řešetově Lhotě 3x. Návštěvy bohoslužeb pak hodnotil jako hojné.²⁵⁷

V sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století narůstá počet nejen členů reformované církve, ale i samotných sborů. Koncem 19. století začali proto představitelé poděbradského seniorátu v čele se seniorem Janem Janatou (1825-1905) usilovat o rozdělení tohoto celku a vytvoření nového královéhradeckého seniorátu. Za tímto účelem byl Josef Šára, coby poděbradský konsenior (zástupce Janaty), vyslán koncem února 1897 do Vídně, aby tuto záležitost projednal s c.k. vrchní církevní radou. Svoji žádost přednesl přímo

²⁵⁵ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 389.

²⁵⁶ AS ČCE Hronov, Zpráva o působení ústavu cestujícího kazatelství v reform. sev. diaspoře české I – 1884, R-III-D-1.

²⁵⁷ *Tamtéž.*

prezidentu vrchní církevní rady, Rudolfovi von Franzovi. Dostalo se mu však zamítavé odpovědi. Jako odůvodnění, proč nelze v tuto chvíli vyhovět, uvedl, že nedávno podali podobnou žádost i čeští luteráni, aby byl rozdělen velký český seniorát a. v., mnohem větší než poděbradský. Pro nedostatek peněžních prostředků však byli odmítnuti.²⁵⁸ Dosáhnout samostatného královéhradeckého seniorátu se pak až do vzniku republiky nepodařilo.

Počátkem 20. století má hronovský sbor 900 členů, v roce 1909 pak již 1002 věřících ve více než padesáti obcích. Řada kazatelských stanic přibyla směrem do vnitrozemí. Pro ilustraci v roce 1903 Šára navštěvoval 5 kazatelských stanic: Tis (vznik 1869 v Novém Hrádku, 1880 přenesena do Tisu) se 120 lidmi, Úpice (vznik 1898) s 80 členy (bohoslužby v měšťanské škole), Červený Kostelec (1899) asi s 30 věřícími, Rozkoš (1899) asi 25 duší a Náchod (1901) čítající 150 členů.²⁵⁹ Z uvedeného přehledu vyplývá, že se Šárova pastorační práce přemísťovala na přelomu 19. a 20. století z vesnic do měst. Šára tak musel reagovat na proměnu sociální skladby svých věřících. Tradiční, vnějšímu světu uzavřená a odolávající evangelická vesnická zbožnost byla nahrazována městskými kazatelskými stanicemi a časem i samostatnými sbory, v nichž se mísili dělníci a intelektuálové.

S přibývajícím věkem Šárovy povinnosti neubývaly, spíše naopak, neboť byl roku 1904 zvolen seniorem poděbradského seniorátu. A starosti mu také činilo udržovat dostatečnou kázeň uvnitř svého sboru. Jak vysvětluje z dobových svědectví a ze Šárových vlastních poznámek, jednalo se o laskavého, ale po mravní stránce náročného člověka nejen k sobě, ale i k svým blízkým. Proto také mezi jeho zápisky nalezneme stížnost na úpadek duchovního života počátkem 20. století. Vínou na tom má zejména práce většiny členů v továrnách, kde je podle Šáry nezdravé prostředí. Rozmáhající se myšlenky socialismu mnohé svádí k odpadu od víry, odvádí z chrámu, od četby Písma svatého a od domácích společných pobožností, „*jež konají se již jen v několika rodinách.*“ Lepší situaci spatřuje v kazatelských stanicích Tis a Rozkoš, neboť domácí tkalcovství lidi neodvádí od víry.²⁶⁰

Těsně po první světové válce dochází v nově vzniklém Československu ke sloučení reformovaného a luteránského evangelického proudu v jednu Českobratrskou církev evangelickou. Také hronovský reformovaný sbor se začlenil do struktur této církve a snažil se rozvíjet svoje působení v podmínkách nové republiky. Jako celá řada jiných sborů také hronovský sbor ČCE musel řešit nejasnosti kolem nových sborových hranic. Kamenem úrazu se stal Náchod, který si nárokoval i sbor v Šonově. Nakonec došlo ke kompromisu, kdy

²⁵⁸ AS ČCE Hronov, Zpráva o výsledku cesty k c.k. vysoké církevní radě ve Vídni z 2.3.1897, R-III-C-5.

²⁵⁹ AS ČCE Hronov, Zpráva o evang. reform. sboru hronovském pro seniorátní konvent 1903, R-III-D.

²⁶⁰ AS ČCE Hronov, Zpráva o sboru Hronovském pro senior. konvent 1909, R-III-D.

Náchod zůstal pod Hronovem a Šonov si ponechal německy hovořící personál náchodského zámku. Pod šonovský sbor přešla od Hronova ještě reformovaná kazatelská stanice v Novém Městě nad Metují.²⁶¹ Do struktur nové ČCE se začlenil také augsburský sbor v sousední vesničce Rokytník, který byl dosud filiálním sborem šonovského sboru a.v. Nyní přešel pod Hronov a podržel si statut filiálky. Vznikla ale situace, kdy těsně vedle sebe existovaly dva sbory, které do té doby měly svoji vlastní identitu. Na přiřazení pod Hronov ale Rokytník trafil a aktivity evangelíků zde začaly pomalu skomírat, až se v roce 1956 změnil na kazatelskou stanici, která zanikla v roce 2006.

Co bylo příčinou úpadku Rokytníku po sloučení s Hronovem nelze zcela jasně vysvětlit. Pravděpodobně to bude existence silného centra Hronova, kam docházeli na bohoslužby evangelíci z celého okolí. Přítomnost ve společenství několika desítek, ba stovek souvěrců byla jistě atraktivnější než v malém rokytenském kostele, kde se dosud scházelo několik tradičních evangelických rodin. Také přestalo po sjednocení fungovat vymezení se právě vůči „konkurenčnímu“ Hronovu, jehož produktem byla např. snaha mít v Rokytníku vlastní kostel a hřbitov. V neposlední řadě je třeba připomenout, že v ČCE dominoval helvétský proud, kdežto české augsburské sbory musely mnohem více obětovat ze své dřívější tradice. A věrouka nové církve, která vznikla pod vlivem nacionální vlny konce první světové války, se vyznačovala modernistickou, liberální rétorikou.²⁶² Ta se ale u českého národa nesešla s očekávaným přijetím a pro některé tradiční evangelíky, zvláště v periferních venkovských oblastech, mohla být v některých aspektech i nesrozumitelná.

Kontinuálně se rozvíjející práce hronovského faráře Josefa Šáry, dostala počátkem 20. let 20. století vážnou ránu. Pro stárnoucího faráře bylo stále obtížnější zajistit řádný chod sboru (došlo, jak výše uvedeno, mj. k přičlenění Rokytníku). Šárovi proto pomáhali sboroví vikáři. Zpravidla se jednalo o studenty teologie, případně již vystudované osoby, které ještě nepůsobily jako samostatní duchovní a vypomáhaly faráři jako kazatelé nebo vyučující náboženství. Na schůzi presbyterstva (staršovstva) sboru 29. září 1918 byl proto zvolen za vikáře Karel Hájek. Stalo se tak, aniž by dotyčný podstoupil v Hronově tzv. prubovní kázání, a z důvodů válečných zmatků a ušetření cestovného byl Hájek vybrán na základě dobrých doporučení.²⁶³ V březnu 1919 byl v Hronově ordinován. Hájek setrval ve sboru pouhý rok a

²⁶¹ Od roku 1892 zajížděl farář Šára vyučovat do Nového Města nad Met. náboženství. Navštěvoval také místní evangelické rodiny a postupně zde zavedl pravidelné biblické hodiny. Srov. Marta ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 105–106.

²⁶² Zdeněk R. NEŠPOR, *Konfesionalismus v (české) církevní historii. Od konfesních ohrádek k „pouhé“ víře*, in: Český bratr, roč.90, č.4, 2014, s.7–10.

²⁶³ AS ČCE Hronov, Kniha protokolů z jednání staršovstva evangelického sboru v Hronově, zápis z 29. 9. 1918, R-III-B-9.

v roce 1920 jej nahradil Titus Šoltézs, který již byl dříve ordinován a mohl vysluhovat svátosti. Díky pomoci Šoltézse, byly např. po dlouhých desetiletích obnoveny bohoslužby v Machově.²⁶⁴ Šoltézs ale zjara 1922 místní evangelický sbor opustil, protože získal místo duchovního v Lozicích.

Šárovi opět vznikl problém s hledáním nového pomocníka, který by byl schopný přijít již od září na výpomoc. Obrátil se proto se žádostí na synodní výbor, zda jeho členové o někom vhodném nevědí. Z důvodu časové tísně byl Šárovi do Hronova poslán kandidát diakonství Václav Chládek, který byl do ČCE přijat teprve před necelým rokem. Chládek nebyl tradičním evangelíkem, dříve působil jako baptistický kazatel a do ČCE vstoupil poté, co se dostal do problémů na svém předchozím místě. Z titulu kandidáta diakonství (v katolickém prostředí je slovo diakon nahrazeno termínem jáhen) měl ve sboru figurovat jako laický kazatel a vést náboženská shromáždění především v kazatelských stanicích. V Hronově měl také zůstat jen dočasně, než dokončí studia Ladislav Růžička a ujme se role klasického sborového vikáře.²⁶⁵

Chládek si v Hronově vedl značně sebejistě a svým vystupováním řadě členů sboru imponoval. Brzy se začal vymezovat proti postojům svého faráře a stal se hlavou nespokojeného tábora uvnitř sboru. Na jeho stranu se přidalo téměř celé staršovstvo²⁶⁶, nově zvolenév roce 1922. Příčinu odklonu staršovstva od svého faráře můžeme vidět mj. v tom, že se v něm objevili pouze dva „odchovanci“ hronovského reformovaného sboru, další tři členové se teprve před nedávnem na Hronovsko přistěhovali, tři pocházeli z řad přestoupivších katolíků a dva byli bývalí luteráni. V tomto staršovstvu ztratil Šára podporu a byl z jeho strany vystaven nátlaku, aby podal rezignaci a uvolnil tak místo Chládkovi.²⁶⁷

Schizma uvnitř sboru vrcholilo před Vánocemi 1923, kdy byl Šára staršovstvem vyzván, aby do čtrnácti dní odešel do penze. O tom, jak první světová válka proměnila smýšlení lidí a radikalizovala názory také mnohých hronovských evangelíků, svědčí výhrůžky, které se objevily na adresu do té doby nedotknutelného faráře. Jedna z nich Šáru varovala, pokud nepodá rezignaci, mohl by dopadnout jako katoličtí kněží v nedalekém Machově, kteří byli po sporu s nově vzniklou Československou církví (husitskou) v roce 1920

²⁶⁴ Mladý vikář měl ve sboru také na starost práci s mládeží, se kterou podnikal výlety do okolí.

²⁶⁵ M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 120.

²⁶⁶ *Tamtéž*, 121–122.

²⁶⁷ Šára byl osočován, že brání Chládkovi, aby se stal farářem, a tím brzdí v rozvoji tomuto chudému muži, kdežto on, Šára, má patřit mezi nejbohatší faráře v celých Čechách (!). Konflikt mezi Chládkem spolu se staršovstvem a Šárou tím získal také sociální a třídní aspekt, který hýbal českou společností v neklidných poválečných letech. Šára byl připodobněn k „těm pánům nahoře“, kteří dusí prosté lidi, a Chládek je obětí jeho vrchnostenských manýrů. Srov. *tamtéž*, s. 124–128.

z machovské fary násilně vystěhování.²⁶⁸ Tento narůstající konflikt vyvrcholil po nedělních bohoslužbách 14. ledna 1923, po nichž byl farář Šára podroben ze strany opozičního tábora kritice. Zátěž, kterou daná situace vyvolala, způsobila u Šáry záchvat mozkové mrtvice, kterému o dva dny později podlehl. Pro Hronov znamenalo úmrtí svého faráře a hlavně okolnosti, za nichž k němu došlo, těžkou ránu.

Příčiny rozkolu uvnitř sboru bychom mohli hledat také v názorové polaritě mezi Šárou a Chládkem. Šára byl duchovním starší, ještě konfesionalistické generace. Jeho velkým vzorem byl profesor vídeňské teologické fakulty Eduard Böhl, zeť Hermanna Kohlbrüggeho. Oba byli čelnými představiteli kalvínského konfesionalismu.²⁶⁹ Šára se vždy hlásil k Böhlovi jako ke svému učiteli a i po odchodu ze studií ve Vídni s ním byl v blízkém kontaktu. Šárovy názory se tak dostávaly do střetu s názory mladší generace, která byla prosycena nacionalismem a toužila po sjednocení obou evangelických církví. Šára, který v Hronově farářoval 52 let, působil na část svého sboru vedle mladého, sebevědomého a ambiciózního Chládkova strnule, což ještě zvýrazňovala dynamická revoluční atmosféra prvních let nového státu, která oslavovala vše „pokrokové“. Šárova osobnost tomu ještě napomáhala. Působil spíše tišším a uzavřeným dojmem, odmítal světské zábavy, které by mohly odpoutávat od duchovního života, ve svých věcech měl rád přehled a pořádek a jak byl náročný na sebe, chtěl, aby také věřící v jeho sboru žili střídavě a spořádaně. Jedním dechem je pak třeba ještě dodat, že se jednalo o vlídného a laskavého člověka, který byl zcela oddán práci pro sbor a živě se zajímal o potřeby každého jeho člena. V případě potřeby byl ochotný ze svých prostředků podpořit členy sboru, pokud se ocitli v nouzi.

Chládek byl založením dobrodruha, který nechtěl získané pozice v Hronově jen tak ztratit. A tak po skonu faráře seniora Šáry v Hronově i nadále zůstal, přestěhoval se z fary do podnájmu k jedné z členek staršovstva a organizoval domácí bohoslužby, na něž docházeli jeho věrní.²⁷⁰ Došlo tak k rozkolu přímo uvnitř sboru, který byl poté několik let pozvolna překonáván. Události z ledna 1923 pošramotily pověst sboru i navenek. Ještě v přehledové brožuře o sborech a kazatelských stanicích královéhradeckého seniorátu ČCE z roku 1927 je uvedeno: „*Nemůžeme mluvit v našem sboru o evangelizační práci mezi jinověrci, poněvadž dosud jde nám o to, abychom oživilí své vlastní členy, kteří ochabli v náboženském životě*

²⁶⁸ Vojtěch KÁBRT, *Církevní rozkol a vznik Československé církve na pomezí Podkrkonoší a Podorlicka*, in: *Počátky Církve československé v severovýchodních Čechách*, Hradec Králové 2008, s. 44.

²⁶⁹ R. RÍČAN, *Vyznání a vyznavači...*, s. 48.

²⁷⁰ Václav Chládek po odchodu ze sboru pracoval v nejmenované firmě v Rokytínku a ve Zbečnicku měl vést náboženská shromáždění, na které docházeli jeho stoupenci. Tato náboženská skupina se tak stala další pokračovatelkou náboženské sektářské tradice uvnitř evangelického prostředí, pro niž bylo typické upnutí se k silné osobnosti a upravení věrouky podle představ jeho a členů skupiny. Během těchto setkání měly být podle vzpomínek Marty Šárové pořádány i tehdy módní spiritistické seance.

událostmi, které se před několika lety v hronovském sboru odehrály....Mnoho bývalých členů zůstává dosud mimo sborový život...Litujeme toho, že především většina bratří přistoupilých se neblahými událostmi téměř úplně sborovému životu odcizila....Slyšíme často, že naše pověst mezi jinověrci utrpěla a že proto nejsou námi přitahováni.“²⁷¹

Reakce vyšších církevních míst na konflikt uvnitř hronovského sboru a na smrt jeho faráře byla rychlá. K 15. 1. 1923 bylo synodním výborem v Praze zakázáno kandidátu diakonství Chládkovi jakkoliv nadále působit ve strukturách ČCE. Synodní výbor dále rozpustil k 20.1.1923 činnost staršovstva zvoleného v dubnu 1922.²⁷² Hned o den později (21. ledna) se v hronovské modlitebně ČCE sešla za přítomnosti seniora Josefa Čapka najmenovaná šestičlenná správní komise, která měla zajistit další fungování sboru namísto předchozího staršovstva.²⁷³

Senior přítomným představil dočasného administrátora sboru. Tím byl Emil Pokorný, evangelický farář z šonovského sboru. Na pomoc administrátorovi přišel diakon Ladislav Růžička, se kterým se pro Hronov počítalo již dříve, jen se čekalo na jeho dostudování. Bylo třeba co nejrychleji obnovit chod bohoslužeb a vyučování náboženství. V zápisu ze schůze správní komise ze 4. února 1923 je ale napsáno, že kazatelské stanice Tis, Rozkoš a Náchod si nepřejí, aby tam administrátor Pokorný zajížděl konat bohoslužby. Proč tomu tak bylo, není jasné. Snad to byl důsledek sborového rozkolu, protože mezi evangelíky v Tisu měl Chládek rovněž řadu podporovatelů.²⁷⁴

Správní provizorium v hronovském sboru trvalo do jara 1925. 25. března 1925 bylo opět zvoleno staršovstvo sboru,²⁷⁵ které nahradilo přechodnou správní komisi. Toto staršovstvo zvolilo na doporučení administrátora sboru, faráře Pokorného, nového sborového vikáře, kterým se stal Bohuslav Hromádka. Svého faráře získali hronovští evangelíci až o další rok později. Byl jím zvolen dosavadní vikář Hromádka.²⁷⁶ Získal od staršovstva kromě

²⁷¹ *Diaspora českobr. evang. seniorátu královéhradeckého II. – 1927...*, s.14.

²⁷² AS ČCE Hronov, Kniha protokolů z jednání staršovstva evangelického sboru v Hronově, zápis z 2.4.1922, R-III-B-9.

²⁷³ Za povšimnutí stojí, že členové správní komise patřili sociálně ke střední třídě, na rozdíl od dob dřívějších, kdy se jednalo především o řemeslníky, zemědělce, tkalce nebo dělníky. Nyní ve správní komisi zasedal ředitel továrny Josef Turek, vrchní zemský soudní rada v Polici nad Metují Václav Janata, starosta Velkého Dřevíče Petr Kaněra, majitel zásilkové společnosti v Úpici František Havel. Zbylí dva členové, Čeněk Veselý a Josef Kolísko, byli řemeslníci: zednický polír (stavbyvedoucí) a krejčí. Srov. AS ČCE Hronov, Kniha protokolů z jednání staršovstva evangelického sboru v Hronově, zápis z 21.1. 1923, R-III-B-9.

²⁷⁴ M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 126.

²⁷⁵ AS ČCE Hronov, Kniha protokolů z jednání staršovstva evangelického sboru v Hronově, zápis z 15. 3. 1925, R-III-B-9.

²⁷⁶ Volba proběhla začátkem května 1926, výsledek pak byl zveřejněn 7. 5. 1926. Hromádka získal uvnitř sboru velkou podporu, protože ze 175 odevzdaných lístků získal všechny hlasy. Celkový počet volitelů sboru byl 198 osob. Srov. AS ČCE Hronov, Kniha protokolů z jednání staršovstva evangelického sboru v Hronově, zápis z 7. 5. 1926, R-III-B-9.

užívání bytu na faře 4000 Kč pevného ročního příjmu, další 4000 Kč jako drahotní příspěvek a 800 Kč ročně jako náhradu štoly. Na danou dobu to nebyl plat nijak vysoký, zároveň měl ale farář byt zdarma a získával ještě příspěvky na cesty a nemocenské pojištění.²⁷⁷

Farář Bohuslav Hromádka se v Hronově příliš nezdržel. Důvodem byly jeho zdravotní potíže a obtížná práce v rozsáhlém sboru, která vyžadovala neustálé cestování. Problémy přinášelo také jen pozvolna překonávané rozdělení sboru, které se snažil Hromádka vytěsnit osobními návštěvami v rodinách, které se se sborem rozešly. Dcera Josefa Šáry Marta vzpomínala také na jeho oblíbenost u mládeže, které věnoval hodně sil. Přesto na schůzi staršovstva 19. června 1929 podal svoji rezignaci, neboť měl v plánu změnit působiště a 10. listopadu 1929 byl slavnostně instalován farářem v Litomyšli.²⁷⁸ Hromádka ještě před svým odchodem doporučil jako svého nástupce Jana Dusa, vikáře v Brně. Dus zůstal na uprázdněné místo jako jediný kandidát a během voleb, které se uskutečnily v Hronově a jeho kazatelských stanicích počátkem srpna 1929, byl zvolen. Nezískal ale tak výraznou podporu jako Hromádka. Ze 196 oprávněných voličů lístky odevzdalo 103 osob, které hlasovaly pro Dusa. Na schůzi staršovstva 14. srpna 1929 byl oficiálně přijat za dalšího faráře.²⁷⁹ Sbor se mu zavázal poskytovat opět 4000 Kč pevné roční mzdy, ale jen 3000 Kč ročního přídatku. Ke zvýšení došlo u náhrady za stolu na 1500 Kč a zůstaly příspěvky na nemocenské pojištění a chod farní kanceláře. Celkově si ale Dus o 300 Kč ročně pohoršil.²⁸⁰ Ze zápisů schůzí staršovstva vyplývá, že se během desetiletého Dusova farářování činnost uvnitř sboru stabilizovala a vrátila se do klasických kolejí.²⁸¹ Staršovstvo tak mohlo řešit již jen klasické provozní záležitosti, jako opravy fary, údržbu hřbitovů v Hronově a Machově nebo časy a termíny bohoslužeb v Hronově a jeho kazatelských stanicích. Ty byly po příchodu Dusa stanoveny tak, že se 1. a 3. neděle konaly dopoledne v Hronově, odpoledne v Náchodě. Ve zbývajících nedělích se uskutečnily alespoň jednou měsíčně bohoslužby v kazatelských stanicích Tis a Úpice. Na rokytnický kostelík zbyla až 5. neděle v měsíci.²⁸²

Na příkladu Hronova lze také doložit, jakým způsobem měly evangelické sbory v období první republiky (ale i předtím) obvykle uložené svoje finance. Zpravidla bylo jejich

²⁷⁷ *Tamtéž*, zápis z 7. 5. 1926.

²⁷⁸ M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 146.

²⁷⁹ AS ČCE Hronov, Kniha protokolů z jednání staršovstva evangelického sboru v Hronově, zápis z 15. 8. 1929, R-III-B-9.

²⁸⁰ *Tamtéž*, zápis z 15. 8. 1929.

²⁸¹ Farář Jan Dus setrval v Hronově do léta 1939. K 5. červnu 1939 podal rezignaci a doporučil za sebe jako náhradu dosavadního vikáře v Rokycanech, Jaroslava Plevu. O volbu nového faráře projevil zájem jen těsná, pro regulérnost volby nutná nadpoloviční většina oprávněných volitelů-ze 238 volitelů se volby zúčastnilo jen 122 osob. Z nich bylo pro Plevu 118 hlasů. Dusovým dalším působištěm se stala Kutná Hora. Srov. *tamtéž*, zápis z 30. 7. 1939.

²⁸² *Tamtéž*, zápis z 2. 10. 1929.

jmění rozděleno mezi více finančních domů. Ukazuje to následující tabulka, která uvádí seznam míst, kde jsou prostředky sboru uloženy s uvedením jejich výše. Tento přehled vznikl, když přechodná správní rada hronovského sboru ČCE předávala 5. dubna 1925 dohled nad jměním sboru nově regulérně zvolenému staršovstvu.²⁸³

Způsob a místo uložení peněz	Částka (v Kč)
<i>Dluhopisy</i>	
Depositní stvrzenka č.14 503 zemské banky království Českého ze dne 25. 9. 1917	12 000
Dva kusy 4 ¹ / ₂ % státní premiové půjčky z roku 1920	2000
5 % dluhopis Antonína Kosdasa ze dne 16. 1. 1885, zajištěno na rolnické usedlosti ve Rzech č. 5	800
5 % dluhopis Josefa Vlčka z Horní Radechovéze dne 20. 1. 1885, zajištěno na usedlosti č.30	400
5 % dluhopis Františka Kubečka ze Zbečnicku ze dne 26. 3. 1904, zajištěno na usedlosti č.30	600
<i>Vkladní knížky</i>	
Spořitelna městská v Náchodě č. 3827	153,11
Spořitelna městská v Hronově č. 1150	7583,65
Spořitelna městská v Hronově č.1753	151,99
Spořitelna městská v Novém Městě nad Metují č.2403	681,99
Živnostenská záložna v Náchodě č.957	126,20
Spořitelna v Hronově č.5218	1210,13
Spořitelna v Hronově č.3188	11,02
Spořitelna v Hronově č.1407	201,37
Občanská záložna v Náchodě č.1046	348,58
Spořitelna v Hronově č.4515	27,93
Spořitelna v Polici č.368	222,94
Spořitelna v Hronově č.1754	242,80
Spořitelna v Náchodě č.10913	72,38
hotovost v pokladně k 5. 4. 1925	3790,80
celkem	30 624,89

²⁸³ *Tamtéž*, zápis z 5. 4. 1925.

Pokud bychom měli shrnout klášterský reformovaný sbor a z něho oddělivší se sbory v Třebechovicích pod Orebem a v Hronově s jejich kazatelskými stanicemi, můžeme konstatovat, že prodělal vývoj typický pro velké mateřské sbory. V případě Kláštera nad Dědinou ani jiný scénář, než jeho štěpení, nemohl nastat. A to zejména pro jeho počáteční extrémní rozlehlost. Zároveň se při jeho dělení projevil další faktor, který bude též patrný v případě obou evangelických sborů v Černilově, totiž stěhování venkovského obyvatelstva za prací do větších měst a nutnost přenést pastorační z centra venkova právě sem. Dokladem toho jsou jak Třebechovice, tak i Hronov. Nejedná se o nijak velká města, přesto se sbory ustanovily právě v nich, coby ekonomických a kulturních minicentech pro blízké okolí. Zkrátka tak přišli evangelíci v tradičních lokalitách; v případě Třebechovic to byla Běleč, která nesla nelibě, že se sbor neustanovil právě tam, v případě severní diaspory dostal přednost Hronov před Machovem a Machovskou Lhotou. Postupující industrializace působila negativně na konzistenci sborů a stěhování obyvatel za prací vedlo v mnoha případech ke ztrátě kontaktu těchto lidí se svým sborem, případně s evangelickou věroukou úplně. Situace se začala lepší až počátkem 20. století, kdy i ve větších městech vznikají nejprve kazatelské stanice, později i samostatné sbory. Právě tento trend způsobil ve finále, že se sbor v Klášteře nad Dědinou stal z původně velkého a relativně zajištěného sboru sborem periferním a naopak životaschopnějšími se ukázaly z něho vzešlý Hronov a Třebechovice. Všechny tři sbory byly ryze české a nemusely řešit problémy s jazykovou německou menšinou. To také přispělo k bezproblémovému začlenění těchto sborů do struktur Českobratrské církve evangelické, která nově vznikla v roce 1918. Jak duchovní v Hronově, tak Třebechovicích museli řešit dělnickou otázku ve sborech, resp. inklinaci svých členů pracujících v továrnách k socialistickým idejím a bezvěrectví. První republika přinesla s náboženskou svobodou nové podmínky pro evangelické sbory. V Klášteře, Hronově i Třebechovicích sice dochází k nárůstu členské základny, jedná se ale do jisté míry o módní prvek, který se často nekryl s prohloubením vnitřního života členů (viz. zápisy Josefa Čapka, schizma v hronovském sboru). A tak se v tradičně silných vsích, co do počtu evangelíků, v okolí Třebechovic, Kláštera nebo Opočna začalo evangelické povědomí pomalu vytrácet a novými centry evangelictví se stala města. Klášterský sbor a od něho sbory odvozené, které měly členské jádro rozeseť právě na vsích, doplatily do velké míry na ztrátu vnějšího tlaku ze strany katolické církve a celé společnosti, který se po roce 1918 rozplynul. Tento tlak pomáhal evangelíkům v malých vsích udržovat jejich identitu (víme, co nejsme). Naopak ve chvíli, kdy

se evangelíci sjednotili, aby šli naproti nacionální vlně, která zasáhla české země před a zvláště po první světové válce, si museli důkladně uvědomit, co vlastně jsou a čemu věří.

V případě Kláštera, Hronova a Třebechovic nebyl přechod pod křídla ČCE nijak komplikovaný, avšak všechny tři sbory se musely, každý po svém, s novou érou vypořádat. Všechny tři (až na trauma Hronova) během let 1918-1938 pozvolna rostly, zároveň ale v době kolem druhé světové války dosáhly kulminace. Z důvodu nepevného vnitřního zakotvení velké části těchto členů došlo v dalších 50 letech k výraznému poklesu věřících, které se projevuje v současnosti např. neobsazením místa duchovního v kdysi tak klíčovém sboru v Klášteře nad Dědinou.

3. Černilovský evangelický sbor h. v. a jeho sbory filiální

Vydání protestantského patentu v roce 1861 bylo v černilovském reformovaném sboru podtrženo ještě další důležitou změnou. Na jaře 1860 se dosavadní farář Václav Šubert²⁸⁴ rozhodl odejít do Prahy. Přechodnou administrací sboru byl dekretem superintendenta Františka Filipiho z 12. dubna 1860 pověřen Jan Veselý, reformovaný farář v nedalekém Klášteře nad Dědinou. Veselý zajížděl do Černilova konat bohoslužby a vyučovat mládež každou třetí neděli. V ostatní neděle se účastnili reformovaní evangelíci bohoslužeb v černilovském augsburském sboru nebo šli do Kláštera nad Dědinou. Černilovský luteránský farář po dobu neobsazení místa duchovního v reformovaném sboru jeho členy také křtil, oddával nebo pohřbíval.²⁸⁵

Možnost působit v Černilově zaujala čerstvě ordinovaného reformovaného kazatele Justa Szalatnaye, který doposud pracoval jako osobní vikář u superintendenta Nagye ve Vanovicích na Moravě.²⁸⁶ Szalatnay pocházel ze starého uherského zemanského rodu Szalatnyů. Justův děd Jan Szalatnay přišel již v roce 1783 pomoci spolu s dalšími uherskými kazateli české reformované církvi. Oženil se zde a řada jeho potomků pokračovala v rodinné farářské tradici (Jan Szalatnay ml., Gerson Szalatnay, Justus Emanuel Szalatnay).

Justus Szalatnay nebyl jediným uchazečem o volné farářské místo v Černilově. Střetl se o něj se svým dobrým přítelem Danielem Nešporem, o jehož kvalitách nepochyboval. Nakonec před ním dostal přednost a 1. listopadu 1860 přijel spolu se svojí matkou a sestrou do Černilova.²⁸⁷ Jak sám Szalatnay zaznamenal ve svých vzpomínkách, které vyšly tiskem v roce 1886, jeho příjezd se netěšil žádné pozornosti, nikdo jej před farou nečekal. Až v dalších dnech se začal postupně seznamovat s jednotlivými členy sboru.

²⁸⁴ Václav Šubert (1825-1885) po odchodu z Černilova dále působil v Praze v klimentském reformovaném sboru (1860-1862) a pak až do své smrti v Krabčicích, malé vsi na úpatí hory Říp. Zde v roce 1864 založil dívčí sirotčinec, z kterého se postupně vyvinul dívčí výchovný ústav. Jednalo se o náročný projekt, který se podařilo uskutečnit díky houževnaté Šubertově povaze. Šubert v letech 1883-1885 působil také v roli seniora pražského seniorátu. Byl znám mj. svým vstřícným postojem k lidem z okruhu Jana Balcara, který založil v Bystrém vlastní svobodnou evangelickou církev. Mnoho evangelických duchovních v Balcarovi naopak vidělo sektáře, který odvádí lidi z českých reformovaných sborů.

²⁸⁵ AS ČCE Černilov, Pořádek v administraci církve evang. H. V. v Černilově se shromažďující, dopis Jana Veselého z 21.4.1861, netříděno.

²⁸⁶ Justus Szalatnay se narodil 21. 2. 1834 v Lysé nad Labem, kde jeho otec Gerson Szalatnay farářoval v letech 1824 až 1854. Jeho manželkou byla Kristina, dcera Jana Végha, který patřil mezi nejvýraznější kazatele první generace uherských duchovních v toleranční době. Po absolvování gymnázia v Praze odešel Justus Szalatnay studovat bohosloví do uherského Debrecína, poté do Vídně a Basileje. 26. srpna 1860 byl ve Vanovicích ordinován na kazatele, kde také nastoupil svoje první oficiální místo jako superintendentův vikář. Po uvolnění místa v Černilově působil jako zdejší farář od podzimu 1860 až do své smrti 8. 9. 1915.

²⁸⁷ V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský...*, s. 39.

První léta na novém působišti byla poznamenána zvykáním si na podmínky, které neodpovídaly zcela tehdejšímu standardům. Jeho předchůdce Václav Šubert vyjednal se sborem zakoupení pole za sborové peníze a z jeho výnosu měla být částečně pokryta farářova mzda. Obdělávání pole si měl ovšem zajistit farář sám. Šuberta hospodaření lákalo, neboť sám pocházel ze zemědělských poměrů.²⁸⁸ Justus Szalatnay vyrůstal na faře v Lysé nad Labem, ke které sice patřilo malé políčko, ale se zemědělstvím žádné zkušenosti neměl. Nezbylo mu však nic jiného, než si na nový způsob života a obživy zvyknout. Oporou v těžkých začátcích byla přítomnost matky a sestry, které mu při polních pracích vydatně pomáhaly. V srpnu 1861 se Szalatnay oženil s Karolinou Nagyovou, dcerou superintendenta Nagye, u kterého působil jako vikář. Úzce se přátelil s celou jeho rodinou. Idyla mladého páru netrvala dlouho. Karolina před Vánoci 1864 zemřela a zanechala manželovi 3 malé děti. Navíc krátce před tím zemřela jak Justova matka, tak i sestra. Tíživou situaci překonal dalším sňatkem z 10. srpna 1865 s Luisou Nagyovou, mladší sestrou zesnulé manželky.

Černilovský reformovaný sbor byl v době příchodu Szalatnye stále velmi rozsáhlý. Zahrnoval oblast na sever od Hradce Králové po Jaroměř, na východě sousedil s klášterským reformovaným sborem na ose Výrava-Librantice, na západě sahal hluboko za pravý břeh Labe k Hořiněvsi a Sadové.²⁸⁹ Podobně jako v případě klášterského reformovaného sboru, také v černilovském sboru h. v. se jeho velká plošná výměra projevovala odstředivými tendencemi vzdálenějších obcí od centra. Nejen pomyslnou, ale též dobře viditelnou hranicí, která dělila vnitřně sbor, byla řeka Labe. Svým tokem dělila zdejší reformované evangelíky na stranu černilovskou (levý břeh) a zálabskou (pravý břeh). Zálabská strana si přirozeně hledala místo pro konání bohoslužeb někde na své straně řeky, aby nebylo nutné putovat až do Černilova, který se při zjednodušeném pohledu na mapu hranic sboru nacházel v pravém dolním rohu. Ve 30. letech 19. století ztroskotal pokus o vystavění modlitebny v Neznášově, dílčím úspěchem bylo zbudování hřbitova v Jezbinách, obci mezi Semonicemi a Jaroměří. Byl to jediný evangelický hřbitov v rámci celého sboru, který sloužil především pro zálabskou stranu. Žádostí o pohřbení na jezbinském hřbitově bylo však tolik, že byl v roce 1862 pro evangelíky mimo obec Jezbiny uzavřen.²⁹⁰ Evangelíci z Černilova a okolí byli pochováváni

²⁸⁸ Ačkoliv právě polní práce později Šuberta natolik obtěžovaly, že se pravděpodobně staly jednou z příčin, proč z Černilova odešel. Srov. *tamtéž*, s. 40

²⁸⁹ Výčet obcí, které spadaly pod černilovský sbor h. v. před jeho rozdělením: Černilov, Horní Černilov, Dolní Černilov, Bukovina, Rusek, Výrava, Skalice, Skalička, Újezd, Čibuz, Hubiles, Smržov, Vlkov, Jasenná, Divec, Librantice, Piletice, Slezské Předměstí, Svinary, Svinárky, Malšova Lhota—tzv. strana černilovská.

Semonice, Jezbiny, Jaroměř, Josefov, Velichovky, Hustiřany, Rožnov, Neznášov, Velký Vřešťov, Žíželevy, Vrchovnice, Čáslavny, Černožice, Smiřice, Hořiněves, Račice nad Trotinou, Sadová, Trotina, Lochenice, Předměřice, Lípa, Čistěves—strana zálabská.

²⁹⁰ Hlasy ze Siona, roč. 3, č. 16, 1863, s. 269–270.

na černilovském katolickém hřbitově, případně na katolických hřbitovech v dalších obcích, což se ne vždy obešlo bez třenic mezi oběma náboženskými stranami.

Změna právního postavení nekatolických církví po přijetí protestantského patentu tak nejdříve přinesla snahu vyřešit palčivý problém s pohřbíváním.²⁹¹ Již v srpnu 1861 byl otevřen hřbitov v Českém Meziříčí, pro evangelíky z této obce a sousední Jásenné. O rok později byl pro evangelíky z jižní části černilovského sboru zřízen další hřbitov ve Svinarech. A taktéž v roce 1862 byl postaven evangelický hřbitov v Semonicích (slavnostně vysvěcen v roce 1864), který zdůraznil stále se zvyšující důležitost Semonic v rámci zálabské strany. V samotném Černilově byl hřbitov zřízen za spoluúčasti obou místních evangelických sborů v roce 1858, byl ale jen provizorně ohraničen.²⁹² V roce 1861 bylo započato se stavbou zdi kolem hřbitova. Celé dílo bylo „zkolaudováno“ v roce 1864, kdy došlo k jeho vysvěcení.

Rok 1864 byl pro černilovské evangelíky vůbec rokem plným změn. Kromě výše popsaných událostí přišel do augsburského sboru nový farář Karel Eduard Lány a zároveň se podařilo zrealizovat mnohaletý plán na výstavbu evangelické reformované školy. 26. června 1863 podal reformovaný sbor žádost na c.k. okresní hejtmanství v Hradci Králové o povolení školy v Černilově spolu se všemi náležitostmi, které bylo třeba k dokumentu připojit. Zejména se zřizovací a dotační listinou, v níž bylo uvedeno, že učitel bude dostávat jako plat kromě dříví na otop 300 zl. ročně. Kladná odpověď od c.k. místodržitelství v Praze nesla datum 20. března 1864.²⁹³ Černilovští potom již na nic nečekali a 26. dubna 1864 položili základní kámen školní budovy. Stavba školy proběhla velice rychle.²⁹⁴ Slavnostní otevření a posvěcení školy bylo naplánováno na 17. října 1864. Již o den dříve, 16. října dopoledne, proběhla v černilovském luterském kostele instalace nového faráře Lányho do jeho úřadu,

²⁹¹ Příkladem sporu o právo na vlastní hřbitov byla kauza hoříněveského hřbitova. Zdejší katolíci a evangelíci ve 30. letech 19. století společně vybudovali hřbitov a pochovávali tam své mrtvé. V roce 1856 byli evangelíci vyzváni, aby si na hřbitově ohradili svoji část a opatřili ji zvláštním vchodem. Evangelíkům, kterých bylo jen několik rodin (asi 30 osob), se do této investice nechtělo a rozhodli se pochovávat mrtvé na jezbinském evangelickém hřbitově. V roce 1862 se ovšem jezbinský hřbitov přespolním obyvatelům uzavřel a evangelíci z Hoříněvsi se rozhodli, že se vrátí na svůj hřbitov a vytvoří na něm vlastní oddělenou část, jak jim bylo v roce 1856 nabídnuto. Tento záměr byl ale výnosem c. k. okresního úřadu v Jaroměři z 23. 7. 1863 zakázán. Hejtman Lhota použil argumentaci, že když se vnucený podruh podílí na údržbě nějakého domu, neznamená to, že na něm získává vlastnický podíl. Použití výše zmíněného přirovnání vyvolalo mezi evangelíky pobouření a dostalo se až na stránky Hlasů ze Siona. Nicméně vytvořit v Hoříněvsi vlastní hřbitov se zálabským evangelíkům nepodařilo. Srov. *tamtéž*.

²⁹² F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 383.

²⁹³ Justus SZALATNAY, *Paměti evangelického reformovaného sboru v Černilově*, Praha 1886, s. 38.

²⁹⁴ Náklady se na stavbu školní budovy se pohybovaly kolem 4000 zl. Hlavními přispěvateli byli členové reformovaného a částečně také augsburského sboru. Nemalým dílem pomohli příznivci černilovského sboru a přátelé faráře Szalatnaye ze zahraničí, zejména čelná osobnost kalvínského konfesionalismu dr. Kohlbrugge z nizozemského Elberfeldu, který ve svém sboru nasbíral pro černilovskou školu 500 zl. Finanční dary přišly i od jednotlivců ze Skotska nebo Basileje. Srov. *tamtéž*.

odpoledne byl vysvěcen černilovský hřbitov.²⁹⁵ O den později se otevírala evangelická škola a odpoledne bylo početné shromáždění farářů i věřících převezeno na povozech do Semonic, kde byl vysvěcen hřbitov.²⁹⁶ Do černilovské obecné reformované školy docházely děti evangelíků z Horního a Dolního Černilova, Bukoviny, Divce, Výravý a Librantic.²⁹⁷ Podle prvního dochovaného seznamu žáků ze školního roku 1864/1865 navštěvovalo školu dohromady 89 dětí, celý černilovský reformovaný sbor měl přitom ve stejné době 1478 členů.²⁹⁸

Úspěšné otevření školy v Černilově povzbudilo zálabskou stranu černilovského reformovaného sboru ke zbudování vlastní školy v Semonicích. Po prvotních úvahách z roku 1862 se přípravy k otevření další školy naplno rozběhly v zimě 1864/1865. Přesně rok po položení základního kamene k černilovské evangelické reformované škole se 26. dubna 1865 v Semonicích sešla komise, která měla probrat možnosti zřízení evangelické školy i v této obci. Přítomný byl farář Szalatnay, holohlavský římskokatolický děkan František Pokorný, jaroměřský okresní hejtman Lhota a další členové stále ještě černilovského reformovaného sboru, kteří se měli stát vydržovateli plánované školy. Hejtman Lhota nebyl návrhem nové školy nadšen a naopak se snažil evangelíky od tohoto plánu odvrátit pohrůzkou, že budou muset kromě své školy platit i na školy obecné.²⁹⁹ Evangelíci byli nátlakovým jednáním hejtmána pobouřeni a přes jeho postoj i nadále trvali na své škole. Utěšovali se přitom nadějí, že vyšší úřady, které jednají profesionálně a podle práva, jim dají za pravdu.³⁰⁰ I přes nepříznivé stanovisko c.k. okresního hejtmána Lhoty byla škola 16. ledna 1866 c.k. místodržitelstvím v Praze povolena. V Semonicích ale na novou školní budovu nečekali a již 9. října 1866 začalo vyučování v pronajaté místnosti usedlosti čp. 14.³⁰¹

Budovatelské úsilí v rámci černilovského reformovaného sboru a přípravy na oddělení Semonic přerušila prusko-rakouská válka, která na přelomu června a července 1866 zasáhla kraj na severovýchodě Čech. Pro evangelíky z černilovského sboru h. v. ale rovněž a. v.

²⁹⁵ Uvedení Lányho do jeho kazatelského úřadu si podrobně všimly Hlasy ze Siona, hlavní tiskový orgán české reformované církve. V č. 22 z roku 1864 přinesly podrobnou reportáž z této události a pisatel řádků si pochvaloval, že zasazení Lányho instalace mezi další slavnosti obou černilovských sborů vyznívá velice „přívabně“. Mezi účastníky instalace tak nebyli jen luterští duchovní, ale také místní reformovaný farář Szalatnay, coby čerstvý náměstek superintendenta Veselého, Josef Esterák z Dvakačovic nebo Jan Skalák z Borové. Srov. Hlasy ze Siona, roč. 4, č. 22, 1864, s. 343–344.

²⁹⁶ Hlasy ze Siona, roč. 4, č. 21, s. 328–329.

²⁹⁷ SOKA Hradec Králové, f. Evangelická reformovaná škola Černilov, inventář fondu, s. 615.

²⁹⁸ Hlasy ze Siona, roč. 1865, s. 248.

²⁹⁹ Při jednání o evangelické škole si měl hejtman Lhota vypomoci jemu oblíbeným přirovnáním, podobně jako při debatě o hoříněveském hřbitově. Obecnou školu přirovnal ke studni, kterou si vykopali jak katolíci, tak evangelíci. Pokud si ale budou chtít evangelíci udělat studnu novou, nemohou ale nechat katolíky, aby udržovali původní studnu jenom sami. Srov. J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 70.

³⁰⁰ Hlasy ze Siona, roč. 5, č. 9, 1865, s. 136–137.

³⁰¹ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 70.

představovala velké nebezpečí. Samotný Černilov a okolní obce ležely mezi tehdy klíčovými vojenskými pevnostmi Hradec Králové a Josefov. Evangelíci byli podezříváni, že by mohli fungovat jako pruská pátá kolona z důvodů svých vazeb na evangelické sbory v Prusku a Gustav–Adolfský spolek.³⁰² Také střízlivě uvažující Justus Szalatnay vytušil míru rizika a před blížícím se vojskem a vzedmutými emocemi ze strany katolického obyvatelstva odvezl svoji rodinu do Borové u Poličky.

Křehké soužití katolíků a evangelíků bylo pod vlivem válečné psychózy na řadě míst porušeno a došlo nejspíše i k fyzickým napadením. Szalatnay se proto v době, když už válečná fronta postupovala krajem od Náchoda k Hradci Králové, vypravil na královéhradecké hejtmanství požádat o ochranu černilovských evangelíků. Chtěl získat dopis pro černilovského starostu, který měl být velkým nepřitelem evangelíků, že za případné násilnosti na nekatolickém obyvatelstvu v obci bude odpovědný on.³⁰³ Jeho žádost byla zamítnuta. Během cesty z Hradce Králové domů do Černilova potkával již raněné rakouské vojáky z bitev u Náchoda a České Skalice. Samotná černilovská reformovaná fara se stala útočištěm pro několik evangelických rodin ze Semonic a Jezbin. Přes Černilov proudily také uprchlíci z pravého břehu Labe, aby se ukryly do hustých lesů za Třebechovicemi.³⁰⁴ Pruské vojsko se oproti očekávání vyhnulo oběma pevnostem a rozhodující bitva se odehrála 3. července před Hradcem Králové u vsi Chlum. Černilov a další obce reformovaného sboru tak byly přímých bojů ušetřeny. Bylo slyšet jen intenzivní dunění dělostřelectva a střelbu z pušek. Po 3. červenci se situace začala pomalu uklidňovat. Posledním zaznamenaným dozvukem války pro černilovské evangelíky, resp. jejich faráře, byla událost, ke které došlo 9. července 1866. Justus Szalatnay byl dvěma pruskými příslušníky Červeného kříže požádán, aby na černilovském evangelickém hřbitově dočasně pochoval padlého pruského důstojníka von Schulenburga, než si pro ostatky pošle jeho vdova z Pruska. Událost vyvolala v Černilově vlnu nepokoje a oba Prusové byli podezříváni, že jsou špióni. Na hřbitově se srotilo velké množství lidí, které chtělo pohřbu zabránit. Byl také zaslán vzkaz do josefovské pevnosti o přítomnosti Prusů v obci. Szalatnay ale svou řečí přesvědčil přítomné, že padlý má nárok na shovívavost a křesťanskou lásku. Ti se rozešli a pohřbu nebránili. Po skončení obřadu

³⁰² Evangelické obyvatelstvo včetně duchovních se tak ocitlo pod bedlivějším dohledem státních úřadů. Srov. R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, 45–48.

³⁰³ Bezpečně si v Černilově ve dnech války nepřipadal ani luterský farář Karel Lány, kterému byla dokonce 3. 7. 1866, v den bitvy u Hradce Králové, prohledána fara, zda v ní neukrývá zvěda. Srov. R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, 45–48.

³⁰⁴ V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský...*, s. 46–48.

dorazilo do Černilova ještě několik rakouských vojáků z Josefova. Po vysvětlení situace velící důstojník zasalutoval se slovy „*S mrtvými nebojujeme*“ a hlídka odjela zpět.³⁰⁵

Když odeznělo válečné léto roku 1866, mohl se Justus Szalatnay věnovat naplno práci uvnitř reformovaného sboru. Stěžejním úkolem byla příprava pokojného oddělení zálabské strany od černilovského centra a vytvoření samostatného reformovaného sboru v Semonicích. V případě Semonic se nejednalo o zcela standardní postup, kdy farář mateřského sboru aktivně napomáhal k oddělení některé jeho části. Szalatnay však dobře věděl, že s náboženskou svobodou po roce 1861 vzrůstala touha jednotlivých evangelických enkláv uvnitř velkých sborů po nezávislosti a možnosti mít svého faráře v dosahu.³⁰⁶ Přestože v zálabské části ztrácel movitější část členů černilovské reformované církve, byl při všech podstatných jednáních, které měly vést k samostatnosti Semonic. Na jeho popud byla 3. března 1867 zakoupena přípravným výborem pro vznik nového sboru usedlost čp. 52 za 9400 zl., v níž měla být zbudována školní třída pro již existující semonickou evangelickou školu a byt faráře. Učebna měla zároveň sloužit jako modlitebna. Polnosti, které patřily k zakoupenému statku, měly být pronajaty a z jejich výnosu financován provoz sboru. Proti osamostatnění Semonic nemělo nic jak c.k. místodržitelství v Praze, tak c.k. vrchní církevní rada ve Vídni, která 2. listopadu povolila vznik nového sboru. Oficiální datum osamostatnění pro semonický reformovaný sbor spadá na 8. prosince 1867, kdy bylo ustanoveno osmapadesátičlenné širší zastupitelstvo sboru.³⁰⁷ Svého vlastního duchovního získal semonický reformovaný sbor v srpnu 1868. Stal se jím Karel Nagy, švagr Justa Szalatnaye (bratr jeho první a druhé ženy). Pro černilovský mateřský sbor znamenalo osamostatnění Semonic ztrátu 572 osob, Černilovu zůstalo po roce 1867 1003 členů.³⁰⁸

Ztrátu bohatší zálabské části sboru bylo třeba sanovat také po materiální stránce, neboť výrazně ubylo plátců saláru. Farní pole, na kterém farář hospodařil a z jehož zisku měl krytou část mzdy, bylo nejprve prodáno. K penězům získaným z prodeje nemovitosti přidal sbor částku nastřádanou v salárním fondu a v roce 1871 zakoupil výrazně větší Kopeckého rolnickou usedlost čp. 40. Tím se zároveň sbor zbavil povinnosti platit faráři mzdu, která měla do budoucna plynout pouze z výnosu farních polí.³⁰⁹ Větší výměru získala v roce 1877 úpravou mokřiny také zahrada vedle fary.

³⁰⁵ *Tamtéž.*

³⁰⁶ Rozvážný Szalatnayho postup v případě dělení sboru měl pozitivní ohlas mezi evangelíky jiných sborů a stal se příčinou, proč se Szalatnay stal konzultantem pro reformované evangelíky z Třebechovic (srov. kapitola výše), kteří usilovali o samostatnost, pro svůj postup však nezískali v mateřském sboru podporu.

³⁰⁷ J. SZALATNAY, *Paměti evangelického reformovaného sboru v Černilově...*, s. 44.

³⁰⁸ *Tamtéž.*

³⁰⁹ *Tamtéž*, s. 45.

Tyto neplánované výdaje značně zatížily rozpočet sboru, který se tak musel vzdát dalších plánovaných investic, jež se měly týkat především oprav a úprav kostela. Dalším břemenem bylo vydržování vlastní reformované školy. Navíc museli podle nových školských zákonů z roku 1868 evangelíci mající svoji soukromou školu přispívat na provoz obecné, oficiálně bezkonfesijní školy, v očích evangelíků však školy stále katolické. Od této zátěže se odvíjel plat učitele, který zdaleka nedosahoval výše, jaká byla obvyklá na státních školách.

Prvním učitelem, který v černilovské evangelické škole působil od jejího založení v roce 1864 až do roku 1911, byl Jan Rychetský (1842-1915).³¹⁰ V Černilově získal velký respekt a autoritu nejen jako dobrý pedagog, ale také jako vynikající zpěvák, který řídil zpěvy při bohoslužbách. Proslul rovněž jako uznávaný pěstitel ovocných stromů nebo jako včelař. Po odchodu Rychetského do penze v roce 1911 převzal řízení školy František Rejchrt, který v jejím čele setrval až do jejího zániku a sloučení s obecní školou v roce 1919, v níž nadále učil jako řadový učitel.³¹¹

Počet žáků v evangelické škole od jejího vzniku postupně narůstal. Ve školním roce 1870/1871 se výuky účastnilo 59 chlapců a 47 děvčat, tedy 106 dětí.³¹² V polovině 80. let jich už bylo 130.³¹³ Bylo nutno na tento stav reagovat, a tak byla v roce 1887 dosud přízemní budova zvýšena o jedno patro a rozšířena z jednotřídní na dvoutřídní. Dosavadní učitel Rychetský se stal řídicím učitelem a na pomoc mu přišel další učitel, Václav Vraný.³¹⁴ V roce 1894 činil roční příjem Rychetského 660 zl., Vraného 416 zl. Na obecné škole by měli nárok na roční plat 1050 zl. a 450 zl.³¹⁵ Kromě evangelické reformované školy vznikla ještě v Černilově v 70. letech 19. století třetí škola. Farář místního sboru a.v. Karel Eduard Lány nepřestal od svého příchodu do Černilova v roce 1864 toužit po vlastní konfesionálně lutersky vyhraněné škole. Vnímal luterskou školu jako nutnost, mají-li si udržet početně slabší luteráni svoji identitu. Proto ani nepodporoval posílání dětí z luterských rodin do reformované školy. Svého cíle nakonec dosáhl, a tak byla 1. října 1878 v Černilově otevřena nová soukromá

³¹⁰ Jan Rychetský se narodil 11. 10. 1842 v Opatově u tehdejšího Německého Brodu. Po studiích v Jihlavě, Kutné hoře a Praze, kde složil v roce 1861 učitelskou zkoušku, působil 3 roky jako učitel v reformované škole v Hradišti. Od roku 1864 až do odchodu do penze v roce 1911 učil a posléze byl i řídicím učitelem reformované školy v Černilově.

³¹¹ SOkA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha Obecné školy v Černilově 1877-1917, inv. č. 2, s. 171.

³¹² SOkA Hradec Králové, f. Evangelická reformovaná škola Černilov, inventář fondu, s. 615.

³¹³ Mezitím v roce 1874 získala černilovská evangelická reformovaná škola právo veřejnosti.

³¹⁴ SOkA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha Obecné školy v Černilově 1877-1917, inv. č. 2, s. 89.

³¹⁵ AS ČCE Hronov, Výkaz o platech evangelických učitelů za rok 1894, netříděno.

škola, kterou vydržoval zdejší augsburský sbor.³¹⁶ Luterská škola ale neohrozila odlivem žáků školu reformovanou, která naopak, jak výše uvedeno, vyžadovala rozšíření.³¹⁷

V roce 1879 byla přestavěna budova černilovské obecné školy. Náklady, které byly odhadnuty na necelých 8700 zl., měli nést všichni obyvatelé Černilova a Dolního Černilova podle výše přímých daní bez rozdílu vyznání. Protože ale evangelíci zároveň vydržovali v té době již dvě soukromé školy, slevili jim katoličtí sousedé třetinu z částky, která na ně připadala. Autor zápisu ve školní kronice obecné školy, učitel Arnošt Doubrava (vyznání katolického), k tomu dodal, že „*skutek ten svědčí o pěkné občanské snášenlivosti.*“³¹⁸

Od konce 70. let 19. století tedy v Černilově vedle sebe existovaly 3 školy. Tento stav vydržel až do roku 1905, kdy byla evangelická škola a.v. zrušena. Reformovaná škola přežila ještě první světovou válku, avšak hned v roce 1919 byla její činnost také ukončena. Budova evangelické školy h.v. byla pronajata za roční nájemné 2000 Kč místní obecné škole a výuka v ní nadále pokračovala pod novou hlavičkou.³¹⁹ Příznačné je pro obě černilovské konfesijní školy, že byly zrušeny nedlouho po smrti svých farářů-zakladatelů, kteří vynaložili obrovské úsilí na jejich zbudování. Vlastní školy pro ně, jak pro Szalatnaye, tak pro Lányho, představovaly sborové stříbro, jejichž existence měla zásadně napomoci k prohloubení věroučné identity obou konfesí.³²⁰ Oba byli faráři, kteří programově posilovali povědomí o výlučnosti vlastní církve. O Lánym, coby seniorovi a v posledku i superintendentovi české evangelické církve a.v., to platí dvojnásob. Sám Szalatnay napsal v roce 1886: „*Řeklo se, že evangelíci, svou vlastní školu si vydržující, vyhazují peníze své na „luxus“ (tolik jako zbytečnost). Avšak budoucnost okáže, že evanj. škola není zbytečností, nýbrž nutností – a pokud bude evanjel. lid takovýto luxus oběťmi svými podporovati...dotud bude v něm život, a bude prospívati, ať se to komu líbí anebo ne.*“³²¹ Za jejich života nebylo možné na školy sahat, o to rychleji došlo ke změně po jejich úmrtí (Lány 1904, Szalatnay 1915).

Oddělení Semonic a výdaje spojené s vlastní školou způsobily, že si na další výraznější investice musel černilovský reformovaný sbor počkat až do začátku 80. let 19.

³¹⁶ SOkA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha Obecné školy v Černilově 1877-1917, inv. č. 2, s. 73.

³¹⁷ Podle sčítání obyvatelstva měl Černilov v roce 1880 2030 obyvatel, z toho 1385 katolíků, 483 evangelíků h. v. a 153 evangelíků a. v. O 10 let později bylo v Černilově reformovaných evangelíků 542, kdežto luteránů o 10 ubylo. Srov. *tamtéž*, s. 93.

³¹⁸ *Tamtéž*, s. 77.

³¹⁹ *Tamtéž*.

³²⁰ Justus Szalatnay vnímal oblast školství a výchovu evangelického dorostu jako rozhodující faktor pro pozitivní rozvoj sboru a celé reformované církve do dalších let. Proto se i přes odpor královéhradeckého hejtmána dostal do černilovské školní rady a v roce 1873 i do okresní školní rady, v níž setrval až do své rezignace v roce 1908, kdy jej v okresní radě nahradil třebechovický reformovaný farář Josef Čapek. Na tomto postu měl možnost zasahovat do organizačních a správních procesů ve školách královéhradeckého okresu.

³²¹ J. SZALATNAY, *Paměti evangelického reformovaného sboru v Černilově...*, s. 47.

století. Impulzem k provedení dlouho plánovaných oprav kostela se stal jubilejní rok 1881, kdy si obě evangelické církve připomínaly 100 let od vydání tolerančního patentu. V rámci slavnostního shromáždění reformovaného sboru v kostele, a to u příležitosti připomínky významného výročí 16. října 1881, bylo přítomnými odsouhlaseno, aby byla v příštím roce provedena úprava kostela přístavěním dominantní věže do jeho průčelí. Základní kámen ke věži byl položen 14. dubna 1882. Zároveň proběhla oprava interiéru i fasády kostela.³²² Přístavbou věže a celého vstupního portálu v novorománském slohu konečně černilovští reformovaní evangelíci srovnali krok s katolickými kostely a nadšeně vítali, že se jim dostalo satisfakce za předchozí toleranční omezení. Na nové věži samozřejmě nemohly chybět zvony. Byly objednány tři, ladící v akordu D dur od firmy Hadankund Sohn z Hoyerswerdy v lužické části Pruska za celkovou částku 3100 zl. Koncem února 1883 byly zvony dovezeny severozápadní dráhou na nádraží ve Smiřicích a 6. března usazeny na novou věž.³²³ Třebaže práce na opravě kostela byly skončeny již v roce 1883, slavnostní zakončení prací bylo tentokrát odloženo o tři roky, a sice na 28. září 1886, kdy si sbor připomínal sto let od posvěcení první dřevěné toleranční modlitebny.³²⁴

Snad nejvýraznější viditelnou stopou Szalatnayho působení v Černilově byla práce s evangelickou komunitou v blízkém krajském městě Hradci Králové. Po vydání tolerančního patentu se zde nikdo ani k jedné evangelické církvi nepřihlásil. Až v 2. polovině 19. století se začínají objevovat první jednotlivci. Jednalo se zejména o lidi, kteří se do velkého města přestěhovali za prací. V roce 1860 bylo v celém městě pouze 8 evangelíků, v roce 1890 již 126 ze 7816 obyvatel.³²⁵ Přesto Justus Szalatnay již v této době tušil, že právě Hradec s velkou koncentrací škol, úřadů a továren má potenciál stát se pro příští léta důležitým evangelickým centrem a je třeba začít s tamní evangelickou skupinkou pracovat. O důležitosti Hradce Králové pro svoji církev byl přesvědčen rovněž černilovský luterský farář Karel Eduard Lány, který se zasadil o vybudování Lutherova ústavu, otevřeného v roce 1883, který sloužil jako ubytovna pro evangelickou mládež studující na zdejších školách.³²⁶

³²² SOkA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha Obecné školy v Černilově 1877-1917, inv. č. 2, s. 89.

³²³ Vysoké finanční zatížení sboru spojené s opravou kostela, přístavbou věže a pořízením zvonů pomáhaly důležitým způsobem krýt evangelické podpůrné organizace ze západní Evropy, především Gustav-Adolfské spolky z Lipska, Magdeburku, Stuttgartu nebo Bonnu, případně jednotliví dárci, zejména z Basileje, Curychu, Heidenu či Mnichova. Černilovskému sboru na opravy věnovaly dohromady 3804 zl. 57 kr. Srov. J. SZALATNAY, *Paměti evangelického reformovaného sboru v Černilově...*, s. 53.

³²⁴ *Tamtéž*, s. 58–59.

³²⁵ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 372.

³²⁶ Určitou nervozitu nad faktem, že koncem 19. století byla v Hradci Králové práce s místními reformovanými evangelíky teprve v začátcích, kdežto luteráni nebo svobodná reformovaná církev zde již dávno působily, vyjádřil v roce 1896 pisatel na stránkách Hlasů ze Siona těmito slovy: „*K pilné snaze pobádá zde i starší bratři*

Szalatnay začal od roku 1881 na základě povolení c.k. zemské školní rady zajíždět do Hradce Králové, aby tam vyučoval v budově c.k. gymnázia studenty středních škol náboženství. Ale až 28. září 1896 se v tomto městě odehrály první reformované bohoslužby v domě čp. 19 v Klicperově ulici.³²⁷ Bohoslužby se v Hradci Králové konaly pětkrát ročně v neděli a pak o většině římskokatolických svátků, v průměru asi jednou měsíčně.³²⁸ Pro nedostačující kapacitu, vysoké nájemné a především ze statických důvodů, kdy velké zatížení podlah věřícími poškozovalo budovu, se shromáždění musela přesunout. Dalších 14 let se odehrávala v pronajatém sále sokolovny.³²⁹

Přestože se již od roku 1896 konaly v Hradci Králové pravidelné bohoslužby, statutu kazatelské stanice se město dočkalo až v roce 1911. V roce 1898 založili hradečtí reformovaní evangelíci spolek, jehož cílem měla být výstavba reformovaného kostela a v návaznosti na to založení vlastního sboru. Vidina samostatnosti snad byla příčinou, proč v Hradci Králové nevznikla do konce 19. století oficiální kazatelská stanice, třebaže předpoklady pro její ustavení byly splněny. Spolek zakoupil v roce 1904 od města volný pozemek pod náměstím, na němž hodlal postavit kostel. Ale jenom cena za pozemek (bezmála 19 000 K), který se podařilo spolku získat se slevou (16 K za sáh oproti původním 30 K), jej finančně vyčerpala. Szalatnay musel využít svých známostí v zahraničí k získání peněžité podpory. Nejštědřejší dárci našel ve Švýcarsku, mezi nimiž vynikl dr. Burkhardt Gantenbein, výrazný podporovatel nových reformovaných sborů v katolických zemích.³³⁰

Díky finančním darům z ciziny mohl farář Szalatnay s hradeckými evangelíky začít koncem prvního desetiletí 20. století pomýšlet na stavbu kostela a fary. Jelikož dárci ze Švýcarska kryli většinu předpokládaných nákladů, které měly dosáhnout výše 78 000 K,³³¹ vyhrazovali si právo schválit plán stavby. První ani druhý návrh se jim nezdál vhodný, až teprve třetí projekt od ing. arch. Oldřicha Lisky schválili a podle něho se v roce na jaře 1911 začalo na zakoupeném pozemku stavět.³³² Nový kostel s farou byl během roku 1912 dokončen a 7. července 1912 slavnostně posvěcen. Díky Liskově návrhu vznikla jedna

ev. augsb. vyz., kteří hodlají zříditi již sbor filiální. Mimo tuto práci vykonávají v Hradci Králové pravidelné společné pobožnosti bratři ze svobodné ref. církve. A my, my stáli jsme doposud opodál nečinně, a přece především je to naší povinností, chopiti se práce chutě na této roli zděděné, neboť máme v městě a jeho okolí značný počet duší k ref. církvi náležejících.“ Srov. Hlasy ze Siona, roč. 36, 1896, s. 34.

³²⁷ *Tamtéž*, s. 254.

³²⁸ AS ČCE Hronov, Zpráva seniorova o stavu sborů a škol ev. seniorátu Poděbradského za léta 1896-1897, R-II-b.

³²⁹ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 172.

³³⁰ Hermann KÜNZLER, *Pfarrer Dr. h.c. Burkhard Gantenbein 1860-1942*, in: Appenzellische Jahrbücher, roč. 70, 1943, s. 68-74.

³³¹ AS ČCE Černilov, Zpráva o zevním a vnitřním stavu evang. refor. sboru v Černilově za rok Páně 1910, netříděno.

³³² *Tamtéž*.

z nejmýraznějších staveb v rámci obou evangelických církví působících v českých zemí. Kombinovala v sobě prvky tehdy módní secese a tolik pro (nejen) evangelické prostředí oblíbené novorománské architektury. Když bylo jasné, že Hradec Králové bude mít reprezentativní reformovaný kostel, došlo konečně 11.června 1911 k úpravě statutu hradeckých evangelíků a Hradec Králové se stal kazatelskou stanicí černilovského reformovaného sboru.³³³ V této době měla nová kazatelská stanice 435 členů.

Úplné samostatnosti dosáhli hradečtí evangelíci v rámci Českobratrské církve evangelické teprve po skončení první světové války 14. června 1920. Nový sbor vznikl sloučením kazatelské stanice reformovaného sboru v Černilově s filiálním sborem černilovského sboru a.v. Počet jeho členů se v roce 1920 pohyboval těsně pod jedním tisícem. Po velké přestupové kampani v roce 1921, která měla mezi svobodomyšlnějším městským obyvatelstvem větší ohlas než na venkově, akceleroval na číslo 1776.³³⁴ K roku 1928 bylo ve sboru evidováno 2400 osob.³³⁵ Postupně se zvyšoval podíl evangelíků i mezi městským obyvatelstvem. V roce 1921 žilo v Hradci Králové 677 evangelíků, z celkového počtu 13 105 obyvatel (asi 5%). V roce 1930 jich bylo 1219 z celkových 17 819 obyvatel (necelých 7 %). Vysoký podíl městského obyvatelstva mezi členy nového sboru přispíval k faktu, že se Hradec Králové těšil uvnitř ČCE pověsti relativně zámožného sboru, který mohl svému faráři nabídnout roční služné 20 000 Kč plus štolu. Oním prvním farářem královéhradeckého sboru ČCE se stal Adolf Novotný (1891-1968).³³⁶ Jednalo se o postavu s velkým vlivem na celou českou evangelickou církev. Kromě své vědecké práce, výuce na teologické fakultě a překladatelství, se do povědomí církve a obyvatel Královéhradecka zapsal jako organizátor letních táborů nedaleko Bělče nad Orlicí. Ty se od roku 1929 odehrávaly na okraji Mlýnského rybníka, kde bylo postupně vybudováno rekreační zázemí v podobě chatek, sociálního zařízení a domu se společenskou místností. Letní tábory J.A.Komenského, jak zněl jejich oficiální název, byly určeny především pro evangelické děti a mládež a během léta se

³³³ AS ČCE Černilov, Fragebogen Evangel. Pfarrgemeindegelb. Bek. in Černilov, dotazník z 18. 6. 1913, netříděno.

³³⁴ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 374.

³³⁵ *Jubilejní almanach-schematism československého evangelictva v ČSR*, Praha, Kostnická Jednota 1928, s. 31.

³³⁶ Prof. ThDr. Adolf Novotný se narodil 27. 6. 1891 v Praze. Studoval na vysokých školách v Halle, Edinburghu, Lipsku a Vídni. Svoje farářské působení započal v roce 1915 v Kloboukách u Brna, kde krátce vypomáhal jako vikář. V tomtéž roce přešel do Chocně, kde strávil léta 1915-1920. V roce 1920 byl zvolen do nově utvořeného sboru ČCE v Hradci Králové, kde setrval do roku 1937. Po odchodu z Hradce Králové vykonával farářské povolání v letech 1937 až 1945 v Krabčicích. Během duchovenské služby zároveň pracoval jako teolog a bibliista. V roce 1932 získal doktorát teologie a v roce 1939 docenturu. Od roku 1945 působil jako profesor na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké (dnes Evangelická teologická fakulta). Zemřel 22. května 1968. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

odbývalo více běhů.³³⁷ Zakladatel táborů Adolf Novotný si v areálu tábořiště vybudoval vlastní rodinný srub. Tábory pak získaly velký ohlas v celé Českobratrské církvi evangelické a až do druhé světové války se každoročně opakovaly.³³⁸ Funkce předsedy Letních táborů J.A.Komenského se zhostil Jiří Sedmík (1893-1942), významný prvorepublikový politik a diplomat, tajemník Edvarda Beneše na ministerstvu zahraničních věcí (mj. to byl on, kdo Beneše přivedl mezi svobodné zednáře) a byl činný i uvnitř ČCE.

Farář Adolf Novotný byl velkým propagátorem práce s mládeží. Kromě založení a organizace letních táborů v Bělči nad Orlicí kladl velký důraz na nedělní školy, což bylo vzdělávání především dětí a mládeže v náboženství. Od roku 1925 přijal funkci tajemníka Svazu nedělních škol v Československu. Pro velké časové zaneprázdnění se rozhodl vzdát funkce hlavního faráře v královéhradeckém evangelickém sboru. Na jeho místo byl v tomtéž roce zvolen Štěpán Šoltész (1889-1975)³³⁹, další z významných teologů a myslitelů ČCE meziválečné a poválečné doby. Novotný vypomáhal Šoltészovi do roku 1937, kdy se rozhodl definitivně Hradec Králové opustit a stal se ředitelem Dívčího výchovného ústavu v Krabčicích.

Černilovský reformovaný farář Justus Szalatnay se těšil oblíbenosti a vážnosti i mimo svůj domovský sbor. O snaze jej získat do nově utvořeného sboru v Třebechovicích pod Orebem bylo již psáno. Szalatnay se ale uplatňoval i v širším vedení církve. V roce 1864 byl na superintendentním konventu české reformované církve zvolen náměstkem superintendenta. Tím byl od roku 1863 jeho klášterský kolega Jan Veselý. Obě řídicí funkce v české reformované církvi h. v. tak po většinu 60. a 70. let 19. století zastávali faráři ze severovýchodních Čech. Práce superintendentního náměstka stála ale Szalatnaye velké množství sil. Neměl nárok na svého vikáře, který by mu pomohl především s úřední agendou, navíc si na vlastní uživení musel vydělat práci na farním poli. Když se mu blížily 50.

³³⁷ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 62–63.

³³⁸ Letní tábory J. A. Komenského byly obnoveny i po 2. světové válce. Od roku 1951 byly však na nátlak komunistických státních úřadů zrušeny. V roce 1962 získal tábořiště ONV v Hradci Králové, který zde provozoval pionýrské tábory. Do rukou ČCE se areál vrátil opět až v roce 1993. Po jeho rekonstrukci slouží opět k rekreaci jak členů ČCE, tak i ostatní veřejnosti.

³³⁹ Štěpán Šoltész se narodil 24. 9. 1889 v Rovném u Krabčic. Pro práci v evangelickém prostředí měl značné předpoklady, protože jak ze strany otce, tak z matčiny strany byla mezi jeho předky zvučná jména českých evangelických dějin. Jeho matka byla Milena Tardyová, dcera Heřmana z Tardy, otec Gustav Šoltész pocházel z tradičního farářského rodu Šoltészů. Štěpánova babička z otcovy strany byla Louisa Szalatnayová, sestra černilovského Justa Szalatnaye. Štěpán Šoltész tedy v Hradci Králové rozvíjel dílo, které zakládal jeho prastrýc. Bohosloví studoval ve Vídni, Halle a Edinburghu. V letech 1913 až 1921 působil v Kloboukách u Brna jako vikář superintendenta Ferdinanda Císaře, od roku 1921 pak jako farář v Brně. Do Hradce Králové přešel v roce 1925 a setrval v něm až do roku 1940, kdy odešel do pražského Klimentského sboru. Tam setrval do roku 1958, kdy odešel do penze. Zemřel v Praze 18. 8. 1975. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

narozeniny, dobrovolně na post superintendentního náměstka v roce 1878 rezignoval.³⁴⁰ Ani po svém stažení z postu superintendentního náměstka nepřestal být Justus Szalatnay známým mimo obvod černilovského sboru. Když v roce 1889 zemřel jeho farářský soused a superintendent Veselý, patřil při volbě jeho nástupce ke třem horkým favoritům. Zvolen však nebyl. Místo něho vedl českou reformovanou superintendenci v letech 1889-1910 jeho bratranec Justus Emanuel Szalatnay, farář ve Velimi.³⁴¹

Coby zástupce českého reformovaného superintendenta byl pověřen velice choulostivým úkolem. Musel vypracovat posudek proti svému farářskému kolegovi Benjaminu Košutovi (1822-1898), který působil od roku 1866 jako kazatel v pražském klimentském reformovaném sboru. Szalatnayův elaborát měl sloužit jako podklad pro disciplinární řízení s tímto kazatelem. Benjamin Košut představoval spolu se svým starším bratrem Bedřichem Vilémem (1819-1893) symbol revolučních snah let 1848-1849, během nichž starší z obou bratrů aktivně usiloval na základě racionalistické a nacionálně-historicky podbarvené teologie o zviditelnění evangelíků v české společnosti. Především o jejich zrovnoprávnění s katolíky a sjednocení českých reformovaných evangelíků s luterány. Získal si tím v českém evangelickém prostředí velkou oblibu, ne tak již u státních úřadů, které jej od roku 1852 nechaly internovat v Celovci. Vděk českých evangelíků vůči vládě za vydané protestantské provizorium z roku 1849 (o něž se svými názory a popularitou B.V.Košut výrazně zasloužil) způsobil, že se přestali o Košuta zajímat a jeho perzekuce jim nebyla proti mysli. Zároveň došlo od přelomu 50. a 60. let k nástupu konfesionalizace v evangelických církvích a Košut přestal být se svými liberálními názory pro nové představitele církve pohodlným.³⁴² Po návratu z Celovce mu nebylo dovoleno vykonávat farářské místo, rozhodl se proto v roce 1859 odejít do Porýní, kde ve městě Ellern v roce 1893 zemřel.³⁴³ Pokračovatelem jeho odkazu v Čechách se stal jeho o tři roky mladší bratr Benjamin, který se stal v roce 1866 farářem v pražském klimentském sboru, jež založil v roce 1846 jeho bratr Bedřich. Benjamin se stal mluvčím nespokojené menšiny uvnitř reformované církve a kritikem nového konfesionalistického směru, který se opíral o myšlenky teologů Kohlbrüggeho a Böhla. Jejich odchovanci a obdivovateli ze studijních let byli ve druhé polovině 19. století téměř všichni významní reformovaní faráři, včetně těch na vedoucích pozicích (církvní rada Heřman z Tardy, poděbradský senior Jan Janata a Josef Šára, pozdější

³⁴⁰ V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský...*, s. 44.

³⁴¹ *Tamtéž*, s. 54.

³⁴² Zdeněk R. NEŠPOR, *S čím se evangelíci nechlubí*, in: *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii* edd. Pavol MAČALA – Pavel MAREK – Jiří HANUŠ, Brno 2010, s. 70.

³⁴³ Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

superintendenti Justus Emanuel Szalatnay a Čeněk Dušek). Benjamin Košut se tak dostal do bezvýchodné situace, která vedla v roce 1874 k jeho dočasné suspendaci, a zpět do služby se mohl vrátit až po odvolání svých kontroverzních názorů.³⁴⁴ Pro superintendentního náměstka Szalatnaye byla celá kauza o to choulostivější, že byli oba bratři Košutovi černilovskými rodáky. Narodili se jeho farářskému předchůdci Janu Košutovi, který v Černilově sloužil v letech 1815 až 1836 a zanechal v něm hlubokou stopu. Práce na poměrně obsáhlém nálezu proti synu Jana Košuta, Benjaminovi, způsobila faráři Szalatnayovi trauma, které mu podle svědectví jeho syna Viktora v paměti utkvělo do konce života.³⁴⁵

Nasazení, s nímž pracoval farář Szalatnay ve svém černilovském sboru, zbrzdily počátkem nového století vleklé zdravotní potíže, které se začaly projevovat od léta 1904. Trpěl žlučovými kameny, k nimž se přidalo kornatění tepen a problémy s dýcháním. Z těchto důvodů nemohl téměř vykonávat svoje povinnosti. Bohoslužby zajížděli do Černilova konat podle svých možností jeho kolegové nejen z poděbradského seniorátu. Čtené bohoslužby vedl i řídicí učitel Rychetský. Pokud to bylo možné (křty, pohřby), zastupoval jej černilovský luterský farář Hruška. Když se Szalatnayovo onemocnění nelepšilo ani po ozdravných procedurách v Karlových Varech a Saské Kamenici, bylo v roce 1908 ustaveno se souhlasem c.k. vrchní církevní rady v černilovském reformovaném sboru místo sborového vikáře. Jimi byli postupně Josef Šlechta (v Černilově vypomáhal v letech 1908-1909), Vladimír Martínek (1910-1911), Josef Kantorek (1911-1912) a Ladislav Funda (1913-1916).³⁴⁶ V situaci, kdy farář Szalatnay pro pokročilý věk a zhoršující se zdraví získával pro sebe obživu z farních polí čím dál složitěji, došlo k pronájmu polí a svůj plat Szalatnay inkasoval z jejich nájmu. Ten v roce 1910 činil 3313 K, přičemž se skládal z několika položek. Z pronajatých polí inkasoval 1313 K, z c.k.paušálu 1800 K a 200 K dostával jako starobní přídavek. O něco hůře na tom byl jeho vikář, kterým se v roce 1910 stal Vladimír Martínek. Od sboru získával ročně 1680 K z c.k. paušálu a za výuku náboženství 520 K, dohromady tedy 2200 K ročně.³⁴⁷

Dochovaná výroční zpráva o černilovském reformovaném sboru za rok 1910 zprostředkovává ještě celou řadu dalších údajů, které charakterizovaly sbor v těsném předválečném období. Spolu s královéhradeckými evangelíky měl sbor 1528 „duší“, avšak jedním dechem je k tomuto číslu dodáno, že je jich možná 1656. Tato nejistota pramenila z rychle rostoucího počtu přistěhovalých evangelíků především v samotném Hadci Králové,

³⁴⁴ Z. R. NEŠPOR, *S čím se evangelíci nechlubí...*, s. 71.

³⁴⁵ V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský...*, s. 51.

³⁴⁶ Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

³⁴⁷ AS ČCE Černilov, Zpráva o zevním a vnitřním stavu evang. reform. sboru v Černilově za rok Páně 1910, tištěný almanach, Černilov 1911, s. 6.

kteří se ale oficiálně farnímu úřadu nenahlásili. Důležitou a stále sledovanou položkou bylo množství smíšených manželství. V pozvolna rostoucím evangelickém prostředí konce 19. a začátku 20. století znamenala výchova dětí evangelického rodiče v jiném vyznání než reformovaném vždy bolestnou ztrátu. Ve sboru bylo k roku 1910 složeno 237 manželství z osob reformovaného vyznání, v 28 případech byl jeden helvetského a druhý augsburského vyznání a 48 manželství uzavřel reformovaný evangelík s osobou katolického vyznání. Z těchto 48 sňatků byly ale v 29 rodinách děti vedeny k reformované církvi, ve 13 to bylo napůl a v 6 zcela katolicky. V rodinách, kde byli oba manželé evangelíci, každý ale jiného vyznání, byly děti v 5 rodinách vychovávány v reformované víře, v 5 v luterské a v 18 napůl. Sbor se v předválečné době rozšiřoval kromě zmíněného přistěhovalectví (to se týkalo hlavně samotného města Hradce Králové) stále především díky přirozenému přírůstku: 47 narozených oproti 32 zemřelým. Přestupy z jiných církví v této etapě nehrály na rozdíl od poválečných let v početním vývoji sboru podstatnější roli (5 přistoupivších, stejný počet z černilovského sboru h.v. vystoupil).

Výroční zpráva v době, kdy byl hlavním farářem sboru stále Justus Szalatnay, obsahovala samozřejmě i údaje o výuce náboženství. Týdně bylo odučeno celkem 17 hodin. Kromě vlastní evangelické školy v Černilově, kde měli žáci náboženství 3x týdně, probíhala výuka na obecných školách v Malšovicích, Pražském Předměstí, Malšově Lhotě, Pouchově, Ruseku, Slatině, Bukovině, Divci, Libranticích a Výravě po jedné hodině týdně. Zbylé 4 hodiny byly odučeny na školách v Hradci Králové. Pro práci s dorostem sboru sloužilo Sdružení mládeže, které se scházelo každou druhou neděli a kromě zábavy mělo na programu také vzdělávání, nejčastěji formou odborné přednášky. Presbyterstvo černilovského reformovaného sboru, které je pod výroční zprávou podepsáno, ovšem k poznámce o Sdružení mládeže dodalo: „*Účastenství mladíků jest slabé, hojnější ženského pohlaví. Naši otcové a matky dosud nepochopili, že účastenství ve spolkových schůzích by bylo synům jejich užitečnější a požehnanější, nežli hospodování a toulky.*“³⁴⁸ Také v dalších pasážích neznělo líčení situace uvnitř sboru příliš optimisticky. Výuka sborového zpěvu se netěšila přílišné pozornosti, domácí pobožnosti se konaly jen řídce, nedostatečným bylo shledáno čtení církevních listů a také boj proti alkoholismu. „*Ne-li více, mělo by se aspoň tolik zájmům církevním věnovati pozornosti, co se věnuje např. politice.*“³⁴⁹

Podrobně jsou pak ve výroční zprávě uvedeny sborové účty. Hned na úvod je konstatováno, že členské příspěvky jsou do sborové pokladny placeny se zpožděním, případně

³⁴⁸ *Tamtéž*, s. 18.

³⁴⁹ *Tamtéž*.

nejsou zaplacený vůbec.³⁵⁰ Právě nedoplatky způsobily propad v příjmech, takže hospodaření za rok 1910 skončilo v červených číslech. Příjmy sboru činily 11189,32 K, výdaje 11205,43 K. Schodek tak činil 16,11 K. Byl by ovšem vyšší, kdyby nebyly do příjmů použity peníze z uložených darů a úspor. Z výdajů představovaly nejvyšší položku mzdy faráře a vikáře, dohromady 5513 K. Dalších 3470 K šlo na plat řídicího učitele Rychetského, pomocného učitele Rejcherta a učitelce ručních prací Satrapové. Spolu s odměnami pro kostelníka, měchošlapa a natahovače hodin šlo na mzdy 9113 K. Dalších 370,54 K odeslal sbor na různé sbírky, především Gustav–Adolfské jednotě a na stavbu Husova domu v Praze. Na vlastní hospodaření zbývalo zhruba 1700 K.³⁵¹ Za této situace byla (z pohledu faráře Szalatnaye) stavba nového reformovaného kostela v Hradci Králové velmi odvážná. Výstavba byla odhadována na 78 000 K a začalo se s ní na jaře roku 1911.

Kombinace zátěže, která plynula ze stavby královéhradeckého kostela, a vleklých zdravotních potíží způsobily, že se zdraví černilovského faráře Szalatnaye zhoršovalo. Naposledy se účastnil sborové slavnosti ve svém kostele o Husově svátku roku 1915. Koncem července se však jeho stav prudce zhoršil a 8. září 1915 ve věku 81 let v černilovské faře zemřel. Jeho pohřeb, který proběhl již v sobotu 11. září, byl přes problémy v cestování způsobené probíhající světovou válkou navštíven 18 kazateli a velkým množstvím nejen evangelické veřejnosti.³⁵²

Po smrti faráře Szalatnaye vedl bohoslužby v černilovském reformovaném sboru jeho poslední vikář Ladislav Funda (1889-1964).³⁵³ Funda byl v Černilově od roku 1913, ještě rok po Szalatnayově úmrtí působil v Černilově jako vikář a v roce 1916 se stal zdejším novým farářem. Funda byl také posledním farářem černilovského reformovaného sboru, než došlo k jeho sloučení s místním luterským sborem v nově založené Českobratrské církvi evangelické.

³⁵⁰ Dokonce kvůli velkému procentu osob, které nezaplatily předepsanou taxu, nemohly být v roce 1910 uskutečněny volby do staršovstva sboru, neboť podle církevních pravidel měli volební právo jen řádně platící členové sboru.

³⁵¹ *Tamtéž*, s. 5–10.

³⁵² V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský...*, s. 59–60.

³⁵³ Ladislav Funda se narodil 14. 10. 1889 ve Velimi. Bohosloví studoval ve Vídni, Halle a Belfastu. Jeho prvním působištěm byl Černilov, kde sloužil v letech 1913-1916 jako vikář. V letech 1916-1920 jako další farář. V roce 1920 přešel do sboru ČCE v Kladně, kde setrval do roku 1931. Zemřel 17. 9. 1964 v Čelákovících. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

3. 1 Semonice

V kontextu východočeských evangelických sborů zaujímá semonický reformovaný a později českobratrský evangelický sbor specifické postavení. Tato specifičnost byla dána nezvyklým dynamickým rozvojem, kterým sbor do druhé světové války prošel. Na základě komparace s ostatními sbory, které vznikly oddělením od některého z mateřských center v Klášteře nad Dědinou nebo Černilově, byl semonický reformovaný sbor patrně nejúspěšnějším „oddělkem“. Kromě toho, že se mu do konce 30. let 20. století podařilo několikrát znásobit svůj původní počet členů, sám založil a dovedl k osamostatnění další evangelické sbory v Hořicích a Dvoře Králové nad Labem. Obě tyto původně semonické filiálky se pak staly důležitými šířitelkami evangelické věrouky ve středním Podkrkonoší, kam zatím vliv žádného sboru nesahal. Semonice by bylo proto možné nazvat sekundárním mateřským sborem, neboť vedle již zmíněného Černilova a Kláštera nad Dědinou sehrál tento sbor podobně důležitou roli. Jen s tím rozdílem, že k jeho založení došlo až koncem 60. let 19. století, a to po vlastním osamostatnění na úkor černilovského reformovaného sboru.

V čem spočívala ona úspěšnost semonického sboru a jakými faktory byla způsobena? Byl to především pozitivní souběh personálních a lokálních podmínek. Ačkoliv by to mohlo znít jako opakující se fráze, běh dějin evangelického sboru v Semonicích zásadním způsobem ovlivnili jeho faráři. V tomto případě se jedná o dvě výrazné postavy: Karla z Nagy a Timotea Blahoslava Kašpara. Tyto dvě osobnosti pokryly farářsky, s výjimkou let 1919-1931, celé období od vzniku sboru až do druhé světové války. Díky zřejmým organizačním a intelektuálním schopnostem dokázaly sbor hospodářsky stabilizovat, provést nutné investice (kostel, fara, škola) a vést duchovně tak, že docházelo k jeho neustálému početnímu růstu.

První z nich, Karel z Nagy (1836-1911)³⁵⁴, se zajímal o místo duchovního semonického sboru ještě před jeho samotným vznikem. Když v lednu 1868 začalo presbyterstvo sboru řešit otázku, koho povolát za faráře, byl jako první osloven černilovský farář Justus Szalatnay. Semoničtí evangelíci se mu chtěli odvděčit za bezproblémové a korektní jednání při dělení černilovského reformovaného sboru. Ten ale s díky odmítl. Bezprostředně poté byl kontaktován Karel z Nagy. Nejprve byl pozván na 16. února, aby vykonal před sborem kázání, a následně byl 22. března širším zastupitelstvem sboru bez

³⁵⁴ Karel z Nagy se narodil 24. 11. 1836 ve Vanovicích jako syn moravského reformovaného superintendenta Samuela z Nagy. Po studiu teologie ve Vídni a Tübingenu se stal v roce 1862 farářem ve Vtelně u Mělníka. V roce 1868 se přestěhoval do nově vzniklého reformovaného sboru v Semonicích, kde prožil zbytek aktivní duchovenské dráhy. V roce 1909 odešel na odpočinek do Černošic. Zde 15. 7. 1911 zemřel. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

větších průtahů zvolen.³⁵⁵ Služné mu bylo sborem stanoveno v tehdy obvyklé výši 600 zl. ročně.³⁵⁶

Nagy se do Semonic přestěhoval 2. srpna 1868. Prozatím musel bydlet ve sborem pronajaté místnosti v čp. 14. Zároveň byla v domě čp. 52, v němž sídlila soukromá evangelická škola, upravena místnost pro farní kancelář. V učebně evangelické školy se také konaly až do roku 1872 bohoslužby. Ještě před Nagyho příchodem se naplno rozeběhly přípravy výstavby kostela a fary. Do jejich podoby tak neměl nový farář příležitost příliš zasahovat.

Již v září byl sborem ustanovenou stavební komisí vybrán plán kostela, a to podle návrhu libereckého stavitele Sacherse.³⁵⁷ Základní kámen k novorománskému kostelu, s určenou kapacitou pro 500 věřících, byl slavnostně položen 29. června 1869. V období mezi schválením projektanta a započítím stavby bylo nutné vyřídit řadu formalit. Jedna z nich dovedla zástupce sboru až k císaři do Vídně a zapsala se hluboko do paměti zdejších evangelíků. Staveniště kostela se nacházelo v ochranném pásmu sousední josefovské vojenské pevnosti. Podle platných nařízení by musel být objekt kostela zbořen, aby neposkytl – v případě hrozícího vojenského útoku na pevnost – nepříteli útočiště. Ačkoliv prošla před necelými třemi lety kolem Josefova celá pruská armáda, aniž by z pevnosti zazněl jediný výstřel, stále se nedalo případné riziko budoucího pruského útoku podceňovat. Jediný, kdo mohl udělit nově budovaným stavbám v blízkosti pevnosti výjimku, a tím je ušetřit povinného bourání, byl císař. Farář Nagy se proto s dalšími dvěma zástupci sboru vypravil do Vídně, aby si onu výhodu vymohl. Byl úspěšný a navíc získal od Františka Josefa I. dar 300 zl. na stavbu kostela. Částkou 200 zl. na nové kostelní zvony vypomohla rovněž císařovna Alžběta.

Nagyho zřejmý vyjednávačský talent se mohl dobře osvědčit zejména při licitaci s věřiteli. Sbor se totiž počátkem 70. let 19. století dostal do vážných finančních potíží. Nákladná výstavba kostela a fary nutila sbor brát si úvěry, které jen s obtížemi splácel. A Nagy byl tím, na koho se věřitelé obraceli a které on musel neustále ujišťovat, že až se situace zlepší, sbor vše zaplatí. Velmi nelehké chvíle zažíval Nagy při řešení váznoucích splátek dluhu ve výši 4000 zl., které si semonický sbor v roce 1870 vypůjčil u Kazatelvdovského spolku Gustav–Adolfské jednoty. Když nebyl sbor schopen splácet ani úroky z dluhu, hrozil správce spolku Josef Kubeš dokonce soudním vymáháním. Po urychleném uhrazení dluhu v roce 1875 byl celý spor mezi oběma stranami v tichosti ukončen.

³⁵⁵ Karel z Nagy nebyl jediným uchazečem o farářské místo. Zájem projevil i Gustav Jelínek, v té době působící ve Hrubé Lhotě.

³⁵⁶ AS ČCE Semonice, Povolávací listina Karla z Nagy z 3. 5. 1868, R-III-A/3.

³⁵⁷ AS ČCE Semonice, Protokol ze schůze semonického presbyterstva ze dne 13. 9. 1868, R-III-C-3/7.

Poněkud jinak se táhla jednání s dalším věřitelem, majitelem náhodského velkostatku Wilhelmem von Schaumburg-Lippe. Ten dodal za necelé 2 000 zl. stavební dříví.³⁵⁸ Náhodský kníže byl reformovaného vyznání a semonický reformovaný sbor měl jeho sympatie. Byl ochoten počkat se splácením dluhu a jeho rozložením do menších splátek. Nakonec polovinu dluhu sboru odpustil a do interiéru kostela pořídil na vlastní náklady čelní stolicí pro faráře. V počátcích svého působení v Semonicích byl Nagy pro náhodského knížete nejbližším reformovaným farářem. Tento stav zůstal i po vytvoření kazatelské stanice a později samostatného reformovaného sboru v Hronově. Nagy se s náhodským princem Wilhelmem von Schaumburg-Lippe úzce sblížil a stal se vychovatelem jeho dětí. Zajížděl také vykonávat na zámek vánoční a velikonoční bohoslužby.

Nedostatek peněz ve sborové pokladně vedl jeho představitele v čele s Nagym k podobně nesmlouvavému postupu vůči vlastním členům sborů, kteří neplatili salár, případně neodváděli sjednaný nájem z církevních polí. I jim vlastní presbyterstvo vyhrožovalo soudním vymáháním nedoplatků.

Dokončení církevních budov se v Semonicích oproti okolním sborům protáhlo. Ačkoliv byla fara obyvatelná koncem roku 1870 a farář se do ní s rodinou přestěhoval, její kolaudace proběhla až o 10 let později.³⁵⁹ Ještě více se zdržela dostavba kostela. První bohoslužby se v něm odehrály 21. ledna 1872, svého oficiálního vysvěcení se ale dočkal také až o dalších deset let později. Svěcení mělo být původně spojeno se 100. výročím vydání tolerančního patentu. Chyběly však zvony, které byly do Semonic dodány až na přelomu září a října 1882. Slavnostní vytažení tří zvonů na věž bylo překvapivě naplánováno na 22. října a až o týden později, 1. listopadu, proběhlo samotné vysvěcení chrámu.³⁶⁰ Prvně uvedená akce se také těšila mnohem širší pozornosti a okázalosti. Evangelíci přikládali velikou důležitost možnosti vnějškově se dorovnat katolickým kostelům a setřít tak ze sebe v evangelickém *milieu* stále nelibě pocíťovanou frustraci věřících druhé kategorie.

První desetiletí Nagyho služby v Semonicích bylo naplněno řešením problémů spojených s budováním církevních staveb. Kromě toho se mu ve stejné době rozšiřovala pastorační činnost. V samotných Semonicích byla stálým tématem péče o soukromou evangelickou školu. Na odvážné plány, postavit vedle kostela a fary i novou školní budovu, nebyly v 70. a 80. letech peníze. Teprve až počátkem let 90. se presbyterstvo sboru odhodlalo

³⁵⁸ AS ČCE Semonice, Účet lesního úřadu náhodského velkostatku za dodané dříví z 8. 1. 1870, R-III-D-8.

³⁵⁹ AS ČCE Semonice, Přípis obecního úřadu v Semonicích z 12. 4. 1880 o provedené kolaudaci fary, III-A/15.

³⁶⁰ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 150–151.

dosavadní usedlost čp. 52, v níž sídlila škola, zbourat a na jejím místě postavit novou, podle plánu stavitele a váženého člena semonického sboru Josefa Valáška ze Smiřic.

Nedlouho po založení školy vstoupily v roce 1868 v platnost nové školské zákony. Ty velice ztížily pozici evangelickým soukromým školám a jejich dopad se týkal i Semonice. Povinnost platit na svoji školu a ještě přispívat na školu obecnou se odrazila na platu učitele. První kantoři učili za roční mzdu 210 zl., koncem 70. let za 500 zl. (plat faráře Nagyho byl stále 600 zl.). Těžkosti spojené s nevyhovujícím ohodnocením působily, že se v semonické škole za dobu její existence (1866-1920) vystříдалo 13 kantorů. Častá obměna učitelů tak byla jakýmsi protikladem ke stálosti semonických evangelických farářů. Přesto po dobu trvání habsburské monarchie nepřevážily uvnitř hlasy, požadující zrušení školy, byť existovaly prakticky od jejího vzniku a nebyly ojedinělé.³⁶¹

Semonický sbor měl jednu velkou výhodu, která se projevila především po vzniku Československa: blízkost několika větších měst Jaroměř, Hořic a Dvora Králové nad Labem. Tato města, která spadala spíše jen formálně pod správu semonického sboru, byla až na jednotlivé výjimky do 70. let 19. století výhradně katolická. S nárůstem stěhování obyvatel do měst se v nich začaly utvářet drobné evangelické komunity. První taková se objevila v roce 1871 v Hořicích. 25. března zde vykonal v soukromém bytě první bohoslužby farář a konsenior Emanuel Havelka z Libštátu. Počet zúčastněných, pravděpodobně vesměs katolíků, předčil očekávání, proto se další setkání odehrávala v pronajatém sále hostince „U města Plzně“. V tomto samém roce se Hořice staly semonickou kazatelskou stanicí. A to i přesto, že farář Nagy se na práci s hořickými evangelíky téměř nepodílel. Neformálním duchovním vůdcem evangelické skupiny byl farář Havelka, kterému jezdil vypomáhat Josef Šára z Hronova a Josef Dobiáš z Bukovky.³⁶²

Kromě administrativního přiřazení tak Semonice a Hořice k sobě nikdy nijak hlouběji nepřilnuly, neboť v roce 1874 se Hořice dočkaly vlastního vikáře Františka Ladislava Valenty. Ten po roce zemřel a nahradil jej vikář František Dvořák. V Hořicích kázal 42 let (1875-1917). Během této doby se z kazatelské stanice stal sbor filiální (1890) a vazby na semonický sbor se ještě více uvolnily.³⁶³ Díky pravidelným bohoslužbám se počet evangelíků v 70. letech pohyboval mezi 40 až 50 osobami. Ty by si samozřejmě nemohly dovolit platit kazatele. Semonický sbor byl zase v dané době zatížen vlastními finančními problémy. Pomoc přišla ze zahraničí. Prvního hořického duchovního Valentu platila Skotská

³⁶¹ *Tamtéž*, příloha XXXIX, s. 435.

³⁶² F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 399.

³⁶³ Historie počátků evangelického sboru v Hořicích [online], Sbor ČCE ve Dvoře Králové nad Labem [cit. 2015-01-03]. Dostupné z <http://dvur-kralove.evangelnet.cz/files/500.pdf>.

kontinentální misijní společnost. Druhý mnohaletý kazatel Dvořák byl veden jako superintendentní vikář sboru v Klášteře nad Dědinou a na jeho plat tak přispíval přímo superintendentní úřad. Hoříčtí duchovní se nestarali jen o vlastní Hořice, ale zajížděli vypomáhat do libštátské kazatelské stanice v Sobotce.

Během Dvořákovy služby narostl počet evangelíků v Hořicích na 170. Díky tomu si mohli dovolit zakoupit v roce 1887 za 12 000 zl. vlastní domek a ten přestavět dalším nákladem 5000 zl. na modlitebnu. Slavnostně byla otevřena 2. září 1888.

Jediné výraznější sblížení mateřského semonického sboru a hoříčských evangelíků nastalo po Dvořákově úmrtí 28. 7. 1917. Dočasným administrátorem filiálního sboru se stal na krátkou dobu let 1917 až 1919 druhý semonický farář T. B. Kašpar. Hořice v této éře procházely zásadním zlomovým obdobím. Přestupové hnutí z římskokatolické církve našlo ve městě velkou podporu a hoříčká filiálka početně narostla na 1000 „duší“.³⁶⁴ Takovýto nárůst nešlo zvládat pouhou administrací sboru, proto se v roce 1919 (ještě před vypuknutím hlavní přestupové vlny) do Hořic přistěhoval František Novák, tajemník Svazu evangelické mládeže. Díky velkému nárůstu zájmu o evangelictví v Hořicích a jeho okolí začal filiální sbor organizovat svoje vlastní kazatelské stanice: Jeřice, Vysoké Veselí, Ostroměř, Nový Bydžov. V roce 1928 se pak sbor definitivně osamostatnil a stal se významným centrem pro správu evangelických komunit mezi řekami Labem a Cidlinou.

O něco užší propojení se vytvořilo mezi Semonicemi a Dvorem Králové nad Labem, další kazatelskou stanicí. Scénář je v tomto případě velmi podobný Hořicím, jen s rozdílem časového posunu 30 let. Až do počátku 20. století se ve městě evangelíci téměř nevyskytovali. Změna přišla s jejich stěhováním do měst. Od počátku nového století zde začal konat vikář z Hořic František Dvořák bohoslužby jednou za čtvrt roku pro asi 70 osob.

Dvůr Králové prodělal ještě radikálnější početní vývoj než Hořice. V roce 1918 vykazovala kazatelská stanice asi 130 osob, v roce 1919 již 232 členů. Nárůst členské základny vedl královédvorské evangelíky k založení kazatelské stanice. Hlavní přestupové roky 1920 a 1921 přivedly do řad místních evangelíků dalších více než 900 osob. To vedlo v roce 1921 ke vzniku filiálního sboru. Na konci téhož roku vykazovala nová filiálka 1153 členů. Jedná se v rámci celého kraje, a patrně i Čech a Moravy, o největší skokový početní nárůst příslušníků ČCE.

Dvůr Králové nad Labem prodělal celkově poměrně bouřlivý vstup do 20. let 20. století. Ještě většího zájmu se ve městě totiž těšila Československá církev (husitská). Její

³⁶⁴ *Jubilejní almanach-schematism...*, s. 31.

radikální členové zabrali na čas i hlavní kostel sv. Jana Křtitele na náměstí. Svoji velikostí se dorovnávala zdejší římskokatolická farnost. Při sčítání obyvatelstva v roce 1931 se ve Dvoře Králové nad Labem přihlásilo k římskokatolické církvi 5995 osob, k ČČS(H) 5385 osob, k ČCE 1322 osob a 3665 bylo bez vyznání.³⁶⁵ Evangelíci tvořili ve městě nepřehlédnutelnou 10 % menšinu. Vesměs se rekrutovali z dělnických poměrů. Slovy dobové levicové rétoriky se jednalo o proletářský sbor. I v tomto případě se Dvůr vymykal obvyklému průměru, neboť ve velkých městech tvořili podstatnou část přístupujících úředníci a živnostníci.

O několikanásobně zvětšený počet věřících bylo třeba systematictěji pečovat. Proto byl ve filiálním sboru ustanoven diakon, kterým se stal bývalý úředník František Procházka. Staral se o vedení nedělních shromáždění, biblických hodin ve městě a kazatelských stanicích.³⁶⁶ Zároveň bylo nutné řešit bohoslužebné prostory. Dosavadní místo v propůjčené třídě měšťanské školy nevyhovovalo, a proto byl v letech 1922-1923 zakoupen pozemek a na něm vystavěna modlitebna.

Bylo pak již jen otázkou času, kdy se sbor zcela osamostatní. Stalo se tak v roce 1930. Život zdejšího evangelického sboru se koncentroval přímo do města. Mimo něj měl jen jednu kazatelskou stanici ve Starobuckém-Debrném. Mohly za to dvě okolnosti. Jednak samotný vznik sboru a jeho vazba na nově přistěhovalé městské obyvatelstvo a jednak poloha Dvora Králové nad Labem. Až do konce 2. světové války byl ze tří stran obklopen německojazyčným územím s absencí podmínek pro šíření ČCE.

Nejužší a trvalý vztah zavládl mezi semonickým sborem a kazatelskou stanicí v Jaroměři. Pro malou vzdálenost od Semonice se v Jaroměři nikdy neuvažovalo o podstatnějším osamostatňování, natož o vlastním vikári. Ostatně by to nebylo finančně a kapacitně možné. Jaroměř se krom toho odlišovala od Hořic a Dvora Králové nad Labem přítomností evangelické komunity augsburského vyznání, o kterou začal pečovat již zkraje 20. století černilovský luterský farář Lány. V roce 1908 se zde ustavila kazatelská stanice černilovského sboru a. v. Podobně tedy, jako v případě Hradce Králové, i v Jaroměři se jako první začali organizovat luteráni. Semonický reformovaný sbor na tuto skutečnost nestihl až do vzniku ČCE zareagovat a začít ve městě se systematickou pastoračí. Situace se změnila vytvořením ČCE, pod jejímiž křídly se sjednotilo několik desítek jaroměřských evangelíků, bez ohledu na původní konfesi. Po novém rozhraničení českobratrských evangelických sborů připadla Jaroměř přirozeně pod Semonice.

³⁶⁵ *Statistický lexikon obcí v Republice československé. úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, číslo 226 Sb. zák. a nař. I, Země česká/ vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*, Praha, Orbis 1934, s. 60.

³⁶⁶ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 401.

V roce 1923 získali zdejší evangelíci statut kazatelské stanice.³⁶⁷ O další podstatnější osamostatnění formou filiálního sboru ale nikdy neusilovali. Mohl za to jejich malý počet. Spolu se Dvorem Králové nad Labem zde mělo náboženské přestupové hnutí na počátku 20. let 20. století nejbouřlivější průběh ze všech měst na SV Čech. V Jaroměři byl ovšem transfer věřících téměř výhradně veden směrem od římskokatolické církve k Československé církvi (husitské).³⁶⁸ Počet členů ČCE se sice v Jaroměři během 20. let zvýšil, zdaleka však nedosahoval takových čísel jako v Hořicích nebo Dvoře Králové.³⁶⁹ Semonický farář Ženatý odhadoval na konci 20. let počet příslušníků jaroměřské evangelické kazatelské stanice na 180 osob.³⁷⁰

Nevelikost členské základny logicky limitovala finanční možnosti kazatelské stanice. Nemohlo být proto uvažováno o zakoupení budovy nebo realizaci novostavby k získání modlitebny. Bohoslužby se proto zprvu odehrávaly v pronajaté učebně chlapecké školy Na Ostrově, kde se konaly i nedělní školy. V roce 1928 dostavěl jaroměřský sbor CČS(H) vlastní modlitebnu a po dohodě s místní kazatelskou stanicí ČCE se v ní mohly konat rovněž evangelické bohoslužby. Po roce ale došlo mezi oběma církvemi k blíže neujasněným sporům a příslušníci ČCE se začali opět scházet v chlapecké škole Na Ostrově. Nedorozumění netrvalo dlouho a od roku 1931 našli jaroměřští evangelíci v prostorách Husova sboru opět přístřeší.³⁷¹ Jejich počet se přitom nijak neměnil a ve výši 170 až 180 členů se udržel až do 90. let 20. století. V roce 1993 získala kazatelská stanice konečně vlastní modlitebnu, a to zakoupením domu v Havlíčkově ulici.

Farář Karel z Nagy měl ve vlastním sboru nepopíratelnou autoritu. Zcela jistě tomu napomohla jeho příslušnost k uherskému šlechtickému rodu z Nagy a faktu, že jeho otec Samuel z Nagy byl dlouholetým superintendentem moravské reformované superintendence. Jeho chování a jednání neslo znaky aristokrata. Dokázal na úrovni jednat s vysokými církevními a státními úředníky, šlechtici (viz. jeho blízký vztah k Wilhelmovi von Schaumburg-Lippe), ale také s obyčejnými členy svého sboru. Ve svých věcech udržoval pořádek, dbal na dochvilnost a uměřené chování hodné člena evangelické reformované církve. Totéž samozřejmě vyžadoval od svého okolí. Velmi si při tom zakládal na dobré pověsti své rodiny. V ní se totiž proluly dva přední farářské rody: jeho manželkou se stala Žofie Szalatnayová (1838-1893), dcera moravečského reformovaného faráře Jana Szalatnaye ml.

³⁶⁷ AS ČCE Semonice, Protokol o založení kazatelské stanice sboru ČCE Semonice v Jaroměři ze dne 7. 1. 1923, III-C-3/13.

³⁶⁸ Srov. V. KÁBRT, *Církevní rozkol...*, s. 26–36.

³⁶⁹ Srov. *Statistický lexikon obcí ... z 1. prosince 1930...*, s. 64.

³⁷⁰ *Jubilejní almanach-schematism...*, s. 32.

³⁷¹ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích ...*, s. 508.

(1799-1877) a sestra Justa Emanuela Szalatnaye (1834-1910), superintendenta a vůdčí postavy české reformované církve na přelomu 19. a 20. století. Sestra Karla z Nagy, Karolína, si vzala za manžela černilovského Justa Szalatnaye, bratrance Nagyho manželky. Po její předčasné smrti si ovdovělého černilovského faráře vzala další Nagyho sestra Luisa.

Nagyho dominantní postavení potvrzovaly čestné řády, které za svého života obdržel. Byl rytířem královského württenberského kříže první třídy, majitelem čestného kříže IV. třídy domácího řádu knížete ze Schaumburg-Lippe, záslužného kříže II. třídy vévody sasko-ermentského.³⁷²

Za Nagyho působení v Semonicích začínaly bohoslužby každou neděli pokud možno přesně v devět hodin dopoledne příchodem faráře do kostela. Farář poté usedl na svoji lavici a přítomní věřící zazpívali dvě duchovní písně. Následovala úvodní modlitba, pak pěvecký sbor, vedený učitelem evangelické školy, zazpíval z kruchty verš atifony. Po jejím doznění četl farář určený text z Písma svatého. Opět zazněla jedna píseň, během níž přešel farář na kazatelnu, odkud pronesl vlastní kázání. Po jeho skončení následovaly antifona, modlitba Otče náš, ohlášky, apoštolské požehnání, opět antifona, modlitba u stolu Páně, požehnání, antifona, tichá modlitba a závěrečný zpěv antifony, kterou provedl pěvecký sbor. Při východu z kostela mohli věřící přispět do jedné ze tří připravených pokladniček. Jedna byla určena na potřeby kostela, druhá na podporu místní evangelické školy a třetí na chudé sboru. Celé obřady trvaly zpravidla 2 hodiny.³⁷³

Ne zcela pravidelně se konaly odpolední nešpory. Začínaly úderem 14. hodiny. Po úvodní písni, apoštolském požehnání a modlitbě následovalo čtení z Bible a jeho výklad. Na závěr zazněla modlitba Otče náš, požehnání a píseň. Nešpory trvaly obvykle do 15 hodin.

Během roku 1907 se začal Nagyho zdravotní stav rapidně zhoršovat. Musel podstupovat dlouhodobější léčebné kúry a nemohl se již naplno věnovat farářské práci. To jej přimělo, aby požádal presbyterstvo svého sboru v srpnu 1908, aby jej jeho úřadu zprostilo a umožnilo mu odejít na odpočinek.³⁷⁴ Zástupci sboru mu vyhověli a navíc mu poskytl roční penzijní příspěvek 800 Kč. Nagy se poté přestěhoval do sousedních Černožic, kde měl k dispozici byt v domě továrníka Tomáška, dlouholetého podporovatele semonického reformovaného sboru.

³⁷² *Tamtéž*, s. 481.

³⁷³ AS ČCE Semonice, Uspořádání evangelických bohoslužeb v reformovaném sboru v Semonicích, paměti Karla z Nagy, R-III-C-1.

³⁷⁴ AS ČCE Semonice, Žádost Karla z Nagy o uvolnění ze služby z 23. 8. 1908, R-III-C-1.

Nagy opustil sbor po 40 letech služby, během nichž se sbor hospodářsky stabilizoval a početně narostl z původních 570 na 930 členů.³⁷⁵ Ona ekonomická konsolidace sborového rozpočtu byla vykoupena nízkými platy duchovního a učitelů. Nagy po celou svoji službu inkasoval základní plat 600 zl. ročně (1200 K). Nebýt dalších podpor ze státního paušálu a podpůrných spolků, jen stěží by uživil sebe a rodinu. Hůře na tom byli semoničtí učitelé, kteří dostávali na konci 19. století 580 zl. (1160 K), ovšem již bez dalších výraznějších dotací.³⁷⁶

Mzdové podhodnocení kompenzovaly Nagymu pastorační úspěchy, neboť ve zprávě o stavu sboru poděbradského reformovaného seniorátu z roku 1896 měl senior Jan Janata pro Semonice jen slova pochvaly: „Školní dítky vyučovány jsou náboženství dvakrát týdně; návštěva údu sboru se koná, se vzdálenými udržuje se obecností i dopisováním. K vedení života křesťanského ve sboru se přihlíží. Veřejných pohoršlivých hříšníků, jako opilců, karbaníků aj. v církvi není. Sdílnost a dobročinnost jest štedrá, o chudé a nemocné péče jest upřímná.“³⁷⁷

Výše uvedený rozvoj semonického sboru pokračoval i za Nagyho nástupce. Tím se stal po nedlouhém uvolnění farářského místa³⁷⁸ Timoteus Blahoslav Kašpar (1877-1941), syn dlouholetého faráře v Hradišti u Nasavrk a v Praze na Vinohradech Ludvíka Bohumila Kašpara (1837-1901). Timoteus Blahoslav disponoval vysokým intelektem. Kromě služby faráře překládal z angličtiny, byl dobrým hudebníkem, drobně i komponoval, pomáhal s redakcí několika periodik (Evangelické listy, Orloj, Přítel dítek).³⁷⁹ Přesto se do paměti semonických evangelíků zapsal především jako milý a klidný člověk s civilním vystupováním. To mu u členů sboru získávalo značnou oblibu. Pod Kašparovým vedením začali semoničtí evangelíci vstupovat do celocírkevních debat. To se odrazilo v celkovém posílení prestiže semonického sboru v českém evangelickém reformovaném táboře. Jako příklad lze uvést, že rok po nástupu T. B. Kašpara do Semonice se 7. června 1910 v tamním chrámu uskutečnil XXIV. konvent poděbradského reformovaného seniorátu.³⁸⁰ Kašpar se téměř ihned zařadil i mezi zástupce celého seniorátu na superintendentní konventy. Jeho vliv se promítl i do praxe světských úřadů. V červnu 1912 byl jmenován poradcem c. k. okresní školní rady pro záležitosti evangelických žáků.

³⁷⁵ AS ČCE Semonice, Kronika sboru ČCE Semonice, s. 12.

³⁷⁶ AS ČCE Hronov, Předloha pro XIX. konvent ev. ref. seniorátu Poděbradského roku 1897, R-II/b.

³⁷⁷ AS ČCE Hronov, Zpráva seniorova o stavu sborů a škol ev. ref. seniorátu Poděbradského od konventu r. 1894 do konventu r. 1896, R-II/b.

³⁷⁸ Do Kašparova příchodu byl sbor krátce administrován Josefem Čapkem z Třebechovic pod Orebem.

³⁷⁹ AS ČCE Semonice, Kronika sboru ČCE Semonice, s. 19.

³⁸⁰ AS ČCE Hronov, Zpráva o XXIV. konventu seniorátu poděbradského konaném dne 7. června 1910 v reformovaném chrámu v Semonicích, R-II/b.

Na rozvoj semonického sboru zásadním způsobem dolehla první světová válka. Vyvolaná válečná krize a každodenní existenční nejistota měly na jedné straně v prvních válečných letech za následek zintenzivnění náboženského života, na druhé straně hrůzy války a bolest ze ztráty blízkých osob vyvolávaly mezi obyvatelstvem pochyby nejen o smysluplnosti vedených bojů, ale o existenci Boha vůbec. Tyto pocity prostupovaly celou českou společností bez ohledu na vyznání. Dolehly i na evangelíky semonického sboru. V závěru války proto došlo k nárůstu jejich náboženské lhostejnosti. Kašpar se tak dostával do velmi složité situace. Státními úřady byl velmi jasně upozorňován, že má u věřících posilovat rakouské vlastenectví a nadšení z válečných úspěchů (velmi loajálně vůči vídeňské vládě vystupovala i vrchní církevní rada s vídeňskou bohosloveckou fakultou).³⁸¹ Zároveň však vnímal sílící zahořklou svých věřících vůči válce, která byla navíc posilována zabavením kostelních zvonů, cínového bohoslužebného náčiní nebo povinným poskytováním válečných půjček, což zhoršovalo ekonomickou situaci sboru.

Za této obtížné situace zasáhla T. B. Kašpara zpráva o úmrtí šonovského luterského faráře Theodora Kalendy 23. srpna 1917. Ztráta mladého, povahou blízkého faráře, na Kašpara značně zapůsobila. Senioru Šárovi napsal: „*Velice mne zdrtil ten nenadálý odchod bra Šonovského. Teprve tato událost mi osvětlila, jak jsem jej měl rád. Je člověku o tolik chladněji zde na světě, odejde-li takový dobrý, slunný člověk. Co všechno on by byl mohl, dovedl vykonati při své veliké opravdovosti; při své osobní působivosti, při své ochotě k práci, při svých vzácných darech! Ty Boží cesty jsou tak temné, tak předivné. Kéž Vás i všechny vážené drahé Vaše daří Pán svou pomocí, silou a ochranou! Z hloubi srdce vyslovuje toto přání, jsem Vám cele v Pánu oddaný. V Semonících, 27. 8. 1917. T. L. B. Kašpar.*“³⁸²

Konec první světové války znamenal pro semonický sbor, včetně jeho filiálek, nejen hospodářské vyčerpání, ale také členský propad z předválečných 950 osob na 920 osob. Farář Kašpar již neměl velkou šanci se pokusit zaznamenanou ztrátu vymazat, neboť byl v říjnu 1919 ze sboru propuštěn na žádost československého ministerstva zahraničí, aby se ujal funkce tajemníka československého velvyslanectví v Londýně.³⁸³ Úkol převést sbor pod křídla ČCE a zvládnout masivní přestupovou vlnu spočinul na třetím semonickém faráři, Františku Ženatém (1892-1977).³⁸⁴ Zvolen byl 2. května 1920 při zasedání všech oprávněných

³⁸¹ AS ČCE Semonice, Přípis c. k. okresního hejtmantství ve Dvoře Králové nad Labem z 25. 9. 1915, R-III-C-6/2.

³⁸² M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 109.

³⁸³ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 397.

³⁸⁴ František Ženatý se narodil 22. 3. 1892 v Novém Městě na Moravě. Bohosloví studoval ve Vídni a Halle. Ordinován na kazatele byl v roce 1916 v Daňkovicích. Krátce působil jako vikář v Čáslavi a Mladé Boleslavi.

volitelů sboru. Těch se sešla jen těsná potřebná nadpoloviční většina (51 z celkových 101 volitelů), aby mohla být volba platná.³⁸⁵

Ženatý do Semonic přicestoval 7. srpna. Sbor byl tedy bez svého faráře jen 4 měsíce. Obsazenost fary byla pro sbor nanejvýš nutná, neboť se na Jaroměřsku naplno rozeběhla přestupová kampaň. Ve sboru se projevila masivním zvětšením členské základny. V roce 1919 čítala 961 osob, v roce 1920 již 1319 osob a na konci roku 1921 dokonce 2960 věřících. Růst pokračoval i v dalších letech. Maxima dosáhl v roce 1926, kdy Semonice s filiálními sbory v Hořicích a Dvoře Králové nad Labem čítaly 3624 členů. V samotném semonickém sboru došlo také k nárůstu věřících, především zásluhou Jaroměře. Nebyl již tak výrazný a mnohem více odpovídal struktuře většího vesnického sboru. V době Kašparova odchodu do Velké Británie čítal asi 810 členů. Během první poloviny 20. let narostl na 980 osob (z toho 180 v kazatelské stanici Jaroměř).³⁸⁶

Ženatého povahové rysy korespondovaly s jeho předchůdcem ve farářské službě. Na stránkách dobového vlastivědného sborníku Jaroměřsko je líčen jako člověk „*sympatický, usměvavý, uhlazeného chování, výborný kazatel a organizátor církevní práce.*“³⁸⁷ Velké množství evangelíků ve Dvoře Králové nad Labem vyžadovalo na rozdíl od předchozích desetiletí jeho intenzivní péči i v tomto městě. Na Ženatého čekalo také dokončit jednání o novém územním vymezení semonického sboru. Šlo především o úpravu hranic mezi semonickým a šonovským sborem. Již na jaře 1920 proběhla korespondence mezi Josefem L. Hromádkou a Timoteem B. Kašparem, ve které šonovský farář navrhl, aby se dělicí linií mezi oběma sbory stala hranice náchodského a novoměstského politického okresu. Podle tohoto měřítko se změna příslušnosti ke sboru dotkla jen několika vsí, především Velké Jesenice, která byla přiřčleněna k šonovskému sboru ČCE.³⁸⁸

Záhy po ukončení jednání o hranicích sboru odešel ze Šonova také tamní farář Hromádka. Ještě před svým odjezdem požádal Ženatého, zda by po jeho odchodu, než se do Šonova nastěhuje nový evangelický duchovní, alespoň jednou za měsíc nevyučoval v České Skalici náboženství. Zároveň jej poprosil, aby občas přijel do šonovského kostela kázat. Patrně spoléhal na rozšířenou pověst o Ženatém, jako o dobrákovi, který jen těžko odmítá

Od roku 1920 do roku 1931 byl farářem v Semonicích, poté se přestěhoval do Třebíče, kde strávil zbytek života. Zemřel v Myslibořicích 10. 1. 1977.

³⁸⁵ AS ČCE Semonice, Povolávací listina Františka Ženatého ze dne 2. 5. 1920, balík 8, III-A/1.

³⁸⁶ *Jubilejní almanach-schematism...*, s. 32.

³⁸⁷ Josef GABRIEL, *Z historie protestantismu v našem kraji*, in: Jaroměřsko, roč. III., č. 2, s. 3.

³⁸⁸ AS ČCE Semonice, dopis J. L. Hromádky farnímu úřadu ČCE v Semonicích o novém uspořádání hranic sboru z 12. 3. 1920, balík 10, III-C-5/2.

prosby.³⁸⁹ Jezdil např. jednou týdně vypomáhat vyučovat náboženství na jilemnické gymnázium. Semonickému faráři tak rychle narůstal objem práce, který jej přiměl již po necelých 4 letech uvažovat o změně místa. Pro tentokrát svůj záměr nerealizoval a i nadále se věnoval práci v Semonicích.

Pravděpodobně jedním z nejvýraznějších momentů jeho služby byla zvonová slavnost, která proběhla v neděli 21. října 1928. V tento den byly na věž semonického evangelického kostela vyzdvíženy dva zvony, které zde od první světové války chyběly. I když představovaly velké finanční vydání (15 264 Kč), pro sbor to bylo natolik důležité a prestižní téma, že se neváhal na dalších několik let výrazně zadlužit. Navíc ve stejné době probíhal proces osamostatnění hořické a královédvorské filiálky, které představovaly pro mateřský sbor sice nevelký, ale jistý příjem.

Budeme-li hodnotit hospodářskou kondici sboru v meziválečném období, je možné konstatovat, že většinou se mu dařilo sestavovat vyrovnané, až mírně přebytkové rozpočty (v roce 1924 představoval příjem i vydání 55 600 Kč). V nich byl tradičně nejvyšší položkou plat faráře. V Semonicích činil v polovině 20. let 16 000 Kč ročně, což byl v dané době ve sborech na SV Čech, ale i mimo ně, plat průměrný.³⁹⁰ Díky opatrné finanční politice staršovstva a faráře Ženatého se podařilo překonat ekonomické potíže spojené s přechodem hospodářství z válečné výroby na mírovou i hospodářskou krizi let 30. Výhodou semonického sboru byla na evangelické podmínky nadprůměrná štědrost jeho členů. Sbor tak mohl pomýšlet na celkovou rekonstrukci kostela, fary a bývalé školy. Oprava proběhla v roce 1925 a vyžádala si vydání 21 000 Kč. Ale jen v tom samém roce mezi sebou věřící sboru vybrali více než 11 000 Kč. Rozpočet navíc posilovaly odkazy zemřelých členů sboru, kteří kromě tisícových částek převáděli na sbor i nemovitosti. V hospodářskou krizí poznamenaném roce 1931 proběhla další náročná investorská akce: přístavba patra na budově fary.

14. května 1931 oznámil farář Ženatý svému sboru, že byl zvolený farářem v Třebíči a v krátké době se tam chystá odstěhovat. Nemile tím překvapil nejen svoje věřící, ale i seniora Čapka z Třebechovic pod Orebem, který si jej cenil jako spolehlivého a zodpovědného pracovníka. V dopise zaslaném do Semonice o pět dní později naznačuje Čapek, jaké další motivy, kromě náročné práce, vedly Ženatého k odchodu. „*Chápu Vaše přání dostati se do města většího, kde by byly školy a kulturní život.*“³⁹¹ Presbyterstvo začalo hledat náhradu okamžitě. Semonický sbor nebyl zvyklý být bez faráře a období administrace jinými

³⁸⁹ AS ČCE Semonice, dopis J. L. Hromádky farnímu úřadu ČCE v Semonicích z 13. 9. 1920, balík 10, III-C-5/2.

³⁹⁰ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 208.

³⁹¹ AS ČCE Semonice, dopis seniora Čapka farnímu úřadu ČCE Semonice ze dne 19. 5. 1931, balík 7, II-B/2.

duchovními umenšoval na minimální lhůty. Vypsal konkurz, na který zareagovali faráři Karel Balcar z Horní Čermné, mj. také muzikant, intelektuál a mírné povahy,³⁹² a Hynek Zdík Široký, jenž teprve před rokem opustil duchovní službu v Československé církvi (husitské) a stal se farářem v šonovském evangelickém sboru. Zástupci sboru ale zaměřili svoji pozornost na jinou osobu. V roce 1927 se totiž vrátil z diplomatické mise v Londýně Timoteus B. Kašpar a stal se farářem v Praze U Klimenta. V létě 1931 jej zde navštívila delegace semonických evangelíků s otázkou, zda by jim někoho vhodného sám nedoporučil. Po chvíli mlčení se měl Kašpar podle podání pamětníků nesměle optat: „*Mohl bych to být případně i já?*“³⁹³ Tím vzbudil nadšení nejen u přítomných zástupců, ale u velké části sboru. Přes desetiletý odstup se v něm stále těšil velké úctě.

Znovuzvolení T. B. Kašpara se konalo v semonickém sboru 18. října 1931. Aby mohla být volba právoplatná, bylo zapotřebí, aby se sešla nadpoloviční většina z oprávněných volitelů, tedy alespoň 96 osob ze 190. Kašpar byl také jediným kandidátem. Přišlo 112 lidí, z nichž všichni odevzdali lístek s jeho jménem. Ve srovnání se Ženatým proběhlo zvolení Kašpara mnohem klidněji.

Staronový farář se mohl částečně vrátit ke své započaté práci. Ujal se opět Sdružení evangelické mládeže, volnočasového klubu pro dospívající mládež z řad členů sboru, které sám zkraje svého předešlého působení založil. Scházelo se každou neděli na faře a těšilo se poměrně velké oblibě. Počet jeho účastníků se pohyboval kolem 40 osob. Současně si ale všiml změn, jimiž evangelíci v Semonicích a okolí prošli od euforií zalité doby poválečné. „*Půda není celkem přízniva. V sídle sboru a okolí je lid od desetiletí zpracováván římsko-katolicky, takže raději přestupoval k církvi československé ... Naproti tomu ve městech je obyvatelstvo indifferentní, lhostejné, a to je překážka ještě větší... Činnost přednášková celkem přestala. Thema o Husovi apod. je již vyčerpáno a všední, také dříve ta přednášková činnost neměla rozhodného vlivu, až na úspěchy v době po převratu.*“³⁹⁴ Rozmáhající se spolková činnost byla samozřejmě konkurencí tradičnímu sborovému životu, který si nárokoval většinu volné neděle pro sebe. Kašpar nelibě nesl, že někteří mladí evangelíci opakovaně odmítali přijít do Sdružení a dávali přednost Sokolu a sportování obecně.

Nedělní bohoslužby se konaly stále ve stejný čas, v 9:00, trvaly asi do 10:15, od 10:30 do 11:30 pokračovala nedělní škola pro děti. Odpolední nešpory se již ve 20. a 30. letech netěšily žádoucí popularitě, a proto se nekonaly. Jejich náhražkou byly biblické hodiny, které

³⁹² Jan JEŽEK, *Kazatelé českobratrské církve evangelické v Horní Čermné*, Horní Čermná 2003, s. 6.

³⁹³ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 482.

³⁹⁴ *Diaspora českobr. evang. seniorátu královéhradeckého II.-1927, ve prospěch práce evangelisační vydal evangelisační výbor seniorátní v Třebechovicích pod Orebem, Třebechovice pod Orebem, s. d., s. 30–31.*

se od jara do podzimu odehrávaly jeden večer v týdnu. Účast věřících byla ale slabá (20-25 osob). Poklesl i počet osob, které navštěvovaly pravidelně bohoslužby. V semonickém kostele jich bývalo 200 až 250, v Jaroměři kolem 80 účastníků.³⁹⁵ Při celkovém počtu 950 členů sboru je možno mluvit asi o 30 % návštěvnosti bohoslužeb. Ve srovnání s jinými českobratrskými evangelickými sbory byly bohoslužby v semonickém sboru jedny z nejnavštěvovanějších v kraji. Zcela jistě za to mohla osoba kazatele Kašpara. Byl kladně vnímán nejen v samotném sboru, ale v rámci celého královéhradeckého seniorátu. Potvrdila to jeho volba za seniora v roce 1934. Po Kláštere nad Dědinou, Černilovu, Třebechovicích pod Orebem a Hronovu se Semonice staly dalším místem sídla seniora. Krátce před druhou světovou válkou tak Semonice, centrum bývalé zálabské strany v černilovském reformovaném sboru, dosáhly stejné důležitosti jako jejich mateřský sbor a završily svůj vesměs úspěšný a vnitřně konsolidovaný 70letý vývoj.

Aby zde nebyly jen jednostranně glorifikovány osoby farářů Nagyho, Kašpara a Ženatého, je třeba uvést, že z velké části závisel úspěch sborové práce na složení presbyterstva, zejména osoby kurátora a celého širšího zastupitelstva. V evangelickém prostředí řídili zástupci sboru zejména jeho ekonomický chod, velikou roli tedy sehrála jejich schopnost činit uvážlivá rozhodnutí. Schopnost umět generovat zisk k pronájmu nemovitostí, chrámových sbírek nebo jejich schopnost oslovovat dárce. Což se v Semonicích dařilo a díky tomu se zde kromě respektu k duchovním chovala úcta k zasloužilým kurátorům sboru a jejich pokladníkům. Kurátory byli od vzniku sboru do poloviny 20. století: Václav Novotný (1867-1879), Jan Gabriel (1879-1891), Jan Jelínek (1891-1900), Václav Jelínek (1900-1922), Václav Horák (1922-1946). Jan Jelínek byl na konci 90. let 19. století zároveň starostou Semonic. Pro semonický sbor byla dále významnou osobou Josefa Valáška, stavitele ze Smřic. Byl to on, kdo z titulu své profese řídil klíčové stavební podniky na přelomu 60. a 70. let 19. století. Vedl jednání s vybranými stavebními firmami a kontroloval kvalitu odvedené práce. Učitelé místní školy ve sboru větší pozornost nezískali. Důvod byl prostý: jejich časté střídání. Výjimku tvořil až poslední učitel, Jaroslav Zeman (1895-1984), který působil nejprve krátce jako kantor evangelické školy (1919-1920), po jejím zrušení pak ve stejné budově vyučoval pod hlavičkou místní obecné školy až do svého odchodu do penze v roce 1958.³⁹⁶ V závěru své učitelské dráhy byl navíc jejím ředitelem. Činnost vyvíjel nejen v evangelickém sboru, jehož byl místokurátorem, varhaníkem a vedoucím pěveckého sboru, ale i v obci. Angažoval se v osvětové komisi, vedl místní ochotníky, spravoval knihovnu a cvičil v Sokole.

³⁹⁵ AS ČCE Semonice, Zpráva T. B Kašpara o stavu sboru za rok 1932, balík 9, III-C/3.

³⁹⁶ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 229.

Výše uvedené osoby zajišťovaly evangelíkům v obci respekt. V pramenech nejsou uvedeny zprávy, že by od vzniku sboru v místě docházelo k náboženským třenicím mezi evangelíky a katolíky. V závěru 19. století měli Semonice i evangelického starostu. Byl jím Jan Jelínek, třetí kurátor evangelického sboru. Semonický sbor měl také výhodu ve své poloze. Jedná se o malou ves v sousedství většího města. Sbor tak zcela neztratil svoji původní vesnickou identitu a zároveň získal možnost pracovat v městském prostředí, které přinášelo nové možnosti pastorače. Snad právě díky historickým okolnostem a geografickým podmínkám působí semonický sbor ČCE v 21. století mnohem vitálněji než vesnické zakladatelské sbory v Klášteře nad Dědinou a Černilově.

4. Černilovský evangelický sbor a. v. a jeho sbory filiální

Dějiny černilovského luterského sboru 2. poloviny 19. století jsou úzce spjaty s osobou jeho faráře Karla Eduarda Lányho (1838-1903). Pocházel ze slovenského tradičního farářského rodu Lányů. Jeho prastrýc Jan Lány (1743-1824) přišel již v první generaci luterských kazatelů pomoci českým a moravským evangelíkům s problémem absence vlastních duchovních. Usadil se v luterském sboru v Ratiboři nedaleko Vsetína, kde strávil zbytek života. V roce 1821 přišel do ratibořského sboru na výpomoc jeho synovec se stejným jménem Jan. Jan Lány ml. (1793-1878) se stal posléze strýcovým nástupcem a i on působil v tomto sboru až do své smrti.³⁹⁷ Zde se mu a jeho ženě Rozině z významného slovenského rodu Šuleků narodil 9. února 1838 syn Karel. Gymnázium vystudoval v Těšíně, kde pět let pobýval v tamním evangelickém alumneu.³⁹⁸ Nejprve se pod vlivem tříletého studia na bohoslovecké fakultě ve Vídni přiklonil k teologickému racionalismu. Pod vlivem zkušeností z dalších škol, zejména v Basileji, Halle a Edinburghu, směřuje k luterskému konfesionalismu, jehož se stal v českých podmínkách ve své době nejvýraznějším podporovatelem.³⁹⁹

27. 10. 1863 zemřel náhle na následky mozkové mrtvice černilovský luterský farář Jan Bedřich Kučera. Augsburský sbor se tak ocitl bez duchovního. Oficiálním administrátorem osiřelého sboru byl poté jmenován Václav Mareček, farář sboru a. v. v Trnávce. V běžných záležitostech (křty, svatby, pohřby) jej však zastupoval reformovaný farář Justus Szalatnay.⁴⁰⁰ Szalatnayova autorita mezi evangelíky a. v. a důvěra, jíž se těšil, byly zřejmým důvodem, proč byl požádán o doporučení osoby, která by se hodila na uprázdněné farářské místo. Szalatnay poukázal právě na Lányho. Lány po ukončení studií v Halle v roce 1862 přicestoval do Prahy, kde chtěl dále pokračovat ve studiu, především se zde snažil seznámit s poměry v obou evangelických církvích. Byl v kontaktu s duchovními jak luterskými, tak reformovanými. Pomáhal s kázáním v různých sborech. Za pozornost stojí jistě jeho výpomoc v pražském klimentském reformovaném sboru.⁴⁰¹ Ještě než se rozhodl pro své definitivní působiště, přišla v roce 1863 nabídka jít studovat na sedm měsíců do skotského Edinburghu.

³⁹⁷ Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

³⁹⁸ Alumneum nebo alumnát je označení pro ubytovnu studující mládeže-internát. Při evangelických školách měly tyto ubytovny navíc význam výchovný, neboť mládež zde byla konfesionálně vedena a vzdělávána.

³⁹⁹ R. RÍČAN, *Karel Eduard Lány a Lutherův ústav...*, s. 13–14.

⁴⁰⁰ TÝŽ, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 26.

⁴⁰¹ TÝŽ, *Mladá léta Karla Eduarda Lányho...*, s. 170–173.

Právě vědomí hojných styků Lányho s reformovanými faráři a jeho studium v Basileji a Edinburghu vyvolaly ve faráři Szalatnayovi přesvědčení, že se Lány vyprofiloval v umírněného luterána, který bude příznivě nakloněný spolupráci s reformovanou církví.⁴⁰² Znali se osobně, protože za svého krátkého pobytu v Praze jej Lány v Černilově navštívil.⁴⁰³

Již koncem listopadu 1863 rozhodl černilovský augsburský sbor povolat Lányho za svého faráře (oficiálně byl farářem zvolen všemi hlasy staršovstva sboru 13. března 1864). Korespondenci mezi ním a sborem zajišťoval farář Szalatnay. Lány po kratším váhání nabídku přijal,⁴⁰⁴ třebaže se objevila možnost strávit ve Skotsku další studijní rok. Důležitým podnětem, proč se vrátit do Čech, bylo také úmrtí dalších tří luterských farářů v krátkém čase za sebou. Lány nejspíše cítil povinnost pomoci zmenšit akutní nedostatek duchovních a 4. června 1864 přicestoval do Černilova, kde nikoho neznal a kde měl prožít dalších téměř čtyřicet let života.

Vlastní ordinace a instalace Lányho na jeho novém působišti se odehrála v neděli 16. října 1864 dopoledne a byla spojena s dalšími významnými událostmi v Černilově a Semonicích. Slavnosti v černilovském luterském „dolním“ kostele se účastnil superintendent české superintendence a. v. Jakub Beneš (1792-1873), Lányho otec Jan, farář v Ratiboři, Daniel Bohumil Molnár (1819-1889), senior východního českého seniorátu a. v. a pozdější český superintendent, a také věrní Lányho přátelé Jan Kupka (1832-1893), farář v Heřmanových Sejfech, a Bohdan Kutlík (1838-1925), dlouholetý farář v Křížlicích. S posledně dvěma jmenovanými bude Lány během dalších let sdílet svůj nelehký boj s podmínkami na novém působišti a vydávat časopis *Evanjelický církevník*, který měl upevnit luterské vědomí uvnitř českých a moravských augsburských sborů.

Plat, který byl Lánymu v Černilově nabídnut, jej nijak nenadchl. Považoval přislíbených 350 až 400 zl. ročně za nepřiměřeně nízkou odměnu za náročnou službu. „*Co jsem světa prošel, nikde nejsou duchovní tak mizerně vydržováni jako v luterských církvích na Moravě a v Čechách.*“⁴⁰⁵ Přesto tuto částku přijal, sbor se mu musel ovšem zavázat, že se tato částka nesníží po oddělení černilovských filiálek Šonova a Bohuslavic, které se zdálo být čím dál reálnější. K základnímu platu náležela ještě štola, tedy platby za kasuálie (křty, svatby, pohřby). V době nástupu Lányho tak jeho celková mzda dosahovala 565 zl. ročně, v roce

⁴⁰² V. SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský...*, s. 45.

⁴⁰³ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 26.

⁴⁰⁴ Lány původně zamýšlel stát se vikářem superintendenta Beneše, a zůstat tak v Praze, aby byl v centru politického, kulturního i církevního dění. Beneš mu do Edinburghu napsal, že jej nemůže prozatím vzít jako vikáře, patrně z finančních důvodů, a radil, aby Lány místo v Černilově vzal. Srov. *tamtéž*.

⁴⁰⁵ *Tamtéž*, s. 27.

1873 to bylo 580 zl.⁴⁰⁶ Tuto výši považoval v porovnání s výdělkem reformovaných farářů za nedostatečnou. Platy např. klášterského faráře a superintendenta Veselého nebo jeho vikáře a později hronovského faráře Šáry se ve stejném období však pohybovaly rovněž kolem hranice 600 zl. ročně.

Černilovský sbor a. v. v době Lányho příchodu zaujímal stále velkou rozlohu. Obstarával duchovní péči o evangelíky a. v. od Broumova na severu, po Českomoravskou vysočinu na jihu, kde sousedil až se sborem v Krucemburku, který se nachází u Ždírci nad Doubravou. Na západ měl nejbližší ke sborům v Trnávce u Přelouče a v Heřmanových Sejfech (Rudníku) v Podkrkonoší. A oblast Podorlicka se vzniku luterského sboru nedočkala vůbec. Lány tak měl na starost téměř celou oblast východních Čech. Je nutné zároveň podotknout, že evangelíci, kteří vyžadovali jeho péči, pobývali především v okolí Černilova a pak směrem ke kladské hranici v okolí Bohuslavic, Šonova u Nového Města nad Metují a Hronova. Podobně jako klášterský reformovaný sbor také černilovský sbor a. v. měl svoji severní diasporu. Jednalo se o evangelíky, kteří v kopcovité krajině kladského pomezí přečkali období rekatolizace a po vydání tolerančního patentu v roce 1781 se rozhodli z římskokatolické církve vystoupit. Na rozdíl od evangelíků z Hronova, Machova a Nového Hrádku, kteří zvolili reformované náboženství, evangelíci z okolí Nového Města nad Metují, zejména z Bohuslavic a Šonova, se přiklonili, či spíše byli zapsáni k augsburskému vyznání. K nim se přidala ještě skupina evangelíků z Rokytníku u Hronova a několika dalších sousedních vesnic. Zhruba do 30. let 19. století se nacházeli luterští evangelíci rovněž v okolí vsi Sedloňova v Orlických horách. Jednalo se při tom o německy mluvící obyvatelstvo. V žádné z uvedených obcí nebyla dostatečně silná členská ani materiální základna, aby vznikl samostatný augsburský sbor. Všichni, kteří se tedy hlásili k a. v., byli přičleněni k utvořenému luterskému sboru v Bukovině, resp. v Černilově.⁴⁰⁷ Bohuslavice, Šonov, Rokytník a Sedloňov získaly v rámci sboru statut filiálních sborů.⁴⁰⁸ O filiálním sboru v Sedloňově nejsou pro jeho brzký zánik ještě před polovinou 19. století bližší zprávy.⁴⁰⁹ Ostatní tři se udržely a podle možností byly černilovskými faráři rozvíjeny. Pro značnou rozlehlost černilovského sboru a. v., velké

⁴⁰⁶ *Tamtéž.*

⁴⁰⁷ Jaroslav O. SOCHOR, *Z minulosti šonovského sboru*, in: Památník českobratrského sboru evangelického v Šonově, Šonov 1928, 34–35.

⁴⁰⁸ V otázce, kdy přesně došlo k ustavení čtyř černilovských filiálek, nepanuje v literatuře jednota. V Památníku českobratr. sboru ev. v Šonově se u Bohuslavic, Šonova a Rokytníku shodně bere za ustavení filiálek rok 1785. Zdeněk R. Nešpor v *Encyklopedii moderních evangelických (a starokatolických) kostelů* uvádí u Bohuslavic rok 1784, pro Šonov a Rokytník platí letopočet 1785.

⁴⁰⁹ Zánik sedloňovské filiálky připisuje Rudolf Říčan vystěhovalectví místních Němců do Slezska a zároveň smíšeným manželstvím zdejších evangelíků, jejichž děti byly vychovávány katolicky. Kolem roku 1815 měla mít diaspora asi 80 členů, v další generaci ovšem zanikla. Srov. R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*, s. 10–11.

vzdálenosti a administrativní překážky neměli černilovští faráři dostatek času a sil, aby do severních filiálek jezdili. Náboženský život místních evangelíků se tak odvíjel především z domácích bohoslužebných setkání, při nichž byla čtena Bible, postily, společně se zpívalo a modlilo.

Vedle Černilova měly v rámci sboru nejdůležitější postavení Bohuslavice, které byly mateřskému sboru nejbližší a měly nejvyšší členskou základnu.⁴¹⁰ Z toho důvodu zamýšlel černilovský luterský farář Matouš Havlík vybudovat z Bohuslavic centrum pro podhorskou diasporu. Tato Havlíkova vize našla mezi bohuslavickými evangelíky odezvu a v letech 1820 až 1821 vybuďovali vlastní toleranční modlitebnu.⁴¹¹ Aby se odlišovala od katolického kostela, nesměla mít věž, vchod ze silnice a klenutá okna. Uvnitř modlitebny se nacházely jen nahrubo ohoblované a nenatřené lavice. Natřen byl pouze prostý oltář, křtitelnice a lavice pro faráře.⁴¹² Existence modlitebny se stala potřebnou pro celou diasporu po roce 1834, kdy bylo na čas vrchnostenskými úřady zakázáno farářům Mallatovi konat bohoslužby jinde než v evangelických modlitebnách. Bohuslavice se v této době staly střediskem pro více než 400 evangelíků a. v. rozptýlených po vsích mezi Bohuslavicemi a Rokytínkem. Pravděpodobně v této době došlo k zániku sedloňovské filiálky. Zbývající dvě filiálky Šonov a Rokytín se přesto nijak s Bohuslavicemi více nesblížily a do budoucna mezi nimi k žádnému provázání nedošlo.

Černilovští duchovní pořídili zajíždět do Bohuslavic jen čtyřikrát do roka. To bohuslavickým evangelíkům, majícím vlastní modlitebnu a od roku 1856 také hřbitov, nevyhovovalo a sílilo v nich přesvědčení, že by se měli zcela osamostatnit. Jasným signálem, že směřují k samostatnosti, bylo v lednu 1865 výhodné zakoupení statku čp. 91 za 10 000 zl. od bezdětného evangelíka Jana Hladíka. Výnos z tohoto hospodářství se měl stát základem pro vydržování svého faráře.⁴¹³

Také šonovský filiální sbor pokračoval v průběhu 19. století pomalu na cestě k samostatnosti. Důležitým impulzem pro oživení náboženského života ve sboru a jeho hmotné situace se stalo v roce 1842 zakoupení Náchodského panství knížetem Georgem Wilhelmem von Schaumburg-Lippe. Samotný kníže byl reformovaného vyznání. Spolu s ním ale přišlo na zámek mnoho úředníků z Pruska, kteří byli luteránského vyznání, jejichž

⁴¹⁰ V době působení Matouše Havlíka (1813-1819) se nacházelo v Bohuslavicích 165 luteránů, v Šonově 90, Rokytínku 92 a Sedloňově 80. Srov. *tamtéž*, s. 42.

⁴¹¹ Rudolf MATOULEK, *Toleranční kostelík v Bohuslavicích*, in: *Od kladského pomezí*, roč. 5, 1927/28, s. 152–154.

⁴¹² *Tamtéž*.

⁴¹³ Rudolf ŘÍČAN, *Z dějin českobratrské církve evangelické v Bohuslavicích u Nového Města nad Metují*, Bohuslavice 1942.

domovským sborem se stala šonovská filiálka. Kníže Georg Wilhelm daroval část ze svého šonovského statku v roce 1856 na zřízení evangelického hřbitova. Jednalo se o pozemek na dolním konci obce Václavice nad samotnou vsí Šonovem. Hřbitov byl na tomto místě vybudován v roce 1860.⁴¹⁴ V areálu hřbitova měla vzniknout také kaple, nakonec zde byl v letech 1864-1865 vystavěn na náklady Wilhelma von Schaumburg-Lippe, syna předchozího majitele, jednolodní kostel.

Za této situace, kdy měl černilovský luterský sbor dvě centra na cestě k samostatnosti, se Karel Eduard Lány ujímal duchovní správy sboru. Lánymu nebylo osamostatnění Bohuslavic proti mysli. Byl si vědom, že rozdělení obrovského území sboru na menší části umožní intenzivnější práci s věřícími. Problém spočíval především v ekonomické rovině. Bohuslavice přispívaly do sborové pokladnice asi 1/3 příjmů a jejich propuštění by znamenalo existenční problém pro mateřský černilovský sbor. Z toho důvodu se černilovské staršovstvo několik let odmítalo Bohuslavic vzdát. Bez jeho souhlasu ale nemohla bohuslavická filiálka žádat státní uznání. Bylo třeba hledat kompromis.

Lány tedy založil dotační fond, ve němž se měly shromažďovat prostředky, které by kryly ztrátu po osamostatnění filiálek. Do září 1867 se takto podařilo získat 500 zl. Lány tuto částku použil jako základ k zakoupení menší usedlosti za 4000 zl. Její roční výnos 200-250 zl. měl zajistit základní minimální příjem pro černilovské luterské duchovní po oddělení filiálních sborů.⁴¹⁵ Do splacení celého dluhu za nákup nemovitosti neměly být Bohuslavice propuštěny. Ve stejné době ale vrcholily přípravy v sousedním černilovském reformovaném sboru na osamostatnění Semonic a chystalo se také odloučení Třebechovic od Kláštera nad Dědinou. Bohuslavičtí evangelíci proto již nechtěli déle čekat. Nakonec se Lány rozhodl zariskovat a Bohuslavice nadále nedržet. Znamenalo to ovšem vzdát se 100 zl. ročně, které mu plynuly z Bohuslavic, s tím, že se snad podaří tíživou hmotnou situaci černilovského faráře v budoucnu vyřešit. Pomoc přišla nečekaně, a to ze strany lipského ústředí Gustav-Adolfského spolku, který zaslal Lánymu 2000 zl. jako podporu k jeho nízkému platu. Lány použil tuto částku na zaplacení dluhu z koupě církevní usedlosti a ziskem z tohoto hospodářství kryl ztrátu po odfaření bohuslavické filiálky.⁴¹⁶ Samostatným sborem byly Bohuslavice konečně prohlášeny 20. září 1869.⁴¹⁷

Z pohledu nového černilovského luterského faráře bylo třeba uvnitř samotného mateřského sboru řešit řadu dalších palčivých problémů, které nepřispívaly k jeho rozvoji.

⁴¹⁴ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 452.

⁴¹⁵ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*, s. 50.

⁴¹⁶ *Tamtéž*, s. 51.

⁴¹⁷ R. MATOULEK, *Toleranční kostelík v Bohuslavicích*, s. 152-154.

Především byl na pastorační práci sám. Sbor prozatím nedisponoval vlastní školou, která by napomáhala při výchově mládeže a jejíž učitel by byl farářovou pravou rukou. Ve sboru a všech filiálkách byl také nadprůměrně vysoký počet smíšených manželství, která bránila početnímu vzrůstu sboru a v šonovské a rokytnické filiálce tvořila téměř polovinu všech manželství. Ve filiálních sborech zůstávala asi polovina mládeže nekonfirmována⁴¹⁸ a málo mládeže se účastnilo nedělních opakovacích hodin. Lány členům sboru vyčítal nízké nasazení a obětavost pro společnou věc. Rozlišoval sbor na „krajáky“, což byli evangelíci v okolí Černilova, kteří jej popouzelí svou flegmaticností v církevní práci, a „horáky“, evangelíky v kopcovité krajině na zemských hranicích. Ty bylo podle něj možné přimět k náboženské aktivitě snadněji.⁴¹⁹

Na neporozumění narážel Lány v záležitostech liturgie a náboženských symbolů. V Černilově byl mezi luterány hluboce zakořeněn odpor vůči všemu, co připomínalo římskokatolickou církev. Zároveň se u nich projevovala neujasněnost v otázkách luterského pravověří, které bylo zastřeno dlouhou absencí protestantských duchovních v době rekatolizace a lidovým sektářským náboženským hnutím v počátcích dějin evangelických sborů v Černilově. Z toho důvodu se bohoslužby v luterském sboru do Lányho příchodu příliš nelišily od bohoslužeb v reformovaném sboru. Přispívalo k tomu i úzké rodinné propojení členů obou místních konfesí.

Lányho přímočará povaha ale nesnesla v tomto ohledu výraznějších kompromisů, obzvláště po jeho hlubokém vnitřním přilnutí k luterskému konfesionalismu. Rozhodl se tedy naopak členy sboru převychovat, aby přijali prvky, které zdůrazní svébytnost sboru a. v. vedle sboru reformovaného. „*Jeho životním úsilím bylo utvrdit v Čechách luterství a k tomuto cíli nechtěl jítí oklikou.*“⁴²⁰ Ještě před svou instalací nechal na kostele vztyčit kříž, při bohoslužbách používal antifony nebo se modlil směrem k oltáři. Nelibost některých věřících vzbudil jeho posun v chápání Večeře Páně. Lány vnímal eucharistii podle luterského pravověří, tedy že po dobu obřadu je v chlebě a víně reálně obsaženo tělo a krev Kristova. Liturgické a věroučné změny zavedené novým kazatelem způsobily uvnitř sboru pnutí, které se projevilo několika přestupy do reformovaného sboru. Obzvláště silně zčeřil hladinu vzájemného soužití luteránů a reformovaných v Černilově případ dvou žen, které se rozhodly

⁴¹⁸ konfirmace (latinsky confirmacio-potvrzení) je náboženský obřad používaný v protestantských církvích, který jejich členy uvádí do náboženské dospělosti. V římskokatolické církvi je obdobou konfirmace obřad biřmování. Samotnému obřadu konfirmace předchází vzdělávání konfirmanů, které spočívá především v prohloubení jejich náboženské věrouky. V době Lányho působení v Černilově byli konfirmováni zpravidla třináctiletí chlapci a dívky. Konfirmovaná osoba mohla následně začít přistupovat k Večeři Páně, bohoslužebnému vrcholu v evangelickém prostředí.

⁴¹⁹ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 32–33.

⁴²⁰ TÝŽ, *Karel Eduard Lány a Lutherův ústav...*, s. 30.

bez podrobnějšího vysvětlení opustit sbor a. v. a přejít k reformovaným evangelíkům. Lány vnímal situaci, kdy dochází ke změně vyznání bez hlubokých vnitřních náboženských pohnutek, jako těžkou zradu na své mateřské církvi. Sice obě ženy propustil, ale v osvědčení, které jim byl povinen vydat, uvedl, že kdo se vzdá své církve, působí církvi velké pohoršení a uvádí sebe do podlého hříchu nevděčnosti a nevěrnosti.⁴²¹ Na reformovaném faráři Szalatnayovi pak požadoval, aby bránil přestupům, které podporují náboženskou lhostejnost a bezcharakternost. Szalatnay byl v tomto případě tolerantnější a počítal více s mentalitou místních evangelíků, kteří nejsou s to teologicky věcně formulovat své vnitřní pocity.⁴²² Byl však zároveň farářem sboru početnějšího a lépe hmotně zabezpečeného. Lány se v takové pozici nenacházel. Jeho žárlivá reakce na každý přestup byla značně ovlivněna právě pocitem ohrožení malého a rozptýleného luterského sboru.

Lány si pohoršil u reformovaných evangelíků svým zamítavým stanoviskem k návrhu, aby děti z rodin a. v. chodily do nové reformované evangelické školy a platily drobné příspěvky na plat učitele. Podle něj měly nadále navštěvovat obecnou (katolickou) školu. Důvodem bylo jeho přesvědčení o nezbytnosti vlastní školy. Pokud by děti z jeho sboru začaly docházet do evangelické školy, jejich rodiče by ztratili zájem postavit školu vlastní. Lány byl poté nejen v Černilově, ale i v rámci celého českého evangelického prostředí uváděn jako příklad náboženské nesnášenlivosti.⁴²³

Konfesijní uvědomění uvnitř černilovského sboru a. v. vyvolalo reakci i v sousedním reformovaném sboru. Začal více klást důraz na svoje helvetské vyznání a třísté výročí vzniku Helvetské konfese v roce 1866 náležitě oslavil. Podal o tom následně zprávu v článku otištěném v Hlasech ze Siona, ve kterém se ostře vymezil vůči černilovským luteránům.⁴²⁴ A o rok později vydaný překlad *Helvetiky* od Heřmana z Tardy byl ne náhodou mezi černilovskými reformovanými evangelíky rozšířen ve velkém množství.⁴²⁵

Oba černilovské sbory byly ale shodně zasaženy válečnou epizodou z přelomu června a července 1866. Možná ještě důrazněji než reformovaného se dotkla luterského sboru. Vazby

⁴²¹ TÝŽ, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 35–37.

⁴²² Farář reformovaného sboru Justus Szalatnay byl velmi brzy vyveden z omylu, že v osobě Lányho, kterého sám do Černilova doporučil, bude mít umírněného luterána. Opak se stal pravdou a Szalatnay si musel zvykat, že Lány nebude chtít konat v luterské nauce ústupky. To vedlo především v 60. letech 19. století k několika kauzám, kdy došlo k vyhocení vztahů mezi oběma sbory, především mezi Lánym a reformovanými evangelíky. Szalatnay se snažil spory neeskalovat a spíše hledal smírná řešení. To nic nemění na skutečnosti, že byli oba faráři podle Szalatnayových vzpomínek dobrými přáteli a dokázali se vzájemně podporovat.

⁴²³ *Tamtéž*, s. 34–35.

⁴²⁴ Černilovský reformovaný sbor se v onom článku hlásí k Helvetské konfesi jako k základu své víry, za který by byli jeho členové ochotni i vykřváct. A to navzdory lidem v sousedství sboru, „kdo se „bratry zovou, utrhají nám jako zločincům a bludařům.“ Srov. Hlasy ze Siona, roč. 6, č. 6, 1866, s. 55.

⁴²⁵ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 41.

českých luteránů na Prusko byly mnohem silnější než u reformovaných. Proto se stali v očích českého katolického obyvatelstva potencionálními spojenci a pomocníky pruské armády. Obecní úřad nechal dokonce Lányho „dolní“ faru 3. července prohledat, zda v ní není ukryt pruský špion. Černilovský sbor a. v. měl také filiálky v Bohuslavicích a Šonově, tedy místech, kde probíhaly vlastní vojenské operace. Zejména Šonov ležel v těsné blízkosti dvou bojišť. Nejprve se odehrála 27. června bitva u Náchoda (někdy uváděná jako bitva na Dobeníně) a o den později se rakouské a pruské jednotky střetly u České Skalice. Samotným obcím se válka vyhnula, způsobila však hmotné škody, zejména byla poničena úroda na polích. V souvislosti se sanováním válečných škod se Lány rozhodl žádat o pomoc právě v nepřátelském Prusku. Vycházel přitom ze dvou předpokladů. Na území poničeného černilovského sboru a. v. dosáhly pruské jednotky vítězství, měly by tedy mít snahu odškodnit nevinné oběti bitev. Zároveň byla pro Lányho konfesionální sounáležitost pruských a českých evangelíků důležitější než národní a státní rozdíly. A právě z Lipska přišla v roce 1867 podpora 2000 zl., která umožnila pokojné oddělení filiálního sboru v Bohuslavicích .

Odpadnutím péče o bohoslavickou diasporu se Lánymu uvolnily ruce pro další náročný podnik, který si předsevzal: vytvoření a vydávání ryze luterského periodika, které by posilovalo konfesijní uvědomění uvnitř celé české luterské církve. Vyjma Valaška, kde luterské sbory vytvářely vzájemnou hustou síť, byli čeští a moravští luteráni roztroušeni do malých a izolovaných diaspor okolo sborů, navíc od sebe značně vzdálených. V roce 1880 se nacházelo ve východním (českém) seniorátu a. v. necelých 13 000 osob, oproti asi 69 000 reformovaných evangelíků v české reformované superintendenci. Na Moravě byl poměr luteráni a reformovaní 19 000:40 000.⁴²⁶ Ona zde již několikrát zmiňovaná menšinová pozice lutersky orientovaných evangelíků uvnitř evangelické menšiny vyvolávala v předácích církve trvalý pocit ohrožení a nutnost své lidi co nejvíce přimknout ke svému vyznání. To však bylo z dob tolerance a období racionalismu neurčité až kryptokalvínské. Náboženské periodikum proto mělo v procesu uvědomění sehrát velmi důležitou roli. Problém spočíval v potencionálně velmi nízkém počtu odběratelů časopisu. Protestantský patent, vydaný v roce 1861, vedl kromě překonání posledních tolerančních omezení pro evangelické církve v Předlitavsku také k zahájení vydavatelských aktivit evangelíků. Jako první se iniciativy ze zřejmých důvodů chopili reformovaní, díky svému počtu byli schopni vydávání periodika financovat. Tímto časopisem, který začal vycházet 5. dubna 1861, byly Hlasy ze Siona, které se staly na další desetiletí hlavní tiskovou tribunou české reformované církve. V letech 1861

⁴²⁶ TÝŽ, *Karel Eduard Lány a Lutherův ústav...*, s. 11.

až 1865 byli redaktory Václav Šubert (dřívější černilovský reformovaný farář) a Jan Horák. Oba se snažili vést list v nadkonfesionálním duchu. Mohli do něj tedy přispívat také luterští faráři.⁴²⁷

Změna přišla v polovině 60. let 19. století, kdy se redakce ujal Heřman z Tardy, jenž Hlasy ze Siona nasměroval k obhajobě a propagaci domácí reformované církve a kalvinismu jako takového. Pro luterány v něm již nebylo místo. Nezbylo než začít vážně uvažovat o časopise vlastním. Hlavním strůjcem vzniku čistě luterského periodika se stal právě černilovský farář Karel Eduard Lány. Spolu se svými nejbližšími přáteli a faráři Janem Kupkou a Bohdanem Kutlíkem se rozhodl pro tiskové osamostatnění, třebaže to znamenalo jít do ekonomického rizika. Nový časopis dostal jméno *Evanjelický církevník* s podtitulem „*Časopis věnovaný zájmům evanjelické církve A. V. v zemích koruny České a koruny Uherské*“.⁴²⁸ Začal vycházet od ledna 1870 a Lány se stal jeho prvním redaktorem. Vytrval v této funkci do roku 1875, kdy byl zvolen seniorem východního českého seniorátu a. v. a nechtěl, aby se z listu stalo oficiální úřední periodikum. Přesto z pozice seniora a krátce i superintendenta až do své smrti bedlivě dohlížel na úroveň časopisu a všechny své pokračovatele v redakci *Evajelického církevníku* zavazoval k dodržování zásad, z nichž plynulo: „*každé číslo budiž redigováno tak, aby je čtenář dočetl s povzbuzujícím povzdechem, Chvála Bohu, že jsem luterán.*“⁴²⁹ Černilovský sbor a. v. se tak díky svému faráři stal v očích českého luteránského prostředí důležitým centrem, které udávalo směr celé církvi. Zároveň platilo, že *Evanjelický církevník* byl projektem především Lányho a jeho spolupracovníků z řad luterských farářů. Lányho domovský sbor na jeho vydávání neparticipoval. Ten měl ostatně problémy s vlastními běžnými provozními záležitostmi, nehledě k nelehkému překonávání nesouhlasu části sboru se zavedenými liturgickými novotami, jež byly zhusta obhajovány a propagovány právě prostřednictvím *Evajelického církevníku*.

Dalšímu zviditelnění Černilova se dostalo v roce 1875, kdy byl Lány zvolen sedmi hlasy ze dvanácti za seniora pro východní seniorát a. v. Ten tvořily české sbory: Bohuslavice, Černilov, Krucemburk, Humpolec, Kovánek, Křížlice, Libštát, Lipkovice, Opatovice, Praha (český sbor), Rybníky a Trnávka.⁴³⁰ Lány byl pak v šestiletých intervalech znovu volen seniorem. Jeho programem v této řídicí pozici byla „*péče o čisté evanjelické učení a o pravé*

⁴²⁷ Z.R. NEŠPOR, *Století evanjelických časopisů...*, s. 40–41.

⁴²⁸ Dodatek v podtitulu týkající se koruny Uherské byl použit kvůli augsburským evangelíkům ve slovenské části Uher, kteří se měli stát budoucími odběrateli periodika. Z toho je dobře patrné, že si vydavatelé byli dobře vědomi slabého odběratelského potenciálu jen mezi českými a moravskými luterány. Srov. *tamtéž*.

⁴²⁹ *Tamtéž*, s. 43.

⁴³⁰ Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

řády, podle kterých by se Kristova církev vzdělávala na základě svého vyznání.“⁴³¹ Byl přesvědčen, že česká církev a. v. musí být na veřejnosti vidět a poukazovat na svoje přednosti tím více, čím tísnivější postavení uvnitř české společnosti získávala a čím více upadalo luterské uvědomění jejích členů (pokud někdy nějaké bylo).⁴³²

Lányho starost o prohloubení luterského pravověří v českých sborech a. v. se v praktické rovině projevovala snahou o budování výchovných ústavů, v nichž by byl evangelický dorost konfesionálně správně veden. Snahu o zlepšení práce s mládeží realizoval především uvnitř svého sboru. Chtěl mít vlastní školu. Okolnosti mu v Černilově příliš nenahrávaly, protože obec měla školu obecnou a od roku 1864 také evangelickou reformovanou. Jak již bylo dříve uvedeno, Lány nechtěl posílat děti z luterských rodin do reformované školy, aby tam nepřišly o svoji náboženskou orientaci. Lányho odtažitost vůči černilovské reformované škole tak vyvolala v celém českém reformovaném evangelickém prostředí negativní reakci. Plán na vytvoření třetí školy komplikoval i fakt, že Gustav-Adolfské spolky, které byly klíčovými podporovateli budovatelských projektů českých evangelických farářů, se k otázce další konfesijní školy v Černilově stavěly odmítavě a považovaly ji za zbytečnost. Vzpruha pro Lányho nakonec přišla zevnitř sboru. V roce 1869 odkázal Josef Matuška z Újezdu u Černilova svůj majetek v hodnotě asi 600 zl. na církevní účely. Tento dar motivoval ostatní členy sboru k peněžitým darům. Díky tomu (ale z velké části na dluh) byly v roce 1873 koupeny pozemky za 6600 zl., z jejichž výnosu měl být hrazen plat učitele. Při umazávání dluhu opět vypomohli zahraniční dárci, zejména manželé Burkhardtovi.⁴³³ Pro budovu školy byl od obce zakoupen pozemek vedle „dolní“ fary naproti kostelu a 6. září 1877 položen základní kámen. Vyučovat se v novostavbě začalo o necelý rok později, a to 1. října 1878. Definitivně pak byla škola „zkolaudována“ slavnostním vysvěcením za účasti superintendenta Molnára, které proběhlo 1. listopadu.⁴³⁴

Jednalo se o jednotřídní školu, ve které bylo vyučováno asi 50 dětí. Ve škole se kromě hlavní učebny nacházela ještě jedna menší třída, která sloužila k výuce náboženství větších dětí a konfirmandů. Zároveň byl v budově byt učitele. Tím prvním se stal Kristián Kynčl z

⁴³¹ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 137.

⁴³² Rudolf Říčan to ve své knize o Lánym shrnul výstižně, když napsal: „*Těšil se (Lány, pozn. autora), kdekoliv shledal aspoň známku konfesijního uvědomění luterského mezi údy sborů: byl však přes hojné oslavy jubilea Lutherova stále znovu stavěn před skutečnost, že luterství mezi českými evangelíky a. v. plně oblily nenalezlo.*“ Srov. *tamtéž*, s. 139.

⁴³³ Luterský farář Hermann Burkhardt a jeho manželka Terezie se v 70. a 80. letech 19. století stali štedrými podporovateli českých sborů a. v., především Křížlic, Černilova a Šonova. Burkhardt byl vyhraněně lutersky orientovaný. Konfesionalismus Lányho a jeho přátel mu imponoval, snažil se je tedy hmotně podporovat.

⁴³⁴ SOkA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha Obecné školy v Černilově 1877-1917, inv.č. 2, s. 73.

Křížlic. V Černilově učil v letech 1878 až 1889.⁴³⁵ Pro Lányho se stal Kynčl vítanou oporou v jeho práci. Kynčl měl v obci, podobně jako reformovaný učitel Rychetský, dobrou pověst a autoritu. O jeho brzkém začlenění mezi významné muže v Černilově svědčí např. jeho účast při oslavách 25. výročí zasnub císařského páru 24. dubna 1879, které byly spojeny s položením základního kamene k rozšíření obecné školy. Kynčl při slavnostní hostině pro místní honoraci pronesl přípitek na zdraví černilovskému učitelstvu. Spolu s farářem Lánym byl přítomen i při neméně slavnostním otevření renovované obecné školy 23. listopadu 1879, kde se podepsal do pamětní knihy černilovské obecné školy spolu s ostatními vzácnými hosty.⁴³⁶ Když pak v červenci 1889 Kynčl odcházel učit do Humpolce, přišli se s ním rozloučit kromě místních hasičů i učitelé z obecné „katolické“ školy, kteří si jeho práce velmi cenili.⁴³⁷

Nástupcem Kynčla se stal Jan Čochnář, který pocházel z Opatovic. Již dříve pracoval jako pomocný učitel v evangelické škole v Opatovicích u Čáslavi, kterou vydržoval tamní sbor a. v. Čochnář byl druhým a zároveň posledním učitelem černilovské luterské školy. Setrval v ní až do jejího zrušení na konci školního roku 1904/1905.⁴³⁸ Impuls k jejímu zrušení vzešel zevnitř sboru. Ve výroční zprávě o činnosti černilovského sboru a. v. je uveden výčet důvodů, které vedly k uzavření školy. Pro jeho členy bylo vydržování školy a učitele stále náročnějším komfortem, zejména vzhledem k nízkému počtu dětí ve škole. Oproti asi 50 až 60 dětem, které školu navštěvovaly v jejích počátcích, se tento stav počátkem nového století ztenčil asi na polovinu.⁴³⁹ Problémovým se stával ekonomický provoz školy. Černilovskému sboru a. v. ubyly po změně královéhradecké kazatelské stanice ve filiální sbor plátcí saláru. Zároveň byl navýšen plat učitele Čochnáře o 120 K. V posledním roce své existence vykazala škola deficit 423 K. Spolu s dalším schodkem 166 K z činnosti farního úřadu byl luterský sbor za rok 1904 589 K v mínusu. Řešením bylo možné navýšení plateb členů sboru do sborové pokladny, což ale bylo na zasedání širšího zastupitelstva sboru 2. července 1905 zamítnuto.⁴⁴⁰ Je velmi pravděpodobné, že ani ztrátový provoz školy by nepřiměl černilovské augsburské evangelíky zrušit svoji školu (nebo by tento čin odsunuli minimálně o několik let), pokud by byl naživu farář a zakladatel školy Karel Eduard Lány. Provoz školy byl ztrátový již za jeho působení. Pro konfesionálně vyhraněnou generaci Lányho a jeho přátel byla vlastní

⁴³⁵ *Tamtéž*, s. 90.

⁴³⁶ *Tamtéž*, s. 72–77.

⁴³⁷ *Tamtéž*, s. 90.

⁴³⁸ *Tamtéž*, s. 153.

⁴³⁹ Ve školním roce 1904/1905 školu navštěvovalo 28 žáků. Pro rok 1905/1906 jich bylo předběžně zapsáno 26. Srov. AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1905, netříděno.

⁴⁴⁰ *Tamtéž*.

škola základním pilířem úspěšného rozvoje (či spíše nutnou podmínkou přežití) luterského povědomí v českém evangelickém prostředí. Lány měl ve svém sboru nepopíratelnou autoritu, a i když řada věřících s jeho názory a postupy nesouhlasila, netroufli si proti němu otevřeně vystoupit. Situace se ale rázně změnila jeho úmrtím. Praktické důvody převážily a staršovstvo sboru se s úlevou zbavilo těžkého břemene. Útěchou a také jedním z důvodů pro zrušení školy se stalo nastoupení učitele Čochnáře jako kantora do černilovské obecné školy. Děti, které přešly z církevní školy na obecnou, tak měly garantovanou výuku náboženství v luterském duchu.⁴⁴¹ Upřednostnění obecné školy před sousední školou reformovaného sboru bylo nasnadě.

Podobně jako Justus Szalatnay také Lány brzy rozeznal důležitost Hradce Králové a nutnost náboženské práce přímo ve městě.⁴⁴² Do krajského centra se na přelomu 70. a 80. let rozhodl umístit svůj projekt na vybudování alumnátu neboli ubytovny pro studující mládež na hradeckých středních školách.⁴⁴³ Ubytovací zařízení hodlal pojmenovat Lutherův ústav, aby byla jasně zdůrazněna výchovná stránka ústavu v luterském duchu. Pro Hradec Králové mluvilo velké množství středních škol (státní vyšší gymnázium, městská reálka, učitelský ústav), dobré dopravní spojení a blízkost sídla seniora Lányho. Protože se jednalo o finančně náročný podnik, nebylo možné jeho realizaci opřít o podporu českých luterských sborů. Hlavním podporovatelem se staly Evangelické podpůrné spolky, známé spíše pod označením „Boží pokladny“. Jednalo se o výhradně luterské organizace, které vznikly v polovině 19. století na území Pruska a dalších německých států jako reakce na konfesijní nevyhraněnost Gustav–Adolfských spolků, které podporovaly evangelíky reformované i augsburského vyznání.⁴⁴⁴ Božím pokladnám imponovalo Lányho nadšení pro luterskou ortodoxii a rozhodly se financovat rozhodující podíl z plánované investice.⁴⁴⁵ Lány pro chystaný ústav vypracoval stanovy, které byly na přání dárců z Německa laděny v jasně luterském duchu. Například

⁴⁴¹ SOkA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha Obecné školy v Černilově 1877-1917, inv.č. 2, s. 153.

⁴⁴² Augsburských evangelíků bylo koncem 80. let 19. století v Hradci Králové a okolí podle Lányho odhadu asi 200. Tedy více než reformovaných evangelíků. Z toho důvodu byla práce v Hradci Králové rozvinuta černilovským luterským sborem dříve než v jeho sousedním reformovaném sboru. Tuto ztrátu nesli samotní reformovaní nelibě a motivovala je k založení vlastní kazatelské stanice. Srov. R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 304.

⁴⁴³ Královéhradecký alumnát navazoval na tradici Ruhmerova ústavu ve Staré Čavě u Neusalzu nad Odrou v Prusku, který sloužil k výchově budoucích luterských duchovních. Také královéhradecký ústav měl původně zajišťovat vzdělání luterských bohoslovců, nakonec se proměnil v ubytovnu evangelické mládeže.

⁴⁴⁴ R. ŘÍČAN, *Karel Eduard Lány a Lutherův ústav...*, s. 18.

⁴⁴⁵ Hlavním podporovatelem se stala Boží pokladna hannoverská a saská. Srov. *tamtéž*, s. 19.

formulace o možném přijetí chovanců z reformované církve byla přeměněna na konstatování o „*vyminečném přijetí žáků jiného vyznání*“.⁴⁴⁶

Pro alumnát nebyla postavena nová budova, ale v dubnu 1883 bylo za 18 000 zl. zakoupeno starší jednopatrové stavení na Kavčím plácku nedaleko Malého náměstí. První chovance přijal ústav 15. září 1883. Zprvu jich bylo pouze 7, později se jejich počet pohyboval kolem 20. Přednost při žádosti o ubytování měli mít studenti, kteří se na hradeckých školách připravovali na službu v augsburské církvi jako faráři nebo učitelé.⁴⁴⁷ Chovance měl v ústavu na starost duchovní správce, měl je nábožensky vzdělávat a bdít nad dodržováním domácího řádu, který sestavil rovněž Lány. V nich kladl velký důraz na kázeň chovanců, jejichž přestupky proti pravidlům měly být řešeny škálou postihů od napomenutí po vyloučení. Často používaným trestem se stalo také upírání jídla.

Péčí o běžný provoz Lutherova ústavu byl pověřen černilovský augsburský sbor, jehož staršovstvo bylo pověřeno výběrem duchovního správce ústavu.⁴⁴⁸ S jeho získáváním byly po většinu trvání alumnátu problémy, neboť česká luterská církev (český východní seniorát a. v.) měla ve druhé polovině 19. století trvalý nedostatek bohoslovců a s vypětím pokrývala duchovní péčí o své sbory. Ani platové ohodnocení nestačilo. Duchovní správce byl kromě vedení ústavu pověřen v pozici černilovského vikáře péčí o královéhradeckou luterskou diasporu. Z uvedených důvodů plynulo časté střídání správců a náročné hledání jejich nástupců. Lány si situaci do jisté míry komplikoval i sám. Byl přísný sám na sebe a totéž vyžadoval i od svých podřízených. Z velkého počtu jmen správců ústavu stojí za povšimnutí Gustav Adolf Řičan (1867-1939), otec významného faráře a církevního historika Rudolfa Řičana, Josef Lukášek (1874-1947), první evangelický vojenský superintendent, nebo František Hrejsa (1861-1942), bratr posledního superintendenta české superintendence a. v. Ferdinanda Hrejsy.

František Hrejsa byl nejdéle sloužícím správcem Lutherova ústavu (v letech 1907-1920).⁴⁴⁹ Během jeho správcování došlo v letech 1913 až 1915 k zboření původní budovy alumnátu a výstavbě nové třípodlažní budovy. Autorem projektu byl královéhradecký architekt Václav Rejchl ml., který se hlásil k reformovanému evangelickému vyznání.⁴⁵⁰ Kromě pokojů pro chovance ústavu a bytu správce se v novostavbě nacházela také modlitebna

⁴⁴⁶ *Tamtéž*, s. 25.

⁴⁴⁷ *Evangelický církevník*, roč. 28, 1897, s. 221.

⁴⁴⁸ *Tamtéž*.

⁴⁴⁹ J. TOUL, *Jubilejní kniha...*, s. 74–75.

⁴⁵⁰ Rejchlův plán dostal přednost před projektem Josefa Gočára z let 1909-1910, jehož návrh Lutherova ústavu byl řešen velkoryse a budova s dominantní věží působila poněkud extravagantně. K zamítnutí Gočárova plánu přispěly i předpokládané vysoké náklady stavby. Srov. Ladislav ZIKMUND-LENDER: *Tři generace architektů*, Hradec Králové 2012, s. 49–50.

pro augsburské evangelíky z města a jeho okolí. V této době měl Hradec Králové statut filiálky černilovského sboru a. v. K jejímu ustanovení došlo v roce 1901, čemuž předcházela vznik kazatelské stanice v roce 1894. Černilovskému faráři Lánymu tak vznikem filiálního sboru s vlastním kazatelem ubyla péče o další územní jednotku zahrnující Hradec Králové a jeho okolí směrem k Pardubicím.⁴⁵¹

Nová budova alumnátu ovšem nesloužila svému účelu dlouho. V době její stavby se naplno rozbíhala jednání o možném sloučení obou evangelických církví. Jejich velkým iniciátorem byl Ferdinand Hrejsa, bratr Františka Hrejsy, správce ústavu. Také František podporoval sblížení s reformovanou církví, a byl proto ochoten slevit z požadavků přísného luterského konfesionalismu. Rejchlova stavba se po svém otevření již nejmenovala Lutherův ústav, ale Husův dům. Když pak došlo v roce 1918 ke vzniku Českobratrské církve evangelické, bylo pro její vedoucí činitele prioritou v oblasti vzdělávání založení a rozvoj Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké. Naopak finančně náročné udržování Husova domu v Hradci Králové se jevílo v nových podmínkách stále komplikovanější. Nebyla již třeba ani modlitebna v přízemí domu, neboť se královéhradečtí evangelíci scházeli v Liskově bývalém reformovaném kostele. Evangelický alumnát byl proto v roce 1920 zrušen.

Lány i přes velké pracovní vytížení způsobené seniorskými povinnostmi, péčí o Lutherův ústav nebo vydáváním Evanjelického církevníku stále vnímal jako prioritní službu v černilovském luterském sboru, ke kterému navzdory četným nedorozuměním s vlastními členy značně přilnul. Po vnější stránce prodělal černilovský augsburský sbor za dobu jeho činnosti velký posun. V roce 1864 byl Lány jediným duchovním pro luterské věřící v celé rozsáhlé oblasti východních Čech. Postupem doby se s jeho podporou osamostatnily Bohuslavice, v nichž začal působit další luterský farář. Velké Lányho úsilí vedlo k úplnému osamostatnění další černilovské filiálky, a sice Šonova v roce 1878, který dostal pod svoji správu třetí černilovskou filiálku: Rokytník. V tom samém roce byla v Černilově otevřena konfesionální škola. V jejích učitelích, Kynčlovi a později Čochnářovi, získal Lány vzdělané pomocníky. A konečně v roce 1883 byl otevřen Lutherův ústav, jehož duchovní správce později převzal péči o augsburské evangelíky v Hradci Králové a okolí. Vnější úpravou prošel i černilovský „dolní“ kostel, který byl v roce 1889 doplněn o věž. Tím se podařilo

⁴⁵¹ Rozsah působnosti filiálního sboru v Hradci Králové zabíral kromě samotného Hradce Králové také Věkoše, Slezské Předměstí, Pouchov, Piletice, Svinary a pak všechny obce jižně až k hranicím pardubického soudního okresu. Z něho pod královéhradeckou filiálku patřila sídla severně od linie dané Labem a Loučnou, kromě Sezemic a Rosic, které byly přiřazeny pod augsburský sbor v Trnávce. Srov. AS ČCE Černilov, Místní statut v poměru ev. fil. sboru a. v. v Hradci Králové k mateřskému sboru v Černilově a k Lutherovu ústavu v Hradci Králové, netříděno.

černilovským luteránům vyrovnat se reformovaným sousedům, kteří měli věž od roku 1883. Lány nechal na její vrchol umístit kříž a největší zvon pojmenoval „Luther“.⁴⁵²

Ještě větší důraz však kladl Lány na vlastní pastorační činnost věřících sboru. Byl dobrým řečníkem a kvalitní kázání, mnohdy trvajícím přes hodinu, považoval za svou povinnost. Snažil se být co možná v nejtěsnějším kontaktu se svými členy a při četných cestách po filiálních sborech se rád zastavoval v domech evangelíků. Snažil se povzbuzovat věřící v odlehlých koutech rozsáhlého sboru, u nichž hrozila ztráta luterské identity. Pokud připravoval mládež ke konfirmaci, zajišťoval pro děti ze vzdálenějších míst ubytování po dobu výuky po rodinách přímo v Černilově nebo si některé bral k sobě na faru.⁴⁵³ Vnímal sám sebe jako duchovního otce svých členů, který je odpovědný za jejich náboženský růst. To jej vedlo k pozornému sledování jejich jednání a přístupu k církvi. Neváhal vlažné jedince napomínat a vést k větší aktivitě. Dokázal se však svých věřících zastat a pomoci jim v nouzi. Hledal jim zaměstnání, pomáhal, pokud se dostali do problémů, nebo jim sháněl ženichy a nevěsty stejného augsburského vyznání.⁴⁵⁴

Ke konci 19. století rozvíjel černilovský farář Lány svoji činnost i ve východním koutu svého sboru, v oblasti na pomezí Čech a Moravy. Bylo to dáno přestupovým hnutím Los von Rom, které se dotklo německé enklávy právě ve východním Podorlicku. Přestupy k luteranismu se začaly množit především v Lanškrouně a Králikách. Lány sem začal dojíždět, aby nové členy utvrdil v augsburském vyznání. Pro německé věřící bylo přihlášení k luteránství spíše nacionálním a politickým činem než úsilím o niterné přilnutí k Lutherovu učení. Navíc jim vadilo, že se o ně stará farář českého původu. V Králikách tak sice v roce 1899 vznikla oficiální kazatelská stanice černilovského sboru a. v., ale již v roce 1905 se Králiky nechaly přefařit pod nově vzniklý německý augsburský sbor v Trutnově. Pod ním pak vstoupily po roce 1918 do německé evangelické církve.⁴⁵⁵ Podobně i lanškrouňští evangelíci, kteří nelibě nesli Lányho vyhraněný konfesionalismus, přešli v roce 1905 od Černilova pod německý augsburský sbor v Zábřehu.⁴⁵⁶

Pomyslného vrcholu své církevní kariéry dosáhl Lány nedlouho před svou smrtí. Narůstající národnostní napětí mezi Čechy a Němci, které se přeneslo i dovnitř české

⁴⁵² R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*..., s. 292–293.

⁴⁵³ Příprava ke konfirmaci byla pro Lányho důležitou příležitostí, jak v dospívající mládeži prohloubit jejich náboženské přesvědčení. Výuka probíhala dva roky vždy na jaře po dobu šesti týdnů. V každém týdnu byla mládež vzdělávána tři dny po šesti vyučovacích hodinách. Konfirmace tedy představovala intenzivní kurz, který vyžadoval od účastníků velké časové nasazení. Srov. *tamtéž*, s. 296.

⁴⁵⁴ *Tamtéž*, s. 301.

⁴⁵⁵ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1905, netříděno.

⁴⁵⁶ *Tamtéž*, s. 256.

superintendence a. v., způsobilo nemožnost společné existence v rámci jedné superintendence. V roce 1900 zemřel dosavadní superintendent české superintendence a. v. Adam Ithamar Koch (1834-1900), který byl německé národnosti. Podle dohody z roku 1877 jej měl v této funkci nahradit český kandidát. Pro německé evangelíky bylo ale na přelomu 19. a 20. století již naprosto nemyslitelné, aby byl v roli superintendenta Čech. V roce 1900 došlo k rozdělení jedné superintendence na dvě, z nichž západní superintendence zahrnovala všechny německojazyčné sbory.⁴⁵⁷ Východní superintendence a. v. spravovala zbylých 12 sborů českých. Obě superintendence neobsahovaly žádné senioráty a v obou musely proběhnout podle předpisů volby superintendentů. V českém luterském prostředí obhájil pozici lídra dosavadní senior Lány, byť jeho pozice začala být problematická. Tradičních konfesionalistů ubývalo⁴⁵⁸ a o slovo se začali stále hlasitěji domáhat faráři mladší generace, kteří mysleli více unionisticky. Přesto díky letitému respektu, který Lány mezi svými souvěrci bezesporu měl, byl českým superintendentem zvolen právě on.

Pozice českých luteránů se oddělením německých sborů zkomplikovala. S počtem necelých 13 000 věřících se stali zranitelnou menšinou rozptýlenou na velkém území, které hrozila ztráta smyslu pro vlastní existenci. Lány se snažil v dané situaci burcovat věřící a bránit šířícímu se pocitu bezvýznamnosti, který se po oddělení německých sborů prohloubil. Neměl k tomu ovšem dostatek času, neboť 8. února 1903 zemřel.⁴⁵⁹ Jeho úmrtím se pomyslně uzavřela konfesionalistická kapitola dějin české evangelické církve a. v. Do vedoucích funkcí se začali prosazovat mladí sebevědomí faráři, kteří zdaleka nesdíleli vědomí ustrašenosti a servility vůči státu, kterou byli zatíženi duchovní předchozí generace. Zároveň byli kladně nakloněni možnému sloučení s reformovanými evangelíky. Tento čin vnímali jako možný způsob, jak se vymanit z nelichotivé pozice menšiny v evangelickém táboře. Sloučení obou církví na průsečíku České konfese a tradice jednoty bratrské mělo dát také jasnou odpověď hlasům z řad českých nacionalistů, pro které bylo spojení evangelíků a. v. se jménem Luther a celkově s německým prostředím značně podezřelé.

Zásadní proměnou prošel černilovský augsburský sbor po Lányho smrti. Jak bylo uvedeno výše, ne všichni sdíleli Lányho nadšení pro zavádění luterské ortodoxie. Změna faráře pro ně znamenala možnost pietně odložit zvyky, které byly ve sboru dodržovány spíše z povinnosti než vnitřního přesvědčení. Při liturgii přestal být používán kříž, neujalo se ani

⁴⁵⁷ J. JUST – Z.R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni v českých zemích...*, s. 264–265.

⁴⁵⁸ Lány se ocital počátkem 20. století ve stále větší defenzivě. Velký podíl na tom mělo ubývání stoupců konfesionalismu v řadách farářů. Jan Kupka, který dlouhá léta vedl sbor v Heřmanových Sejfech (Rudníku), zemřel v roce 1893. Další z nejbližších Lányho přátel, Bohdan Kutlík, dobrovolně odešel z Křížlic a odstěhoval se na rodné Slovensko.

⁴⁵⁹ SOkA Hradec Králové, f. Archiv obce Černilov, Pamětní kniha obce Černilov 1901-1930, s. 6.

zavedení hostie při Večeři Páně. O rychlém uzavření vlastní školy bylo již psáno. Touhu po změně posilovala i skutečnost, že se sbor počátkem 20. století téměř nezvětšoval. Za rok 1904 přibyly pouze 3 osoby.⁴⁶⁰ O rok později, pomíneme-li odfaření Králík k Trutnovu, dokonce došlo k úbytku o tři členy.⁴⁶¹ Také v dalších letech se střídaly roky, kdy sbor mírně rostl, nebo se zmenšoval. Před vznikem královéhradeckého filiálního sboru v roce 1901 čítal černilovský sbor a. v. asi 800 „duší“. Z toho na Hradec Králové připadalo asi 200 osob, zhruba 110 jich bylo v okolí Králík a 40 na Lanškrounsku. Po odfaření německojazyčných kazatelských stanic a založení filiálního sboru v Hradci Králové klesl počet členů černilovského sboru z původních 800 na 400.⁴⁶² S odchodem věřících ubývalo také plátců saláru. Že si byli vedoucí činitelé černilovského sboru vědomi neradostné reality, dosvědčuje text ve výroční zprávě o činnosti sboru za rok 1907: „...musíme si přiznati, že ponenáhlu vymíráme, a měl-li by úbytek každoročně v loňské míře postupovati, že v dvaceti letech sbor na 100 duší daleko široko rozptýlených čili na skutečné nic zůstane obmezen.“⁴⁶³

Spolu s rozdělením české superintendence a. v. na dvě se čeští luteráni (a těch v Černilově se to týkalo obzvláště) dostávali vedle naopak rostoucí reformované evangelické církve do nezáviděníhodné situace. Ačkoliv v černilovském sboru a. v. ještě před několika lety působil hlavní představitel luterského konfesionalismu Lány, který hleděl s nedůvěrou i na své reformované evangelické spolubratry, na konci prvního desetiletí 20. století se sbor postavil při rozbíhajících se slučovacích diskuzích již na stranu unionistů. Směřování sboru k vytvoření společné církve s reformovanými podpořil nový černilovský luterský farář Justus Lidmil Hruška (1875-1951), který do Černilova přišel v létě 1904. Od své ordinace v roce 1899 působil pět let v augsburském sboru v Rusavě nedaleko Bystřice pod Hostýnem.⁴⁶⁴ Oblast Hostýnsko-vsetínské hornatiny byla jednou (ne-li jedinou, pomíneme-li slezské sbory) z nejvýraznějších luterských enkláv v českých zemích. Zdejší relativně hustá síť sborů a. v. neměla nikde jinde v Čechách obdoby a to samé platí o nepoměrně určitější luterské konfesionalitě sborů.

Hruška se jistě musel po příchodu do Černilova, který byl dosud v očích vnějšího pozorovatele centrem českého luteránství, s danou realitou rozptýlenosti věřících a jejich nevyhraněným luterstvím vyrovnávat obtížně. Záporný trend ve vývoji sborové členské

⁴⁶⁰ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1904, netříděno.

⁴⁶¹ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1905, netříděno.

⁴⁶² AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1907, netříděno.

⁴⁶³ *Tamtéž.*

⁴⁶⁴ Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

základny jej vedl k závěru, že sbor nebude mít do budoucna jistou perspektivu, pokud nezačne úzce spolupracovat se sousedním sborem reformovaným. „*Co evanjeličtí křesťané jsme si ovšem toho vědomi, že Bůh má lid svůj ve všech konfesích a ve všelikém národu, kdo se Boha bojí...Nejsme také nikterak tak upjatí a úzkostliví, abychom se spojování s jinověrci děsili, věduce, že právě v takovémto spojení jest možno království božímu zde na zemi k vzrůstu pomáhati.*“⁴⁶⁵ Během několika let prodělal černilovský sbor a. v. zásadní změnu ve své oficiální rétorice. Nejednalo se o proměnu smýšlení věřících, šlo především o změnu stanoviska ze strany faráře Hrušky, neboť přirozené prolínání obou černilovských sborů se dělo např. příbuzenskými svazky již od počátků těchto evangelických sborů. A nepodařilo se jej přes velké úsilí zastavit ani Lánymu.

V období mezi Lányho smrtí a příchodem Hrušky konal nedělní dopolední bohoslužby v černilovském „dolním“ kostele správce Lutherova ústavu a farář královéhradecké filiálky a. v. Gustav Říčan, a to zpravidla jednou za čtrnáct dní. Situace se změnila v září 1904. Gustav Říčan vyslyšel volání svého předchozího sboru a. v. v Hovězí u Vsetína a rozhodl se tam vrátit. Kromě citových vazeb ke svému prvnímu samostatnému sboru jej k návratu na Valašsko po dvou letech pobytu v Hradci Králové přiměl i nevyhovující byt správce Lutherova ústavu.⁴⁶⁶ Justus Lidmil Hruška musel tedy záhy po přesídlení do Černilova duchovně pečovat i o věřící v Hradci Králové. Obnášelo to především vyučovat náboženství po hradeckých středních a měšťanských školách. Samotné bohoslužby vykonal Hruška v Hradci Králové během podzimu 1904 jen tři. Usoudil, že Černilov, není natolik vzdálený, aby tam královéhradečtí evangelíci nemohli dočasně docházet na nedělní bohoslužby. Ještě těsně před koncem roku 1904 (27. 12.) nastoupil službu správce Lutherova ústavu Emanuel Matoulek, černilovský rodák.⁴⁶⁷ Díky tomu se mohl Hruška soustředit na duchovní péči o samotný mateřský sbor.

Po odloučení dosavadních filiálek a přefaření německých kazatelských stanic působil farář Hruška výhradně v Černilově. O nedělích konal pravidelně v půl deváté dopolední bohoslužby a od 14. hodiny nešpory spojené s nedělní školou pro mládež. Odpolední

⁴⁶⁵ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1907, netříděno.

⁴⁶⁶ R. ŘÍČAN, *Karel Eduard Lány a Lutherův ústav...*, s. 72.

⁴⁶⁷ Emanuel Matoulek se narodil 26. ledna 1860 v Černilově. V Lutherově ústavu krátce působil jako dozorce bezprostředně po jeho založení před odchodem na studia bohosloví. Vysoké školy navštěvoval ve Vídni, Erlangenu a Vratislavi. V letech 1888 až 1904 konal službu duchovního v lterském sboru v Rybníkách. Po odchodu Gustava Říčana vedl od roku 1904 Lutherův ústav. Špatné chování chovanců ústavu a vlašný přístup královéhradeckých evangelíků jej přiměl po dvou letech k návratu do Rybníků. V nich setrval až do roku 1931. Zemřel 12. srpna 1935 v Kostelci nad Černými lesy. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno; R. ŘÍČAN, *Karel Eduard Lány a Lutherův ústav...*, s. 74.

bohoslužby neprobíhaly každý týden po celý rok, ale jen od jara do podzimu. V průběhu roku 1904 se sice uvnitř sboru vedla debata, zda nešpory nezrušit a místo nich nekonat katechetická cvičení v budově školy, kterou bylo možné vytopit. Rozhodující autority se rozhodly nešpory zachovat a na argumenty o promrzlém kostele zareagovaly konáním nešpor a setkáním mládeže mimo zimní měsíce.⁴⁶⁸ Farář Hruška tak musel opustit Černilov jen při zajišťování výuky náboženství po okolních obcích. Ve školním roce 1905/1906 učil náboženství v Černilově a Čibuzi dvakrát týdně. V prvním případě se hodin účastnilo 14 dětí, ve druhém 19. V Libranticích (7 dětí), Černožicích (3 děti) a Jaroměři (9 dětí) se náboženství učilo jednou za čtrnáct dní.⁴⁶⁹ O 4 roky později se k výše uvedeným obcím přidala ještě Bukovina a v několika dalších případech se zvýšila frekvence výuky na týdenní intervaly. Rozvrh hodin faráře Hrušky pak vypadal takto: v pondělí vyučoval v Čibuzi, v úterý v Černilově, ve středu zajížděl do Černošic a Jaroměře, ve čtvrtek vedl náboženství opět v Černilově, v pátek v Čibuzi a v sobotu se střídaly Librantice a Bukovina.⁴⁷⁰

Ve stejné době, kdy se Hradec Králové přetransformoval na filiální sbor a tím se de facto osamostatnil, zaměřili černilovští duchovní svoji pozornost na další sousední město, a to Jaroměř. Od roku 1902 tam začal Karel Eduard Lány shromažďovat věřící ke společným bohoslužbám.⁴⁷¹ Jaroměřská evangelická komunita se scházela jen něco přes rok. Zapříčinila to smrt faráře Lányho a problém se získáním vhodných prostor k bohoslužbám. I po příchodu Hrušky do černilovského sboru trvalo další čtyři roky, než se jednomu z jaroměřských evangelíků Karlu Skalskému díky známostem podařilo bezplatně pronajmout místnost v tamní sokolovně.⁴⁷² V srpnu 1908 tak mohlo vedení české východní superintendence a. v. oznámit c. k. vrchní církevní radě a c. k. okresnímu hejtmanství ve Dvoře Králové nad Labem, že se v Jaroměři podařilo ustavit kazatelskou stanici. V ní se konaly bohoslužby zhruba jednou za měsíc především o katolických svátcích, kdy bylo pracovní volno, aby nemusely být rušeny nedělní bohoslužby v Černilově.⁴⁷³ Vybavení bohoslužebné místnosti harmoniem a dalšími potřebami bylo obstaráno jejich převozem ze Dvora Králové nad Labem, kde se počátkem 20. století zformovala evangelická komunita z osob obojího vyznání.

⁴⁶⁸ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1904, netříděno..

⁴⁶⁹ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1905, netříděno.

⁴⁷⁰ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1908, netříděno.

⁴⁷¹ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 202.

⁴⁷² AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1908, netříděno.

⁴⁷³ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1909, netříděno.

Po vzniku samostatné konfesijní kazatelské stanice v Jaroměři k ní přešla její luterská část a vzala s sebou i svůj mobiliář.

Černilovský augsburský sbor trpěl počátkem 20. století napjatou ekonomickou situací. O odtržení filiálek a kazatelských stanic již bylo psáno. Z celkových 400 členů platila salár jen asi čtvrtina. V roce 1908 činil příjem ze saláru a dalších sbírek 919,54 K. Další příjmovou položkou ve výši 241,74 K byly úroky z nadací a fondů zřízených sborem (celkem 13 položek). Klíčový příjem zajišťovalo nájemné z polností, jež sbor vlastnil, a z pronájmu zrušené školní budovy. Rozpočet by se samozřejmě neobešel ani bez podpor od Gustav–Adolfských spolků (309 K), Božích pokladen (45 K) a c. k. paušálu (950 K). Celkovou příjmovou stránku za rok 1908 dotvářely ještě finanční odkazy jednotlivých členů sboru. Dohromady sbor inkasoval 5064,88 K.

Na výdejní straně bylo nejprve třeba umořit rozpočtový deficit z roku 1907 ve výši 183,82 K. Tradičně nejvyšší částku představovalo služné pro faráře. Za rok 1908 obdržel Justus Lidmil Hruška 2375,19 K. Vedle toho připadlo varhaníkovi 194,41 K, kostelníkovi 70 K a bytné, která pečovala o vdovu po Karlu Eduardu Lánym, 150 K. Na běžné opravy kostela, fary a bývalé školní budovy bylo vyčleněno 551,87 K. Sbor přes vlastní těžkosti pravidelně pamatoval na potřeby jiných sborů nebo spolků, jimž odeslal podporu ve výši 283,16 K. Spolu s vklady do svých fondů, splátkami dluhů a odvodem daní vydal sbor 5048,63 K. Hospodaření za rok 1908 tak skončilo mírným přebytkem 16,25 K.⁴⁷⁴

Klesající počet členů sboru a současně plátců saláru (své salárníky si bedlivě hlídaly i movitější sbory) vedl představitele černilovského sboru a. v. koncem roku 1908 k zásadnímu a zároveň nákladnému opatření. Vyskytla se možnost zakoupit statek čp. 60 v Černilově (případně jeho část), k němuž příslušely rozsáhlé polnosti. Sborový rozpočet tak mohl získat jistý a trvalý příjem, který by plynul z pronájmu polí. Pro vysoké finanční náklady se představitelé sboru rozhodli pro zakoupení jen jedné poloviny nabízených nemovitostí v celkové výměře 38 korců a 466 sáhů (asi 11 ha půdy). Cena za pozemky byla stanovena ve výši 24 450 K 35 h. Pro sbor představovala tato částka obrovskou zátěž, téměř pětinasobek ročního rozpočtu. Aby se podařilo peníze získat, byly zároveň prodány polnosti o rozloze 5 ha, které doposud sboru patřily za 10 000 K. Sbor si musel vzít hypotéku ve výši 8364 K 35 h a 7000 K si zapůjčil od vlastních členů.⁴⁷⁵ Spolu s nesplacenými půjčkami z minulých let se tak sbor během roku 1909 zatížil celkovým dluhem přes 24 000 K. Ten měl být postupně

⁴⁷⁴ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1908, netříděno.

⁴⁷⁵ AS ČCE Černilov, Církevní zpráva evangelického sboru augsburského vyznání v Černilově za rok 1909, netříděno.

splácen výnosem z pronájmu polí (1297 K 10 h ročně). Ve sboru se šířilo mínění, že nebude nutné platit salární příspěvky. Opak byl pravdou, vysoký dluh nutil sbor co nejvíce prostředků odvádět na jeho umořování. Připadla na něj i částka 400 K z pronajímaných polí, která doposud plynula na plat duchovního. Věřící byli proto vyzváni, aby tuto ztrátu dorovnávali zvýšeným dárcovským úsilím.

V dalších letech se ale příspěvky členů sboru celkově zvýšily jen asi o 180 K ročně, což by zdaleka nepokrylo narůstající výdaje sboru. Oproti roku 1908 vykázalo vedení černilovského luterského sboru za rok 1912 příjmy a výdaje vyšší zhruba o 1800 K, konkrétně 6881,39 K. Vzniklý rozdíl se podařilo sanovat nárůstem podpory ze strany státu z dřívějších 950 K na 1300 K ročně. Více sbor inkasoval i za pronájem nových pozemků (2584 K). Mohlo tak dojít i k valorizaci platu faráře Hrušky, byl zvýšen o 300 K na 2700 K ročně.⁴⁷⁶ V dalších letech, i těch válečných, zaznamenávalo hospodaření sboru navyšování příjmové i výdajové stránky rozpočtu. V roce 1915 sbor hospodařil s vyrovnaným rozpočtem, se shodnými zisky a náklady ve výši 11 195 K 70 h.⁴⁷⁷ Naznačená ekonomická aktivita sboru poukazuje na fakt, že přes jeho zřejmou početní stagnaci, kterou způsoboval zejména odliv věřících do velkých měst, disponoval v předválečných letech (a také během nich) početným pevným jádrem, které bylo schopné jej držet při životě. Přesto bylo jednání o sloučení s „reformovanými bratry“, které započalo již před první světovou válkou, pro černilovské luterány stále aktuálnějším tématem. Ekonomická rovina, především očekávaná finanční jistota po boku početnějších reformovaných sborů, tomu jen nahrávala.

Rýsující se sloučení českých reformovaných a luterských sborů, jež začalo být vážně diskutováno mezi představiteli obou proudů od počátku 20. století, začalo získávat v Černilově konkrétnější podobu během první světové války. V té době zde byl ustanoven společný výbor ze zástupců obou sborů, jenž měl projednávat otázku jejich propojení na bázi české konfese, a to spolu se stanovením organizační a materiální struktury sboru unionovaného. Důležitým momentem pro směřování obou černilovských sborů bylo oficiální prohlášení zástupců reformovaných a augsburských sborů na generálním sněmu českých evangelických církví v Praze ve dnech 17. a 18. prosince 1918. Ti se usnesli vytvořit jednotnou českou evangelickou církev. I po tomto datu si ale oba černilovské sbory podržely

⁴⁷⁶ AS ČCE Černilov, Výtah z výročních účtů evang. farního sboru augsb. vyzn. v Černilově za rok 1912, netříděno.

⁴⁷⁷ Příjem byl navýšen jak ze strany státní podpory o 200 K, dále zaplacením dluhu vůči sboru 2900 K, nebo výběrem účelové sbírky 1178 K na plánovanou opravu hřbitova. Srov. AS ČCE Černilov, Pokladní účet za rok 1915, netříděno.

prozatím svoji samostatnost a nadále pokračovaly ve své obvyklé činnosti, než se podaří projednat detaily jejich sloučení. Bylo zároveň nutné počkat, až bude možnost slučování sborů a vytváření struktur nové církve ošetřena zákonnými normami. V průběhu roku 1919 došlo v případě Černilova jen k propojení některých agend a služeb.⁴⁷⁸ Kamenem úrazu úplného sloučení se nestaly teologické aspekty, nýbrž otázka obsazení budoucího místa duchovního. Důležitý iniciátor černilovské evangelické unie, luterský farář Hruška navrhoval, aby oba stávající duchovní z Černilova odešli a do jednotného českobratrského sboru přišla nová osoba, zvolená jeho presbyterstvem.⁴⁷⁹ Poté, co byl v roce 1919 vydán zákon 625 Sb., který oficiálně umožňoval spojení augsburské a reformované církve, rozhodl se Justus Lidmil Hruška z Černilova dobrovolně odejít, aby tím uspíšil definitivní sloučení černilovských sborů. Usadil se pak na Slovensku v Banské Bystrici, kde vyučoval na tamním gymnáziu.⁴⁸⁰ Uvolnit své místo ovšem odmítl farář reformovaného sboru Ladislav Funda. To vyvolalo rozmrzelost u evangelíků augsburského vyznání a sloučení se tím oddálilo. Funda nakonec došel k závěru, že jeho pozice je v Černilově za daných podmínek velmi komplikovaná a v srpnu 1920 odešel i on.⁴⁸¹ V letech 1920 až 1931 pak vedl sbor ČCE v Kladně.

Ještě před sloučením sborů se rozhodli reformovaní evangelíci vyřešit problém s vlastní konfesijní školou. Podobně jako dříve členové augsburského sboru se i oni po smrti zakladatele školy faráře Szalatnaye stále více zamýšleli, zda se vyplatí držet vlastní školu. V období první světové války byla přitom ta černilovská jednou z posledních v Čechách a na Moravě, která dosud fungovala. Vznik ČSR a proklamovaná bezkonfesijnost státních škol, jejichž učitelé se v řadě případů naopak exponovali silně protikatolicky, vedl představitele sboru k rozhodnutí školu k 1. 9. 1919 uzavřít. Žactvo bylo převedeno od počátku školního roku 1919/1920 pod hlavičku obecné školy, které byla pronajata budova zrušené školy.⁴⁸² Záruku černilovským evangelíkům, že bude v obecné škole správně pečováno o náboženskou výchovu jejich dětí, poskytovalo složení učitelského sboru. Ze sedmi pedagogů byli tři evangelického vyznání: bývalý řídicí učitel reformované evangelické školy František Rejchrt, učitel zrušené luterské školy Jan Čochňář a Josef Dídek, který působil na obecné škole v Černilově již od roku 1902 a který se stal v roce 1923 jejím řídicím učitelem.⁴⁸³ Za Dídkova vedení došlo v letech 1930-1931 ke stavbě nové školní budovy podle projektu Oldřicha Lisky. V českobratrském sboru byl Dídek navíc oceňován jako svědomitý správce jeho hřbitova.

⁴⁷⁸ SOkA Hradec Králové, f. Farní úřad ČCE v Černilově, Inventář fondu ČCE Černilov, s. 3.

⁴⁷⁹ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 385.

⁴⁸⁰ SOkA Hradec Králové, f. Archiv obce Černilov, Pamětní kniha obce Černilov 1901-1930, kn. č. 4, s. 77.

⁴⁸¹ *Tamtéž*, s. 82.

⁴⁸² SOkA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha obecné školy v Černilově, inv.č. 2.

⁴⁸³ *Tamtéž*, s. 142.

Fundova rezignace otevřela začátkem léta 1920 cestu k definitivnímu propojení obou sborů. 11. července 1920 se sešla jejich zastupitelstva. Zúčastnění se jednomyslně shodli na vytvoření jednoho sboru v rámci Českobratrské církve evangelické. Rozhodnutí černilovských evangelíků pak schválil svým výnosem č. 712 z 28. července 1920 synodní výbor ČCE. Tím nabylo vytvoření jednotného černilovského sboru právní platnosti. 17. října bylo zvoleno padesátičlenné širší zastupitelstvo. Jeho prvořadým úkolem bylo zajistit sboru duchovní vedení po odchodu obou předchozích farářů. Do doby, než budou ustanoveny všechny správní složky nového sboru, které řádně zvolí svého faráře, byl do Černilova povolán Josef Dvořák (1892-1956).⁴⁸⁴ Přišel sem ze svého předchozího působiště v reformovaném sboru v Daruvaru ve Slavonii. A konečně 21. listopadu 1920 bylo zvoleno dvanáct představitelů staršovstva sboru.⁴⁸⁵ Tím se administrativní proces spojení reformovaných a luteránů v Černilově uzavřel.

Vznikl tak českobratrský evangelický sbor, jenž měl ve svém majetku 2 kostely, 2 fary, 2 školní budovy, hřbitov, zemědělský statek a asi 44 ha polí. Počtem a rozsahem nemovitostí neměl Černilov v kraji obdoby. Přesto nepatřil s 1220 členy (k roku 1928) ke sborům nejpočetnějším, spíše k lehce nadprůměrným.⁴⁸⁶ Přestupová vlna, spojená se vznikem Československa a zejména s rokem 1921 a sčítáním obyvatelstva, vyzněla v Černilově téměř naprázdno. Ve srovnání se sousedním Hradcem Králové, kde se přistupivší evangelíci k nově založenému sboru počítali v letech 1921-1922 v řádu stovek, v dalším období v desítkách, černilovský sbor ČCE zaznamenal v roce 1921 nárůst jen o 15 osob, v roce 1922 o 41 osob. Tím se přestupový potenciál vyčerpал a v následujících letech se pohyboval na předválečných číslech do 10 osob ročně.⁴⁸⁷ Ani porovnání předválečného počtu členů obou sborů a údajů z první republiky nevyznívá optimisticky. Reformovaný sbor (bez kazatelské stanice v Hradci Králové) měl před vypuknutím první světové války zhruba 1100 členů, sbor a. v., od něhož se již oddělily 3 filiální sbory, necelých 430. Z výše uvedených čísel vyplývá k roku 1928 početní propad o asi 300 osob. Jako příčiny lze uvést ztráty na lidských životech během první světové války (v roce 1910 měl Černilov 1985 obyvatel, v roce 1921 jen

⁴⁸⁴ Josef Dvořák se narodil 9. 6. 1892 v Martěnicích u Proseče. Studoval v Csurgó, Šaryšském Pataku a v Pápě. Ordinován byl v Lábodu, působil poté v uherských sborech v Kastélyos Dombó, Drava Gázdony. V letech 1917 až 1920 v Daruvaru, odkud přešel do Černilova. Po jeho zvolení farářem sboru ČCE v Proseči odešel koncem března 1921 z Černilova. Zde setrval až do své smrti. V letech 1935 až 1947 zastával post seniora Poličského seniorátu ČCE. Srov. J. TOUL, *Jubilejní kniha...*, s. 56.

⁴⁸⁵ AS ČCE Semonice, Zpráva o českobratrském evangelickém sboru v Černilově za léta 1920-1925, tištěný almanach, s. 4.

⁴⁸⁶ Nejvíce věřících měl v evidenci stále klášterský sbor, který k roku 1928 vykázal 2192 členů. Srov. *Jubilejní almanach-schematism...*, s. 31–32.

⁴⁸⁷ *Diaspora českobr.- evang. seniorátu královéhradeckého II-1927...*, s. 11–12.

1858).⁴⁸⁸ Současně pokračovalo stěhování venkovského obyvatelstva do měst a s vytvářením nové sítě českobratrských evangelických sborů došlo k přefairení části věřících pod správu sousedních sborů. Týkalo se to zejména bývalého luterského sboru, který se musel vzdát obyvatel Jaroměře a okolních vsí, o které začal pečovat českobratrský sbor v Semonicích.

Černilovský sbor ČCE nezdědil z dřívější doby žádný filiální sbor a pro relativní blízkost sousedních sborů neměl ani oficiální kazatelské stanice. Pouze příležitostně se konaly domácí pobožnosti v Novém Plese u Jaroměře.⁴⁸⁹ Nebylo třeba nadále vlastnit tolik nemovitostí, které si navíc žádaly nemalé finanční částky na údržbu. Již 9. října 1921 schválilo zastupitelstvo sboru prodej budovy statku spolu s 0,6 ha polí za částku 42 000 Kč. Získaný obnos byl s povolením superintendence použit na provedení meliorace na církevních polích. V roce 1925 byla prodána i budova „dolní“ školy (bývalé luterské) Vodnímu družstvu v Černilově za 65 000 Kč.⁴⁹⁰ Druhá školní budova zůstala trvale pronajata místní obecní a později základní škole. Škola v ní sídlila do roku 1997. Protože byla v té době započata rekonstrukce sousední fary, rozhodl se sbor budovu v roce 2003 prodat obci, která ji zrenovovala a využila jako společenské a kulturní centrum pro obyvatele Černilova. Luterská fara byla rovněž pronajata a později prodána, „dolní“ kostel byl využíván jen zřídka a mnohem častěji jej v prvorepublikových podmínkách upotřebila Československá církev (husitská), která zde konala vlastní bohoslužby. Život sboru se soustředil především do bývalého reformovaného kostela, vedle něhož se nacházela fara s bytem faráře. Potrh se tím převládající proud uvnitř ČCE, který měl blíže ke kalvínství, což dokládají počty věřících ze sčítání obyvatelstva v roce 1910, kdy se naposledy obě konfese počítaly zvlášť. V obci žilo 547 reformovaných a 95 augsburských evangelíků.⁴⁹¹

Z reformovaného prostředí pocházel také další černilovský farář Štěpán Pavlinec (1887-1961).⁴⁹² Vyrostl v reformovaném sboru v Javorníku u Velké nad Veličkou a jako mladý kazatel byl pod přímým vlivem dojena českých reformovaných evangelíků Duška, jemuž dělal po jeden rok v Kolíně vikáře. Černilovským farářem byl Pavlinec zvolen 19.

⁴⁸⁸ SOkA Hradec Králové, f. Archiv obce Černilov, Pamětní kniha obce Černilov 1901–1930, kn. č. 4, s. 25.

⁴⁸⁹ *Diaspora českobr.- evang. seniorátu královéhradeckého II-1927...*, s.12.

⁴⁹⁰ AS ČCE Semonice, Zpráva o českobratrském evangelickém sboru v Černilově za léta 1920–1925, tištěný almanach, s. 5– 6.

⁴⁹¹ SOkA Hradec Králové, f. Archiv obce Černilov, Pamětní kniha obce Černilov 1901–1930, kn. č. 4, s. 25.

⁴⁹² Štěpán Pavlinec se narodil 27. 9. 1887 v Javorníku na Moravě. Studoval ve Valašském Meziříčí a Strážnici, bohosloví pak v Basileji, Marburgu, Vídni a Praze. Ordinován byl 1. ledna 1911 v Kolíně superintendentem Čeňkem Duškem. Poté působil v letech 1911-1912 v Kolíně u Duška jako superintendentní vikář. Roky 1913 a 1914 prožil v pozici osobního vikáře ve Valteřicích, mezi léty 1914 až 1921 sloužil jako diasporní kazatel v Lounech. V Černilově zůstal až do roku 1951, přičemž od roku 1945 zastával post seniora. Na odpočinek odešel do svého rodiště na Moravu, kde 12. 1. 1961 zemřel. Srov. J. TOUL, *Jubilejní kniha...*, s. 143.

června 1921, službu však nastoupil až od 1. září.⁴⁹³ Od konce března 1921, kdy odešel přechodný kazatel Dvořák, byl sbor obstaráván okolními duchovními, především z Hradce Králové.

Koncem roku 1922 se náboženská situace v Černilově stabilizovala a do budoucna nijak podstatně neměnila. Očekávaný návrat českého člověka k jemu přirozenému protestantství se nekonal ani v Černilově. V přehledové zprávě o východočeských sborech ČCE z roku 1927 je situace v Černilově popsána poměrně výstižně: „*Půda v obvodu sboru našeho jest v těchto letech nepříznivá k získávání nových členů - a to stejně ve všech vrstvách obyvatelstva. Přístupy jsou pouze ojedinelé, a to při sňatcích.*“⁴⁹⁴

Nevýrazný přestupový potenciál v řadách nespokojených a spíše jen matrikových katolíků navíc využila nově vzniklá Československá církev (husitská), která získala v Černilově (pouze) na pět desítek stoupenců.⁴⁹⁵ „Evangelickému“ Černilovu se vyhnuly i náboženské nepokoje, které jinak v souvislosti se vznikem Československé církve (husitské) zasáhly celou řadu východočeských měst a obcí.⁴⁹⁶ Důležitým faktorem klidného vstupu Černilova do 20. let 20. století byl volný a málo využívaný bývalý luterský „dolní“ kostel, který zástupci místního sboru ČCE Československé církvi (husitské) propůjčovali. Díky tomu neměli stoupenci CČS(H) důvod, proč vyvolávat v obci protikatolicky vyhrocené demonstrace.⁴⁹⁷ Černilov si podržel statut konzervativní venkovské obce, jejíž obyvatelé při volbách do obecního zastupitelstva v roce 1919 dali nejvíce hlasů Československé straně lidové (378 hlasů), poté agrárikům (283 hlasů) a až třetí skončili sociální demokraté (257 hlasů). Počty dvou hlavních místních církví se pak rámcově odrážely i na složení černilovského zastupitelstva. Evangelíci představovali v Černilově 30% menšinu (568 osob z celkových 1858 obyvatel), ve zvoleném obecním 24členném zastupitelstvu měli 7 členů.⁴⁹⁸ Vesměs bezproblémové soužití dvou, resp. tří konfesí v Černilově na přelomu 19. a 20. století a v počátcích Československa potvrzují jména a vyznání starostů. V roce 1919 zvolený starosta Jindřich Jandík byl katolík, ve funkci nahradil Jana Holečka, který starostoval od roku

⁴⁹³ AS ČCE Semonice, Zpráva o českobratrském evangelickém sboru v Černilově za léta 1920–1925, tištěný almanach, s. 5.

⁴⁹⁴ *Diaspora českobr.- evang. seniorátu královéhradeckého II-1927...*, s. 11.

⁴⁹⁵ SOkA Hradec Králové, f. Archiv obce Černilov, Pamětní kniha obce Černilov 1901–1930, kn. č. 4, s. 87.

⁴⁹⁶ Za zmínku stojí spory v Jaroměři, Dvoře Králové nad Labem, Náchodě nebo Červeném Kostelci, jejichž hlavní příčinou bylo zabránění katolického kostela příslušníky nové církve a mnohaletými soudními tahanicemi o jejich vydání. Samotné zabírání kostelů bylo často provázáno srážkami stoupenců obou církví a neobešlo se zcela bez zranění. Srov. V. KÁBRT, *Církevní rozkol...*, s. 7–98.

⁴⁹⁷ Jejich smyslem v obcích, v nichž CČSH nezískala od římskokatolické církve kostel a kde tvořila výraznou minoritu, pokud přímo netvořila většinu, bylo vynutit si od místního katolického faráře přístup do kostela a od správních úřadů souhlas s užíváním obsazených sakrálních objektů.

⁴⁹⁸ SOkA Hradec Králové, f. Archiv obce Černilov, Pamětní kniha obce Černilov 1901–1930, kn. č. 4, s. 72.

1909. Holeček byl naproti tomu váženým členem a presbyterem augsburského sboru. A Holečkův předchůdce Václav Medek, který byl starostou v letech 1904-1909, se hlásil k místnímu reformovanému sboru.

Revoluční opojení většiny českých evangelíků ze vzniku Republiky československé, které umožnilo v případě Černilova částečně zapomenout na náboženské tradice obou sborů a jejich sloučení, vystřídala starost presbyterstva černilovského českobratrského sboru o jeho ekonomické zabezpečení. Ochota členů sboru přispívat do chrámových sbírek výrazně klesala. A nedostatky se množily i v disciplíně plateb saláru, presbyterstvo tedy přistoupilo k donucovacím prostředkům. Nejprve byla na schůzi staršovstva 4. března 1923 schválena regule, že farář Pavlinec udělí souhlas k uskutečnění bohoslužebného úkonu (křest, pohřeb apod.) jiným farářem pouze té rodině, která má zaplacený salár za poslední léta. O dva roky později staršovstvo přikročilo k následujícímu rozhodnutí: kdo nebude mít zaplacený salár za posledních 5 let a nebude reagovat na trojí varování, bude považován za odhlášeného z církve a sbor sám jeho vyškrtnutí nahlásí okresní politické správě.⁴⁹⁹

Přesto se sboru dařilo vést v meziválečném období vyrovnané rozpočty a zejména snižovat dluhy z předchozích let. Základem hospodaření byl kromě saláru zisk z pronájmu církevních polí a budov. Tyto položky tvořily 50% příjmu. Druhou polovinu tvořily účelové sbírky a dary členů sboru nebo příspěvek ze státního rozpočtu na plat faráře a důchod vdovy po Justu Szalatnayovi, která v Černilově pobývala i po manželově smrti.⁵⁰⁰ Sbor disponoval také s penězi v hodnotě necelých 35 000 Kč, uloženými do jedenácti fondů. Ty měly podporovat různé konkrétní činnosti uvnitř sboru (dotační fond, chudinský fond, fond na udržování hřbitova). V dalším meziválečném období pak sbor jako celek žádnými podstatnějšími změnami neprošel. Platilo to jak o početních stavech věřících, tak o hospodářských poměrech a personálních obměnách, čemuž napomohla dlouholetá služba faráře Pavlinec, který v Černilově přečkal i období druhé světové války a působil zde do roku 1951.

⁴⁹⁹ AS ČCE Semonice, Zpráva o českobratrském evangelickém sboru v Černilově za léta 1920–1925, tištěný almanach, s. 7–8.

⁵⁰⁰ *Tamtéž*, s. 10.

4.1 Černilovské filiální sbory a. v. a pozdější sbory samostatné: Bohuslavice nad Metují, Šonov, Rokytník

Pozornost černilovských luterských farářů byla již od počátku toleranční doby vázána severním směrem do oblasti orlického podhůří a kladského pomezí. Zdejší diaspora evangelíků, kteří si zvolili augsburské vyznání, se táhla od Bohuslavic nad Metují severním směrem přes Šonov a Provodov, zahrnovala malé vsi kolem Náchoda (Náchod samotný zůstal stranou) a končila v obci Rokytník u Hronova.⁵⁰¹ Počet všech evangelíků, kteří se do konce 18. století v uvedené oblasti přihlásili ke změně náboženství (včetně Němců v Sedloňově) a zvolili si augsburské vyznání, je možno odhadnout asi na 350 až 400 osob. Klášterská severní diaspora h. v., jejíž centrem byl Hronov, dosahovala ve stejném období polovičního počtu. Na rozdíl od komunity reformovaných evangelíků na Hronovsku získala místní tři (resp. čtyři) hlavní centra luterského evangelictví brzy po vydání tolerančního patentu v roce 1785 uvnitř černilovského mateřského sboru statut filiálních sborů. Byly to Bohuslavice nad Metují, Šonov, Rokytník a Sedloňov.

Nejvýhodnější pozici uvnitř severní augsburské diaspory měla v prvních desetiletích 19. století bohuslavická filiálka. Byla mateřskému sboru nejbližší a měla kontakt s evangelicky živější oblastí, kterou rámovala města Hradec Králové, Jaroměř, Nové Město nad Metují a Opočno (opět platí, že v samotných městech byl evangelický živel zcela minimální, pokud byl přítomen vůbec). Černilovští faráři docházeli do Bohuslavic již od přelomu 18. a 19. století několikrát ročně. Bohoslužby jim bylo dovoleno konat nejprve po stodolách, později v domě Jana Voborníka čp. 123.⁵⁰² Velkým posunem bylo pak vybudování toleranční modlitebny v letech 1820 až 1821.⁵⁰³ Tím se zdůraznila vedoucí pozice Bohuslavic v celé diaspoře a podpořila touha bohuslavických evangelíků po úplné samostatnosti. Té, jak již bylo výše uvedeno, dosáhly Bohuslavice po předchozích peripetích s mateřským sborem v roce 1869. Problém nastal s vytyčením hranic samostatného sboru. Jak šonovská filiálka ze severu, tak Černilovský sbor z jihu nechtěly přenechat Bohuslavicím vsi, které se dosud hlásily k nim. Nemínily ani upravovat svoje „sféry vlivu“ nad oblastmi východním a západním směrem. V nich bylo sice evangelíků málo, ale naděje na budoucí rozšíření sborů založením kazatelských stanic přetrvávala. Přesto bohuslavický filiální sbor získal pod svoji

⁵⁰¹ Na konci 18. století a v prvních několika desetiletích 19. století existovala ještě evangelická komunita v okolí Sedloňova v Orlických horách, která byla na rozdíl od předchozích lokalit německojazyčná. Pro špatný kontakt s farářem a nedostatečnou pastorem ovšem nejdéle do poloviny 19. století zanikla.

⁵⁰² R. ŘÍČAN, *Z dějin českobratrské církve evangelické v Bohuslavicích...*, s. 10.

⁵⁰³ R. MATOULEK, *Toleranční kostelík v Bohuslavicích*, in: *Od kladského pomezí*, roč. 5, 1927/28, s. 152–154.

správu ještě oblast táhnoucí se od Bohuslavic na jih a jihovýchod směrem k Třebechovicím pod Orebem a Rychnovu nad Kněžnou. Počty tanních luteránů se ale v daných vsích a městech pohybovaly v řádu jednotlivců. Podle sčítání členů černilovského sboru, které provedl v létě 1869 Karel Eduard Lány, měla bohuslavická filiálka a záhy již samostatný sbor 330 členů. Z toho jich 250 bydlelo přímo v Bohuslavicích. Na ostatních 20 sídel, v nichž se vyskytoval alespoň jeden luterán, připadalo zbylých 80 členů.⁵⁰⁴ Bohuslavice se v době svého osamostatnění staly jedním z nejméně početných sborů a ani v dalších desetiletích, včetně období první republiky, se jim nepodařilo tento stav změnit. To zavdávalo příčinu k ekonomickým obtížím, neboť malý počet plátců saláru shromažďoval peníze na provoz sboru s většími obtížemi, než tomu bylo u rozsáhlejších sousedních sborů.

Rovněž šonovský evangelický filiální sbor vykazoval v rámci černilovské augsburské církve, ale také v kontextu vývoje evangelických sborů na celém našem území několik zvláštností. Jednalo se o dvojjazyčný česko-německý sbor, který si tento charakter podržel i za první republiky. Netypicky proběhla také transformace z filiálního sboru na sbor farní koncem 70. let 19. století. Hybatelem nebyli samotní věřící, kteří by toužili po vlastní nezávislosti, ale stalo se tak z iniciativy černilovského luterského faráře a seniora Lányho. Na rozdíl od celé řady českých sborů a. v., které nebyly příliš početné a neustále řešily svoji ekonomickou situaci, měl Šonov ulehčenou hospodářskou pozici díky sympatiím lutersky smýšlející a hmotně relativně dobře zajištěné vrstvy úřednictva náchodského velkostatku, který v roce 1842 zakoupil rod Schaumburg-Lippe.

Ves Šonov se nestala centrem další černilovské filiálky náhodou. Nacházela se na novoměstském panství, které se v období reformace výrazně přiklonilo k novoutrakvismu a učení jednoty bratrské. Pobělohorská rekatolizace narážela v řadě zdejších vsí na tuhý odpor k nově prosazované katolické věrouce.⁵⁰⁵ V polovině 17. století si novoměstské panství zachovávalo stále protestantský charakter a teprve po použití nátlakových metod se začalo procento nekatolíků zmenšovat. K roku 1652 bylo na novoměstském panství téměř 70 % obyvatelstva vedeno jako katolíků.⁵⁰⁶ Toto číslo se ještě zvýšilo zejména v období zesílené rekatolizace za vlády císaře a českého krále Karla VI. Po vydání tolerančního patentu se tak v Šonově a okolí k tolerovaným církvím přihlásilo jen 20 až 25 rodin. Přesná čísla o počtech

⁵⁰⁴ AS ČCE Černilov, Počet evangelíků a. v. v obvodu c. k. okresního hejtmanství Novoměstského n/M. žijících, sestavený dle jednotlivých sborů fil. a osad k nim příslušejících, netříděno.

⁵⁰⁵ Již v roce 1628 proběhlo vyhrčené povstání nekatolíků na Opočensku a Novoměstsku, během nichž došlo k otevřeným potyčkám vzbouřených sedláků a císařského vojska. Podrobněji k zdejší náboženské situaci v období rekatolizace: Antonín REZEK – Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX.*, Praha 1927.

⁵⁰⁶ *Památník českobratrského sboru evangelického v Šonově*, Šonov 1928, s. 22–23.

evangelíků v Šonově v prvním období toleranční doby chybí. První dochovaný soupis členů (rodin) patřících do „šonovské evangelické církve“, který vznikl na přelomu 20. a 30. let 19. století, mluví o 24 rodinách, které žily na náchodském, novoměstském a opočenském panství.⁵⁰⁷ V 1/3 případů se ale nejednalo o úplné rodiny. Buď jeden z manželů již nežil, nebo byl katolík, což ale ze soupisu nelze zjistit.

Dohromady se pro výstup z římskokatolické církve do konce 18. století rozhodlo v Šonově a přilehlých vsích 120 lidí.⁵⁰⁸ Jako svoje příští vyznání si vybrali augsburskou konfesi, podobně jako evangelíci ze sousedních Bohuslavic nad Metují. A to i přes blízkost nedalekého Hronova nebo Nového Hrádku, kde se tamní evangelíci naopak přiklonili k reformované církvi. Otázka, proč na poměrně malém území vznikly vedle sebe sbory, resp. komunity evangelíků obou vyznání, není doposud uspokojivě vysvětlena. Patrně zde hrála roli blízkost převážně luterského Slezska (a celkově Pruska) a vazby na tamní exulantské skupiny. Přiklon evangelíků z Hronovska a Machovska k helvétskému vyznání by naopak vysvětlovala blízkost vsi Stroužné na kladské straně hranice, kde se počátkem 19. století vytvořila evangelická administrovaná farnost, která byla pod silným vlivem reformovaného sboru v Husinci u Střelína.⁵⁰⁹ Otazníkem pak stále zůstává augsburská orientace evangelíků z Rokytníku u Hronova, kteří přes vazby na Stroužné a Hronov zvolili augsburské vyznání.

Šonov nemohl pomýšlet v toleranční době na vytvoření samostatného sboru (podmínka 500 osob, nebo 100 rodin), dokonce by se tak nestalo ani ve spojení s evangelíky z Bohuslavic a Rokytníku. Byl tedy, jako zbylé dvě vsi, v roce 1785 přiřazen k augsburskému sboru v Černilově a získal statut jeho filiálky.⁵¹⁰ Pod jeho správou se po dalších 80 let rozvíjel jen velmi zvolna. Hlavní příčinou byl komplikovaný kontakt místních evangelíků s farářem. První černilovští faráři, původem z Uher, byli příliš zaměstnáni budováním sboru v Černilově, spory s Grillovci a také se střídali příliš často, než aby měli prostor zajíždět do vzdáleného Šonova a Rokytníku. Soustavnější péči o filiální sbory projevovali až Jiří Holeček a Martin Mallát.⁵¹¹ Situaci komplikovalo i úřední nařízení z roku 1834, které zakazovalo konat evangelické bohoslužby mimo k tomu určenou modlitebnu.⁵¹² Aby se šonovští evangelíci setkali s duchovním, museli docházet do sousedních Bohuslavic, kde stála od roku 1821 toleranční modlitebna. Sem dojížděli černilovští faráři jen několikrát do roka. Farář Mallát (v

⁵⁰⁷ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Poznamenani všech familij připatřících k naboženstwi ewangelitskemu do konfese augsburske w kraji Kralowehradeczkiem, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁰⁸ *Tamtéž.*

⁵⁰⁹ Ludmila ŠTĚPÁNOVÁ, *Archiv farního úřadu ve Stroužném*, in: Kladský sborník X., Trutnov 2014, s. 206.

⁵¹⁰ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 388.

⁵¹¹ AS ČCE Černilov, paměti faráře Martina Malláta, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., neříděno, s. 18.

⁵¹² R. ŘÍČAN, *Z dějin českobratrské církve evangelické v Bohuslavicích...*, s. 8–10.

černilovském sboru a. v. působil v letech 1827-1838) obcházel toleranční omezení a dvakrát ročně zajížděl do Šonova a Rokytníku k „cvičení dětí“, tedy k provádění katechezí. Jeho cesty do filiálních sborů však byly spojeny s konáním domácích bohoslužeb.⁵¹³ Sporadický kontakt věřících se svým farářem neuspokojivou situaci nijak zásadně neřešil.

Východiskem z nouze zůstávaly hluboko do 19. století domácí bohoslužby, které v Šonově vedly místní duchovní autority z řad zdejších obyvatel. Nejvýraznější postavou byl provodovský sedlák Josef Firbas, který se stal neformální hlavou šonovské filiálky. Vedl korespondenci s černilovskými faráři, kontroloval filiální pokladnu, vedl čtené bohoslužby a vyučoval děti náboženství. Nedá se říci, že by tento způsob duchovního života evangelíkům z Šonova a Rokytníku vadil. Sám Lány si později povšiml, že mají tamní evangelíci sklon k „nezřízeným konventiklům a sektářským schůzím“.⁵¹⁴ V tomto případě se tak projevila setrvačnost z předtoleranční doby, kdy byli nekatolíci z malých vsí na kladské hranici odkázáni na sebe a na svoje domácí náboženské obřady. Konfrontace jimi poupravené věrouky s oficiální naukou ordinovaných farářů pak vyznívala pro pokračování domácích bohoslužeb bez farářovy přítomnosti.

Uzavřený komunitní charakter šonovského a potažmo i rokytnického filiálního sboru, jehož základnu tvořilo několik „osvědčených“ rodin,⁵¹⁵ měl za následek jen pozvolný početní členský růst, který spíše kopíroval přirozený přírůstek obyvatel než přestupy katolíků. Tento trend trval v celé první polovině 19. století. Důležitou posilou pro celou evangelickou diasporu na kladském pomezí (včetně reformovaných evangelíků) bylo v roce 1842 zakoupení náchodského panství Georgem Wilhelmem (1784-1860) z německého rodu Schaumburg-Lippe pro svého syna Wilhelma Karla Augusta (1834-1906). Ten se stal po smrti otce oficiálním majitelem velkostatku. Rod Schaumburg-Lippe pocházel z luterského prostředí, avšak rodina Wilhelma Karla Augusta se přiklonila k helvetskému vyznání. Spolu s knížecí rodinou se do Náchoda přistěhovalo i několik desítek německých úředníků, kteří se hlásili k luteranismu. Díky tomu se na seznamu členů sboru z roku 1869 objevují lokality jako Ratibořice se 30 nebo Svatoňovice s 19 osobami.⁵¹⁶

⁵¹³ *Památník českobratrského sboru evangelického v Šonově...*, s. 35.

⁵¹⁴ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 53.

⁵¹⁵ V případě Šonova to byli Sochorové, Truněčkové, Kábrtové, Valáškové, Hystenové nebo Ondráčkové. V Rokytníku tvořili jádro sboru Křížové, Křivdové a Kaněrové.

⁵¹⁶ Svatoňovice se dostaly na seznam obcí s výskytem luteránů s příchodem německých panských důlních úředníků a dozorců, které sem pozval nový majitel náchodského panství, kterému patřily i zdejší černouhelné doly. Srov. Theodor LOKVENC, *Malé Svatoňovice*, Malé Svatoňovice 1997, s. 45.

Péčí knížete Georga Wilhelma byl na šonovském katastru na spodním okraji osady Václavice založen v roce 1860 evangelický hřbitov.⁵¹⁷ Nacházel se na panském pozemku, který kníže filiálnímu sboru daroval.⁵¹⁸ Tento krok a vědomí, že mají u své vrchnosti podporu, vedl šonovské luterány k rozhodnutí vybudovat u hřbitova kostelík. Ve vedení šonovské filiálky se v této době výrazně angažoval vrchní panský inspektor Edmund von Campe, který až do své smrti v roce 1909 působil jako kurátor sboru. Po smrti Otto Ericha v roce 1864, který byl rovněž příznivcem šonovského filiálního sboru, vedl Campe hospodářskou správu náchodského panství.⁵¹⁹ Pod jeho vedením sepsaly v září 1860 přední osobnosti sboru prohlášení, ve kterém se zavazují, že na darovaném pozemku pro hřbitov vystaví kapli na vlastní náklady. Zároveň dávají své nemovitosti k dispozici na krytí stavebních nákladů.⁵²⁰ Dokument nese jako místo vzniku Ratibořice. Místní zámek býval letním sídlem náchodské vrchnosti a často v něm pobýval i von Campe, který zde vedl čtené bohoslužby. Díky tomu se Ratibořice staly druhým neformálním centrem sboru.

Kvůli potížím s pohřbíváním nekatolíků na katolických hřbitovech po roce 1855 se stala první výraznější a navenek viditelnou investicí evangelíků v Rokytníku stavba hřbitova. Povolení od c. k. okresního úřadu v Náchodě získali rokytničtí luteráni v červnu 1860. Když jim to jejich farář Bedřich Kučera oznamoval, neskrýval radost ze získaného souhlasu a nabádal tamní evangelíky, aby nelitovali žádné námahy a oběti při výstavbě místa svého posledního odpočinku.⁵²¹ Pozemek na hřbitov poskytl jeden z místních členů filiálky, Josef Kříž, a to nad Rokytníkem na úpatí hory Turov.

Rokytník se těšil u černilovských farářů zvláštní oblibě.⁵²² Místní evangelická komunita, která byla v 60. letech 19. století tvořena asi 100 osobami, z nichž 60 bydlelo přímo v Rokytníku, se projevovala oddanou loajalitou vůči vedení v Černilově. Zároveň si po celé 19. století zachovala tradiční, uzavřený rodinný charakter sboru, tak typický pro venkov. Tyto okolnosti spolu s odlehlostí Rokytníku od větších městských center způsobovaly, že byla zdejší filiálka navíc uchráněna od postupující sekularizace přelomu 19. a 20. století (i když ne zcela), stejně jako od každodenní konfrontace evangelíků augsburského a helvétského

⁵¹⁷ Podle zápisů v pamětní knize obce Šonova se nejednalo o první evangelický hřbitov v obci. Již koncem 18. století měl vzniknout na pozemku sedláka Líbala z čp. 1 hřbitov pro evangelíky. Měl se nacházet nad Šonovem směrem ke vsi Vrchoviny v lokalitě s místním názvem Na Horách. Srov. SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Výpis z pamětní knihy obce Šonova, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁵¹⁸ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Prohlášení o zřízení hřbitova a kaple z 5. 9. 1860, kt.2, nezpracovaný fond.

⁵¹⁹ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 56.

⁵²⁰ Svoji nemovitost dali jako zástavu za dluh Josef Firbas, Jan Kříž, Josef Sochor a Josef Horák. Srov. SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Prohlášení o zřízení hřbitova a kaple z 5. 9. 1860, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵²¹ Dopis Bedřicha Kučery členům filiálního sboru v Rokytníku z 13. 6. 1860, AS ČCE Černilov, netříděno.

⁵²² Z dochované korespondence uložené v archivu ČCE v Černilově se dá tato náklonnost doložit přinejmenším u Lányho, případně Bedřicha Kučery.

vyznání.⁵²³ Lány si na členech rokytenské filiálky cenil jejich zbožnosti, stejně jako ochoty k větším obětem při podílení se na chodu sboru.⁵²⁴ Ve srovnání se separatisticky smýšlejícími Bohuslaviciemi a nepřilíš horlivým Šonovem sílila jeho touha pečovat o vzdálenou enklávu, která byla za každou návštěvu svého faráře v Rokytníku velice vděčná.

Vlastní hřbitov povzbudil rokytnické evangelíky k další aktivitě. Začali uvažovat dokonce o vybudování kostelíka. Stavebního povolení se dočkali od c. k. okresního úřadu v Náchodě 20. ledna 1863. Kostelík, či spíše kaple, se měl nacházet v prostoru hřbitova.⁵²⁵ Členové filiálky začali téměř okamžitě organizovat výběr finančních příspěvků na pokrytí plánovaných nákladů. Seznam dárců z dubna 1863 obsahoval 73 dárců, především ze samotného Rokytníku, kteří věnovali na kostel částku většinou v rozmezí od 1 do 3 zlatých. Nechyběly ani obnosy vyšší, které platili předáci místních rokytnických evangelických rodů: Josef Kříž (čp. 40) daroval 40 zl., Jan Křivda (čp. 29) 30 zl., David Šimek (čp. 28) 10 zl., Josef Křivda (čp. 16) 20 zl. Z okolních vsí daroval 30 zl. Josef Brož ze Žabokrk a 15 zl. Josef Šimek ze Zlíčka.⁵²⁶ Celkem se v této sbírce podařilo vybrat od členů filiálky 200 zl. Ani Rokytník nezůstal stranou pozornosti náchodské evangelické vrchnosti. K výše uvedenému seznamu byly proto doplněny ještě členové knížecí rodiny Schaumburg-Lippe a jejich úředníci, kteří darovali dalších 150 zl.⁵²⁷

Vidina brzkého zbudování kostela se začala záhy rozplývat. Vybrané částky v řádu stovek zlatých nemohly stačit a navíc začali někteří členové sboru pochybovat o vhodnosti stavebního místa v areálu hřbitova. Tyto hlasy zazněly naplno při zasedání zastupitelstva rokytnické filiálky 2. července 1865. Radě. Za vhodnější místo považovali představitelé sboru centrum vsi přímo u silnice. Zároveň ve stejné schůzi padl návrh z úst Jana Křivdy, který platil za místní neformální vůdčí autoritu, aby byla zakoupena chalupa, v níž by se zbudovala vlastní evangelická škola.⁵²⁸ Tento požadavek z duše hovořil přítomnému faráři Lánymu. Není tak jisté, zda Křivda mluvil sám za sebe, nebo pod Lányho vlivem. Podle Lányho by zřízení školy učinilo z Rokytníku důležité centrum pro udržení a další šíření luterské konfese

⁵²³ Třebaže se Rokytník nachází jen 3 km SV od Hronova, zachovali si zdejší evangelíci výlučně augsburský charakter. Obec navíc leží v táhlém údolí obklopeném lesy, které zdůrazňuje uzavřenost celé lokality, ve které se dařilo chránit místním svou luterskou identitu snadněji.

⁵²⁴ Zároveň si kriticky všiml i negativ ve sboru, které spočívaly, podobně jako v Šonově, ve výskytu sektářské zbožnosti pod vlivem lidových vykladačů Bible. Srov. R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 52.

⁵²⁵ AS ČCE Černilov, Dopis c. k. okresního úřadu v Náchodě Josefu Křížovi z 20. 1. 1863, netříděno.

⁵²⁶ AS ČCE Černilov, Seznam dobrovolných příspěvků k stavbě evangelické kaple v Rokytníku z 5. dubna 1863, netříděno.

⁵²⁷ Mezi dárci byly kromě majitele panství Wilhelma také jeho sestry princezna Ida nebo princezna Elisabeta Vilemína. Srov. *tamtéž*.

⁵²⁸ AS ČCE Černilov, Protokol o schůzce zastupitelstva filiálního sboru v Rokytníku z 2. července 1865, netříděno.

v tomto severním českojazyčném koutě. Přítomnost evangelického učitele by černilovskému faráři výrazně napomohla s každodenní pastorační činností. A prostory školní chalupy by zároveň mohly sloužit jako modlitebna. Tím by se zabránilo špatně kontrolovatelnému scházení věřících po rodinách, při nichž se nemuselo vše odehrávat v takových intencích, jak by si Lány přál. Pořizovací náklady na zakoupení objektu školy by činily asi 1000 zl., výrazně méně než „monofunkční“ budova kostela.⁵²⁹

Přesto zůstala stavba kostela prioritou, o čemž svědčí i protokoly o sbírkách z dalších let.⁵³⁰ Peníze na stavbu kaple přitom filiální sbor nezískával jen od svých členů nebo náhodské vrchnosti, ale rozhodující příjem činila podpora z c. k. paušálu, která v roce 1865 dosáhla výše 250 zl. Dalších 50 zl. poslal rakouský odbor Gustav–Adolfského spolku.⁵³¹ Podpory se od státu a Gustav–Adolfského spolku dočkal Rokytník i v dalších letech, takže se ukládaná částka na stavbu kostela každý rok navyšovala. Koncem roku 1865 bylo naspořeno 576 zl., o rok později 936 zl.⁵³² Velmi štědrým na příjmy byl rok 1867, kdy filiálka vykázala zisk 803 zl. V tomto roce se v účetnictví sboru objevila nová položka, neboť téměř 500 zl. z oněch 803 zl. přispělo několik jednot Gustav–Adolfského spolku s určením na zbudování školy.⁵³³ Myšlenka na vlastní školu byla tedy mezi rokytnickými evangelíky koncem 60. stále aktuální. I v následujících letech se v příjmové kapitole objevovaly částky, které poskytovaly různé organizace nebo jednotlivci na stavbu školy. O jejich oslovování se staral samotný Lány, který využíval svých četných známostí, aby pro Rokytník zajistil co nejvíce prostředků.⁵³⁴ Poskytnuté účelové dotace umožnily zástupcům filiálního sboru zakoupit v roce 1870 chalupu čp. 4 za 784 zl.⁵³⁵ Přes původní plán se z ní ale škola nikdy nestala. Sloužila jako modlitebna do doby, než si sbor postavil tolik let plánovaný kostel.

Od počátku 70. let přestaly chodit sboru z nezjištěných důvodů dotace na zbudování kostela od Gustav–Adolfských spolků a ze státního rozpočtu. Sbor musel nadále získávat prostředky z vlastních zdrojů. Tím se přípravy na stavbu kostela zbrzdily. Hybatelem se i v tomto případě stal Lány, který váhajícím evangelíkům přivezl ze své cesty do Skotska plány na malý kostel. Tím členům filiálky uspořil náklady spojené s projektem stavby.⁵³⁶

⁵²⁹ *Tamtéž.*

⁵³⁰ AS ČCE Černilov, Sbirka na kapli v roku 1866, netříděno. V roce 1866 se vybralo se 155 zl. 36 krejcarů.

⁵³¹ AS ČCE Černilov, První účty evangelické filiální církve a. v. Rokytnické sestavené na konci roku P. 1865, netříděno.

⁵³² AS ČCE Černilov, Opis z účtů z roku 1866, sepsáno 12. 2. 1867, netříděno.

⁵³³ AS ČCE Černilov, Účty evangelické filiální církve Aug. konf. v Rokytníku z léta P. 1867, netříděno.

⁵³⁴ Samotní členové filiálního sboru by toho nebyli schopni, neboť se jednalo o sedláky a chalupníky se základním vzděláním, kterým činilo problém napsat dopis bez velkého množství hrubých pravopisných chyb.

⁵³⁵ AS ČCE Černilov, Oučet vydání za rok 1870, netříděno.

⁵³⁶ M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholeuši...*, s. 113.

Evangelíkům a. v. v Rokytníku a jeho okolí dodalo sebedůvěry zvolení jejich faráře Lányho seniorem východního seniorátu a. v. V dopise z 15. března 1875 vyjádřili předáci rokytnického filiálního sboru neskrývané potěšení nad Lányho zvolením a dali najevo svoji naději, že „*skrze Jejich důstojenstwi i mi blaženější biti můžeme.*“⁵³⁷

Nicméně ani Lányho autorita nemohla zabránit průtahům se zahájením stavby kostela. Mimo finanční zátěže se stal dalším problémovým faktorem odmítavý postoj katolíků v Rokytníku. Obecní úřad svolal na 15. srpna 1877 veřejnou schůzi na předpokládané místo stavby kostela, ve které bylo evangelíkům oznámeno, že jim obec nevydá stavební povolení. Záminkou k blokování projektu byl nesouhlas přímého souseda stavby. Ten se obával případných škod na kostele, kterých by se mohli dopustit občané opouštějící v podnapilém stavu dvě blízké hospody. To by vedlo ke zbytečným nepokojům a soudním tahanicím. Druhý důvod byl neméně zajímavý. Podle dalšího souseda by mohla 15metrová věž kostela přitahovat blesky a jeho dům by byl v přímém ohrožení požáru. Zástupci filiálního sboru se přímo na místě proti zamítavému stanovisku obecního úřadu neohrazovali, nechtěli dráždit několik desítek osob katolického vyznání, přítomných jednání. Za celou touto kampaní proti stavbě kostela pak tušili, aniž by měli přímé důkazy, hronovského faráře. Přesto se odmítli s daným stavem smířit. Měli přitom v záloze významný trumf, totiž náchodského knížete Wilhelma von Schaumburg-Lippe. V dopise Lánymu z 22. srpna 1877 navrhli, aby byl na obecní úřad v Rokytníku vyslán knížetem někdo z jeho lidí, kdo rozumí stavebnímu zákonu.⁵³⁸ Zdali se tak stalo, není v dochovaných archivních dokumentech uvedeno. Marta Šárová ve vzpomínkové knize Na Chocholouši dokonce uvádí, že o zrušení zákazu se postaral osobně náchodský princ, který měl rozhořčeně přijet na koni před hronovskou faru a jako patronátní pán nařídit překvapenému kaplanovi, aby se neprodleně postaral v Rokytníku o změnu výnosu ve prospěch evangelické filiálky. Nutno podotknout, že vzpomínky Šárové psané až ve 20. letech 20. století jsou v řadě případů nepřesné a také u této události uvedla, že se nejprve započalo s budováním kostela a až později přišel stavební zákaz. Je tak možné, že příběh o starajícím se princí na koni je odrazem úcty a respektu, jemuž se náchodský pán u evangelíků těšil, a že vzniklou kauzu neřešil Wilhelm von Schaumburg-Lippe osobně. Podstatné však je, že nedlouho poté rokytnický obecní úřad opravdu přehodnotil své zamítavé stanovisko. V následujícím roce tak mohl být konečně, po 15 letech příprav, položen základní

⁵³⁷ AS ČCE Černilov, Dopis Davida Šimka Karlu Eduardu Lánymu z 15. 3. 1875, netříděno.

⁵³⁸ AS ČCE Černilov, Dopis Davida Šimka Karlu Eduardu Lánymu z 22. 8. 1877, netříděno.

kámen evangelického kostela. Stalo se tak 13. května 1878 za účasti černilovského faráře a seniora Lányho.⁵³⁹

Stavba kostelíka s věží v čele se protahovala. Na vině byl především nedostatek peněz. Členové rokytnické filiálky, vesměs domácí tkalci a drobní zemědělci, vybírali chybějící finance s velkými obtížemi. Dokončení se tak protahovalo. První bohoslužby v ne zcela dokončeném kostele vykonal až v roce 1883 bohuslavický farář Jan Bedřich Vilém Molnár. V letech 1881 až 1886 byl totiž šonovský augsburský sbor, pod který od roku 1878 Rokytník spadal, neobsazený a administrovaný z Bohuslavic.⁵⁴⁰ Další zádrhel se vyskytl, když si část věřících přála v čele kostela oltář, běžný v luterských chrámech. Většina členů filiálního sboru byla jen pro obětní stůl neboli stůl Páně. Farář by za ním stál členem k lidu, což byla obvyklá praxe v reformovaných modlitebnách. Odpor k oltáři, který připomínal katolický kostel, vedl dokonce jednoho z členů presbyterstva sboru, Františka Turka, k sepsání apologetického dopisu. V něm vysvětloval, a to za použití biblických citátů, nepatřičnost používání oltářů v evangelických kostelech. Dopis byl pravděpodobně určen administrátoru sboru Molnárovi z Bohuslavic (adresát je osloven jako Dvojctihodný Pán). Molnár měl nedlouho předtím napsat do Rokytníku, že přiveze při příští návštěvě plán na oltář. Turkův list obsahuje přímé výtky a napomenutí na adresu faráře: „*Ach přestaňte již pohoršovati tu maličkou* (tj. církev-pozn. aut.) *Páně, nebo zdaliž nebyla pohoršena vaše církev, což sme vlastnoušně slyšeli od údu církve vám svěřené.*“ O několik vět dále pokračuje: „*A nyní neustáváte dorážet na tu nejmenší třetici; ježto jste přece řekl, že netoužíte po pohoršení. Ach ovšem vždyť sám Pán řekl: Běda tomu, skrze koho přichází pohoršení.*“⁵⁴¹ Je velice pravděpodobné, že vůči Lánymu by si takto ostrá slova rokytnický evangelík nedovolil, navíc by jej v této době oslovoval jako seniora.

Aby nedošlo k rozkolu ve sboru, byl „konzervativnějším“ luteránům učiněn ústupek. Středem kostela se skutečně stal stůl Páně, avšak ozdobený svícny se svíčkami a za ním stál u zdi velký kříž. Tato drobná epizoda dokládá, že ani v odlehlém a oddaném Rokytníku nezapustila augsburská konfese pevnější kořeny.

Kauza s obětním stolem uvnitř luterského chrámu se rozšířila z Rokytníku dokonce až za hranice Čech. V roce 1899 tlumočil tehdejší šonovský farář Karel Bohuslav Lány při zasedání presbyterstva filiálky zprávu, že evangelický sbor v lužickém Budyšině nabízí za odvoz rokytnickému kostelíku zvon o průměru 80 cm. Musel však sloužit jen církevním

⁵³⁹ Evangelický církevník, roč. 9, 1878, s. 107.

⁵⁴⁰ Evangelický církevník, roč. 15, 1884, s. 238.

⁵⁴¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Dopis Františka Turka z 6. 2. 1884, kt. 2, nezpracovaný fond.

účelům. Budyšínský sbor si vymíňoval, že duchovní nebude stát při bohoslužbách za oltářem, ale před ním, což více odpovídalo luterským zvyklostem. Rokytničtí evangeličtí předáci souhlasili, současně ale dodali, že farář bude i před oltářem otočen k lidu, a ne zády.⁵⁴² Tím částečně obešli snahu budyšínského sboru o jejich hlubší luteranizaci. Zároveň to potvrzuje těžkou pozici luterských farářů, kteří měli jen omezené mantinely při prosazování svých požadavků. Je možné (archivní prameny o tom nemluví), že případ s oltářem a nekompromisnost podstatné části filiálky v této otázce způsobily částečné odcizení Rokytníku a černilovského faráře a seniora Karla Eduarda Lányho. Ten v celé záležitosti viděl nežádoucí vliv blízkého reformovaného sboru v Hronově. Možná proto byl kostelík dobudovaný v polovině 80. let seniorem Lánym vysvěcen až v roce 1899, spolu s čerstvě získaným zvonem z Budyšína.

Ostatně latentní nedůvěry rokytnických evangelíků ke všemu, co připomíná katolictví, využil později i sám šonovský luterský farář Kalenda (v Šonově a Rokytníku působil v letech 1911-1917), horlivý stoupenec myšlenky evangelické unie. Představitelé rokytnické filiálky nadšeně souhlasili s jím propagovaným sjednocovacím procesem. Již v červenci 1917 schválilo na základě Kalendovy osvěty presbyterstvo sboru memorandum Kostnické jednoty o cíli vytvořit národní samostatnou evangelickou církev.⁵⁴³ Po vstupu do Českobratrské církve evangelické v roce 1919 a přiřazení pod hronovský evangelický sbor zmizel velice rychle kříž z čela kostela a následně také svíčky z oltáře.

Třebaže lze nalézt řadu podobností mezi černilovskými filiálkami Šonovem a Rokytníkem v oblasti problémů s pohřbíváním, v oblasti sociální skladby členů sboru, typu zbožnosti nebo působení místních duchovních autorit, neplatí to o hospodářském zázemí. Pro Šonov byla rozhodující podpora náhodské vrchnosti a jejích zaměstnanců. Na náhodském zámku se dovolávaly pomoci i jiné evangelické sbory z okolí (samozřejmě Rokytník, ale i reformovaný Hronov, nebo Semonice). Pro šonovskou filiálku mluvilo, že osazenstvo zámku bylo až na knížecí rodinu jejím přímým členem.⁵⁴⁴ Výběr saláru a mimořádné dary se tak pohybovaly v jiných řádech, než bylo v evangelickém prostředí obvyklé. Zejména se to projevilo při stavbě kostela v letech 1864-1865 v areálu nedávno založeného hřbitova.

Z dochovaných podrobných účtů lze vyčíst, že princ Schaumburg-Lippe daroval ze své panské cihelny v Miskolezích 20 000 cihel, z pískovcových lomů u Havlovic 9 fůr

⁵⁴² AS ČCE Hronov, Kniha protokolů presbyterstva evangelického filiálního sboru v Rokytníku, zápis z 3. 4. 1899, netříděno.

⁵⁴³ AS ČCE Hronov, Kniha protokolů presbyterstva evangelického filiálního sboru v Rokytníku, zápis z 8. 7. 1917, netříděno.

⁵⁴⁴ Sám princ Wilhelm Schaumburg-Lippe byl formálně členem semonického reformovaného sboru, ale to mu nebránilo, aby navštěvoval bohoslužby v Šonově nebo Hronově.

kamene a z České Skalice 10 fůr písku.⁵⁴⁵ Podstatná byla i peněžitá pomoc knížecí rodiny. Částka věnovaná kněžnou Bathildis Schaumburg-Lippe činila 512 zl., významně přispěli důležití panští úředníci: např. dvorní rada Otto Erich poskytl 150 zl., vrchní ředitel knížecích černouhelných dolů v Malých Svatoňovicích August Busse 15 zl. Spolu se státním příspěvkem, dotací od Gustav-Adolfského spolku a darů od jednotlivých členů sboru se podařilo do začátku roku 1865 vybrat 1928 zl.⁵⁴⁶ Aby se co nejvíce snížily stavební náklady, byla řada prací prováděna ze strany šonovských evangelíků svépomocí. Především se jednalo o navážku materiálu. Podle rozpisu prací odpracovali jednotliví členové zdarma 168 dnů. Díky tomu byly náklady na stavbu vypočítány na necelých 7800 zl.⁵⁴⁷ Byly to výdaje na zaplacení specializovaných řemeslníků, nákup materiálu a vnitřní vybavení. Dluh, který si filiální sbor po dokončení kostela odnesl, byl „jen“ 1442 zl. 30 kr. a do začátku 70. let se mu jej podařilo splatit.

Slavnost posvěcení chrámu se uskutečnila 3. prosince 1865 na první neděli adventní, tedy symbolicky o první neděli v novém liturgickém kalendáři. Pro nedávno ustaveného černilovského faráře Lányho to byla vítaná příležitost, jak mohli dát luteráni ve zdejším kraji o sobě více vědět. Zároveň si nenechal ujít příležitost a opatřil podle luterského zvyku obětní stůl svícny a krucifixem.⁵⁴⁸ Hlavním světitelem byl senior východního českého seniorátu a. v. Daniel Bohumil Molnár, spolu s ním se slavnostní bohoslužby účastnili faráři z okolních luterských sborů. Samozřejmostí byla účast Lányho, přicestoval také Jan Pellar z Krucemburku, jmenovitě jsou uvedeni ještě faráři Petri z Jablonce nad Nisou a Sikora ze strouženského evangelického sboru na pruské straně hranic. Je také velmi pravděpodobné, že se slavnosti účastnili další duchovní, zejména Lányho dva nejbližší přátelé, Jan Kupka z Heřmanových Sejfů a Bohdan Kutlík z Křížlic. Aby se zdůraznily zásluhy předáka sboru Josefa Firbase z Provodova, vyšel průvod ke svěcení kostela právě od jeho stavení. Do samotného kostela se podle reportáže otištěné v Hrubanových Církevních listech vešla sotva jedna třetina všech návštěvníků. Nechyběl mezi nimi princ Wilhem von Schaumburg-Lippe s manželkou a vysocí panští úředníci. Kázání byla proto dvě, česky a německy. A nutno dodat, že česko-německý charakter si šonovská filiálka a později samostatný sbor podržel až do konce 2. světové války. V tomto ohledu se jednalo v českých podmínkách o výjimečnou

⁵⁴⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Seznam příjmů a vydání při stavbě nové evangelické kaple pro církev Šonovskou z 5. 1. 1865, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁴⁶ *Tamtéž.*

⁵⁴⁷ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Hauptabrechnung über den Bau der evangelischen Filialkirche zu Schonov, 1. 9. 1866, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁴⁸ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o posvěcení kostela v Šonově v neděli dne 3. 12. 1865, opis článku zveřejněného v časopise Církevní listy, roč. 3, 1866, kt. 2, nezpracovaný fond.

záležitost, jíž bude na dalších řádcích ještě věnována pozornost. Hudební doprovod zajišťoval černilovský chrámový sbor, na varhany darované princeznou Bathildis hrál nejmenovaný učitel ze Stroužného.⁵⁴⁹ Šonovská filiálka doposud nedisponovala vlastními zpěváky, kteří by byli schopni obstarat po hudební stránce nelehký doprovod slavnostní bohoslužby. Ta obsahovala 13 částí, mezi nimiž se zpívaly písně především z Leškova zpěvníku a oblíbené Cithary sanctorum Jiřího Třanovského (1592-1637).⁵⁵⁰ Sbor doposud nevlastnil ani bohoslužebné nádoby, o jejichž zapůjčení musel Firbas na poslední chvíli 30. listopadu písemně požádat Lányho. K tomu samému dni nedorazily do kostela ani varhany. Zdá se tak, že přípravy se protáhly až do posledních okamžiků před samotným svěcením.⁵⁵¹

Vlastní kostel, opatřený zvonem, dodal šonovským evangelíkům sebevědomí. Lány mohl do Šonova zajíždět jen čtyřikrát do roka, neboť musel obstarávat i další filiální sbory. I nadále tak dominovaly nedělní čtené bohoslužby spojené s cvičením dětí v evangelické věrouce podle malého Lutherova katechismu, které vedl Josef Firbas.⁵⁵²

Pozornost šonovských evangelíků vzbudilo osamostatnění sousední bohoslavické filiálky v roce 1869. V Bohuslavicích začal od roku 1870 působit farář Felix Molnár. Ve srovnání s augsburským sborem v Bohuslavicích, který se stále scházel v toleranční modlitebně, měli šonovští evangelíci sice nový a zařízený kostel, ale bez duchovního. Na schůzi šonovského presbyterstva 7. dubna 1872 byla diskutována varianta, že by se šonovský sbor oddělil od Černilova a stal se filiálkou bohoslavickou. Hlavním argumentem byla přirozeně kratší vzdálenost od Bohuslavic, která by tamním farářům umožnila intenzivnější duchovní péči o šonovské evangelíky. Problém byl, jak to nepřítomnému Lánymu sdělit. Protože se jednalo o ekonomicky choulostivou věc (viz. nedávné odfaření Bohuslavic), byl požádán hospodářský rada Edmund z Campe, aby do Černilova napsal on a zjistil, za jakých podmínek by mateřský sbor filiálku propustil.⁵⁵³ 21. června 1872 byla záležitost přefairení řešena na zasedání všech zastupitelů filiálního sboru v evangelickém kostele. Firbasem nadnesené téma finančního vyrovnání s černilovským sborem bylo zamítnuto s odkazem, že černilovští evangelíci spolubratři jistě dobře znají „chatrné postavení“ šonovské filiálky a od

⁵⁴⁹ *Tamtéž.*

⁵⁵⁰ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Písně k svěcení nově vystaveného chrámu Páně při filiální evangelické církvi A. V. Šonovské na I. neděli adventní dne 3. prosince 1865, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁵¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Dopis Josefa Firbase Karlu Eduardu Lánymu z 30. 11. 1865, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁵² SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o posvěcení kostela v Šonově v neděli dne 3. 12. 1865, opis článku zveřejněného v časopise Církevní listy, roč. 2, 1866, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁵³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Protokol ze zasedání presbyterstva šonovského filiálního sboru a. v. ze 7. 4. 1872, kt. 2, nezpracovaný fond. V archivu chybí případná Lányho odpověď, není však jisté, zda Campe do Černilova napsal.

peněžité náhrady upustí. Přefairení bylo za těchto podmínek přítomnými jednomyslně schváleno.⁵⁵⁴

Proč neusilovali šonovští evangelíci po vzoru Bohuslavic o úplné osamostatnění? Důvod tkví jednak v oné hospodářské „chatrnosti“ filiálky. Podstatným problémem byla absence objektu, v němž by mohl farář prozatím bydlet, než by se vystavěla odpovídající fara.

S odpovědí na rozhodnutí šonovského zastupitelstva černilovští představení nespěchali, takže musel Josef Firbas v únoru 1873 odpověď znovu urgovat.⁵⁵⁵ Nakonec se ujal iniciativy sám Lány. Uznal, že počet návštěv faráře v Šonově je nedostatečný a že stejný problém trápí evangelíky v Rokytníku a dále na Broumovsku, především v Meziměstí, kde se též nacházelo několik desítek luteránů. Přejít k Bohuslavickým by tento problém řešil jen částečně. Daleko účinnější by tedy bylo jít cestou získání vlastního faráře, který by bydlel přímo v Šonově a v pozici černilovského vikáře zajišťoval péči o tyto odlehlé končiny. Pod Lányho vlivem změnili před Vánoci 1873 představitelé šonovské filiálky názor a začali zajišťovat prostředky a zázemí pro vydržování vlastního duchovního. Lány na oplátku přislíbil, že se černilovský sbor vzdá téměř celého pravidelného příjmu z obou filiálek, který bude věnován na vikářův plat.⁵⁵⁶ Přípravy na povolání vlastního faráře přesto postupovaly velmi zvolna. Teprve na jaře 1876 definovali představitelé šonovské a rokytnické filiálky, kolik bude kdo ochoten přispět na mzdu faráře. 100 zl. měl dávat Šonov, 30 zl. Rokytník, dalších 200 zl. měly zasílat evangelické podpůrné spolky (Gustav–Adolfský spolek a Burkhartova nadace). S dalšími 200 zl. bylo počítáno z náchodského zámku od prince Wilhelma (80 zl.) a jeho německých úředníků (120 zl.). A konečně 40. zl. daroval filiálním sborům sám Lány, když se vzdal téměř veškerého saláru, kterým přispíval Šonov s Rokytníkem na provoz mateřského sboru.⁵⁵⁷ Celkem měl vikář obdržet za svoji službu 570 zl. ročně, 70. letech 19. století průměrný plat evangelických farářů. Sám Lány dostával ve stejné době služné ve výši 580 zl. ročně. I v tomto případě by bez pomoci náchodského velkostatku nebylo možné vlastního faráře v Šonově uživit. Navíc princ Wilhelm von Schaumburg-Lippe pomohl vyřešit palčivý problém s ubytováním duchovního, když se

⁵⁵⁴ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Protokol o jednání širšího zastupitelstva filiálního sboru a. v. v Šonově z 21. 6. 1872, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁵⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Dopis Josefa Firbase černilovskému presbyterstvu z 21. 2. 1873, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁵⁶ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Protokol o schůzi presbyterstva šonovského filiálního sboru z 8. 12. 1873, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁵⁷ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Protokol o schůzi staršovstva šonovské a rokytnické filiálky z 25. 3. 1876, kt. 2, nezpracovaný fond.

rozhodl sboru darovat roubenou chalupu se zahradou sousedící s pozemkem hřbitova a kostela.⁵⁵⁸

Nadcházející období polních prací však nasměrovalo myšlenky presbyterů šonovského sboru, kteří byli vesměs zemědělci, jiným směrem. Teprve v půlce září 1876 vysvětlil Josef Firbas v dopise faráři Lánymu, že vlivem nepříznivého počasí se sklizeň protáhla, ale že s nadcházejícím podzimem a zimou věnují šonovští evangelíci svoji pozornost zpět renovaci získané panské chalupy.⁵⁵⁹ Při zasedání presbyterstva filiálky 2. února 1877 došlo k přehodnocení vhodnosti chalupy jako farářova bydliště. Měla posloužit jako byt pro kostelníka a na její zahradě byla vyprojektována budova nové fary. Aby se nemuselo čekat s povoláním vlastního faráře, než bude novostavba fary dokončena, podařilo se přes kurátora von Campeho najmout jinou panskou chalupu ve Václavicích a v ní pro faráře provizorně upravit byt.⁵⁶⁰

Již na začátku roku 1877 si zástupci šonovského sboru vyhlédli svého potencionálního duchovního. Byl jím kandidát bohosloví Josef Ferbas, který pocházel z Újezdu u Černilova. Ten v té době působil jako učitel v evangelické škole v Hodslavicích na severní Moravě. Ferbas se jako výpomocný kazatel Lányho nastěhoval do pronajaté chalupy ve Václavicích 1. listopadu 1877.⁵⁶¹ Ferbasův první dojem ze šonovské filiálky nebyl nijak valný. V dopise z 9. 11. mu Lány připomněl mnohem těžší začátky černilovských luterských farářů, které jistě byly černilovskému rodákovi známé.⁵⁶²

Z korespondence mezi farářem Lánym a presbyterstvem šonovského filiálního sboru vyplývá, že bez Lányho aktivního přístupu by jen stěží došlo k oddělení evangelíků ze Šonova a Rokytníku od Černilova. Jednak stále pamatoval na hmotné zabezpečení šonovského sboru a žádal pro něho od podpůrných evangelických spolků příslib dotací pro příští léta, aby měl do prvních let samostatnosti co nejlepší pozici.⁵⁶³ Spolu s tím zajišťoval i samotný administrativní proces, který obnášel komunikaci se státními a vysokými církevními úřady. Hned v lednu 1878 informoval dopisem šonovského pokladníka a presbytera Josefa Firbase, že žádost o samostatnost sepsanou jménem šonovského a rokytnického presbyterstva podal

⁵⁵⁸ *Tamtéž.*

⁵⁵⁹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Josefa Firbase Karlu Eduardu Lánymu z 17. 9. 1876, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁶⁰ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, přepis protokolu o schůzi presbyterstva ze dne 2. 2. 1877, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁶¹ *Tamtéž.*

⁵⁶² SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Karla E. Lányho Josefu Ferbasovi z 9. 11. 1877, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁶³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Karla E. Lányho Josefu Firbasovi z 12. 1. 1878, kt. 2, nezpracovaný fond.

koncem roku 1877 zemskému výboru a superindendenčnímu úřadu. Mírně mu také vytkl, že šonovský sbor mu dosud nebyl schopen, na rozdíl od evangelíků z Rokytníku a Halbstadtu (Meziměstí), poslat protokol, ve kterém by se všichni členové filiálky s hlasovacím právem vyslovili, že chtějí svébytnost. Onen chybějící dokument, který potvrzoval, že šonovští evangelíci o samostatnost stojí, celý úřední proces zbrzdil. Na jeho přílohu k Lányho žádosti trvala vídeňská c. k. vrchní církevní rada. Proto bylo na 25. 3. 1878 svoláno shromáždění všech oprávněných voličů sboru (z 60 osob se jich sešlo jen 32!) a chybějící protokol byl doplněn. Před dalším podáním žádosti k vídeňské církevní radě Lány doporučil, aby nebylo zmíněno, že sbor v současné době nemá peníze na výstavbu fary.⁵⁶⁴ Takto doplněná a poupravená verze byla konečně 19. července 1878 c. k. vrchní církevní radou schválena. Lány o tom 29. 7. podal do Šonova zprávu a okamžitě vyzval presbyterstvo, aby zorganizovalo ustavující schůzi sboru, při níž bude nutné oficiálně zvolit faráře sboru a také nové presbyterstvo.⁵⁶⁵ Datum volby bylo stanoveno na 15. srpna, aby byl dostatek času uvědomit všechny členy s hlasovacím právem v Šonově i Rokytníku, který se nově stal šonovskou filiálkou. Této první samostatné schůzi se zúčastnilo 58 volitelů z 90 oprávněných (volební účast 64 %).⁵⁶⁶ Také v tomto případě podstatná část kompetentních osob pozvání na důležité shromáždění ignorovala, a to již podruhé v malém intervalu za sebou. Nelze prokázat, zda se jednalo o náhodu, nebo o pasivitu, která by mohla mít hlubší kořeny. Snad v oblibě domácích bohoslužeb a rezervovaném vztahu k oficiální církevní struktuře. Nabízí se také prostá možnost, že nezúčastnění spoléhali na aktivní jádro kolem sedláka Firbase, které to zkrátka „nějak zařídí“.

Na koho však spoléhali jak aktivní, tak pasivní členové nového augsburského šonovského sboru, byli jejich němečtí spolubratři. Byli především důležitými plátcí saláru. Podle dohody o organizaci sboru z 20. 12. 1877 bylo stanoveno, že asi 200 českých evangelíků bude do sborové pokladny vkládat 110 zl. ročně. Naproti tomu odhadem asi 80 německých evangelíků mělo platit ročně 142 zl. Navíc jejich zámecký pán přislíbil za svoji osobu dalších 80 zl. V rozpisu figurují ještě evangelíci z Rokytníku se 40 zl. a 30 zl. měli platit němečtí evangelíci z diaspory v Meziměstí. Lányho péčí se podařilo oslovit i německé podpůrné organizace: Burkhartova nadace se zavázala zasílat ročně 40 zl., centrální představenstvo Gustav–Adolfského spolku v Lipsku 100 zl. a místní jednota Gustav–

⁵⁶⁴ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Karla E. Lányho Josefu Firbasovi z 26. 3. 1878, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁶⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Karla E. Lányho z 29. 7. 1878, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁶⁶ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, přepis protokolu o volbě Josefa Ferbase farářem sboru 15. 8. 1878, kt. 2, nezpracovaný fond.

Adolfského spolku v Bückebergu 38 zl. Spolu se štolou za kazatelské funkce se mělo ročně v pokladně objevit 620 zl.

Oficiální sdělení seniorátního úřadu o povolení samostatnosti pro augsburský sbor v Šonově, které 1. srpna 1878 odeslal z Černilova senior Lány, obsahuje plošné vymezení nového sboru. Pod Šonov spadaly tyto obce: Bakov, Česká Skalice, Dubno, Heřmanice, Chvalkovice, Krčín, Miskolezy, Nahořany, Náchod, Nové Město nad Metují, Provodov, Ratibořice, Řešetova Lhota, Říkov, Starkoč, Svatoňovice, Šonov, Václavice, Velký Třebešov Vrchoviny, Vysokov, Zlích. Do filiálního augsburského sboru v Rokytníku patřily: Horní Radechová, Hronov, Machov, Police nad Metují, Rokytník, Velký Dřevíč, Velké Poříčí, Vysoká Srbská, Zbečnick, Žabokrky, Žďárky. Výnos seniorátního úřadu uvádí ještě seznam obcí, které tvořily tzv. „halbstadtskou diasporu“, tedy skupinu 75 evangelíků v Meziměstí a okolí, vesměs Němců: Adršpach, Broumov, Jetřichov, Meziměstí, Olivětín, Ruprechtice, Teplice nad Metují, Verněřovice. Na mapě českého východního seniorátu a. v. zaujímal šonovský sbor významné místo. Pod jeho správou se ocitlo celé Náchodsko a broumovský výběžek, směrem na západ sahal k Trutnovu, který již patřil pod Heřmanovy Sejfy. Jeho jižním sousedem byly Bohuslavice nad Metují a hranicí mezi oběma sbory právě řeka Metuje. Navíc měl členskou základnu v několika městech, které znamenaly potenciál pro pastorační práci a mohly přinést sboru početní růst.

Když přijel Karel Eduard Lány 3. listopadu 1878 do Šonova na slavnostní instalaci faráře Ferbase a vysvěcení dokončené fary, byl jen v pozici seniora, který neměl formálně se sborem nic společného.⁵⁶⁷ Pro Lányho to byla paradoxně jistě velká satisfakce, neboť byl při svém nástupu do služby v Černilově v roce 1864 jediným luterským duchovním pro celou oblast SV Čech. Nyní měl ve své blízkosti dva další kolegy.⁵⁶⁸ Vývoj v Šonově i nadále sledoval, především prostřednictvím častého písemného kontaktu s farářem Ferbasem. Již nedlouho poté (4. 1. 1879) adresoval Ferbasovi dopis, v němž reagoval na jeho rozčarování z vlažnosti jemu svěřených věřících v „halbstadtské diaspoře“. Lány v duchu vlastní farářské role povzbudil Ferbase, aby se nenechal laxností některých evangelíků odradit. Zároveň dodal, že je od Krista povolán, aby hlásal ve světě jeho učení, a ani netečnost jemu svěřených osob jej za ně nezprošťuje odpovědnosti. Má na dotyčné působit všemi možnými prostředky, dokud se alespoň někteří neobrátní. Komplikovaný vztah mezi farářem a částí věřících měl za následek, že 15. 8. 1881, přesně 3 roky od své oficiální volby farářem, Ferbas složil v Šonově

⁵⁶⁷ Na Ferbasovu inastalaci byli pozváni i okolní reformovaní faráři Šára, Nagy a Szalatnay. Všichni se ale z pracovních důvodů omluvili.

⁵⁶⁸ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 59.

svůj úřad a odešel do německého luterského sboru v Jirkově. Jeho rozhodnutí uspíšil i postoj seniora Lányho k podřízeným, jenž byl na jedné straně chápavý, na druhé straně vyžadující vysoké nasazení s malým oceněním zásluh.

Na rozdíl od okolních evangelických reformovaných i luterských sborů neměl šonovský sbor a. v. nikdy svého „Šáru“ nebo „Szalatnaye“, tedy faráře, kteří se sborem, do něhož nastoupili na prahu farářské zralosti, spojili zbytek svého života. Šonov se naopak musel potýkat s obdobími, kdy byl post faráře na několik let prázdný. Po stránce finančního a hmotného zajištění se měli šonovští duchovní průměrně, navíc pocítovali štědrá ruku náhodské vrchnosti a jejích úředníků.⁵⁶⁹ Pro jejich službu vznikl nový kostel a fara, navíc cestování po obvodu sboru usnadňovala nově vystavěná železnice až do Broumova. Podmínka ovládnutí němčiny pro péči o německou část sboru nebyla nijak zatěžující, neboť téměř všichni luterští faráři studující bohosloví ve 2. polovině 19. století prošli vídeňskou bohosloveckou fakultou, případně studovali ještě v Lipsku. Příčina častého střídání duchovních tak bude spočívat v souhře několika aspektů daných povahou sboru, osobnostními a zdravotními dispozicemi jednotlivých farářů.

V české a moravské luterské církvi působilo v době, kdy se šonovský sbor osamostatnil, na čtyři desítky duchovních. Jen v rozmezí let 1869-1885 vniklo 5 nových sborů, které se přirozeně snažily opatřit si svého kazatele.⁵⁷⁰ O těžkostech s přesvědčením prvního faráře Ferbase, aby se stal duchovním v Šonově, nejsou doklady. Avšak po jeho předčasném odchodu v srpnu 1881 zůstal sbor až do jara 1885 neobsazen. Z titulu nejbližšího souseda byl dočasným administrováním uprázdněného sboru pověřen bohuslavický farář Jan Bedřich Vilém Molnár (1840-1905). Není zcela jasné, proč trvalo tak dlouho, než se podařilo dalšího duchovního najít. V období po vydání protestantského patentu prodělaly podobně dlouhou dobu bez svého faráře pouze reformované sbory v Horních Vilémovicích (1894-1898), Svratouchu (1861-1866) a augsburský sbor v Rybníkách nedaleko Dobříše (1858-1864).⁵⁷¹ Zdá se, že šonovské presbyterstvo s oslovováním případných kandidátů nespěchalo. Rytmus náboženského života se vrátil do starých kolejí, jako tomu bylo před Ferbasovým nástupem. Věřící se scházeli ke čteným bohoslužbám v kostele nebo po domech a jednou za čas přijel kázat administrátor Molnár. Absence vlastního duchovního byla navíc saturována navštěvami náboženských shromáždění „balcaráků“ v Bystrém. Zda dobu šonovské

⁵⁶⁹ V souvislosti s chystaným slavením své stříbrné svatby daroval v roce 1886 náhodský princ Schaumburg-Lippe se svojí manželkou sboru nové varhany a nechal vnitřek kostela upravit a vymalovat. Srov. SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Oběžník faráře Janaty z 24. 4. 1887, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁷⁰ Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

⁵⁷¹ *Tamtéž.*

sedisvakance ovlivnila i ekonomická stránka věci, kdy věřící nemuseli vybírat na plat faráře, nelze potvrdit, nejsou pro to žádné podklady. Do hledání potencionálního faráře se vložil i senior Lány. V šonovském archivu je dochován jeho list z 18. 9. 1884, ve kterém šonovským presbyterům doporučuje k „prubovnímu“ kázání Gustava Winklera (1860-1927) z Jasenné u Vsetína. Z textu vyplývá, že o místo v Šonově měly zájem ještě další tři osoby. Nejmenované dva Lány odmítl pro jejich neshody v současném působišti, čtvrtého Václava Janatu pro jeho nedostatečnou znalost němčiny a chatrné zdraví.⁵⁷²

Na Lányho doporučení byl Winkler pozván do Šonova, aby předvedl své kazatelské dovednosti. Ten pozvání nadšeně přijal a zástupce sboru zaujal natolik, že od nich obdržel nabídku stát se dalším šonovským duchovním. Oficiálně mu to bylo sděleno ale až listem z 21. února 1885.⁵⁷³ O Winklerově pobytu v Šonově nejsou téměř žádné informace. Působil zde velmi krátce od května 1885 nejpozději do léta 1886 jako pomocný kazatel.⁵⁷⁴ Nevykonával křty, neoddával ani nepohřbíval. Všechny tyto farářské úkony prováděl bohuslavický farář Molnár, který se v matričních zápisech uvádí až do léta 1886 jako administrátor farnosti.⁵⁷⁵

Po předčasném Winklerově odchodu do Josefova v Haliči bylo nutné konečně zaopatřit sbor regulérním farářem. Bez delších průtahů dostal šanci dřívější neúspěšný kandidát Václav Janata (1856-1895).⁵⁷⁶ Instalován byl 25. července 1886. Šonov se pro něho stal prvním samostatným místem. Pokud by jej nelimitovaly zdravotní potíže, měl by velkou šanci stát se oním „šonovským Šárou“, tedy dlouholetým farářem, který za sebou zanechal hlubokou stopu. Stalo se tak jen částečně. Janatovo jazykové znevýhodnění mu nezabránilo úspěšně rozvíjet pastorační činnost. Zasloužil se o vznik místního sdružení evangelické mládeže, založil nedělní školu, vydával sborový časopis. Místním zvyklostem šel vstříc konáním biblických hodin v rodinách. Zdá se, že byl Janata v Šonově spokojený, dobře vycházel s presbyterstvem a pozitivně hodnotil i úroveň zbožnosti věřících, ač si byl vědom, že předchozích několik let bez pevného farářského vedení sboru jako takovému neprospělo. Do dotazníku o poměrech ve sboru za rok 1890 v kolonce *Kirchliches Leben/Besuch der Gottesdienste* (sborový život/návštěvy bohoslužeb) jen velmi stručně uvedl: *gut mit Rücksicht auf die Zerstörung* (dobré s ohledem na [míru] zpusťování). Uspokojivě vnímal i návštěvy věřících při katechezích a nedělních školách.

⁵⁷² SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Karla Eduarda Lányho z 18. 9. 1884, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁵⁷³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Gustava Winklera z 11. 4. 1885, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁵⁷⁴ Přesné období jeho služby a obsah práce nelze z dochovaných pramenů určit. Pravděpodobně se věnoval především výuce náboženství, případně vedl čtené bohoslužby.

⁵⁷⁵ SOA Zámorsk, sbírka evangelických matrik, FÚ ČCE Šonov, sign. R 13-2, R 13-3, R 13-4.

⁵⁷⁶ Václav Janata se narodil 4. 11. 1856 v obci Kruh nedaleko Jilemnice, která v té době patřila do obvodu sboru a. v. v Křížlicích. V letech 1882 až 1886 působil jako superintendentní vikář v Praze.

Janata se snažil o bezkonfliktní kontakt se Svobodnou reformovanou církví, i když ji řadil mezi sekty, která měla své centrum v blízké České Skalici. Nemohl ani jinak, neboť řada členů sboru sympatizovala s novými obrodnými proudy v evangelickém *milieu*, někteří též náboženská shromáždění Svobodné reformované církve v České Skalici a Bystrém navštěvovali. Šonovský rodák a pozdější evangelický farář Jaroslav O. Sochor v *Památniku českobratrského sboru v Šonově* naopak uvádí, že vliv Jana Balcara a svobodné reformované církve měl na šonovské evangelíky pozitivní vliv. Více se zajímali o četbu Písma a při domácích shromážděních (!) zkoumali v jeho perspektivě svoje životy, aby došli k přesvědčení, že je třeba vnitřního nového duchovního probuzení.

Janatův aktivní přístup k práci uvnitř sboru měl pomoci vykrýt početní stagnaci členské základny, ne-li lehký propad, který se nejvíce projevil v samotném Šonově. Vlivem stěhování rodin za prací se zde v období 1870-1920 počet evangelíků ztenčil téměř o polovinu ze 110 na 68 osob. Změna bydliště se týkala především chudých domkářů. Podle Sochora se stěhovali nejen do sousedních měst, ale i do vzdálenějších míst: Volyně, Slavonie, Bosny nebo Severní Ameriky.⁵⁷⁷ Také Klášter nad Dědinou nebo Černilov se potýkaly na přelomu 19. a 20. století s odlivem evangelických rodin, nikde ale nedošlo k takto významnému propadu. Celkově se v 90. letech 19. století šonovský augsburský sbor spolu se svojí filiálkou v Rokytníku rozrostl na 450 osob, bylo to ovšem dáno započítáním 60 osob z Broumova a Meziměstí. Bez této diaspory by naopak došlo oproti roku 1869 k početnímu úbytku věřících. V obvodu šonovského sboru jich tehdy bylo 300, pod filiálku v Rokytníku spadalo dalších 100 osob. K roku 1891 vykázal Janata v Rokytníku jen 71 osob, v šonovském sboru 312 osob. Z toho bylo 62 německých zaměstnanců náchodské vrchnosti v Náchodě a Ratibořicích. Dalších 25 členů, převážně Němců, se nacházelo ve Svatoňovicích. Českou část tedy tvořilo 225 osob, v roce 1869 jich bylo minimálně 240.⁵⁷⁸

Možná perspektiva růstu, jako kompenzace za odliv českojazyčných evangelických rodin, se nabízela na Broumovsku. Pro velkou vzdálenost ležel až do 60. let 19. století broumovský výběžek mimo pastorační možnosti černilovských farářů. Popravdě řečeno, nebylo zprvu ani o koho pečovat, protože až do 2. poloviny 19. století se zde téměř žádní evangelíci, ať luterští nebo reformovaní, nevyskytovali. Teprve s rozvojem tovární výroby se sem několik evangelických rodin přestěhovalo. Na tuto změnu zareagoval Karel Eduard Lány, který přikládal péči o těchto několik izolovaných evangelických rodin na Broumovsku velký

⁵⁷⁷ *Památník českobratrského sboru v Šonově...*, s. 36.

⁵⁷⁸ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, f. Kirchen und Schulvisitations Protokoll z 27. 9. 1891, kt. 2, nezpracovaný fond.

význam. Z korespondence a dokumentů v šonovském a černilovském archivu není jasné, odkdy se přesně začala rozvíjet Lányho péče o německé luterány na Broumovsku. Muselo to být nejdéle na počátku 70. let 19. století. Když totiž probíhaly v roce 1873 debaty mezi Lánym a šonovskými presbytery o jejich možném přechodu od Černilova k Bohuslavcům, použil Lány evangelíky v Broumově a Meziměstí jako argument pro nutnost působení evangelického faráře v Šonově. Ten by měl díky právě stavěné železnici z Chocně do Broumova možnost o tuto komunitu pečovat mnohem lépe než luterský farář z Bohuslavic. V tom samém roce se v matrice černilovského sboru a. v. objevil zápis o křtu Otokara Milana Malláta, syna Gustava Malláta, který pracoval v Broumově jako c. k. notář.⁵⁷⁹ Gustav Mallát pocházel z Černilova. Byl to syn černilovského luterského faráře Martina Malláta a patrně sehrál důležitou roli při tom, když se Lány seznamoval se situací evangelíků na Broumovsku. Podle zápisů v křestních matrikách černilovského a šonovského sboru a. v. můžeme vyvodit, že vztah mezi farářem Lánym a evangelíky v Broumově a Meziměstí se navazoval pozvolna. Mezi lety 1873 až 1878 bylo pokřtěno jen 6 dětí, z nichž dvě byly Gustava Malláta.

Při jednání o úplném osamostatnění šonovského augsburského sboru v letech 1877 a 1878 byl pro německou evangelickou komunitu v broumovském výběžku používán termín „halbstadtská diaspora“ podle hlavního centra Meziměstí. Její počet na konci 70. let 19. století kolísal mezi 70 a 80 členy. Na přelomu 70. a 80. let se ale vývoj halbstadtské diaspory zastavil. Rudolf Říčan v životopisné knize o senioru Lánym uvádí, že pro vlašnost tamních evangelíků se od roku 1885 po nástupu kazatele Winklera kázání přesunula do Broumova.⁵⁸⁰ Za působení dalšího šonovského faráře Janaty měla celá diaspora 60 osob, z toho 40 v Broumově a 20 v Meziměstí. Jednalo se o 13 rodin, z nichž v 6 případech šlo o smíšená manželství, v 7 pouze o evangelická.⁵⁸¹ V době, kdy broumovská evangelická diaspora neměla statut kazatelské stanice, těšila se ze strany Janaty větší pozornosti než tradiční filiální sbor v Rokytníku. Zasluhu na tom měly četné školy v Broumově, na nichž bylo třeba vyučovat evangelickou mládež jejich náboženství. Janata tak jezdíval dvakrát měsíčně do Broumova, kdežto do Rokytníku jen jednou za měsíc.⁵⁸²

Od počátku 80. let rozvíjel v Broumově svoji činnost i reformovaný kazatel z Hronova Josef Šára. Ne všichni tamní němečtí evangelíci se klonili k augsburskému vyznání. Kromě

⁵⁷⁹ SOA Zámorsk, sbírka evangelických matrik, FÚ ČCE Černilov, sign. R 4-2.

⁵⁸⁰ R. ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho...*, s. 59.

⁵⁸¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Kirchen und Schulvisitations Protokol z 27. 9. 1891, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁸² *Tamtéž.*

toho zde žilo i několik českých rodin. Pro Šáru byla důležitým podnětem právě aktivita šonovských farářů. Také on si uvědomoval, že Broumovsko skýtá možnost úspěšné pastorační činnosti. Stejných výsledků jako jeho luterští kolegové však nedosáhl. Náboženská přestupová kampaň *Los von Rom*, která probíhala v této době i mezi českými Němci, akcentovala jako vhodné vyznání pro Němce luterství, nikoliv kalvínství. Na Broumovsku tak v 90. letech narůstal počet evangelíků a. v. Šonovský sbor na to reagoval vytvořením kazatelské stanice v roce 1893. V tomto roce dostal sbor významnou vzpruhu příchodem pomocného faráře Karla Bohuslava Lányho, syna černilovského seniora. Příčinou jeho nástupu do Šonova byl zhoršující se Janatův zdravotní stav, který mu nedovoloval soustavně vykonávat svoji práci.

Lány začal ve sboru působit od 1. dubna 1893. Čerstvá vikářská síla se projevila záhy založením právě kazatelské stanice v Broumově a ve stejném roce vznikla kazatelská stanice i v České Skalici. V důsledku přestupové vlny mezi Němci z katolictví k luterství narostl v průběhu 90. let 19. století počet evangelíků na Broumovsku z 60 na 160 osob. V roce 1895 se pozornost Karla Bohuslava Lányho zaměřila opět na Meziměstí (Halbstadt), kde vznikla další kazatelská stanice. Sílicí německý nacionalismus přelomu století, který se nevyhnul ani církevní sféře, působil, že němečtí evangelíci nelibě nesli, byli-li řazeni pod český sbor nebo měl-li o ně pečovat český farář. V roce 1897 se obě kazatelské stanice na Broumovsku částečně osamostatnily, a to vytvořením filiálního sboru a. v. v Broumově. O rok později si broumovská filiálka opatřila vlastního duchovního. V pozici šonovského vikáře jím byl říšský Němec Friedrich Kinzenbach. Tím došlo fakticky k zisku nezávislosti Broumova na Šonově.

Lány do vnitřních záležitostí nové filiálky příliš nezasahoval. Jeho návštěvy v Broumově měly formální charakter. V roce 1900 zde vysvětil evangelický hřbitov, v roce 1902 vedl slavnostní položení základního kamene k budovanému evangelickému kostelu. Prohlubující se odstup mezi českými a německými evangelíky se projevil při svěcení broumovského evangelického kostela v roce 1903. V té době patřila místní filiálka pod šonovský sbor a. v. a tím i pod českou východní superintendenci a. v. Kostel přijel vysvětit Albert Gummi z Ústí nad Labem, superintendent západní české superintendence, kterou tvořily výhradně německojazyčné augsburské sbory.⁵⁸³ Faktická nezávislost broumovského filiálního sboru byla dovršena v roce 1905 jeho úplným osamostatněním. Pro německojazyčný sbor nebylo v této chvíli myslitelné, aby setrval se svým mateřským

⁵⁸³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Bericht über meine elfjährige Wirksamkeit in Schonov 1893–1904, Dr. K. von Lany, kt. 2, nezpracovaný fond. Je třeba podotknout, že se otevření kostela v Broumově odehrálo nedlouho po úmrtí superintendenta Karla Eduarda Lányho a je v rovině spekulací, zda by světitelem nebyl právě on, pokud by byl naživu.

šonovským sborem ve stejné východní české superintendenci a zařadil se do české superintendence západní. Tím se až na výjimky zpřetrhaly kontakty na české evangelické vnitrozemí. Pod broumovský sbor a. v. byla přefařena i šonovská kazatelská stanice v Halbstadtu (Meziměstí), k níž přibyla další kazatelská stanice ve Wekelsdorfu (Teplice nad Metují) v roce 1910. Vzájemné odcizení českých a německých evangelíků na Broumovsku se ještě zvýraznilo po roce 1918 a vytvoření Německé evangelické církve, mezi jejíž zakladatelské sbory Broumov patřil.

V roce 1895 přišel šonovský augsburský sbor o dvě důležité postavy. 21. července 1895 zemřel po dlouhé nemoci šonovský farář Václav Janata a 12. listopadu skonal dlouholetý presbyter Josef Firbas z Provodova.⁵⁸⁴ Sborový život to ale nijak dramaticky neovlivnilo. V presbyterstvu nahradil svého otce syn František Firbas. Duchovní péči v posledních dvou letech zajišťoval namísto churavějícího Janaty vikář Karel Bohuslav Lány, který byl nyní zvolen novým farářem. V této souvislosti se dochoval v šonovském sborovém archivu povolací list K. B. Lányho za šonovského duchovního z 6. října 1895. Je v něm popsán v té době obvyklý mechanismus volby evangelického faráře, povinnosti, které vznášejí sbor na nového duchovního a odměna za vykonanou práci. Volby se účastnili zástupci jak šonovského sboru (22. září), tak filiálky v Rokytníku (8. září) a rovněž i v kazatelských stanicích v Broumově (28. září) a České Skalici (6. října). I tentokrát nevzbudila poměrně podstatná událost volby faráře mezi zastupiteli šonovského sboru velkou pozornost. Z 31 oprávněných osob se zúčastnilo volební schůze jen 17 zastupitelů. Kdyby jich bylo o dva méně, nemohla by být volba platná.

Mezi Lányho povinnosti, které stejně za nemocného Janatu vykonával, patřily bohoslužby vedené každou neděli v šonovském kostele v českém jazyce, jednou za měsíc v německém, v Rokytníku jednou měsíčně, v Broumově nejméně 6 krát ročně (záhy ale Broumov získal svého kazatele) a v České Skalici alespoň 3krát za zimu. Povolací list definoval Lánymu, kolikrát a kde má vyučovat náboženství: v Provodově jednou týdně, v Náchodě, Broumově a České Skalici dvakrát měsíčně, v Rokytníku jednou za měsíc. Za tuto službu měl Lány od sboru obdržet 720 zl. ročně, dalších 60 zl. jako přídavek na otop kanceláře a navíc štolní poplatky za křty svatby a pohřby. Zdarma měl k užívání celou faru a

⁵⁸⁴ Václav Janata byl ženatý s Vilmou roz. Lányovou a měl s ní tři děti. Vdova s dětmi bydlela v Šonově i nadále. Její existenční potíže pomáhal mírnit pravidelný roční příspěvek z c. k. státního podporovacího paušálu. Manželka po evangelickém faráři získávala také dotaci od c. k. berního úřadu v Novém Městě nad Metují. Srov. SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, složka Václava Janaty, kt. 1, nezpracovaný fond.

farní zahradu.⁵⁸⁵ Lány nabídku přijal. Oficiálně se farářské služby ujal při instalaci, kterou vedl jeho otec Karel Eduard 5. ledna 1896.⁵⁸⁶

Nový šonovský duchovní zdědil po svém otci přímočarost a smysl pro bránění práv evangelíků. V roce 1898 se na stránkách Evanjelického církevníku objevil článek *Z Náchoda (ukázka klerikální nesnášenlivosti)*. Pisatel, snad Lány ml., v něm líčí případ z února toho roku, kdy zemřelý evangelík nemohl být pohřben na náchodském staroměstském hřbitově mezi katolickými hroby, ale bylo mu určeno náchodským římskokatolickým děkanem Němečkem místo hned za vraty. Nepodepsaný autor byl přesvědčen, že se jednalo o aroganci ze strany katolického hodnostáře, když vykázal evangelíka na potupné místo.⁵⁸⁷ Výše popsaná událost podnítila Karla Bohuslava Lányho k tomu, aby podal k c. k. okresnímu úřadu v Náchodě stížnost, že podle náboženských zákonů z roku 1868 požívají evangeličtí křesťané stejná práva jako katolíci a smějí být bez omezení pochováni i na katolických hřbitovech. Rovnost mezi konfesemi při pohřbívání by měla na náchodském hřbitově platit o to více, že jeho vlastníkem bylo město.

Náchodský případ nebyl jediným, kdy se evangelická menšina na přelomu 19. a 20. století odvažila domáhat svých práv, o nichž byla přesvědčena, že jí náleží. Zrcadlil její touhu po nivelizaci svého statutu s majoritní římskokatolickou společností. Rovnost s katolíky v otázce pohřbívání komplikovala okolnost, že se na užívání hřbitovů vztahovalo nejen vlastnické právo, ale také právo dispoziční. Tedy že hřbitovy v majetku obce byly vysvěceny katolíky a římskokatolický farář měl dispoziční právo na nakládání s nimi. Mohl tak určovat, kdo bude kde pochován. V tomto duchu se proti stížnostem evangelických duchovních ohrazovali jejich katoličtí kolegové. Platilo to i o náchodských děkanech působících zde na přelomu 19. a 20. století, Janu Evangelistu Němečkovi a jeho nástupci Františku Antonínu Peckovi. Státní úřady jim dávaly za pravdu, zejména když uváděli, že místa určená pro jinověrce (slovo nekatolík se od roku 1849 nesmělo používat a evangeličtí na to byly velmi hákliví) jsou důstojná a nenachází se v místech pro pochovávání sebevrahů, jak dotčeně uváděli evangeličtí stěžovatelé. Náchodský případ tak jen potvrdil stávající praxi.⁵⁸⁸ V blízkém okolí nastala podobná situace ještě v Polici nad Metují. Místní římskokatolický duchovní správce Gotthard Schuppl argumentoval v dopise broumovskému c. k. okresnímu

⁵⁸⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Povolávací list Karla Bohuslava Lányho za faráře šonovského sboru a. v. ze 6. 10. 1895, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁵⁸⁶ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Bericht über meine elfjährige Wirksamkeit in Schonov 1893–1904, Dr. K. von Lany, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁸⁷ Evanjelický církevník, roč. 29, 1898, s. 106.

⁵⁸⁸ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis děkana Františka A. Pecky purkmistrovskému úřadu v Náchodě z 12. 3. 1903, kt. 2, nezpracovaný fond.

hejtmanství podobně jako náchodské duchovenstvo. Svůj list pak uzavřel slovy: „*Jelikož za živa byli od katolíků odloučeni, nechat' odpočívají též zvlášť.*“⁵⁸⁹

Problematika dispozičního práva na církevní nemovitosti se v Náchodě a jeho okolí rozvířila opět, když po první světové válce vznikla Československá církev (husitská). Ve svých počátcích se potýkala s nedostatkem vhodných prostor pro své bohoslužby. Na řadě míst, včetně Náchoda, tak došlo k obsazení římskokatolických kostelů. Přestože některé z těchto nemovitostí byly oficiálně majetkem měst a obcí (např. hřbitovní kaple v Červeném Kostelci), byly vysvěceny jako katolické a dány do užívání katolíkům. Československá církev (husitská) tak podle mínění státních úřadů neměla nárok tyto objekty užívat.⁵⁹⁰

Elán, s nímž Karel Bohuslav Lány působil v Šonově, se odrazil kromě diskuzí s římskokatolickými úřady i při praktické údržbě farních budov. Byl opraven a vymalován kostel v Šonově, renovovány varhany, spravena střecha na kostele a faře, pro kostely v Šonově a Rokytínku obstaral nové potahy na kazatelnu a oltář. K propagaci sboru měla sloužit vydaná série pohlednic s motivem šonovského evangelického kostela. Pod Lányho vedením se zároveň rozšířilo pole působnosti šonovského augsburského sboru, a to především do okolních měst. Lány byl nucen reagovat na všeobecný trend v českých evangelických sborech, který spočíval v migraci evangelických rodin z venkova do měst. Jeho pastorační pozornost se tím soustředila na Českou Skalici, kde v roce 1893 vznikla kazatelská stanice.⁵⁹¹ Tento krok je možné dát do přímé souvislosti se vzrůstajícím se vlivem Svobodné reformované církve v tomto městě. Častější kontakt evangelického duchovního se svými členy měl zabránit narůstajícímu vlivu Svobodné reformované církve na jejich zbožnost, který se projevoval upřednostňováním osobního duchovního rozvoje před společným prožíváním víry v rámci celého sboru.

Lány zajížděl i do Náchoda a Police nad Metují, kde vyučoval na tamních školách náboženství. K ustavení kazatelských stanic v nich prozatím nedošlo. Pro velké pracovní vytížení nevyučovali šonovští faráři až do vzniku ČSR náboženství v Novém Městě nad Metují. V něm od přelomu 19. a 20. století pozvolna narůstal počet evangelíků a při sčítání obyvatel v roce 1921 dosáhl čísla 155. V jejich zastoupení zde konal výuku bohoslavický evangelický farář Štrobach.⁵⁹²

⁵⁸⁹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis G. Schuppla c.k. okresnímu hejtmanství v Broumově z 25.4.1898, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁹⁰ Více o této problematice V. KÁBRT, *Církevní rozkol...*, s. 7–133.

⁵⁹¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Bericht über meine elfjährige Wirksamkeit in Schonov 1893–1904, Dr. K. von Lany, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁹² SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o stavu sboru šonovského za rok 1911, zapsal Theodor Kalenda 17. 3. 1912, kt. 2, nezpracovaný fond.

Pracovní nasazení šonovského faráře Lányho se projevilo nárůstem počtu věřících. V období mezi léty 1894 až 1903 se zvýšil z 530 na 748. Do těchto čísel je mimo vlastní mateřský sbor v Šonově s kazatelskou stanicí v České Skalici (304 osob v roce 1894; 333 v roce 1903) zahrnuta filiálka v Rokytníku (74; 95), kazatelská stanice a později další filiální sbor v Broumově (152; 320). Celkový nárůst činil 218 věřících. 168 jich ale připadalo na Broumov a Meziměstí/Halbstadt, kde přestupům nahrála kampaň *Los von Rom*. Tato města se ale záhy od Šonova oddělila.⁵⁹³

Ke kladné bilanci tradičních evangelických center Šonova a Rokytníku pak napomohlo především započítání „městských“ evangelíků v České Skalici a v Polici nad Metují. Karel Bohuslav Lány se projevil i jako dobrý hospodář. Za obdobný časový úsek zvětšil množství peněz uložených v různých sborových fondech více než třikrát z 2114 K na 6615 K. Dosavadní sborový dluh 2294 K se mu dokonce podařilo zcela umořit. Stejně tak se mu dařilo vést účetnictví v Rokytníku. Zde činil nárůst prostředků ve fondech dokonce téměř pětinásobek (z 276 K na 1325 K). A jako v šonovském mateřském sboru i v Rokytníku se evangelíci na konci jeho působení mohli pochlubit nulovým dluhem.

Zdálo by se, že Lányho farářské působení dalo šonovskému sboru a. v. pevné mantinely, které mu pomohou v dalším růstu. Přesto se tak nestalo, jak ukazují různé dochované prameny. K. B. Lány byl v roce 1904 jmenován sekretářem vídeňské c. k. vrchní církevní rady. V důsledku toho složil k 30. září svůj farářský úřad. Celá věc se odehrála tak rychle, že Lány ani presbyterstvo sboru nedokázali zajistit za odcházejícího duchovního náhradu. Když se 2. října Lány při českých bohoslužbách oficiálně loučil se svými věřícími, představil jim dočasněho administrátora sboru faráře Ladislava Juliána Štrobacha ze sousedního bohuslavického sboru a. v.⁵⁹⁴ Bez duchovního správce zůstal šonovský sbor další dva roky. Během nich se vnitřní stav sboru zhoršil. Absence faráře posílila význam a četnost oblíbených domácích náboženských setkání při výkladech Bible a společných modlitbách. Znovu se tak narušil Janatou a Lánym nelehce obnovovaný společný církevní život evangelických věřících. Soukromé studium Bible vedlo řadu z nich ke kritickým závěrům na adresu dosavadní bohoslužebné praxe uvnitř sboru, církevní kázně nebo jednání evangelických farářů. Jejich postoj byl umocněn šířícím se vlivem Svobodné reformované církve v severovýchodních Čechách, která měla svůj samostatný sbor od roku 1888 v České Skalici a od roku 1894 i v Náchodě. Jádrem obou sborů byli vesměs stoupenci Jana Balcara a

⁵⁹³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Bericht über meine elfjährige Wirksamkeit in Schonov 1893–1904, Dr. K. von Lany, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁹⁴ *Taméž.*

jeho Svobodné evangelické církve české, sloučené po Balcarově smrti se Svobodnou reformovanou církví.⁵⁹⁵ Obě svobodné evangelické církve vznikly jako reakce hloubavějších členů českých evangelických (především reformovaných) sborů na jejich nedostatky, které nebyly tyto sbory schopné a i ochotné odstranit. Kritický náhled svobodných evangelíků na zavedené sbory se na Náchodsku a Novoměstsku přenášel i na evangelíky a. v. a h. v. Šonovský rodák, evangelický farář a pisatel zatím jeho jediných ucelených sborových dějin Jaroslav Sochor (1903-1951) kladl počátek nastupující krize šonovského mateřského sboru již do posledních let Lányho duchovní služby: „*Dávnou výchovou k necírkevní zbožnosti se stávalo, že sbor kladl vysoké požadavky na duchovního. Nevyhověl-li tento požadavkům, odvraceli se církevníci od něho a docházeli do shromáždění bývalé svobod. církve v Náchodě a Č. Skalici.*“⁵⁹⁶

Za této situace zvolilo 1. července 1906 presbyterstvo sboru dalším duchovním Heřmana Rýdla (1880-?), který doposud působil v pražském německém sboru a. v. a Libkovicích. V Šonově trvale pobýval od 16. prosince 1906. Vzhledem k nedostatku pramenů vztahujících se k Rýdlově farářské službě v Šonově, můžeme jen spekulovat, proč se doba jeho tamního pobytu zapsala do paměti místních evangelíků jako čas velkého úpadku sboru. Nejspíše došlo k prolnutí zakořeněné nedůvěry zdejších evangelíků vůči farářským autoritám a nedostatku osobních a odborných dispozic Rýdla ke zvládnutí náročné farářské práce. Rýdl si byl vědom, že jeho pozice ve sboru není dobrá. Jednak to viděl na účasti věřících při bohoslužbách, kterou hodnotil přímo v Šonově jako „*méně uspokojující*“.⁵⁹⁷ Snad se dostával i do otevřených sporů se svými věřícími. Při zasedání presbyterstva sboru 27. 11. 1907 byla projednána půlroční výpověď pro kostelníka Josefa Švába. Z přepisu protokolu o této schůzi vyplývá, že příčinou mělo být neuctivé chování kostelníka na adresu faráře.⁵⁹⁸ Za zmínku stojí, že i předchozí šonovský kostelník Jan Kříž ukončil svoji službu nedobrovolně poté, co jej Karel Bohuslav Lány na konci března 1904 usvědčil ze zpronevěry.⁵⁹⁹ Rýdl rovněž jasně cítil vliv Svobodné reformované církve, v očích katolické většiny a části evangelického *milieu*

⁵⁹⁵ Českoskalický sbor Svobodné reformované církve vznikl ještě za Balcarova života poté, co se část jeho stoupců pro názorové neshody oddělila a stala se součástí nově utvářené Svobodné reformované církve, která měla svoje centrum v Praze. Náchodský sbor vznikl nedlouho po Balcarově úmrtí a po sloučení obou svobodných evangelických církví do jedné. Více o tématu počátků Svobodné reformované církve Timoteus Č. ZELINKA, *Přehled dějin Svobodné reformované církve a Jednoty československé za sedmdesát let 1880-1950*, Praha 1952, s. 4–28.

⁵⁹⁶ *Památník československého sboru v Šonově...*, s. 40.

⁵⁹⁷ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o stavu evanj. sboru a. v. v Šonově v r. 1908, napsal Heřman Rýdl, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁵⁹⁸ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, přepis schůze presbyterstva evangelického sboru a. v. v Šonově z 27. 11. 1907, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁵⁹⁹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, přepis schůze presbyterstva evangelického sboru a. v. v Šonově z 25. 3. 1904, kt. 2, nezpracovaný fond.

považované za sektu. Na rozdíl od řady svých kolegů, snažících se v rámci nekatolického tábora o korektní mezicírkevní postup, uvedl Rýdl ve své zprávě o stavu sboru za rok 1908, že „škůdnictví provozovali sektáři a socialisti.“⁶⁰⁰

Rýdlova nepopularita ve sboru byla nejspíše odrazem i jeho vnitřní narůstající krize vlastní farářské identity. Nakolik k tomu přispěla jeho šonovská služba, je otázkou. Na jaře 1910 došel k závěru, že v Šonově skončí a zanechá zcela svého farářského povolání. Jeho definitivní rozchod s kazatelskou prací potvrzuje list, který zaslal 18. května 1910 do rokytnické filiálky, kterou měl patrně ve větší oblibě než mateřský sbor, a nabídl jí k odkupu za 4 K své farářské roucho.⁶⁰¹

Presbyterstvo si patrně uvědomovalo vážnost situace, do jaké se sbor na přelomu 1. a 2. desetiletí 20. století dostal, a proto urychlilo po nečekaném Rýdlově odchodu hledání dalšího faráře. Po tu dobu se ujal administrace sboru opět Ladislav Štrobach z Bohuslavic. 20. listopadu 1910 přijel vykonat bohoslužby do Šonova a České Skalice superintendentní vikář z Libkovic Theodor Kalenda (1883-1917). Již o dva dny později zaslal do Šonova oficiální kandidaturu na uprázdněné kazatelské místo. Samotný schvalovací proces uvnitř šonovského sboru se ani tentokrát dramaticky neurychlil. Až začátkem února 1911 byl Kalenda vyrozuměn o svém zvolení.⁶⁰² Než bylo připraveno ubytování a Kalenda si vyřídil náležité formalities, uběhly další dva měsíce. Do Šonova se tak nastěhoval až 10. dubna.⁶⁰³

Příchodem Kalendy se nevyhovující situace sboru stabilizovala. Kalenda disponoval vlastnostmi, které byly pro zvládnutí farářské úlohy ve specifických šonovských podmínkách důležité. Byl mírné povahy, na rozdíl od svých předchůdců dokázal jednat diplomatictěji. Šonovský rodák a evangelický farář Josef Staněk na něho vzpomínal jako na laskavého, štíhlého, svobodného mladého muže s knírkem. Kalenda byl i umělecky založený, měl rád hudbu a sám psal náboženské písně („*Tvé požehnání*“).⁶⁰⁴ Zřetelně si uvědomoval, že osoba faráře má zásadní vliv na duchovní růst, nebo úpadek věřících a vůbec na činnost sboru jako celku. Kalendovou prioritou byl proto intenzivní kontakt se členy sboru, především zajištěním pravidelných bohoslužeb. Jejich režim byl nastaven podobně jako v dřívějších letech: v Šonově každou neděli, kromě druhé v měsíci, kdy Kalenda zajížděl do Rokytíku. V jeho

⁶⁰⁰ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o stavu evanj. sboru a. v. v Šonově v r. 1908, napsal Heřman Rýdl, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁶⁰¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, dopis Heřmana Rýdla presbyterstvu filiálního sboru a. v. v Rokytíku z 18. 5. 1910, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁶⁰² SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, korespondence Theodora Kalendy a Ladislava Štrobacha z 4. 2. 1911, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁶⁰³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, korespondence Theodora Kalendy a Ladislava Štrobacha z 29. 3. 1911, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁶⁰⁴ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, vzpomínky Josefa Staňka na Šonov, kt. 3, nezpracovaný fond.

nepřítomnosti se odehrávaly alespoň čtené bohoslužby vedené laiky. Na poslední neděli v měsíci připadaly německé bohoslužby, které se odbyvaly po skončení těch českých.⁶⁰⁵

Velké rezervy spatřoval Kalenda v počtech účastníků bohoslužeb a církevního života celkově. „*Nemůžeme arci nepozorovati, že jest mnoho rodin a údů sboru našeho, kteří návštěvu služeb Božích zanedbávají úplně nebo alespoň z větší části, nežli by si bylo přáti. Průměrný počet návštěvníků činí asi 20 % všech členů sboru.*“⁶⁰⁶ Kalendovo nasazení a smysl pro systematickou práci měly zastavit odliv praktikujících evangelíků k Svobodné evangelické církvi nebo jejich stahování do pasivity. „*Škodí sboru našemu ta okolnost, že celá řada rodin straní se práce v církvi konané; ne že by stály jí až na nepatrné výjimky přímo nepřátelsky, nýbrž buď podceňují ji, nebo ponejvíce jest jim lhostejnou.*“⁶⁰⁷ Ani šonovský mateřský sbor tak nebyl spolu s rokytnickou filiálkou ušetřen trendu sekularizace české společnosti, která se evidentně netýkala jen katolické části obyvatel. Zajímavé při tom je, že Kalenda viděl příčinu odpadu evangelických věřících od náboženského života v jejich katolických sousedech, kteří měli ztratit jasný náboženský cíl a jejichž chování svedlo na scestí i evangelíky. Ve sboru se však stále vyskytovala celá řada evangelicky pevně zakotvených rodin, z nichž některé žily přímo v Šonově. Šonov počátku 20. století již zdaleka nebyl obcí evangelickou. Zdejší rodák a evangelický farář Josef Staněk ve svých vzpomínkách napsal o místních poměrech v desátých a dvacátých letech 20. století tyto věty: „*Bylo tam stálé napětí mezi katolíky a evangelíky. Pro nás, mladé evangelíky, to nebyli katolíci, ale fanatičtí, víc političtí klerikálové. Evangelíků bylo pár rodin, ale byli velmi houževnatí. Nutili je k tomu katolíci, také si obě strany hlídaly své děti, aby nedošlo ke smíšenému sňatku.*“ A přidává osobní zkušenost. „*Mezi námi dětmi bývaly všelijaké boje, hádky a nadávky, ale pokud se pamatuji, moji rodiče vycházeli s katolíky po dobrém.*“⁶⁰⁸

Kalenda bezprostředně po svém příchodu do sboru obnovil výuku náboženství na všech školách, kam doposud šonovští duchovní dojížděli. Nejvíce evangelických dětí se ve školním roce 1911/1912 nacházelo v provodovské obecné škole (20 žáků ve dvou skupinách) a v České Skalici (dohromady 27 dětí ve třech samostatných skupinách), které Kalenda vyučoval jednou týdně. Ve stejném intervalu probíhalo vzdělávání 14 dětí z náchodských obecných a měšťanských škol. Kalenda navíc získal povolení vyučovat jednou za čtrnáct dní náboženství na náchodském gymnáziu (zprvu pouze 2 žáci). Nově začal jednou za dva týdny

⁶⁰⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o stavu sboru šonovského za rok 1911 ze 17. 3. 1912, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁶⁰⁶ *Tamtéž.*

⁶⁰⁷ *Tamtéž.*

⁶⁰⁸ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, paměti Josefa Staňka, kt. 3, nezpracovaný fond. Otec Josefa Staňka působil ve sboru jako dlouholetý kurátor a lidový kazatel.

dojíždět za 9 žáky i do Hronova, který byl doposud doménou faráře Šáry. V Červeném Kostelci se jeho hodin účastnilo ve stejném intervalu jako v Hronově jen 8 žáků. Posledními dvěma místy byly Rokytník (6 žáků jednou za 14 dní) a Police nad Metují (3 žáci jednou za měsíc).⁶⁰⁹ Dohromady se Kalendovy výuky náboženství účastnilo 90 žáků na 10 školách, týdně pak průměrně odučil 9 hodin.⁶¹⁰

Dalším prostředkem k působení na mládež bylo založení nedělních škol, při kterých se vyučovalo náboženství každou neděli odpoledne mimo letní měsíce. Vedl je buď sám farář, nebo v jeho nepřítomnosti poučení laici. Kalenda si pochvaloval, že na ně dochází nejen děti ze Šonova a blízkého okolí, ale i někteří dospělí členové sboru. Hojně navštěvovanou novinkou, zaměřenou především na menší děti, byla slavnost vánočního stromku na Štědrý den odpoledne. „*Dítky přednášely básničky a veršiky a odpovídaly na otázky katechisační a sbor zpěvácký přednesl některé písně štědrovečerní.*“⁶¹¹ K podchycení starší mládeže a usměrnění jejich volného času sloužilo Kalendou vedené sdružení mládeže. Při nich byla probírána katechetická témata, velký prostor byl věnován i hrám a společné zábavě. Oblíbeným se stal volejbal, který evangelická mládež hrávala na louce vedle fary. Šonovské sdružení udržovalo kontakt se sdruženími mládeže, vzniklými při reformovaném sboru v Hronově a jeho kazatelské stanici v Náchodě.⁶¹² A konečně bylo Kalendou obnoveno i konfirmační cvičení pro mládež. První slavnostní konfirmace se odehrála již 29. června 1911, tedy dva a půl měsíce po Kalendově příchodu.

Rozmáhající se pasivita uvnitř šonovského luterského sboru z počátku nového století měla svůj odraz v jeho ekonomické rovině. Jednalo se zejména o nedostatečnou disciplínu salár platících členů. Dohromady tvořilo před první světovou válkou šonovský sbor a. v. (včetně filiálky v Rokytníku) zhruba 450 osob. Od české části sboru byl za rok 1911 vybrán salár pouze ve výši 97 K. Celkové hospodaření sboru se tak dostalo do mínusu, neboť ani dotace z c. k. paušálu,⁶¹³ příspěvky německých členů a stále více slábnoucí dotace ze

⁶⁰⁹ *Tamtéž.*

⁶¹⁰ Ve školním roce 1908/1909 vyučoval Kalendův předchůdce Rýdl celkem 64 dětí. Aktivní přístup nového šonovského faráře dokázal toto číslo navýšit během krátké doby o 26 osob. Srov. SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o stavu evanj. sboru a. v. v Šonově v r. 1908, napsal Heřman Rýdl, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁶¹¹ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o stavu sboru šonovského za rok 1911 ze 17. 3. 1912, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁶¹² SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, paměti Josefa Staňka, kt. 3, nezpracovaný fond. Šonovské sdružení mládeže se účastnilo setkání se sdruženími z reformovaných sborů i na širší regionální úrovni. V roce 1913 se odehrálo setkání sdružení mládeže v Trnově, které bylo určeno pro celé SV Čechy. Náplní setkání byly společné bohoslužby a přednášky. Jednu z nich vedl šonovský rolník Josef Staněk st. Srov. SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Program sjezdu sdružení a spolků ev. mládeže dne 16. května 1913 v Trnově, kt. 3, nezpracovaný fond.

⁶¹³ Prakticky ihned po svém příchodu do Šonova koncipoval Kalenda jménem presbyterstva sboru žádost c.k. ministerstvu kultu a vyučování o udělení podpory na chrámové výdaje. Žádost odůvodňoval malým počtem členů sboru, kteří jsou nad to z větší části nemajetní. Žádost nebyla oslyšena a z c.k. paušálu byla sboru

zahraničních podpůrných spolků nemohly pokrýt všechny náklady. Ty dosáhly 4300 K, příjmy 4000 K. Schodek v rozpočtu musel být pokryt půjčkou ze sborového fondu na vydláždění chrámu.⁶¹⁴

Finanční situace sboru před první světovou válkou a během jejích prvních let komplikovala nejen plánování nutných oprav kostela a fary v Šonově,⁶¹⁵ ale dostávala do existenčních problémů samotného faráře Kalendu. Se sborem měl sjednán roční fixní platový základ 1600 K, který měly doplňovat další benefity. Ačkoli čeští a především němečtí členové zdvojnásobili své příspěvky, dohromady na saláru vybrali polovinu dohodnuté sumy. Zbytek musel být dotován z různých podpůrných organizací. K platovému základu se přičítala ještě odměna za výuku náboženství (160 K) a štólu (cca 80 K). Po odečtení daňových srážek a povinných plateb do penzijního fondu mu zůstalo 1700 K. Pro srovnání lze uvést, že ve stejné době měl farář černilovského sboru a. v. roční výplatu 2700 K. Černilovský sbor byl přitom stejně velký, měl asi 400 členů. Důležitým příjmem černilovských luteránů byl nájem z církevních polí. Šonovští ničím podobným nedisponovali. Snad to byl důsledek určité „zhýčkanosti“ z prvních let existence sboru, kdy se na krytí investic výrazně podílel náhodský velkostatek. Východiskem z nouze byla Kalendova každoroční žádost o navýšení jeho platu ze státního rozpočtu. Pro rok 1912 získal podporu 500 K, v následujících letech (1913 až 1916) 600 K.⁶¹⁶ Ani čistý roční plat kolem 2300 K nepovažoval za dostačující, obzvláště při častých výdajích za cesty ke svým věřícím, kteří se ze $\frac{4}{5}$ nacházeli mimo vlastní obec Šonov.

Přes všechny těžkosti prvních let zapustil Kalenda v šonovském sboru a. v. pevné kořeny. Po Janatovi to byl především on, kdo měl velké šance stát se důležitým konsolidačním a stimulačním činitelem pro rozvoj evangelického života v obvodu svého sboru. Svým věkem a smýšlením se řadil mezi novou generaci duchovních, kteří se dostávali do vedení sborů od počátku 20. století a pro které již nebylo prioritou udržovat oddělené reformované a luterské konfesijní uvědomění. Snažili se o sjednocení českojazyčných sborů.

poskytnuta pro roky 1911 a 1912 dotace 150 K. Stejně částky získával sbor i v dalších letech (1913-1915). Srov. SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Oznámení C.k. místodržitelství pro království české o udělení státní dotace pro evangelický sbor a.v. v Šonově z 15.9.1911, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁶¹⁴ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Zpráva o stavu sboru šonovského za rok 1911 ze 17.3. 1912, kt. 2, nezpracovaný fond..

⁶¹⁵ Doba, kdy nebyl šonovský sbor a. v. obsazen, nebo byl řízen Rýdlem, který neměl zájem se pouštět do hlubších projektů, se projevila neutěšeným stavem farních budov. Ještě na podzim 1911 musela být opravena věžička kostela, uvnitř chrámu opadávala omítka a prohnívala podlaha a některé lavice. Na tyto výdaje sbor neměl rezervy, proto si musel půjčovat. První dva roky Kalendovy služby tak končily rozpočtovým deficitem 300 K. Srov. SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Žádost evangelického sboru a. v. v Šonově o udělení dotace z c. k. paušálu pro rok 1912, nedatováno, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁶¹⁶ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Juxta s Kalendovou mzdou za roky 1914, 1915, 1916, kt. 1, nezpracovaný fond.

Kalenda byl horlivým příznivcem unie a o možných variantách vytvoření české evangelické církve diskutoval i s dalšími kolegy faráři. Očekávané jednoty se ale nedočkal, zemřel na úplavici 23. srpna 1917. I tentokrát, podobně jako u Václava Janaty, ukončila možné dlouhodobé působení duchovního v Šonově jeho předčasná smrt. Členové šonovského evangelického sboru ke svému faráři za dobu jeho působení silně přilnuli, o čemž svědčí např. výše částky, kterou mezi sebou vybrali na krytí výdajů spojených s nutnou lékařskou péčí pro vážně nemocného Kalendu. Potřebná suma 350 K byla dvojnásobně překročena (340 K od české části sboru, 368 K od německé).⁶¹⁷

V posledních dvou válečných letech byl šonovský augsburský sbor opět bez svého duchovního. Během čtyřicetileté doby existence se jednalo o čtvrtý případ, kdy v Šonově museli vypomáhat faráři z Bohuslavic. Po třetí tento úkol padl na Ladislava Juliana Štrobacha. Když už se zdálo, že do období plného zásadních politických a náboženských změn, spojených se vznikem Československa, vstoupí šonovští evangelíci bez jasného vedení, byl zvolen farářem Josef Lukl Hromádka (1889-1869).⁶¹⁸ Hromádka působil v Šonově jen krátce, od listopadu 1918 do jara 1920. Jako důležitý aktér slučovacího sjezdu českých evangelických sborů a. v. a h. v. v prosinci 1918 v Praze měl vhodné dispozice, aby šonovský a rokytnický sbor převedl do nově se tvořící Českobratrské církve evangelické. V tomto ohledu nenarážel mezi místními evangelíky na odpor, neboť ve stejném duchu uvažoval a svoje věřící vedl oblíbený Theodor Kalenda. Při první poválečné schůzce staršovstva filiálního sboru a. v. v Rokytníku 13. dubna 1919 objasňoval Hromádka přítomným aktuální situaci v církvi: „*Předseda vysvětluje význam usnesení generálního sjezdu českých evangelíků 17. a 18. prosince 1918, na němž usneseno bylo sjednocení českých sborů a. v. i ref. v jednotnou evangelickou církev Bratrskou. Stalo se to, po čemž jsme všichni z lásky ke své církvi (sic!) a národa toužili a pro co pracoval jmenovitě zemřelý farář Kalenda celým srdcem.*“⁶¹⁹

I přes vstup do ČCE si šonovský sbor podržel svoji dvojjazyčnost. Majitel náhodského velkostatku Friedrich von Schaumburg-Lippe a jeho úředníci zůstali svému sboru věrní. Větší problém vznikl s vytyčením nových hranic sboru. Doposud se teritorium

⁶¹⁷ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Sběrací arch na úhradu nákladů za léčbu faráře Kalendy, nedatováno, kt. 1, nezpracovaný fond.

⁶¹⁸ Josef Lukl Hromádka se narodil 8. 6. 1889 v Hodslavicích, po absolvování gymnázia studoval teologii ve Vídni, Basileji, Heidelbergu, Aberdeenu. V letech 1912 až 1916 působil jako vikář ve vsetínském luterském sboru, mezi lety 1916 až 1918 jako vikář v pražském salvátorském sboru a. v. Během první světové války byl povolán do armády. Tato zkušenost v něm zanechala hluboký dojem. Koncem války se vrátil zpět do Čech a stal se farářem v Šonově. Na jaře 1920 byl jmenován řádným profesorem na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké v Praze. Již v meziválečném období se vyprofiloval ve vůdčí osobnost českého evangelického *milieu* a zůstal jím až do své smrti 26. 12. 1969.

⁶¹⁹ AS ČCE Hronov, Kniha protokolů staršovstva filiálního sboru a. v. v Rokytníku, zápis z 13.4. 1919, netříděno.

šonovského sboru a. v. překrývalo s působností hronovského sboru h. v. Stěžejní byla otázka, komu bude patřit okresní město Náchod. Oba sbory si na něho činily ze svého pohledu zřejmé nároky. Pro šonovský sbor svědčilo, že se náchodská vrchnost považovala za patrona šonovského sboru a zámecké úřednictvo bylo od 60. let 19. století jeho nepostradatelnou součástí. Hronovské presbyterstvo s farářem a seniorem Šárou naopak argumentovalo, že vlastní pastorační práci v Náchodě zajišťoval právě tento sbor. Neboť v něm v roce 1901 založil svoji kazatelskou stanici, v níž se konaly dvakrát do měsíce bohoslužby, pravidelná nedělní škola a fungovalo aktivní sdružení mládeže. Před první světovou válkou se počet členů náchodské kazatelské stanice pohyboval kolem 150 osob.

Přímo v Náchodě se 28. září 1919 sešli zástupci obou sborů, aby vyřešili, komu bude Náchod náležet. Hronovští evangelíci navrhli hranici mezi vlastním Náchodem a Starým Městem. „Šonovští žádají však Náchod pro sebe, ač hronovský sbor tam kazatelskou stanici svým nákladem založil i vydržoval.“⁶²⁰ Ani jedna strana nehodlala ustupovat. Šonovský sbor se již předtím bez problémů vzdal, a to ve prospěch Hronova, své filiálky v Rokytníku. O další členy ale přijít nechtěl. Během podzimu 1919 se jednání mezi sbory ocitla na mrtvém bodě. „Je zřejmo, že hronovské staršovstvo nepojímá otázky správně, čímž se znemožňuje rychlé a klidné rozřešení záležitosti náchodské.“⁶²¹

Spor byl vyřešen za pomoci referenda uvnitř náchodské kazatelské stanice, jejíž členové byli vyzváni, aby se rozhodli, ke kterému z obou sborů si přejí patřit. Hlasování vyznělo přesvědčivě ve prospěch Hronova. Šonovský sbor výsledky přijal, i nadále si podržel alespoň náchodský velkostatek.

Ztrátu Rokytníku, jenž si i po přifaření k Hronovu udržel statut filiálního sboru, mělo kompenzovat pevné začlenění Nového Města nad Metují do struktur nyní již šonovského českobratrského evangelického sboru. Připojení sousedního města k šonovskému sboru nebylo samozřejmé. Do Nového Města nad Metují totiž zajížděl od roku 1892 hronovský evangelický farář Josef Šára vyučovat náboženství. Při té příležitosti navštěvoval místní reformované evangelíky, jejichž počet se před první světovou pohyboval kolem čtyřiceti. Evangelíků a. v. byla v téže době zhruba polovina.⁶²² Šára postupně rozšířil svoji působnost v Novém Městě nad Metují ještě na konání biblických hodin. Ty probíhaly jednou za čtrnáct dní v bytě místního obchodníka a člena staršovstva hronovského reformovaného sboru

⁶²⁰ Zápis v knize protokolů staršovstva ref. sboru v Hronově cituje ve své knize M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 91.

⁶²¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, zápis ze schůze staršovstva a rozhraničovací komise ze dne 7. 12. 1919, kt. 2, nezpracovaný fond.

⁶²² SOkA Náchod, f. Archiv města Nové Město nad Metují, Pamětní kniha Nového Města nad Metují II. 1907–1933, kn. 3, s. 118.

Františka Hudec. Od roku 1916 se odehrávaly v pronajaté učebně měšťanské školy reformované bohoslužby.⁶²³ Z těchto důvodů považovali hronovští evangelíci Nové Město nad Metují za svoje území, které „směnili“ v roce 1919 s šonovským sborem za Rokytník.

Až v rámci šonovského českobratrského sboru byla v Novém Městě nad Met. založena oficiální kazatelská stanice. Bohoslužby se v ní sloužily ve čtrnáctidenních intervalech. Stanice nedisponovala v počátcích žádnými prostředky k vybudování vlastní modlitebny. Proto se její členové i nadále scházeli v pronajaté učebně měšťanské školy. Od roku 1934 se bohoslužby přesunuly do pronajatých prostor čerstvě dokončené modlitebny novoměstského sboru Československé církve (husitské), která získala ve městě během přestupového hnutí několikanásobně větší podporu než ČCE. Přesto se počet evangelíků v Novém Městě nad Metují a jeho nejbližším okolí (Krčín, Vrchoviny) během 20. let 20. století rapidně zvýšil. Z 60 až 70 osob na 200 až 210.⁶²⁴ Na rozdíl od Nového Města se za stejné období číselný stav vlastního šonovského mateřského sboru příliš nezměnil. Novoměstská kazatelská stanice tak svým nárůstem členské základny jen potvrdila obecný (a v této práci několikrát připomínaný) trend přenosu jádra života evangelického *milieu* z vesnic do měst. Toto jádro však nedisponovalo takovou odolností proti vnějším vlivům jako uzavřené vesnické komunity.

Celá českojazyčná oblast kladského pomezí od Police nad Metují, přes Hronov, Náchod, Českou Skalici až po Nové Město nad Metují prošla v souvislosti se zánikem Rakouska-Uherska a vytvořením Československa významnou náboženskou proměnou. Nadprůměrné podpory se zde dočkala v lednu 1920 vzniklá Církev československá (husitská). Tuto okolnost lze vysvětlit jednak silnější nekatolickou tradicí z pobělohorského období a přítomností několika charismatických reformně naladěných římskokatolických duchovních, zejména machovského kaplana Jindřicha Hulínského a studnického faráře Františka Fišeru, kteří přestoupili k CČS(H). Tím silně zapůsobili na své věřící, kteří se v revolučních podmínkách teprve orientovali.⁶²⁵ Během roku 1920 a zejména v týdnech a dnech před termínem sčítání lidu v únoru 1921 se podstatné části obyvatel uvedených měst a vsí v jejich okolí nechávaly přepsat z římskokatolické církve k CČS(H). Zdejší českobratrské evangelické sbory tím přišly o možnost stát se masovými společenstvími, přesto si v porovnání s předválečnými léty co do počtu členů polepsily. Během let 1920, 1921 a 1922 se rozrostly o několik desítek členů. Na rozdíl od Církve československé (husitské) se jejich každoroční

⁶²³ M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 105–106.

⁶²⁴ Zpráva o sboru šonovském za rok 1927, in: Památník českobratrského sboru v Šonově, Šonov 1928, s. 42.

⁶²⁵ Více o tématu vzniku machovské komunity CČS(H) Vojtěch KÁBRT, *Československá církev na kladském pomezí – případ „ohniska“ Machov*, in: Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii, edd. Pavol MAČALA – Pavel MAREK – Jiří HANUŠ, Brno, CDK 2010, s. 522–534.

přírůstek v dalších letech vrátil do běžných kolejí, tj. v řádu jednotlivců. Přestupová dynamika zdejších sborů CČS(H) naproti tomu kulminovala až v letech před druhou světovou válkou.

V případě šonovského sboru ČCE došlo díky přestupovému hnutí z přelomu 10. a 20. let 20. století k nárůstu členské základny na 560 osob. Tento stav se od poloviny 20. let nenavyšoval, udržel se až do válečných let, po nichž začal pomalu klesat. Během exponovaných let 1920 až 1922 byl šonovský sbor opět bez duchovního vedení. Josef Lukl Hromádka byl v roce 1920 jmenován mimořádným, od roku 1927 pak řádným profesorem teologie Husovy československé evangelické fakultě bohoslovecké. Šonovský sbor byl tak po několikáté administrován bohoslavickým farářem Štrobachem. Náhradu za Hromádku se podařilo nalézt staršovstvu sboru až v roce 1922. Stal se jím původně vsetínský reformovaný farář a katecheta Emil Pokorný (1886-1943).⁶²⁶ Do jeho nástupu na konci března 1922 udržoval Hromádka stále s šonovským sborem kontakt a nepravidelně sem zajížděl konat bohoslužby. Jako „poloviční“ zdejší farář složil k uvítání Pokorného při jeho příjezdu slavnostní báseň.

„Cože pak jsou všichni tady,

v hovoru a radě?

O čem si to vypravují

i ti ptáci v sadě?

...

Povím vám to hodně nahlas,

by to každý slyšel!

Pan farář už ze Vsetína

do Šonova přišel.

Pane faráři náš milý,

přejeme vám vřele,

by Vás ostříhalo u nás

Boží oko bdělé.⁶²⁷

...

⁶²⁶ Emil Pokorný se narodil 15. 7. 1886 ve Vsetíně. Teologii studoval v Lipsku, Vídni a Aberdeenu. V letech 1909-1912 zastával funkci vikáře ve vsetínském reformovaném sboru, od roku 1912 do roku 1922 vyučoval ve vsetínských školách náboženství. Do Šonova přišel v roce 1922 a setrval v něm 7 let. Poté se stal farářem sboru ČCE v Sázavě. V letech 1937 až 1943 zastával post seniora tábořského seniorátu. Během druhé světové války byl Němci zatčen a 3. 7. 1943 v Litoměřicích popraven. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

⁶²⁷ SOKa Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Báseň k uvítání br. faráře Pokorného v Šonově dne 28. 3. 1922, autor J. L. Hromádka, přepis rukopisu, kt. 3, nezpracovaný fond.

Podobně jako po energickém K. B. Lánym nastoupil spíše introvertnější Kalenda, tak i nyní po Hromádkovi, který kolem sebe sdružoval intelektuály a mladé bohoslovce, přišel do sboru povahou klidnější a více plebejský Pokorný. Současníci jej popisovali jako opravdu pokorného, velmi zbožného a až úzkostlivého člověka.⁶²⁸

Pokorný se v Šonově ocitl v nelehké pozici. Jednak bylo třeba podchytit a začlenit do života církve velké množství nově přistoupivších lidí, kteří neměli o evangelické věrouce zpravidla ponětí. Zároveň musel lavírovat mezi názorovými křídly uvnitř sboru. S ohledem na specifický vývoj šonovského evangelického sboru nepožívali zdejší faráři silnou a nedotknutelnou autoritu. Spíše byli kritizováni mnohými lidovými teology, kteří neváhali svému faráři udělovat napomenutí, pokud se podle jejich názoru rozcházel s pravým evangelickým učením. Část sboru očekávala, že další farář bude podobně angažovaný a vědecky založený jako Hromádka, další část chtěla, aby sbor vedl v duchu Jednoty československé (Svobodné reformované církve).⁶²⁹ Pokorný tuto zátěž nelehce snášel a přes nasazení, které při práci pro sbor vynakládal, se rozhodl po 7 letech služby Šonov opustit a přestěhovat do města Sázavy.

Poválečná euforie z růstu věřících netrvala v šonovském sboru dlouho, ostatně jako v dalších evangelických sborech na SV Čech. Navíc se projevilo, že u části přistupujících šlo spíše o politické gesto než o vnitřní přesvědčení. Zároveň se ve svobodných podmínkách Československa, kterým se prohnala protikatolická vlna, jejímž vedlejším důsledkem byl nárůst nedůvěry v tradiční zavedené křesťanské církve, prohloubila vlažnost také u „matrikových“ evangelíků.⁶³⁰ Pokorný si byl uvedených trendů zcela jasně vědom, neboť i do natolik reprezentativního materiálu, jako byl jubilejní almanach vydaný v roce 1928 k 50. výročí osamostatnění sboru, neváhal napsat slova kritiky na adresu vlastních věřících. Jimi je chtěl vyzvat, aby obnovili svoji účast na sborovém životě a neupadali do pasivního nezájmu. *„Ale tu si musíme otevřeně přiznati, že prožíváme i v Šonově dobu úpadku oproti poválečným roům, který se zračí nejen v menší návštěvě služeb Božích, nýbrž i v menší obětavosti mnohých.“* Právě na účasti věřících při bohoslužbách byl úbytek nejpatrnější. *„Tím, že se konají služby Boží v kazatelských stanicích pravidelně jednou za 14 dní, odvykla si většina údu z kazatelských stanic přicházeti k službám B. do Šonova, takže tam je menší návštěva*

⁶²⁸ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, paměti Josefa Staňka ml., přepis původního textu, kt. 3, nezpracovaný fond.

⁶²⁹ *Tamtéž.*

⁶³⁰ Pokles aktivních členů sboru se projevil v hospodářské oblasti. S propadem se potýkaly chrámové sbírky. Sbor dále negativně pocítil důsledky parcelace náhodského velkostatku v rámci provorepublikové pozemkové reformy. Po zmenšení obhospodařovaných pozemků nebylo nutné zaměstnávat na náhodském zámku tolik úředníků a část se jich vrátila do Německa. Tím ale sbor přišel o důležitého přispěvatele saláru.

nejpatrnější. Ale i v Nov. Městě nad Met. a v České Skalici poklesla.“⁶³¹ Bohoslužeb se v Šonově průměrně účastnilo 50 až 60 lidí, v Novém Městě nad Metují 60 až 70 a v České Skalici 30. Pravidelných návštěvníků bohoslužeb bylo tedy asi 150, tj. 26% z celkového počtu všech členů sboru. Ve stejné výši se toto číslo pohybovalo i před první světovou válkou.

Farář Pokorný začlenil dokonce do jinak ryze informativního textu almanachu přímý apel na jeho čtenáře, který i po letech vyznívá značně naléhavě: „*Bratři a sestry, musíme si uvědomit, že i když si z kázání snad někdy neodnášíme mnoho pro svůj duchovní život, nepřicházíme do shromáždění jen kvůli sobě, nýbrž také kvůli celé naší českobratrské rodině. Ten, kdo opouští toto obecenství, škodí nevyhnutelně především sám sobě, a odloučen od bratří, nemůže duchovně růst.*“ Pokles v návštěvnosti zaznamenaly ve druhé polovině 20. let také dříve oblíbené biblické hodiny a nedostatečný zájem provázelo podle Pokorného mínění konfirmační cvičení mládeže. „*Nejvíce ovšem duchovní úpadek sboru je patrný na malém počtu účastníků sv. Večeře Páně. Patříť náš sbor k těm, které vykazují nejmenší procento komunikantů.*“⁶³² Pokles se projevil i v množství dětí, které byly vyučovány na školách náboženství. Počátkem 20. století jich bylo kolem 90, nyní 60. A nijak optimisticky nenahlížel ani do budoucna: „*Půda pro evangelizaci je nyní po dřívějším náboženském zvlnění dosti nepříznivá, jak mezi římskými katolíky, tak mezi bezkonfesními, a mezi inteligenty a agrárníky ještě nepříznivější, než mezi živnostníky a dělníky.*“⁶³³

Dobré návštěvnosti se naopak stále těšilo sdružení mládeže, zejména v Šonově. Kromě Šonova se ustanovilo i v obou kazatelských stanicích. Ale již během 20. let v České Skalici zaniklo. S vedením sdružení pomáhala farářovi jeho manželka.⁶³⁴ Manželé Pokorní byli totiž bezdětní, proto se oba mohli plně věnovat práci ve sboru. Program sdružení mládeže byl všude univerzální. Tak i v Šonově byl jádrem setkání výklad Bible, doplněný o katechetickou promluvu, na závěr se konala zábavná hra.

V řadě případů se Pokorný při svých pastoračních aktivitách přizpůsoboval zdejšímu zvyklostem, než že by prosazoval svoji vizi místním navzdory. Biblické hodiny se v Šonově konávaly i nadále střídavě po rodinách. Nikoliv v kostele, ale v příbytcích evangelíků probíhal také modlitební týden, kdy se jednou za rok po jeden týden scházeli věřící ke každodenním modlitbám a četbě Bible. „*Četli a vykládali biblický oddíl, zpívali a pak klekli*

⁶³¹ Zpráva o sboru šonovském za rok 1927, in: Památník českobratrského sboru v Šonově..., s. 42.

⁶³² Tamtéž.

⁶³³ Diaspora českobr. evang. seniorátu královéhradeckého II.-1927..., s. 42.

⁶³⁴ S nárůstem členské základny po roce 1920 a s ustavením dvou kazatelských stanic se v šonovském sboru zvýšila angažovanost laiků při vedení biblických hodin, sdružení mládeže, nedělních škol nebo vyučování náboženství. Byla to především farářova manželka, dále kurátor sboru Josef Staněk st., Božena Sochorová, Vlasta Holečková, Marta Berková.

tam, kde mohli a kdo chtěl, ten se pomodlil to, co měl na mysli.“⁶³⁵ Nejen v tomto případě se projevil vliv probuzeneckého evangelického proudu. Šonovský sbor byl díky němu mnohem více otevřený mezicírkevním stykům, zejména tedy s Jednotou československou. Od roku 1923 se v Šonově začaly pravidelně v červenci konat misijní slavnosti. Jednalo se o jednodenní akci započatou bohoslužbou v kostele a přednáškami v sadě před farou. Účastnili se jí kromě domácích evangelíků a evangelíků z okolních sborů rovněž členové Jednoty československé z československého a náhodského sboru. Šonovští evangelíci na oplátku docházeli na „*Hody lásky*“, které pořádaly oba sousední sbory Jednoty československé.⁶³⁶

Ačkoliv ze zpráv faráře Pokorného o stavu sboru ve 20. letech je cítit jistou míru zklamání, během 30. let se jeho počet a rozsah nadále zvětšoval. Přibral k sobě dvě nové kazatelské stanice v Červeném Kostelci a Úpici. V obou městech žilo několik desítek evangelíků, o něž začal systematicky pečovat hronovský farář Šára v 90. letech 19. století. Do Úpice zajížděl nejprve vyučovat náboženství a vést biblické hodiny. V roce 1898 zde vznikla přímo kazatelská stanice. Biblické hodiny se konaly od roku 1899 i v Červeném Kostelci.⁶³⁷ I po vzniku ČCE zůstala obě města pod hronovským československým sborem. K jejich přiřazení došlo poněkud netradičně díky postavě prvního červenokosteleckého faráře CČS(H) Hynka Širokého. Československý rodák, původně katolický kněz, působil v Červeném Kostelci v letech 1920-1921 a 1923-1930. Dosud nevyhraněná teologie mladé církve jej dovedla k rozhodnutí podruhé změnit vyznání a přestoupit k Československé církvi evangelické. Stalo se tak v roce 1930. Prvním jeho působištěm v rámci ČCE se stal právě Šonov, snad proto, že dobře znal místní podmínky. Jeho rozhodnutí vyvolalo uvnitř červenokosteleckého sboru názorové pnutí a část jeho sympatizantů jej do ČCE následovala. V knize přestupů hronovského sboru ČCE je u roku 1930 uvedeno, že z CČS(H) k ČCE v tomto roce přešlo 25 osob. V předchozích letech se přestupy mezi oběma církvemi téměř nekonal.⁶³⁸

Aby červenokostelečtí evangelíci mohli setrvat pod svým oblíbeným farářem, byla v jejich městě v roce 1930 vytvořena kazatelská stanice a přiřazena pod šonovský sbor. Tomuto kroku nahrávalo i příznivé vlakové spojení Václavic a Červeného Kostelce. Přefázením Kostelce pod Šonov se přerušila přímá územní návaznost kazatelské stanice v Úpici na hronovský mateřský sbor. Aby faráři obou sborů nezasahovali do svých kompetencí, byla v roce 1931 pod Šonov přiřazena i úpická kazatelská stanice. Také do Úpice se dalo

⁶³⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, paměti Josefa Staňka ml., přepis původního textu, kt. 3, nezpracovaný fond.

⁶³⁶ *Tamtéž.*

⁶³⁷ M. ŠÁROVÁ, *Na Chocholouši...*, s. 88.

⁶³⁸ AS ČCE Hronov, Kniha přestupů sboru ČCE v Hronově, R-III-B-2.

z Šonova poměrně snadno zajíždět. Nejprve do Malých Svatoňovic vlakem a odtud autobusem.

Hynek Široký nezanechal v šonovském sboru hlubší stopu. Již v roce 1932 odešel do sboru ve Dvoře Králové nad Labem a odtud v roce 1937 do českobratrského sboru v Kladně. Zde setrval až do roku 1951. Byl tedy i nepřímým svědkem osudných událostí v sousedních Lidicích, kdy bylo v souvislosti s jejich vyhlazením popraveno i několik členů jeho sboru.

Po Širokého odchodu získal v roce 1932 šonovský sbor konečně faráře, který v něm strávil ve srovnání se svými předchůdci nejvíce let. Byl jím Bohumír Popelář. Sloužil zde až do roku 1945.⁶³⁹ „*Když jsme toho pěkného listopadového dne 4/11 1932 přijeli za soumraku s manželkou a s prvorozeným Jeníkem...na šonovskou faru, čekala nás tam hrstka milých bratří a sester. Měli pro nás připravenou večeři. Bratr Ludvík Dobeš mluvil pořád starostlivě o tom, jen abych neutekl brzo ze sboru.*“⁶⁴⁰ Popelář ve srovnání v Pokorným nevnímal zdejší duchovní ani ekonomickou situaci negativně. Podle jeho názoru měl sbor silné duchovní povědomí o své misijní důležitosti v katolickém kraji.⁶⁴¹ Dokázal se také vyrovnat se silným vlivem svobodného evangelictví na jeho věřící. Nevyhnul se přitom názorovým střetům s některými skupinami věřících, „*kteří si žádali kázání burcujících a probuzeneckých. Musím říci ke cti šonovského staršovstva, že se mne zastali...To bylo jisté vítězství, že jsem se nedal odvést od metody filologické.*“ Zároveň ale přiznává, že „*jsem se rád přiučoval v biblických hodinách ze sprostné a upřímné víry a z jejich lásky k Pánu a jeho církvi.*“⁶⁴²

Popelář byl posledním farářem, který pracoval stále ještě ve dvojjazyčném sboru. Až do jara 1945 dodržoval tradiční povinnost šonovských farářů mít jednou měsíčně připravené německé bohoslužby s kázáním pro německojazyčnou část sboru. Během léta a podzimu se konaly přímo v kostele, v zimě a v chladnějších jarních měsících na náchodském zámku. Podle Popelářova svědectví se jich účastnila jen malá skupinka osob. Kromě prince Friedricha von Schaumburg-Lippe, jeho manželky a sestry s komornou, ještě několik úředníků se svými dětmi. Poslední evangelické bohoslužby se na náchodském zámku uskutečnily o Velikonocích 1945. Popelář měl domluvenu i květnovou návštěvu. K té již nedošlo. Princ byl po obsazení

⁶³⁹ Bohumír Popelář se narodil 28. 10. 1896 v Nadějově u Jihlavy. Do sboru přišel ve svých 36 letech. Kromě vlastní kazatelské činnosti se intenzivně věnoval překladatelské práci. O svém působení zanechal stručné vzpomínky, v nichž charakterizoval svůj pohled na sbor.

⁶⁴⁰ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, „Doba šonovská“, vzpomínky Bohumíra Popeláře na Šonov 1932-1945. kt. 3, nezpracovaný fond.

⁶⁴¹ Popelářův měsíční rozvrh boholužeb vypadal takto: 3x měsíčně konal bohoslužby v Šonově, 2x v Novém Městě nad Metují a 1x v Červeném Kostelci. Odtud přecházel na odpolední kázání do Úpice. 1x měsíčně se konaly i německé bohoslužby. Ve výčtu chybí Česká Skalice. Pravděpodobně po připojení nových kazatelských stanic v Červeném Kostelci a Úpici zde byly bohoslužby zrušeny. Srov. *tamtéž*.

⁶⁴² *Tamtéž*.

Náchoda Rudou armádou zatčen a odvezen do internace v kladské Chudobě (Kudowa-Zdrój). Zde 15. prosince 1945 zemřel. 18. prosince vykonal Popelář na nádvoří náchodského zámku nad rakví zesnulého knížete pohřební kázání. Bylo to jeho poslední vystoupení, coby šonovského faráře. O dva dny později se přestěhoval do nového působiště v Jablůnkách nad Bečvou.⁶⁴³ Úmrtím Friedricha von Schaumburg-Lippe a zkonfiskováním náchodského velkostatku se tak uzavřela jedna z důležitých etap dějin šonovského evangelického sboru.

Nyní se vrátíme k úvodnímu tématu z této kapitoly; totiž k bohuslavickému evangelickému sboru a. v. Jeho vývoj byl na rozdíl od svého šonovského (a rokytnického) souseda mnohem klidnější, dalo by se uvést, že rutinní. Tento dojem může vnější pozorovatel nabýt z jeho mnohem stabilnějších ekonomických a personálních poměrů. Bohuslavický augsburský sbor byl asi nejvíce bezproblémovou „dcerou“ mateřského černilovského sboru. Zároveň platí, že si udržoval po celou dobu své existence (definitivně zanikl počátkem 21. století) řadu specifík, jimiž se naopak od svých sousedů odlišoval. Budeme si proto na následujících řádcích všimnout především jich.

Nejvíce patrné to bylo na jeho územním rozsahu. Již zde bylo uvedeno, že se po svém osamostatnění v roce 1869 dostal ze severu a jihu do sevření od šonovského a černilovského sboru. Třebaže formálně spravoval území hluboko do orlického podhůří, jeho členské jádro se koncentrovalo přímo na obec Bohuslavice, případně na několik sousedních vesnic. A uvedený trend soustředění věřících do vlastní sborové obce se v průběhu desetiletí prohluboval. Šonov v tomto ohledu procházel opačným vývojem.

Když se bohuslavický augsburský sbor stal členem ČCE, jeho územní situace se zkomplikovala. Přišel na úkor klášterského sboru o dosud formálně spravované území v Podorlicku. Rozsah sboru se tak zmenšil na vlastní Bohuslavice a pár nejbližších vesnic. Jeho kompetence nezasahovaly ani do žádného z okolních měst.

V prvním roce své existence měl bohuslavický sbor a. v. 330 členů. Z nich 250 žilo v samotných Bohuslavicích.⁶⁴⁴ V dalších letech se sbor zvětšoval jen velmi pozvolna, jednalo se zejména o přirozený přírůstek uvnitř místního evangelického *milieu*. Každoročně do sboru vstupovaly i osoby jiného vyznání (hlavně římskokatolického), a to v řádu jednotlivců. Do 90. let 19. století narostla členská základna na 360 osob, před první světovou válkou se pohybovala kolem hranice 400 „duší“.

⁶⁴³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, „Jako dvorní kaplan na náchodském zámku (1932-1945), vzpomínky Bohumíra Popeláře, kt. 3, nezpracovaný fond.

⁶⁴⁴ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Šonov, Počet evangelíků a. v. v obvodu c. k. okresního hejtmantství Novoměstského n./M. žijících. Seznam sestavený K. E. Lánym k 28. 7. 1869, kt. 2, nezpracovaný fond.

Koncentrace evangelíků do vlastních Bohuslavic zapříčinila, že po vzniku ČCE a značném územním zmenšení bohuslavického sboru se počet členů nijak dramaticky nesnížil. Na konci 20. let 20. století jich bylo opět kolem 360, z nichž téměř 90 % bydlelo v Bohuslavicích.

Bohuslavický augsburský sbor byl jedním z mála českojazyčných evangelických sborů (v prostoru severovýchodních Čech byl jediným), kterého se náboženské přestupové hnutí z let 1920-1921 dotklo jen minimálně. Týkalo se především měst, do nichž bohuslavický sbor v této době nezasahoval. A z řad výrazně katolicky vyhraněných obyvatel obce Bohuslavic a sousedních vesnic nezměnil vyznání skoro nikdo. Během let 1918-1928 se nově stalo členy sboru jen 24 osob, z nichž většina tak učinila při sňatcích.⁶⁴⁵

Bohuslavický sbor nezaložil pro svůj malý územní rozsah žádný filiální sbor ani kazatelskou stanici.⁶⁴⁶ „*Jsa sevřen ze všech stran sousedními sbory, nemá nikde přístupu do měst, a je mu tedy nesnadno rozvinovat nějakou evangelisační činnost, když v místě samém je půda pro ni nepříznivá a venkovský rolnický, většinou přísně katolický lid je pro evangelické kázání nepřístupný. To bude jedním z prvních úkolů...získati vyjednáváním a novým rozhrančením se sousedními sbory...přístup do některého města.*“⁶⁴⁷ Až v roce 1955 k němu byla přefařena od klášterského českobratrského sboru kazatelská stanice v Opočně, která pod ním setrvala do zániku sboru v roce 2007. Poté se vrátila zpět do administrace Kláštera nad Dědinou.

V čem se naopak bohuslavický augsburský sbor řadil do průměru, byl poměrně malý počet farářů, kteří se v něm od doby jeho založení v roce 1869 až do konce první republiky vystřídali. Bylo jich pět. V šonovském sboru za stejné období pracovalo devět duchovních, v mateřském černilovském luterském sboru čtyři. Relativně nízký počet farářů byl způsoben zejména dlouholetou službou třetího z nich: Ladislava Juliana Štrobacha (kazatelem v letech 1889-1927). A konečně mnohé augsburské sbory předčil vydržováním vlastní evangelické školy.

V evangelickém *milieu* nelze vytvářet přímou úměru mezi velikostí sboru, případně jeho umístěním na mapě, a významem jejich kazatelských osobností. Již prvními dvěma bohuslavickými faráři byli bratři Molnárové, Felix Theodor (1846-1908) a Jan Bedřich Vilém (1840-1905). Oba pocházeli z tradiční farářské rodiny. Jejich děda Jan Molnár přišel v roce 1788 z dnešního Slovenska pomoci českým luterským sborům. Jeho dlouholetým působištěm

⁶⁴⁵ *Jubilejní almanach-schematism...*, s. 31.

⁶⁴⁶ Jen krátce existovala kazatelská stanice v Dobrušce, která vznikla 1903 pro německojazyčné zaměstnance Frahweinovy továrny na hedvábné stuhy.

⁶⁴⁷ *Diaspora českobr. evang. seniorátu královéhradeckého II.-1927...*, s. 10.

se staly krkonošské Křížlice. Zde se mu narodili synové Matouš (1799-1863) a Daniel Bohumil (1819-1889). První z nich zastával v letech 1852 až 1863 úřad seniora českého východního seniorátu a. v. Po jeho smrti jej ve stejné funkci nahradil jeho o 20 let mladší bratr Daniel Bohumil (seniorem v letech 1863-1873), který se v roce 1873 stal dokonce superintendentem české superintendence a. v. Vykonával pak tento úřad až do své smrti v roce 1889. Matouš Molnár prožil celý svůj život v Křížlicích. Podobně jako jeho otec Jan také on vychoval pro českou luterskou církev dva faráře: Jana Bedřicha Viléma a Felixe Theodora.

20. září 1869 se bohuslavický sbor a. v. dočkal osamostatnění. Jeho velkou devizou bylo vlastnictví statku čp. 91, který sbor výhodně odkoupil od bezdětného člena sboru Jana Hladíka v roce 1865.⁶⁴⁸ Z jeho výnosu (pole a louky o výměře necelých 20 ha) bylo možné dostatečně dotovat služné faráři.⁶⁴⁹ Cílevědomost, s jakou bohuslavický sbor usiloval o svébytnost, a vytvořená hmotná rezerva se promítly při hledání prvního duchovního. O místo byl živý zájem. Hlásili se nedávno dostudovaní bohoslovci Bohdan Kalenda, otec pozdějšího šonovského faráře Theodora, Gustav Lány, bratr černilovského faráře Karla Eduarda, Felix Theodor Molnár, který nedávno nastoupil jako seniorátní vikář u svého strýce Daniela Bohumila Molnára v luterském sboru U Salvátora v Praze. Stejně tak se chtěli stát bohuslavickými faráři i zkušení faráři Jiří Babovec, který v té době působil ve městě Kobyla Gora ve Slezsku, nebo bohuslavický rodák a farář v německojazyčném sboru v Heřmanových Sejfech Jan Kupka.⁶⁵⁰ Přednost dostal Felix Theodor Molnár, který byl bohuslavickým staršovstvem oficiálně zvolen 29. června 1870. Molnár vynikal řečnickým uměním, kterým dokázal strhnout posluchače. I samotného Karla Eduarda Lányho zaujal, s jakou pečlivostí si připravoval svá kázání, která si nejprve napsal, a pak se je učil přednášet z paměti.

V místě začal pracovat od 9. listopadu. Provizorně bydlel v zemědělské usedlosti čp. 91. Zároveň s jeho příchodem bylo v sousedství usedlosti započato se stavbou fary. Do ní se mohl Molnár přestěhovat v září roku 1871. Za farní budovu s šesti obytnými pokoji včetně

⁶⁴⁸ Přestože byla cena statku pro sbor stanovena velmi výhodně (odhadní hodnota byla 13 000 zl., sbor statek koupil za 10 000 zl.), musel si půjčit 8000 zl. Dluh vážnoucí na statku byl splacen v létě 1877. Sbor se tak mohl soustředit na realizaci další nákladné investice, nového kostela. Srov. SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 24. 6. 1877, III-B-6/13, nezpracovaný fond, s. 7.

⁶⁴⁹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice, Inventář církve evangelické a. v. v Bohuslavicích v lednu 1877, L-III-B/16, nezpracovaný fond, s. 1.

⁶⁵⁰ R. ŘÍČAN, *Životní dílo...*, s. 52.

dřevěné stodoly zaplatil sbor 10 000 zl.⁶⁵¹ Slavnostní otevření fary bylo spojeno s Molnárovou instalací a připomínkou 50letého výročí otevření toleranční modlitebny.

Přestěhováním Molnára do fary se uvolnila obytná část statku čp. 91. Po jejím rozšíření v ní byla v roce 1873 zařízena evangelická škola a byt pro učitele. Vzhledem k důkladné rekonstrukci, kterou budova prošla, zajišťovala pro učitele vyhovující podmínky, které nebyly v evangelických školách vždy obvyklé. To mělo bohuslavickým učitelům částečně kompenzovat horší platové ohodnocení než na školách obecních. Prvním kantorem se stal Jan Rolčík, dříve působící v evangelické škole v Křížlicích.⁶⁵² Za jeho učitelování získala škola v roce 1877 právo veřejnosti. V té době ji navštěvovalo asi 50 dětí. Kolem tohoto čísla kolísal stav žactva i v dalších desetiletích existence školy.⁶⁵³

Rolčík po šesti letech školu opustil a v bohuslavickém katolickém chrámu 24. 7. 1879 veřejně přistoupil s celou rodinou k římskokatolickému vyznání. Téměř současně se přestěhoval do Trubějova u Náchoda.⁶⁵⁴ Jeho krok byl pro bohuslavické evangelíky nepřijemným překvapením. Učitel býval ve sborech považován za duchovní autoritu číslo dvě a jeho „odpadnutí“ se stalo pro členy sboru nepřijemným tématem. „*Odcenil (znehodnotil, pozn. autora) tak své účinkování a práci svou při zdejším sboru úplně.*“⁶⁵⁵ Rolčík byl podezírán či spíše obviněn, že byl jeho odchod ze sboru a z církve motivován zištnými důvody, neboť měl mít ambici stát se řídicím učitelem na státní obecné (lépe placené) škole. Svůj úmysl opustit bohuslavickou školu sdělil staršovstvu až v průběhu letních prázdnin. Zástupci sboru měli tedy omezený čas na oslovení a výběr náhradního kantora.⁶⁵⁶

Jak se záhy ukázalo, nebyl to zásadní problém. Na výzvu staršovstva zareagovali minimálně čtyři uchazeči. Mezi nimi např. i křížlický rodák Kristián Kynčl, který od roku 1878 vyučoval na evangelické škole a. v. v Černilově. Kynčlovi se v Bohuslavicích líbilo a jevil zájem se sem přestěhovat. Navíc zde farářoval jemu věkově blízký Jan Bedřich Vilém Molnár, s kterým se znal z Křížlic. Kynčl ale narazil u svého faráře a seniora Lányho, který jej nechtěl z Černilova, kde působil jen rok, propustit.⁶⁵⁷ Pozornost bohuslavického presbyterstva, především faráře Molnára, upoutal jiný mladý kantor, Bedřich Jerie z Čáslavi.

⁶⁵¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice, Inventář církve evangelické a. v. v Bohuslavicích v lednu 1877, L-III-B/16, nezpracovaný fond, s. 7.

⁶⁵² E. HAVELKA, *Protestantské školství...*, s. 136.

⁶⁵³ Věra VLČKOVÁ, *Historie bývalé evangelické školy v Bohuslavicích nad Metují*, in: *Rodným krajem*, č. 34, 2007, s. 48–51.

⁶⁵⁴ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 27. 7. 1879, L-III-B/13, nezpracovaný fond, s. 79.

⁶⁵⁵ *Tamtéž.*

⁶⁵⁶ E. HAVELKA, *Protestantské školství...*, s. 136.

⁶⁵⁷ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 3. 8. 1879, L-III-B/13, nezpracovaný fond, s. 81.

Jeho otec se později stal ředitelem čáslavského reformovaného (!) evangelického učitelského ústavu. Na Molnárovo doporučení schválilo širší zastupitelstvo sboru 24. srpna jednomyslně návrh, aby se Jerie stal novým učitelem. Hlasování bylo přítomno 29 členů z 50 oprávněných, tedy přes důležitost situace jen nutná nadpoloviční většina.⁶⁵⁸

Podobný scénář se ovšem odehrál během následujících letních prázdnin znovu. Jerie na své místo po roce rezignoval a bylo nutné opět hledat náhradu. Volba padla na Josefa Samka, který doposud působil jako podučitel na venkovských obecných školách v Pyšelicích, Zvoli a Hostěradicích. V Bohuslavicích učil až do své penze v roce 1919 (podobně jako Černohorský, Rychetský, Čochnář). Během jeho služby se škola nijak nerozšiřovala, nebyla stavebně upravována a po celou dobu svého trvání zůstala školou jednotřídní. O jejím vnitřním vybavení jsme podrobně informováni z inventární knihy majetku sboru. Ta mj. uvádí, že školní místnost obsahovala 12 žákovských lavic, 1 stůl učitelský žlutě natřený, 1 obraz představující Pána Ježíše na kříži, 2 obrazy s vyobrazením císaře Františka Josefa I. a jeho manželky Alžběty či 2 tabule s třínožkou. V letech 1878 a 1879 byly školní prostory vybaveny rovněž žákovskými plivátky.⁶⁵⁹ Vlastní vybavení učebními pomůckami pak odpovídalo standardům obecných venkovských škol, včetně učitelské a žakovské knihovny.

Samkův plat byl v době jeho příchodu ve výši 400 zl. (800 K) ročně. Tento základ placený sborem se za dalších téměř 40 let nezměnil. Aby se kantor uživil, žádal sbor o podpůrné dotace. Ty přicházely od Gusta-Adolfského spolku z Lipska, od výpomocného spolku sv. Havla ze Švýcarska, ze Schönburského stipendia, ze státního paušálu a zemské subvence. Celkem zhruba 260 zl. ročně.⁶⁶⁰

Ani základ platu pro faráře se v posledních desetiletích 19. století a zkraje století 20. neměnil. Zůstával ve výši 600 zl., resp. 1200 K ročně. Podpora bohuslavických duchovních penězi ze státního paušálu a ze zemské subvence se pohybovala v rozmezí od 130 zl. v roce 1891 do 300 zl. (600 K) v roce 1906. Neměnnost platového základu pro faráře a učitele kompenzovaly narůstající částky, které jim poskytovali vnější dárci. V roce 1918 dostal učitel kromě dohodnutých 800 K dalších 2396 K od státu a evangelických spolků. Služné faráře činilo ve stejném roce 4500 K. Z toho 2700 představovala státní podpora, 1200 K stálý platový základ od sboru a 600 K navíc jako drahotní přídavek.⁶⁶¹ Neochota bohuslavických evangelíků měnit platový základ faráři a učitelé byla odůvodňována vysokými náklady na

⁶⁵⁸ *tamtéž*, s. 86.

⁶⁵⁹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Inventář církve evangelické a. v. v Bohuslavicích v lednu 1877, L-III-B/16, nezpracovaný fond, s. 13.

⁶⁶⁰ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha účtů evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, účty za rok 1891, L-III-B/30, nezpracovaný fond, s. 3.

⁶⁶¹ *Tamtéž*.

údržbu kostela a školy. Teprve po zrušení evangelické v roce 1921 školy bylo faráři výrazně přidáno. V roce 1921 obdržel od samotného sboru 4500 Kč a dalších 10 000 Kč ze státního rozpočtu. Během tří let se tak jeho mzda ztrojnásobila.

Na stránkách Památné knihy evangelické a. v. církve v Bohuslavicích je možné nalézt několik pochvalných vyjádření na adresu učitele Josefa Samka a jím vedené školy. Závěr jeho působení v Bohuslavicích byl však poznamenán, podobně jako v případě prvního kantora Rolčíka, neshodami s vedením sboru. Na přelomu března a dubna 1918 došlo ze strany c. k. okresní školní rady v Novém Městě nad Metují k prohlídce školy, na jejímž základě bylo konstatováno, že není udržována v dostatečné čistotě. Za úklid školy byl odpovědný učitel, který za to mohl užívat sborovou louku o výměře přes dva korce (asi 0,6 ha).⁶⁶² Samek nechtěl výtku přijmout. Za hlubší roztržkou mezi ním a staršovstvem pravděpodobně stály ještě další nepopsané okolnosti. Není pravděpodobné, že by jen na základě této události doporučila v prosinci 1918 c. k. okresní školní rada bohuslavickému staršovstvu dát Samkovi čtvrtletní výpověď.⁶⁶³ Navíc Samkovi bylo v té době již 64 let a měl nárok na důchod.

V lednu roku 1919 se představitelé sboru dohodli s učitelem Josefem Havelkou z Opatovic, aby se stal Samkovým nástupcem. Do školy nastoupil v dubnu 1919. Samek po odchodu do penze v Bohuslavicích setrval. I nadále si ale nárokoval užívání církevní louky za čištění školy. S tím staršovstvo nesouhlasilo. Samek se dokonce v té souvislosti neúspěšně obrátil na novoměstský soud, protože se domníval, že za vykonané služby by měly pozemky přejít do jeho vlastnictví.

Nový učitel Havelka nehodlal pracovat za plat jako jeho předchůdce. Hned při příchodu si dal podmínku, že požaduje za základ 1200 Kč místo dřívějších 800 Kč. Navíc se po roce působení v Bohuslavicích Havelka obrátil na staršovstvo a požadoval navýšení platu podle vzoru obecních škol (cca 8000 Kč ročně). Širší zastupitelstvo s návrhem souhlasilo jen částečně a přidalo mu 2000 Kč ročně.⁶⁶⁴ To Havelkovi nestačilo a zřejmě se netajil úmyslem z Bohuslavic brzy odejít. Otazníky spojené s učitelovým platem pravděpodobně uspíšily

⁶⁶² SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 29. 6. 1918, L-III-B/15, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁶³ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 21. 1. 1919, L-III-B/15, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁶⁴ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 20. 6. 1920, L-III-B/15, nezpracovaný fond, nestránkováno. Havelka vydělal za rok 1921 díky státním dotacím necelých 6000 Kč. Na přelomu 10. a 20. let 20. století došlo k zásadnímu prohloubení rozdílu mezi farářským a učitelským platem. Dříve býval zpravidla v poměru 3:2, nyní to bylo 3:1. I na tomto příkladu je možné sledovat přesun priorit uvnitř evangelických sborů směrem k podpoře farářské práce a útlumu vlastního školství.

rozhodnutí staršovstva vyvolat ve sboru diskuzi o tom, zda i v podmínkách československého státu vydržovat vlastní školu.

Prvně se téma zrušení školy objevilo při poradě staršovstva 6. března 1921. Přítomní presbyterové se usnesli, že doporučí širšímu zastupitelstvu sboru, kompetentnímu rozhodnout, školu ke konci aktuálního školního roku zrušit. Jako důvod bylo uvedeno, „že sbor nemůže sehnati peníze na plat učitelův odpovídající nynějším poměrům.“⁶⁶⁵

Rozhodující zasedání sborového zastupitelstva se uskutečnilo o velikonočním pondělí 28. března. Účastnilo se jej pouze 10 osob, představitelé tradičních bohuslavických evangelických rodin: Jan Houšťek, Josef Šitina, Rudolf Matoulek (dlouhodobý kurátor sboru), Josef Kupka, Jan Matoulek, Jan Voborník, Václav Lukášek, Jan Hůlka, Bohuslav Voborník a Jan Vintera. Přestože byla bohuslavická škola jednou z posledních evangelických škol v kraji, nebylo snadné pro zúčastněné osoby definitivně zpečetit její osud. Uložili proto presbyterstvu, aby se ještě během dubna pokusilo oslovit nějakého učitele, který by byl ochoten ve škole za plat necelých 6000 Kč ročně pracovat. Nikdo takový se nenašel, a tak 8. května 1921 presbyterstvo sboru definitivně rozhodlo o zrušení školy na konci školního roku 1920/1921.⁶⁶⁶ Školní budova byla pronajata za roční nájem 1200 Kč obci Bohuslavice, která do ní umístila jednu ze tříd obecné školy. Sbor si vyhrazoval právo v ní konat i nadále nedělní a sváteční bohoslužby, případně večerní setkání.

Ve stejné době, kdy presbyterstvo uvažovalo o zrušení evangelické školy, byla ve sboru nastolena další důležitá otázka: co se starou toleranční modlitebnou. Tato budova postavená v letech 1820-1821 byla v prostoru SV Čech svého druhu výjimkou. V tolerančním období vznikaly modlitebny především v místech, kde sídlil sbor. Stavby kostelů ve filiálních sborech byly v rámci celých Čech a Moravy až do 60. let 19. stol. vzácné, zároveň komplikované. Vlastní modlitebnou se bohuslavičtí evangelíci vymykali obvyklému vývoji a potvrzovali svoji snahu stát se evangelickým centrem pro západní Podorlicko.

Bohuslavická toleranční modlitebna stávala v dolní části obce, vedle čp. 123. Její podoba odpovídala dobovým požadavkům. Jednalo se o prostou zděnou stavbu obdélníkového půdorysu s dřevěným stropem, obehnanou kamenným plotem. Uvnitř se nacházel dřevěný oltář s křížem, dřevěná kazatelna a křtitelnice a 32 prostých nenatřených lavic. Jedinou výzdobou byl obraz s výjevem poslední večeře Páně, před nímž stál v podstavci malý mosazný kříž.

⁶⁶⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 6. 3. 1921, L-III-B/15, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁶⁶ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 8. 5. 1921, nezpracovaný fond, nestránkováno.

V průběhu 70. a 80. let 19. století Bohuslavice svůj náskok před ostatními houfně se osamostatňujícími sbory ztratily. Naopak začaly zaostávat. Nové sbory koncipovaly stavby svých kostelů daleko velkoryseji, než bylo v toleranční době možné. Bohuslavická modlitebna vedle výstavných kostelů v Černilově, Šonově nebo i Rokytníku připomínala spíše stodolu. Když se tedy bohuslavický sbor zbavil dluhů za stavbu fary a školy, začal počátkem 90. let pomýšlet na novou stavbu kostela.

Za stavební místo bylo určeno návrší mezi evangelickou školou a farou. Tím vznikl ucelený církevní areál, který zahrnoval i blízký evangelický hřbitov. Na vypracování plánu byl osloven významný architekt a stavitel Josef Blecha z Prahy-Karlína. Jeho plán předpokládal vybudovat poměrně reprezentativní kostel v novogotickém slohu s dominantní věží v čele.

Aby byl sbor schopný náročný projekt zrealizovat, obracel se opakovaně s žádostí o podporu na Gustav–Adolfský spolek. Jeho pražská pobočka nabízela finanční podporu, která však byla časově limitována. Původně měla být podle hlasování širšího zastupitelstva sboru z 31. 5. 1896 stavba zahájena až v roce 1900.⁶⁶⁷ Dotace od Gustav–Adolfského spolku byla podmíněna zahájením stavby již v roce 1897. Na to nebyl sbor připravený a neměl nashromážděné potřebné finanční a stavební prostředky. Nakonec bylo zvoleno kompromisní řešení. Zahájení budování kostela bylo odsunuto na rok 1898 a projekční kancelář byla požádána o drobné zmenšení kostela, aby se uspořily náklady.⁶⁶⁸

Při samotné realizaci kostela se sešla dvojice architektů: Tomáš Suhrada a Václav Rejchl z Hradce Králové.⁶⁶⁹ Pod jejich vedením byla stavba za necelý rok a půl dokončena. 3. prosince 1899, na první neděli adventní, mohl být chrám slavnostně vysvěcen. Celkové náklady činily 17 000 zl. Do této částky nebyly započítány práce, které vykonávali zdarma členové sboru, jako svoz materiálu nebo přidavačské práce. S krytím mezd pro zedníky a řemeslníky neměl sbor problém. Nemusel si ani půjčovat. Na stavbu vlastního chrámu se připravoval více než 20 let. Již první evangelický farář Felix Theodor Molnár založil chrámový fond. K roku 1890 v něm bylo uloženo 14 598 zl., v roce 1898, kdy se začalo

⁶⁶⁷ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 31. 5. 1896, nezpracovaný fond, s. 111.

⁶⁶⁸ t SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 27. 12. 1896, nezpracovaný fond, s. 121.

⁶⁶⁹ Srov. L. ZIKMUND-LENDER, *Tři generace architektů...*, s. 16.

stavět, přes 21 000 zl.⁶⁷⁰ Díky této rezervě si mohl sbor dovolit kostel současně vybavit varhanami a na věž kostela osadit 3 zvony, pojmenované Luther, Hus, Komenský.⁶⁷¹

S otevřením nového kostela se nabízela otázka, co s nepotřebnou toleranční modlitebnou. Z pietní úcty byla zavržena varianta její demolice. Představitelé sboru uvažovali o její údržbě, aby sloužila jako historická památka pro příští generace. V letech 1914-1915 se rozeběhlo jednání se státními úřady o případných subvencích na restaurování modlitebny. Byl kontaktován stavitel Václav Rejchl, aby opravu provedl. Zhoršující se ekonomické podmínky za první světové války vedly k zastavení těchto plánů a naopak k dalšímu chátrání modlitebny.⁶⁷² V létě 1918 dospěli proto vůdčí muži sboru k přesvědčení, že modlitebnu prodají, neboť kritický stav státní ekonomiky nedává naději na získání potřebné státní podpory.⁶⁷³

Presbyterstvo určilo, že cena nesmí klesnout pod 1000 K. Zároveň počítalo s tím, že si ponechá vnitřní vybavení včetně lavic, oltáře a kazatelny. Přesto uplynulo dalších dva a půl roku, než se v prodeji pokračovalo. Se vznikem nového státu krátce svitla naděje, že by se dalo se státním památkovým úřadem jednat o již jednou plánované rekonstrukci. Státní památkový úřad potvrdil přípisem z 2. března 1921 ochotu se na opravě historické modlitebny spolupodílet. Avšak priority sboru byly v této době jiné. 6. března se na své schůzi presbyterstvo znovu rozhodlo o prodeji budovy (při stejném jednání bylo mj. rozhodnuto i o zrušení školy). Totéž doporučilo širšímu zastupitelstvu sboru.⁶⁷⁴ Hlasování proběhlo na velikonoční pondělí 28. března 1921 a prodej byl bez problémů schválen. Samotnou realizací prodeje bylo pověřeno presbyterstvo, které ještě specifikovalo další podmínky kupní smlouvy. Kupcem se mohl stát pouze člen ČCE a budova se v budoucnu nikdy nesměla přeměnit na hostinec. I další majitelé modlitebny musí být evangelíky, jinak jejich prodej nesmí nabýt právní moci. Nabídka na koupi modlitebny přišla jen jedna: od Františka Čapka, dělníka na dráze v Bohuslavicích, člena zdejšího sboru. Byl ochoten zaplatit 4000 Kč, s čímž sborové shromáždění 1. května 1921 souhlasilo. Tak byla toleranční modlitebna konečně prodána.⁶⁷⁵

⁶⁷⁰ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha účtů evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, účty za rok 1899, L-III-B/30, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁷¹ V. VLČKOVÁ, *Historie bývalé evangelické školy v Bohuslavicích...*, s. 48–51.

⁶⁷² R. MATOULEK, *Toleranční kostelík v Bohuslavicích...*, s. 154.

⁶⁷³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 28. 7. 1918, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁷⁴ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 6. 3. 1921, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁷⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 1. 5. 1921, nezpracovaný fond, nestránkováno.

Bohuslavický sbor se současně zbavil dvou možných ekonomických břemen a přes svoji malou rozlohu si držel solidní hospodářský standard. Zjevným důkazem byla téměř nepřetržitá obsazenost farářského místa. Navíc bohuslavičtí evangeličtí faráři konávali nedělní bohoslužby pouze v Bohuslavicích. Nebyli zatíženi únavným cestováním do filiálních sborů nebo kazatelských stanic. Jedinou výjimkou bylo krátké období na počátku 20. století, kdy byla zřízena v Dobrušce pro tamní německé dělníky kazatelská stanice, která ale brzy zanikla. Dále se to týkalo let, kdy bylo nutné administrovat sousední šonovský augsburský sbor. Po prvních dvou duchovních, Felixi Theodoru Molnárovi (farářem v Bohuslavicích v letech 1870-1875) a jeho bratru Janu Bedřichu Vilému Molnárovi (1875-1886), měl sbor štěstí na téměř 40leté působení třetího faráře, Ladislava Juliána Štrobacha (1889-1927).⁶⁷⁶

V roce 1886 odešel z Bohuslavic starší z bratrů Molnářů, Jan Bedřich Vilém, aby následoval svého mladšího bratra ve službě superintendentního vikáře v Praze U Salvátora u svého strýce Daniela Bohumila Molnára.⁶⁷⁷ Jeho rozhodnutí přišlo poměrně náhle a bohuslavický sbor neměl doposud zjednanou náhradu. V Evangelickém církevníku byl proto uveřejněn inzerát s nabídkou volného kazatelského místa. Záhy došly do Bohuslavic tři žádosti, všechny od farářů z Uher, kteří doposud neměli s českou nebo moravskou církví a. v. zkušenost. Širší zastupitelstvo sboru, které zasedalo 1. května, aby rozhodlo o dalším postupu v otázce obsazení farářského místa, nebylo žádostmi nadšeno. Přítomní evangelíci naopak doufali, že se ozve někdo z českých farářů. Nepozvali proto ani jednoho uherského duchovního na „prubovní“ kázání a rozhodli se pokračovat v dalším hledání. Byli přesvědčeni, že je bohuslavický sbor zajímavým místem a zasloužil by si pokračovat v linii kvalitních kazatelů, kterou započali již bratři Molnárovi.

Duchovní život nebyl v evangelickém sboru po dobu sedisvakance zásadně ochromen. Totéž platí o jeho ekonomickém stavu. Hospodářské záležitosti mělo zpravidla v evangelických sborech v rukou jeho presbyterstvo. A nejinak tomu bylo i v Bohuslavicích. Také zde sehrály důležitou roli v době absence duchovního místní autority z řad laiků. Byli jimi jednak učitel Josef Samek, dlouholetý kurátor Jan Hůlka (kurátorem v letech 1881-1922),

⁶⁷⁶ Ladislav Julián Štrobach se narodil 17. 2. 1863 ve Spikalech u Mladé Boleslavi. Bohosloví studoval ve Vídni, Erlangenu a v Rostocku. Jeho prvním a jediným působištěm se stal sbor a. v. v Bohuslavicích nad Metují, kde prožil i léta po odchodu do penze a je na místním hřbitově pohřben.

⁶⁷⁷ Felix Theodor Molnár působil ve sboru U Salvátora jako superintendentní vikář v letech 1869–1870, pak opět po odchodu z Bohuslavic v letech 1875–1879. Poté přešel do augsburského česko-německého sboru v Plzni, pod který spadaly kazatelské stanice rozesetě od Českého Krumlova po Horšovský Týn. V závěru života zastával funkci seniora západního českého seniorátu a. v. Felixův starší bratr Jan Bedřich Vilém se stal superintendentním vikářem v roce 1886 a byl jím do strýcovy smrti v roce 1889. S úmrtím superintendenta se zároveň v českojazyčném sboru a. v. U Salvátora uvolnil farářský post, který Jan Bedřich Vilém získal a zastával jej až do své smrti v roce 1905. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

nebo pokladník Josef Slánský. Oficiální administrace sboru se ujal šonovský farář Václav Janata, navíc do Bohuslavic zajížděli vypomáhat další okolní faráři: bohuslavický rodák a farář v Heřmanových Sejfech Jan Kupka, Petr Marušiak v Libštátu a kandidát bohosloví Emanuel Matoulek z Černilova. Právě z jejich řad by představitelé sboru rádi vybrali nového duchovního. „Horkým“ kandidátem byl bohoslovec Matoulek. Marušiak požadoval služné 700 zl., Kupka byl místním rodákem a bohuslavické poměry by znal příliš. Presbyterstvo se sebevědomě domnívalo, že by všichni tři místo bohuslavického evangelického faráře rádi přijali.⁶⁷⁸

Matoulek doposud nesložil všechny nutné zkoušky. Proto se širší zastupitelstvo sboru rozhodlo počkat, než si vše potřebné doplní, což mělo být až na podzim 1887. Matoulek však dal po ukončení studií nečekaně přednost augsburskému sboru v Rybníkách u Dobříše (byl jím v letech 1888-1931). Shánění faráře se proto v Bohuslavicích rozeběhlo znovu.⁶⁷⁹ Nikdo ze starších farářů neměl vážnější zájem se do Bohuslavic přestěhovat. Proto pozornost presbyterstva upoutal další mladý bohoslovec, Ladislav Julián Štrobach. Ten nabídku sboru přijal a počátkem dubna 1889 se stal třetím bohuslavickým evangelickým farářem. Léta 1886 až 1889 byla tedy až do druhé světové války jediným obdobím, kdy nebyl sbor farářsky zabezpečen.⁶⁸⁰ Ve srovnání se šonovskými evangelíky byla absence faráře vnímána jako značný problém a občasná vysluhování bohoslužeb jako nedostatečné. Sbor byl ve srovnání s šonovským mnohem více lutersky ortodoxní. Bylo to dáno blízkostí Černilova a vlivem Karla Eduarda Lányho. Místní evangelíci nebyli tolik konfrontováni v reformovanou věroukou a minimálně svobodným evangelictvím. Projevilo se to i v podobě a výzdobě toleranční modlitebny a novogotického kostela, v nichž použili symbol kříže.

Štrobachova služba trvala 38 let. Během této doby prošel sbor několika zásadními změnami: vybudoval kostel, zrušil a prodal školu, toleranční modlitebnu a vstoupil do ČCE. Z písemných pramenů je zřejmé, že s opuštěním augsburské konfese neměli zdejší evangelíci problém. Jejich smýšlení, včetně faráře, kopírovalo vývoj v české luterské církvi. Posunuli se od luterské ortodoxie ke snaze o unii s reformovanými sbory na bázi českého nacionalismu podloženého tradiční bratrskou věroukou. Bohuslavice měly i svého zástupce z řad laiků na

⁶⁷⁸ SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 1. 5. 1887, nezpracovaný fond, s. 5.

⁶⁷⁹ Proč Matoulek na poslední chvíli místo faráře v Bohuslavicích odřekl, není jasné. Sice měl také požadavky na zvýšení služného, ty byl sbor ochoten splnit. Druhou příčinou mohly být vztahy uvnitř sboru, neboť v dopise na rozloučenou se rozhodlo presbyterstvo sboru Matoulka požádat, aby nikde nešířil informace o jeho bližší neupřesněných interních poměrech. Srov. SOKA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 1. 11. 1887, nezpracovaný fond, s. 13.

⁶⁸⁰ Oficiálně nebyl sbor obsazený ještě v letech 1927–1929. V té době žil v obci čerstvě penzionovaný farář Štrobach, který vypomáhal administrátoru Pokornému ze Šonova.

generálním sněmu českých luterských a reformovaných sborů v Praze v prosinci 1918. Byl jím člen staršovstva Rudolf Matoulek, dlouholetý kurátor sboru v letech 1922-1940.⁶⁸¹ Bez problémů byl o rok později schválen také návrh církevního zřízení Českobratrské církve evangelické. Jediný, zato vážnější zádrhel, se vyskytl v případě úpravy hranic sboru. Většinu území v západním Podorlicku, které sboru patřilo, pohltily bývalé reformované sbory v Klášteře nad Dědinou a Třebechovicích pod Orebem. Jeho správní obvod se natolik zkrátil, že se stal jedním z nejmenších v rámci celé ČCE.⁶⁸² Pro bohuslavické evangelíky byl daný stav neudržitelný. Diskuze o ustálení hranic se sousedními sbory se proto táhly až do 30. let a definitivně skončily přefašením Opočna k Bohuslavicím v roce 1955.

Štrobach prožil v Bohuslavicích celou svoji farářskou kariéru. V létě 1927 odešel do penze. I nadále bydlel v Bohuslavicích a vykonával farářské povinnosti, třebaže po právní stránce byl administrátorem sboru zvolen šonovský farář Emil Pokorný.⁶⁸³ Pro Štrobacha byl opraven bývalý učitelský byt v zrušené evangelické škole. Na faru se totiž na přelomu roku 1928/1929 nastěhoval Bohumil Potměšil (1903-1998). Jednalo se o mladého bohoslovce z Prahy-Žižkova. Neměl doposud kvalifikaci, aby mohl vykonávat samostatnou farářskou činnost, mohl být pouze vikářem. Tím jej také staršovstvo sboru 25. listopadu 1928 zvolilo. I tentokrát nebyl Potměšil jediným kandidátem na uvolněné místo. Hlásil se ještě věkem i služebně starší farář Jan Bázlik z Pržna (nar. 1889). Nebyl však pozván ani k „prubovnímu“ kázání.⁶⁸⁴

Ordinace vikáře Potměšila proběhla v bohuslavickém evangelickém kostele 6. ledna 1929. Přítomnost penzionovaného Štrobacha a mladého vikáře Potměšila zastínila změny, které se udály na přelomu 20. a 30. let na postu administrátora sboru. Jím se po odchodu Pokorného z Šonova stal hronovský farář Jan Dus. Jeho pozice v Bohuslavicích však byla ryze formální a zcela pozbyla nutnosti po zvolení Potměšila farářem 25. ledna 1931.⁶⁸⁵

Potměšil odešel počátkem jara 1935 do českobratrského sboru v Ledčicích. Bohuslavičtí presbyteri nejprve zvolili za administrátora Jana Duse z Hronova (dostal přednost před šonovským duchovním) a pak se začali zajímat o Potměšilova nástupce. Nejprve kontaktovali bývalého hronovského faráře Hromádku, který však kandidaturu odmítl. Poté se obrátili na hustopečského faráře Rudolfa Říčana, který se právě v roce 1935

⁶⁸¹ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 15. 12. 1918, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁸² Věra Vlčková v článku ve sborníku Rodným krajem, roč. 33, uvádí, že se stal druhým nejmenším sborem.

⁶⁸³ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 19. 6. 1927, nezpracovaný fond, nestránkováno.

⁶⁸⁴ *Tamtéž.*

⁶⁸⁵ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 24. 1. 1931, nezpracovaný fond, nestránkováno.

habilitoval jako docent církevních dějin na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké. Bohuslavičtí presbyteri věděli o Řičanově přání pracovat v nějakém sboru blíže Praze, odkud by mohl do hlavního města snadno dojíždět a který by svým rozsahem nebránil jeho akademické práci. Obě podmínky bohuslavický sbor splňoval. A tak byl po nedlouhých jednáních Rudolf Řičan zvolen 30. června 1935 pátým bohuslavickým evangelickým farářem. Ve sboru působil do jara roku 1946.

Řičan nevnímal svoji duchovní službu v Bohuslavicích jen jako doplněk k vysokoškolské dráze, nýbrž se snažil sboru plně věnovat. Dosvědčují to mj. jeho podrobné zápisy z jednání presbyterstva a širšího zastupitelstva. O poměrech svého sboru se snažil informovat vlastní věřící a veřejnost vydáváním ročenek, v nichž bylo pojednáno jak o duchovním, tak i ekonomickém stavu sboru.⁶⁸⁶ Jako palčivý hodnotil problém s nedostatečným počtem plátců saláru a tím chybějícími penězi ve sborovém rozpočtu. Když sestavoval svůj první rozpočet na rok 1936, zjistil, že ze 110 evangelických domácností, povinných platit salár, jej za rok 1935 odevzdalo jen 65. Závažné potíže způsobovali rovněž neplatiči nájmu, kteří hospodařili na sborových nemovitostech. V polovině roku 1936 činil jejich dluh úhrnem 23 300 Kč. Přitom právě pronájem církevních pozemků představoval zcela zásadní příjmovou kapitolu rozpočtu. Díky nim měl sbor ročně inkasovat 11 000 Kč z polí, 1800 Kč z luk a lesa, 1200 Kč z bývalé školní budovy. Pro představu významu církevního hospodářství uveďme, že v roce 1936 měl představovat zisk z nájmu 85% všech příjmů.⁶⁸⁷ Aby se podařilo dorovnat hrozící deficit (příjmy 16 550 Kč, výdaje 20 230 Kč), kladl Řičan důraz na zlepšení výběru saláru (výběr dvakrát ročně-po žních a na konci roku), případně na jeho dobrovolném navýšení.

Počet evangelíků se v bohuslavickém sboru začal pomalu snižovat již před druhou světovou válkou. Příčinou bylo vystěhovalectví obyvatel do měst, které se týkalo i evangelických rodin. Tím, že sboru chyběl přístup do některého města, nemohl být tento odliv evangelíků z mateřského centra kompenzován nárůstem členské základny v městských kazatelských stanicích, jako tomu bylo běžné u sousedních evangelických sborů. Poměrně vysoká koncentrace příslušníků sboru přímo v Bohuslavicích (z celkových 360 členů jich zde žilo 270), umožňovala intenzivní kontakt s věřícími. Řičan hodnotil svůj pobyt

⁶⁸⁶ Srov. *Ročenka Českobratrské církve evangelické v Hronově a Bohuslavicích za rok 1937*, Hronov-Bohuslavice, 1938, 64 s.

⁶⁸⁷ SOkA Náchod, f. FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují, Návrh rozpočtu sboru na rok 1936, Kniha protokolů presbyterstva evangelického sboru a. v. v Bohuslavicích, zápis z 7. 2. 1936, nezpracovaný fond, nestránkováno.

v Bohuslavicích pozitivně: „*Pokládám sborovou práci za největší službu církvi*“.⁶⁸⁸ Po roce 1939 počet členů sboru krátce narostl, a to v důsledku stěhování českých evangelíků ze zabraného pohraničí. S odchodem Říčana a nastolením nových politických poměrů po roce 1945 a zejména po roce 1948, však začal každoročně klesat. Tento trend vyvrcholil v roce 2007, kdy byl sbor po své 138leté existenci zrušen a připojen jako kazatelská stanice k sousednímu sboru ČCE Šonov-Náchod.

Bohuslavický sbor projevoval ze všech tří černilovských tolerančních filiálek největší touhu po vlastní samostatnosti. Vedl intenzivní sborový život a nutně potřeboval vlastního faráře. Proto zbytečně neprotahoval období bez svého duchovního. Přes svoji malou rozlohu (nebo právě proto) nespoléhal na klíčovou pomoc zvenčí. Koupí významných nemovitostí dosáhl téměř ekonomické samostatnosti. Ze všech filiálek projevil největší budovatelské úsilí, aniž by musel být podporován evangelickou vrchností. Jeho nevýhodou, která se nakonec ukázala jako rozhodující, byl ryze venkovský charakter, který se až do 30. let 20. stol. mohl jevit jako výhoda. Jeho členové mohli být uchráněni protináboženských myšlenek, které se šířily v továrním prostředí měst. Tato výhoda vzala za své se zmenšováním počtu evangelických obyvatel Bohuslavic, násilnou kolektivizací a cílenou protináboženskou politikou komunistického režimu.

⁶⁸⁸ Věra VLČKOVÁ, *Historie evangelického sboru v Bohuslavicích nad Metují*, in: *Rodným krajem*, roč. 33, 2007, s. 12.

Závěr

Pokud bychom měli shrnout výsledky výzkumu života protestantů, zejména pak evangelíků a. v. a h. v. na českém severovýchodě od poloviny 19. století do roku 1938, mohli bychom učiněné závěry definovat v několika následujících bodech:

- 1) Až do vydání protestantského patentu v roce 1861 stály sbory ze SV Čech mimo hlavní církevní dění, které se koncentrovalo zejména do polabských sborů. Rozvoj života evangelického *milieu* na Královéhradecku byl brzděn přísnými tolerančními předpisy pro vznik sborů. Evangelické komunity, které byly v tomto regionu rozprostřeny do několika center, byly sice aktivní, nedisponovaly však dostatečným počtem věřících, aby se mohly osamostatnit. Jejich kontakt s vlastními kazateli byl komplikován velkou vzdáleností těchto center od sborových modliteben, kde se podle strogých státních předpisů po větší část tolerančního období mohly odehrávat bohoslužby. Teprve odstranění právních překážek protestantským patentem umožnilo podstatnou proměnu života zdejších evangelíků. Usnadnilo jejich postupné osamostatňování od mateřských sborů. Touha po svébytnosti byla natolik silná, že došlo v řadě případů ke vzniku nového sboru jednorázovým krokem, aniž by před tím proběhlo vytvoření kazatelské stanice a filiálního sboru, což byl obvyklý scénář emancipace dílčích jednotek od zakladatelského centra.
- 2) **Význam evangelických sborů byl po celou dobu sledovanou touto prací přímo vázán na osobnost jejich faráře.** Zároveň je třeba připomenout, že na jejich výběr měli představitelé sborů přímý vliv. Opačně pak **ekonomická kondice sborů ovlivňovala zájem samotných farářů se o uprázdněná kazatelská místa vůbec ucházet.**
- 3) **Až do 90. let 19. století měl život evangelického *milieu* na SV Čech venkovský charakter.** Sborová centra se nacházela mimo města a jejich faráři pracovali vesměs s lidmi, kteří byli zaměstnaní v zemědělství. V tomto směru odpovídá zdejší vývoj poměrům i v jiných částech země. Po odeznění vlny vzniku sborů z 60. let 19. století, které se utvářely ještě z velké části na vesnicích, protože nové náboženské zákony umožnily dosavadním evangelickým diasporám dosáhnout svébytnosti (Semonice, Šonov, Bohuslavice), se **od 70. let přemísťují centra evangelického života do měst.** Tento celocírkevní trend potvrzují na SV Čech sbory v Třebechovicích pod Orebem, Hronově, Hořicích a v Hradci Králové.

- 4) Zcela svébytnou kapitolou je hnutí německých evangelíků **Los von Rom, které našlo odezvu na přelomu 19. a 20. století také v pohraničních oblastech Trutnovska, Broumova nebo východního Podorlicka.** Německojazyčné luterské sbory vznikly pod vlivem této spíš politické než náboženské přestupové kampaně v Broumově, Trutnově, Vrchlabí, o něco později v Prostředním Lánově. Přítomnost českého faráře přestala být v této době myslitelná v luterském sboru v Heřmanových Sejfech (Rudníku). Německojazyčné sbory, jež vznikly na přelomu 19. a 20. století, se výhradně utvářely ve městech s větší koncentrací dělníků, řemeslníků, úředníků a „pokrokově“ smýšlející inteligence. Města nebyla pevně ukotvena v náboženství jako konzervativnější venkov a pro jejich obyvatele bylo snadnější dosavadní katolictví ve jménu národa opustit.
- 5) Celocírkevní přesun života evangelíků z vesnic do měst můžeme na SV Čech vysledovat ve změně kompetencí zdejších sborů. **Klášteř nad Dědinou a Černilov začínají na přelomu 19. a 20. století vyklízet pozice regionálních či seniorátních lídrů** a na jejich místo se dostávají jejich dceřiné (městské) sbory. Význam semonického reformovaného sboru posílili jeho první dva faráři, Karel z Nagy a Timoteus Blahoslav Kašpar, z nichž se druhý jmenovaný stal ve 30. letech 20. století seniorem královéhradeckého seniorátu ČCE. Jeho předchůdci byli přitom další zdejší faráři: Josef Šára z Hronova a Josef Čapek z Třebechovic pod Orebem. V české reformované superintendenci byli posledními seniory před rokem 1918 městští faráři. Superintendent Čeněk Dušek sídlil v Kolíně, senior pražského seniorátu Josef Souček působil přímo v Praze, chrudimský senior Josef Nešpor v Chrudimi a čáslavský senior Viktor Szalatnay (syn černilovského Justa Szalatnaye) v Kutné Hoře. Stejným procesem prošla i česká církev augsburského vyznání či spíše východní seniorát (od roku 1901 východní superintendence a. v.). Jejím posledním superintendentem se stal pražský farář a vůdčí osobnost sjednocovacího procesu českých evangelíků Ferdinand Hrejsa.
- 6) **S přelomem 19. a 20. století** a pozvolným přesouváním evangelického živlu do měst se **proměňovala sociální skladba členů evangelických sborů.** Platí to obecně jak o reformované evangelické církvi, tak církvi augsburského vyznání, stejně tak o českojazyčných nebo německojazyčných sborech. Členy černilovských sborů a. v. a h. v., reformovaného sboru v Klášteři nad Dědinou, v Semonicích, luterských sborů v Bohuslavicích nad Metují nebo Šonově byli hlavně zemědělci. Ať už to byli velcí sedláci s největšími polnostmi ve vsi nebo

proští domkáři. **Nelze tedy tvrdit, že by příslušnost evangelíků k trpěné náboženské minoritě měla vliv na jejich sociální pozici ve společnosti.** Jinak řečeno, nepodařilo se prokázat, že by je jejich vyznání předurčovalo k horším majetkovým poměrům a od toho odvozeným společenským rolím. V městských sborech nalézáme na konci 19. století evangelíky mezi dělníky, řemeslníky, majiteli menších obchodů, prozatím méně mezi lépe situovanými měšťany a městskou inteligencí. Živější zájem o evangelictví byl mezi těmito sociálními skupinami vyvolán teprve s nárůstem národního cítění na konci 1. světové války.⁶⁸⁹

- 7) **Dosaženou náboženskou rovnost po roce 1861 se evangelíci snažili dávat najevo vnějšími znaky.** Především **budováním reprezentativních kostelů** na úkor starých tolerančních modliteben. V některých sborech byly dosavadní modlitebny jen rozšířeny a především opatřeny tolik populární věží (Klášteř nad Dědinou, Černilov h. v.), ve většině případů však byly na Královéhradecku postaveny kostely nové: Černilov a. v., Semonice, Šonov, Bohuslavice, Hradec Králové. Až na výjimky byly kostely navrženy v historizujících slozích (novorománský, novorenesanční, novoklasicistní sloh). Výjimkami byl pouze Liskův projekt reformovaného kostela v Hradci Králové, jenž využíval moderní secesní styl. Dále pak modlitebna reformovaného sboru v Hronově, neboť byl bohoslužebný sál začleněn do patra farní budovy, která navenek kostel nepřipomínala. V českojazyčných sborech se objevují u nově vystavěných evangelických kostelů zejména pseudoslohy, zatímco v německojazyčném pohraničí byla mnohem výrazněji zastoupena secese (Broumov, Lánov, Vrchlabí).
- 8) Život evangelíků na SV Čech byl oproti jiným oblastem Čech a Moravy s značně ovlivněn **mírou kontaktů s dalšími nekatolickými náboženskými hnutími**, které ve zdejší kraji působily. Jednalo se v první řadě o Balcarovu **Svobodnou evangelickou církev českou**, která se posléze sloučila se Svobodnou reformovanou církví. Sbory této církve (církvi) v Bystrém, České Skalici a Náchodě dostávaly kazatele zavedených evangelických církví do nepříjemné situace, protože se jim stávaly konkurencí. Nejvíce poznamenán idejemi svobodného evangelictví byl šonovský sbor a. v., který přímo sousedil se dvěma sbory Svobodné reformované církve v České Skalici a v Náchodě. V žádném

⁶⁸⁹ Výše uvedená tvrzení se opírají o provedený průzkum sčítacích operátů města Hronova z roku 1910 uložených v SOKA Náchod.

jiném východočeském evangelickém sboru nebyli jeho faráři na přelomu 19. a 20. století vystaveni takovému kritickému posuzování jako v Šonově. Časté střídání farářů v šonovském sboru a s tím spojená období bez vlastního duchovního tuto přichylnost k probuzeneckým proudům v protestantském táboře jen posilovaly.

- 9) Mimo Svobodné reformované církve museli místní představitelé evangelické reformované církve reagovat na **aktivity další církve: jednoty bratrské**. Ta začala rozvíjet svoji činnost v podorlickém městečku Potštejn a Horní Čermné, kde vznikl sirotčinec, založený Vilémem Hartwigem. Do „ohrožení“ se dostali reformovaní evangelíci přímo v Horní Čermné a horské vsi Čenkovice. Čenkovice přitom ležely již na území s převahou německého obyvatelstva. Zkušenost se svobodnými evangelíky vedla hronovského Josefa Šáru, aby se čenkovičtí evangelíci dostali do intenzivnějšího kontaktu s kazateli vlastní církve. Do Čenkovic několik let sám dojížděl, ačkoliv měl velké potíže s dopravou.
- 10) Římskokatolická církev byla tradičním úhlavním nepřítelem evangelíků reformovaných i augsburského vyznání. Také **z oblasti SV Čech je doloženo několik případů**, kdy došlo ke konfliktním situacím mezi skupinami evangelíků a katolíků. Týkaly se především **otázky pohřbívání** (napadání pohřebních průvodů), a to zejména v raném tolerančním období, případně ještě v době po uzavření Konkordátu mezi rakouskou vládou a Vatikánem v roce 1855. **Třecí plochy byly postupně budováním vlastních hřbitovů odstraňovány** a v posledních desetiletích 19. století bylo soužití evangelíků a katolíků na Královéhradecku vážněji narušováno jen sporadicky. O oficiálních kontaktech mezi římskokatolickou církví a některými místními sbory nemohla být v této době řeč, podobně ani v první polovině 20. století. Na úrovni obcí a měst byla situace odlišná. Zde spolu museli v přiměřené formě vycházet sousedé různých vyznání. V těch místech, kde měli evangelíci silnější zázemí, se někteří z jejich řad dostávali i do společensky významných pozic, především se jednalo o funkci starosty obce (Šonov, Semonice, Černilov).
- 11) **Živější mezicírkevní kontakty i na oficiální úrovni udržovala po roce 1918 ČCE s Církví československou (husitskou)**. Přestupové hnutí, které bylo v českojazyčných okresech severovýchodních Čech velmi intenzivní, zásadně proměnilo zdejší náboženskou mapu. Z 500 tisíc obyvatel správní župy Hradec Králové (zhruba dnešní Královéhradecký kraj bez jičínského okresu) se při sčítání obyvatelstva v roce 1921 k CČS(H) přihlásilo 62 tisíc, 16 k ČCE a 43 tisíc

obyvatel zůstalo bez vyznání. V řadě případů došlo k zabránění římskokatolických kostelů (Jaroměř, Holohlavy, Dvůr Králové nad Labem, Studnice, Náchod, Machov, Červený Kostelec). Ve všech těchto obcích musely být kostely během let 1922-1924 navraceny římskokatolické církvi. Sbory CČS(H) proto musely vystavět vlastní modlitebny, které pak byly propůjčovány nově se tvořícím městským kazatelským stanicím ČCE. A to v těch místech, kde neměli před první světovou válkou evangelíci pevnější materiální zázemí v podobě sborového domu. Na SV Čech došlo k takovéto spolupráci v Novém Městě nad Metují, Dvoře Králové nad Labem a Jaroměři.

- 12) Proměna politického a náboženského klimatu v Československu a definitivní zrovnoprávnění protestantských církví s církví římskokatolickou vyvolaly v evangelických kruzích otázku, **co se soukromými evangelickými školami**. Na Královéhradecku existovaly po roce 1918 ještě v Klášteře nad Dědinou, Černilově, Semonicích a Bohuslavicích. Všechny byly ale nejpozději roku 1922 zrušeny. Staršovstva se nerozhodovala snadno, neboť školy představovaly v minulých desetiletích důležitý nástroj pro rozvoj sborů. Víra v odstranění vlivu římskokatolické církve ve školství v Československu a náročné hospodářské zatížení členů sborů, které plynulo z vydržování škol, nakonec usnadnily představitelům zbývajících čtyř sborů rozhodnutí se svých škol vzdát. **Potřebná práce s mládeží byla pěstována namísto výuky ve školách formou tzv. Sdružení evangelické mládeže**, která se začala v reformovaných i luterských sborech objevovat od počátku 20. století. Prakticky všichni faráři zkoumaných sborů si uvědomovali nutnost podchycení volného času svého dorostu a jeho smysluplného nasměrování. Na farách byly proto upravovány prostory, v níž by se mohla mládež scházet. Evangelické fary se díky tomu začaly stále více otevírat potřebám farníků (jejich vzdělávání, bohoslužby). V éře první republiky zaznamenaly velkou oblibu nedělní školy, speciální katechizační hodiny pro děti. Jejich čelným propagátorem byl Adolf Novotný, farář ČCE v Hradci Králové. Pod Novotného vedením byl založen u Bělče nad Orlicí Letní tábor J. A. Komenského, který se těšil celocírkevní oblibě.
- 13) Euforie ze získané náboženské svobody a satisfakce v podobě hromadných odstupů českého obyvatelstva od římskokatolické církve po roce 1918 netrvaly mezi evangelickými duchovními dlouho. **Nové podmínky vyžadovaly změnu v pastoračních postupech a proměnu komunikačních způsobů uvnitř**

jednotlivých sborů. Ne všichni faráři a vedoucí představitelé sborů toho byli okamžitě schopni. Část nových členů vnímala svůj čin rozejít se s „Římem“ jako národní povinnost a o hlubší přílnutí k evangelické konfesi neusilovali. **Vlivem přestupového hnutí došlo též k narušení tradičních uzavřených sborových komunit, jejichž jádrem bylo obvykle několik (desítek) spolehlivě evangelických rodin.** V tomto tradičním schématu byli faráři spolu s presbytery a předáky rodin schopni lépe dohlížet na bezúhonný život svých členů. Tato kontrola se stala v nastalých sociokulturních podmínkách první republiky jen těžko uskutečnitelnou. I z prostředí sborů na SV Čech proto zaznívaly stesky jejich představitelů, že *„i někteří naši lidé dali se strhnouti všeobecnými neřestmi poválečnými, mamonářstvím, požívačností, nevázaností a nebratrským stranictvím.“*⁶⁹⁰

14) 30. léta byla ve znamení konsolidace sborů po revolučních změnách předchozího desetiletí. Naplno se rozjela činnost městských sborů v Hradci Králové, Hořicích a Dvoře Králové nad Labem. Značnou pozornost si v seniorátu získal sbor ČCE v Hradci Králové. Umožnil to početní a ekonomický rozvoj sboru, který mu mohly okolní sbory jen závidět, a také personální zabezpečení kvalitními faráři.

Při pohledu na region SV Čech a jeho úlohu v českých náboženských dějinách lze konstatovat, že se jedná o mimořádně zajímavou lokalitu právě pro střetávání hned několika náboženských proudů. Zprvu se zde potýkaly, nakonec se však naučily vedle sebe koexistovat. Z hlediska dějin evangelických církví stojí za pozornost především vysoká koncentrace významných farářských veličin, které zdejší kraj dostaly v závěru 19. století do centra církevního dění. Neméně důležité je pak poznání ekonomického chodu sborů, které z počáteční závislosti na darech z ciziny postupovaly k vlastnímu hospodářskému osamostatňování, jež by se přesto neobešlo bez státní podpory.

Je obvyklé, že se prozkoumáním dílčího tématu objeví celá řada dalších otázek, které je obtížné začlenit do zamýšlené koncepce vytvářené práce. Je to však závazek k dalšímu pokračování výzkumu v natolik zajímavé a ne zcela probádané kapitole, jakou jsou dějiny českých evangelických (protestantských) církví.

⁶⁹⁰ AS ČCE Semonice, Senior Josef Šára sborům královéhradeckého seniorátu, dopis z 23. 4. 1920, II-B/2, netříděno.

Seznam zkratek

a .v.	Augsburské vyznání
AS	Archiv sboru
CB	Církev bratrská
CČSH	Čírkev československá husitská
ČCE	Českobratrská církev evangelická
ČSR	Československá republika
ETF	Evangelická teologická fakulta
FÚ	Farní úřad
h. v.	Helvetské vyznání
HTF	Husitská teologická fakulta
K	Rakousko-uherská koruna (platidlo)
Kč	Československá koruna (platidlo)
KTF	Katolická teologická fakulta
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SÚA	Státní ústřední archiv
ÚCA	Ústřední církevní archiv
UK	Univerzita Karlova

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

FÚ ČCE v Semonicích, AS ČCE Semonice

FÚ ČCE v Hronově, AS ČCE Hronov

FÚ ČCE v Klášteře nad Dědinou, AS ČCE Klášter nad Dědinou

FÚ ČCE v Černilově, AS ČCE Černilov

FÚ ČCE v Třebechovicích pod Orebem, AS ČCE Třebechovice pod Orebem

SOka Hradec Králové, fond FÚ ČCE Černilov

SOka Hradec Králové, fond FÚ ČCE Třebechovice pod Orebem

SOka Hradec Králové, fond Evangelická reformovaná škola Černilov

SOka Hradec Králové, fond Obecná škola Černilov

SOka Hradec Králové, fond Základní devítiletá škola Běleč nad Orlicí

SOka Náchod, fond FÚ ČCE Bohuslavice nad Metují

SOka Náchod, fond FÚ ČCE Šonov

SOka Náchod, fond Archiv města Hronov

SOka Náchod, fond Archiv města Nové Město nad Metují

SOka Trutnov, fond FÚ ČCE Rudník/Heřmanovy Sejfy

SOA Zámorsk, fond Sbirka evangelických matrik, FÚ ČCE Šonov

ÚCA ČCE Praha, fond Pozůstalost Karla Eduarda Lányho

ÚCA ČCE Praha, fond Východní evangelická superintendence a. v. v Čechách

Literární prameny

časopisy

Hlasy ze Siona, roč. 1, 1861–roč. 6, 1866; roč. 8, 1868; roč. 9, 1869; roč. 11, 1871; roč. 13, 1873; roč. 27, 1887; roč. 36, 1896.

Evanjelický církevník, roč. 25, 1894; roč. 27, 1869; roč. 27, 1898.

Betanie, roč. 4, 1886, roč. 8, 1889.

Přítel dítek, roč. 8, 1881, roč. 20, 1893.

Evanjelické listy, roč. 11, 1893–roč. 16, 1898.

II. Literatura

- ADLOF Alois, *Nástin dějin svobodných církví křesťanských*, zvláště pak svobodné reformované církve české, Praha 1905.
- Almanach jubilejní obsahující popsání všech českých sborů evangelických h. i a. v. r. 1881 Čechách a na Moravě stávajících*, Praha 1881.
- Andrea HUDÁKOVÁ, *Organizace československého spiritistického hnutí*, disertační práce, Praha ETF UK 2012.
- BEDNÁŘ František, *Památník českobratrské církve evangelické. Českobratrská církev evangelická a její senioráty a sbory na stezkách minulosti a na prahu přítomnosti*, Praha 1924.
- BERGMAN Jozef Ernst, *Letopisy památních událostí evangelicko-křesťanské obce v Stroužném (1830–1849)*, Brno 1930.
- BJOLKOVÁ Gabriela, *Komparace pohřebních obřadů ŘKC, ČCE, CČSH*, diplomová práce, HTF UK, 2010.
- BRÝDL Stanislav, *Památník sboru Komenského v Brandýse nad Orlicí*, Brandýs nad Orlicí 1946.
- BURIAN Ilja –MELMUK Jiří –MELMUKOVÁ -SAŠECÍ Eva, *Evangelici v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Praha 1995.
- BURKE Peter, *Lidová kultura v raném novověku*, Praha 2005.
- CATALANO Alessandro, *Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.
- ČAPEK Jan Blahoslav, *Československá literatura toleranční*, Praha 1933.
- ČECHURA Jaroslav, *Broumovská rebelie*, Praha 1997.
- ČERNOHORSKÝ František, *K stoleté památce postavení evang. ref. chrámu Páně v Klášteře*, Praha 1885.
- ČERNÝ Pavel a kol., *Alois Adlof, 150 let, život, služba, odkaz*, Praha 2012.
- ČERNÝ V., *J.A. Bergmann, J Purkyně, F.L. Čelakovský*, in: *Od Kladského pomezí*, roč. 13, č. 5–6.
- DINUŠ Peter, *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*, Praha 2004.

- DOBIÁŠ Josef, *Dějiny evangelického reformovaného sboru v Bukovce až do roku 1856*, in: Dobiášův historický časopis, Pardubice 1881, s. 1–48.
- FRINTA Antonín, *Čeněk Dušek, osobnost a výběr z jeho prací*, Praha 1933.
- GABRIEL Josef, *Z historie protestantismu v našem kraji*, in: Jaroměřsko, roč. III., č. 2, s. 3.
- HAVELKA Emanuel, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, Praha 1910.
- HAVELKA Emanuel, *Světlo na horách*, Praha 1939.
- HAVELKA Miloš, *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895-1989*, Praha 2001.
- HAVELKA Miloš, *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha 1995
- HERBEN Jan, *Jan Nepomucký. Spor dějin českých s církví římskou*, Praha 1920.
- Historie ev. církve Bohuslavické v Čechách*, in: Evanjelický církevník, roč. 2, 1871, s. 277–283.
- HREJSA Ferdinand, *Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*, Praha 1927.
- HREJSA Ferdinand, *Jan Szalatnay a jeho paměti z doby toleranční*, Praha 1931.
- HREJSA Ferdinand, *Jan Véggh. K 150letému výročí tolerance*, Praha 1930.
- HREJSA Ferdinand, *Luterství, kalvinismus a podoboří na Moravě před Bílou horou*, ČČH 44/1938, s. 296–327.
- HREJSA Ferdinand, *Sborové Jednoty Bratrské*, Praha 1935.
- HREJSA Ferdinand, *Toleranční evanjeličtí kazatelé ze Slovenska na Moravě a v Čechách*, in: Kvačalův sborník, Bratislava 1933, s. 151–170.
- JANATA Jan – z TARDY Heřman – ŠUBERT Václav, *Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*, Praha 1864.
- JEŽEK Jan, *Kazatelé českobratrské církve evangelické v Horní Čermné*, Horní Čermná 2003, s. 6.
- JINDRA Radomil, *Historie evangelické církve v Čermné*, Horní Čermná 2008.
- Jubilejní almanach-schematism československého evangelictva v ČSR: 1903-1918-1928*, Praha 1928.
- JUST Jiří – NEŠPOR Zdeněk R. – MATĚJKA Ondřej, *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009.

KÁBRT Vojtěch, *Církevní rozkol a vznik Československé církve na pomezí Podkrkonoší a Podorlicka*, in: *Počátky Církve československé v severovýchodních Čechách*, Hradec Králové 2008, s. 7–134.

KÁBRT Vojtěch, *Československá církev na kladském pomezí – případ „ohniska“ Machov*, in: *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, (edd.) MAČALA Pavol –MAREK Pavel – HANUŠ Jiří, Brno, CDK 2010, s. 522–534.

KÁBRT Vojtěch, *První léta evangelického faráře Josefa Šáry v Hronově*, in: *Rodným krajem 42*, Červený Kostelec 2011.

KADLEC Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin*, Praha 1991.

KAISEROVÁ Kristina, *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století*, Úvaly u Prahy 2003.

KALIVODOVÁ Eva, *Mezi obranou a rezistencí: osudy hornolanguedockých a východočeských protestantských komunit v 18. století*, Praha, FF UK 2013.

KAŠPAR Ludvík Bohumil, *Památník reformované církve Českomoravské obsahující popsání všech sborů evangelických H. V. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících. S pomocí mnohých bratří sestavil L. B. Kašpar*, Praha 1881.

KLETVÍK Jan, *Evangelíci v Libštátě (1783 – 1945): Tři kostely v jedné obci by něco neobyčejného bylo*, diplomová práce, Praha, PdF UK 2011.

KOTRLÝ Tomáš, *Teologicko filozofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*, Praha, KTF UK 2007.

KŘÍŽOVÁ Markéta, *Vyprávění otců a dědů. Obnovení Jednty bratrské ve světle ochranovských pramenů*, in: *Čeští nekatolíci v 18. století*, Ústí nad Labem 2007, s. 291–309.

KUČERA Martin, *Tázání po dějinách*, Praha 2012.

KUMPEROVÁ BRAUNOVÁ Iva, *K problematice etnografického studia náboženství v Podkrkonoší, spiritisté na Jilemnicku*, diplomová práce, Praha 1968.

KÜNZLER Hermann, *Pfarrer Dr. h.c. Burkhard Gantenbein 1860-1942*, in: *Appenzellische Jahrbücher*, roč. 70, 1943, s. 68–74.

KUTLÍK Bohdan, *Zrcadlo křížlické 1881 neb Dějiny církve ev. augsb. vyznání v Křížlicích. Na 100letou památku tolerančního patentu*, Praha 1881.

KUTNAR František, *Přehled dějin Československa v epoše feudalismu IV. část. Doba národního obrození 1740–1848*, Praha 1963.

- KUTNAR František, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, Praha, 1948.
- LÁNY Emil, „*Blahoslavený čistého srdce*“ in: Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka, (ed.) Oldřich NOVOTNÝ, Jičín 1931, str. 48–49.
- LEŠKA Štěpán, *Nová kniha zpěvů křesťanských s připojeným Řádem evangelickým církví Augšpurského vyznání v království Českém, sepsaná a vydaná od Štěpána Lešky, církví evangelických a. v. v království Českém superintendenta*, Praha 1796.
- LOKVENC Theodor, *Malé Svatoňovice*, Malé Svatoňovice 1997
- LOUDA Jiří a kol, *Evangelíci ve Vrchlabí: sborník k 100 výročí modlitebny*, Vrchlabí 2000.
- LOUDA Jiří, *Evangelíci augšpurského a helvetského vyznání ve Valteřicích (1781 – 1928)*, diplomová práce, Hradec Králové, Pdf UHK 2008.
- LOUDA Jiří, *Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Československou církev evangelickou - I. část*, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší, 25. svazek, 2012.
- LUKÁŠEK Josef Václav, *Jan Janata a naše minulost*, Praha 1931.
- LUKÁŠEK Josef Václav, *Počátky evanj. církve v Praze, příspěvek k době toleranční*, Praha 1914.
- LUKÁŠEK Josef Václav, *Superintendent Dr. František Trnka*, Praha 1917.
- LUKÁŠEK Josef Václav, *Z doby toleranční*, Praha 1914.
- MACKOVÁ Marie, *Němečtí evangelíci ve východních Čechách v 19. století*, in: *Východočeský sborník historický 16*, Pardubice 2009, 291–213.
- MACH Jiří, *Církev bratrská*, in: Křesťanství v Podorlicku, ed. Jiří MACH, Nové Město nad Metují 2000, s. 99–109.
- MACH Leoš, *Vznik a vývoj potolerančních evangelických sborů ve východních Čechách (Vysoké Mýto, Choceň, Litomyšl)*, diplomová práce, Praha, ETF UK 2002.
- MAREK Pavel –LACH Jiří –ČERVENÝ Vladimír, *Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu*, Rosice u Brna 2000.
- MAREK Pavel, *České schizma*, Gloria, Rosice u Brna 2000.
- MASARYK Tomáš Garrigue, *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*, Praha 1990.
- MATĚJKA Jiří, *Českobratrská církev evangelická*, in: Křesťanství v Podorlicku, ed. MACH Jiří, Nové Město nad Metují 2000, s. 85–99.
- MATĚJKA Jiří, *Dějiny sboru Českobratrské církve evangelické v Klášteře nad Dědinou*, nepublikovaný strojopis

MATĚJKA Jiří: *Dějiny sboru Českobratrské církve evangelické v Semonicích*, nepublikovaný strojopis.

MATOULEK Rudolf, *Toleranční kostelík v Bohuslavicích*, in: *Od kladského pomezí*, roč. 5, 1927/28, s. 152–154.

MATUŠÍKOVÁ Lenka –KUKÁNOVÁ Zlataše –ZAHRADNÍKOVÁ Magda, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Hradecko-Bydžovsko*, SÚA v Praze, Praha 2000.

MEDEK Zdeněk Jan, *Na slunce a do mrazu*, Praha 1982.

MELMUKOVÁ Eva, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.

MELMUKOVÁ-SAŠECÍ Eva –RYCHETSKÁ M., *Edice tolerančních přihlášek*, Telč 2004.

NEŠPOR Zdeněk R. (ed.), *Čeští nekatolíci v 18. století*, Ústí nad Labem 2007.

NEŠPOR Zdeněk R. a kol., *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha 2010.

NEŠPOR Zdeněk R., *Budování evangelických sborů ve východních Čechách v „dlouhém“ 19. století (1781-1918)*, in: *Náboženství a válka ve znamení kalicha*, Ústí nad Orlicí 2001, s. 32–47.

NEŠPOR Zdeněk R., *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, Praha 2009.

NEŠPOR Zdeněk R., *K původu a pramenům českého lidového spiritismu*, *Lidé města* 12/2003, s. 53–81.

NEŠPOR Zdeněk R., *Konfessionalismus v (české) církevní historii. Od konfesních ohrádek k „pouhé“ víře*, in: *Český bratr*, roč.90, č.4, 2014, s. 7–10.

NEŠPOR Zdeněk R., *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.

NEŠPOR Zdeněk R., *Protestantské konfesionální školství v dlouhém 19. století*, in: *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, (edd.) FASORA Lukáš –HANUŠ Jiří –MALÍŘ Jiří, Brno 2007, s. 103–135.

NEŠPOR Zdeněk R., *S čím se evangelíci nechlubí. Neprobádané stránky dějin českých protestantských církví v 19. a na počátku 20. století*, in: *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, (edd.) MAČALA Pavol –MAREK Pavel –HANUŠ Jiří, Brno 2010.

- NEŠPOR Zdeněk R., *Srdce věřícího a srdce Páně ve východočeském tolerančním sektářství*, in: *Srdce Ježíšovo. Teologie – symbol – dějiny*, (edd.) KAISEROVÁ Kristina –MIKULEC Jiří – ŠEBEK Jaroslav, Praha – Ústí nad Labem 2005, s. 127–138.
- NEŠPOR Zdeněk R., *Století evangelických časopisů, 1849-1948*, Praha 2010.
- NEŠPOR Zdeněk R., *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2004.
- NEŠPOR Zdeněk R., *Vnější označení a sebeoznačení českých nekatolíků v 18. a 19. století*, Religio 10/2002, č. 2, s. 215–236.
- NOVOTNÝ Oldřich a kol., *Sborník památce služebníka Božího Petra Marušiaka*, Jičín, 1931 *Od tolerance k dnešku: zpráva o tolerančních oslavách v Praze a v Brně v říjnu 1931*, Praha 1932.
- OPOČENSKÝ Bohumír, *Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou*, Klášter nad Dědinou 1928.
- OTTER Jiří –VESELÝ Josef, *První sjednocená církev v srdci Evropy*, Praha 1992.
- Památník čbr. sboru evang. v Třebechovicích p. O. Na paměť 60. výročí založení sboru a 50. výročí otevření chrámu Páně*, Třebechovice pod Orebem 1930.
- Památník českobratrského evangelického sboru v Klášteře nad Dědinou*, Třebechovice pod Orebem 1928.
- Památník českobratrského sboru v Šonově*, Nové Město nad Metují 1928.
- PEROUTKA Ferdinand, *Budování státu*, Praha, Lidové noviny 1991.
- PETRÁČEK Tomáš, *Církev doby Pia XII.*, in: *Salve*, č. 3, 2008, s. 7–20.
- POLEHLA Petr, *Náboženské Poměry na Třebehovicku na přelomu 19. a 20. století*, in: *Náboženství a válka ve znamení kalicha*, (ed.) Filip ČAPEK a kol., Ústí nad Orlicí 2011.
- RÁDL Emanuel, *O smysl našich dějin: předpoklady o diskusi o této otázce*, Praha 1925.
- REJCHRT Luděk, *Na horách ležící. Dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích*, Praha 1978.
- REZEK Antonín –ŠIMÁK Josef Vítězslav, *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století 18. a 19.*, Praha 1927.
- RYCHETSKÝ Čestmír, *Kazatelé a sbory české národnosti církvi A. V. a H. V. v Čechách a na Moravě 1781-1918*, Praha 1983.
- RYCHETSKÝ Čestmír, *Nástin bibliografie evangelického časopisectva*, Praha 1984.

- ŘEZNÍČEK Milan, *Evangelické kostely českých sborů církvi a.v. a h.v. v Čechách v letech 1781-1918*, diplomová práce, Praha, ETF UK 2007.
- ŘÍČAN Rudol, *Z dějin českobratrské církve evangelické v bohoslavovicích u Nového Města nad Metují*, Českobratrský evang. sbor v Bohuslavovicích, 1942
- ŘÍČAN Rudolf, *Mladá léta Karla Eduarda Lányho*, Praha 1935.
- ŘÍČAN Rudolf, *Památník k 50. výročí založení Lutherova ústavu, nyní Husova domu v Hradci Králové*, Hradec Králové 1933.
- ŘÍČAN Rudolf, *Pokus o spojení českých evangeliků v r. 1868 a 1869*. Reformační sborník VI, 1937, s. 135–151.
- ŘÍČAN Rudolf, *Vyznání a vyznavači*, Praha 1940, s. 46–50.
- ŘÍČAN Rudolf, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*, Praha 1938.
- SITA Karel –KUBOVÝ Jaroslav, *Jednota českobratrská a Církev bratrská 1919-1980*, in: *Sto let ve službě evangelia 1880-1980*, Praha 1981, s. 47–80.
- SMOLÍK Josef, *Vnitřní život toleranční církve*, in: *Čeští evangelíci a toleranční patent: Sborník studií k dvoustému výročí tolerančního patentu*, Praha 1982.
- SOCHOR Jaroslav O., *Z minulosti šonovského sboru*, in: *Památník českobratrského sboru evangelického v Šonově*, Šonov 1928, s. 11–40
- Statistický lexikon obcí v Republice československé. úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, číslo 226 Sb. zák. a nař. I, Země česká/ vydán inisterstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930*, Praha 1934.
- Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, číslo 226 Sb. zák. a nařízení, díl 1, Čechy*, Praha, Státní úřad statistický 1924.
- Sto let ve službě evangelia 1880-1980, jubilejní sborník Církve bratrské*, Praha 1981.
- Stoletá památka posvěcení ev. ref. chrámu Páně v Hořátvi*, Pardubice 1893.
- SZALATNAY Justus, *Paměti evanjelického reformovaného sboru v Černilově*, Černilov 1886.
- SZALATNAY Justus, *Ze zápisků Jana Végha*, Praha 1882.
- SZALATNAY Viktor, *Justus Szalatnay Černilovský*, Kutná Hora 1934.
- ŠÁROVÁ Marta, *Na Chocholouši*, Liberec 2001.
- ŠTĚPÁNOVÁ Ludmila, *Archiv farního úřadu ve Stroužném*, in: *Kladský sborník X.*, Trutnov 2014, s. 203–216.

- ŠTĚŘÍKOVÁ Edita, *Jak potůček v jezeře: Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století*, Praha 2009.
- TAICH Tomáš, *Svět a představy netolerovaných východočeských náboženských skupin v 18. a 19. století*, diplomová práce, Praha, ETF UK 2007.
- Toleranční sborník: klasobraní z jubilejních slavností 1981*, Praha, Synodní rada ČCE 1984.
- MOLNÁR Amadeo –SMOLÍK Josef, *Čeští evangelíci a toleranční patent: Sborník studií k dvoustému výročí tolerančního patentu*, Praha 1982.
- TOUL Jan, *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny k 150letému jubileu tolerančního patentu 1781-1931*, České Budějovice 1931.
- VEGH Jan, *Horlivé a nábožné Modlitby křesťanské*, Praha 1807.
- VEGH Jan, *Kázanj o pokogi, a wsseligakých způsobech geho...držené w Domě Božjm Libišským dne 12. Dubna Léta Páně 1801*, Praha 1801.
- VLČKOVÁ Věra, *Historie bývalé evangelické školy v Bohuslavicích nad Metují*, in: *Rodným krajem*, č 34, 2007, s. 48–51.
- VOLF Josef, *Soupis nekatolíků panství opočenského z roku 1742*, Praha 1908
- ZELINKA Timoteus Č., *Přehled dějin Svobodné reformované církve a Jednoty českobratrské za sedmdesát let 1880-1950*, Praha 1952.
- ZIKMUND-LENDER Ladislav, *Tři generace architektů*, Hradec Králové 2012.

Jmenný rejstřík

Babovec Jiří 185

Balcar Jan 39, 74, 78, 118, 171

Balcar Karel 118

Baše Václav 47, 50

Bázlik Jan 196

Bednář František 14, 24, 37, 46, 64, 66, 67, 80, 92, 98, 100, 109, 111, 115, 142, 149

Beneš Edvard 122

Beneš Jakub 122

Beneš Jan 37

Berková Marta 182

Blecha Josef 192

Böhl Eduard 84, 102

Brož Josef 152

Brunová Ad. 72

Bureš Václav 44

Busse August 157

Campe Edmund von 77, 151, 158, 160

Císař Ferdinand 101

Collaredo-Mannsfeld František 36

Čapek František 193

Čapek Jan Blahoslav 13

Čapek Josef 13, 67, 69–72, 114, 117, 200

Čapek Stanislav

Čejka Václav 52

Černohorský František 11, 41, 53, 54, 189

Čochňář Jan 131, 132, 134, 142, 189

Dídek Josef 142

Dobeš Ludvík 184

Dobiáš Jan 44

Dobiáš Josef 109

Doubrava Arnošt 97

Dus Jan 86, 87, 196, 197

Dusil František 35

Dušek Čeněk 12, 28, 29, 103, 200

Dušek Václav 57

Dvořák František 109, 110

Dvořák Josef (kazatel) 143, 145

Dvořák Josef 46

Erich Otto 151, 157

Esterák Josef 93

Federsell Fr. 41

Ferbas Josef 160–164

Ferbas Josef 52

Filipi František 90

Firbas František 16

Firbas Josef 150, 151, 157–161, 168

Fišera František 179

Fleischer Ivan Dobroděj Mirovít 65, 66
František Josef I. 40, 107, 189
Frinta Antonín 12, 28
Funda Ladislav 103, 105, 142, 143
Gabriel Jan 119
Gabriel Josef 116
Gantenbein Burkhard 99
Gočár Jozef 133
Grill Václav 16, 149
Gummi Albert 167
Hájek Karel 83
Halounek Václav 52
Hanuš Jiří 102, 179
Hartwig Vilém 202
Havelka Emanuel 13, 49, 53, 109, 188
Havelka Josef 190
Havlík Matouš 124
Herben Jan 10
Hladík Jan 124, 187
Holeček Jan 145, 146
Holečková Vlasta 182
Horák Bohuslav 52, 53
Horák Jan 129
Horák Josef 151
Horák Václav 119
Houštěk Jan 191
Hrejsa Ferdinand 10, 11, 12, 29, 134, 200
Hrejsa Ferdinand 10–12, 29
Hrejsa František 133, 134
Hromádka Bohuslav 85, 86, 196
Hromádka Josef Lukl 15, 31, 59, 116, 117, 177, 180, 181
Hruška Justus Lidmil 103, 137–142
Hudec František 178
Hůlka Jan 191, 194
Hus Jan 46, 61, 71, 105, 118
Chelčický Petr 46, 56
Chládek Václav 83–86
Janata Jan 11, 36–38, 40, 45, 66, 81, 102, 103, 114, 195
Janata Václav 164–166, 168
Janatová Marie Filippina 37
Janatová Vilma, roz. Lányová 168
Jandík Jindřich 145
Janeček František 59
Janeček Josef 41
Janeček Josef 59
Janeček Rudolf 59
Jánská M. 72
Jelen Pavel 13, 39, 69, 75, 77
Jelínek Jan 119, 120
Jelínek Václav 119
Jerie Bedřich 188, 189
Jerie Josef 29
Ježek Jan 118

Jindra Josef 49
Jindra Radomil 17
Jirsa Josef 52
Josef II. 30
Just Jiří 15
Kábrt Vojtěch 76, 84, 112, 145, 170, 179
Kaiserová Kristina 17
Kalenda Bohdan 187
Kalenda Theodor 59, 115, 155, 173–177, 181
Kantorek Josef 103
Kašpar František 54, 55, 57
Kašpar Ludvík Blahoslav 12
Kašpar Timoteus Blahoslav 49, 106, 110, 114, 115, 116, 118, 119, 200
Klein Josef 35
Kohlbrügge Hermann 27, 28, 84, 92, 102
Koch Adam Ithamar 136
Komenský Jan Amos 12, 46, 56, 71, 100, 193, 203
Kosdasa Antonín 87
Košut Bedřich Vilém 36, 37, 102
Košut Benjamin 103
Košut Jan 103
Křivda Josef 152
Křivda Jan 152
Kříž Jan 151, 172
Kříž Josef 151, 152
Kubeček František 87
Kubeš Josef 37, 107
Kubový Jaroslav 30
Kučera Jan Bedřich 121, 151
Kučera Josef 27
Künzler Hermann 99
Kupka Jan 27, 122, 136, 157, 187, 195
Kupka Josef 191
Kupka Josef 191
Kutlík Bohdan 11, 15, 27, 122, 129, 136, 157
Kynčl Kristian 130, 131, 134, 188
Lány Gustav 187
Lány Jan 121, 187
Lány Jan ml. 121, 122
Lány Karel Bohuslav 167–172
Lány Karel Eduard 13, 15, 19, 27, 92, 96–98, 111, 121–140, 148, 151–162, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 181, 187, 188, 191, 195
Lányová Rozina roz. Šuleková 121
Leška Štěpán 10
Lhota (hejtman) 93
Libra Josef 52
Liska Oldřich 99, 142
Löhe Wilhelm 27
Lokvenc Theodor 150
Louda Jiří 17
Lukášek Josef Václav 13, 35, 37, 38, 133

Lukášek Václav 191
 Lukášek Václav 191
 Macková Marie 17
 Mačala Pavol 102, 179
 Mach Jiří 16
 Machata Jan 52
 Machata Jan 52
 Mallát Gustav 166
 Mallát Martin 124, 166
 Mallát Otokar Milan 166
 Mareček Václav 121
 Martínek Vladimír 103
 Marušiak Petr 195
 Masaryk Tomáš Garrigue 41
 Matějka Jiří 16, 18, 34, 36, 38, 39, 41, 43, 46–48, 50, 53–55, 57, 59, 62, 65, 93, 108, 112, 117–119
 Matějka Ondřej 17, 26, 28, 29
 Matoulek Emanuel 138, 195, 196
 Matoulek Jan 191
 Matoulek Jan 191
 Matoulek Rudolf 124, 125, 147, 191, 193, 196
 Matuška Josef 130
 Matuška Václav 52
 May Karel 56
 Medek Václav 146
 Molnár Daniel Bohumil 27, 122, 130, 157, 187, 194
 Molnár Felix Theodor 158, 186–188, 192, 194
 Molnár Jan 186
 Molnár Jan Bedřich Vilém 155, 163, 164, 186, 188, 189, 194
 Molnár Matouš 187
 Musil–Daňkovský Emil 56, 57
 Nagy Karel 95, 106–109, 112–113, 119
 Nagy Samuel 90, 106, 112
 Nagyová Karolina 91
 Nagyová Luisa 91
 Němeček Jan Evangelista 169
 Němeček Josef 64
 Nešpor Daniel 90
 Nešpor Josef 200
 Nešpor Zdeněk R. 12, 16–18, 24–30, 38, 53, 55, 59, 62, 64, 78, 82, 99, 101–103, 123, 125, 129, 136, 139
 Novák František 110
 Novotný Adolf 100, 101, 203
 Novotný Václav 119
 Novotný Václav 119
 Odstrčil Oskar 44, 59, 177
 Opočenská Růžena, roz. Nováková 60
 Opočenský Bohumír 60, 61, 62
 Opočenský Jiří 41
 Opočenský Milan 60
 Opočenský Oskar 14, 41–45, 47–49, 55, 57–62

Opočenský Oskar ml. 44
 Palacký František 46
 Pavlinec Štěpán 144, 146
 Pecka František Antonín 169
 Pellar Jan 157
 Peroutka Ferdinand 31
 Petri (kazatel) 157
 Pokorný František 93
 Pokorný Emil 85, 86, 180–184, 196
 Polehla Petr 63, 64, 66
 Popelář Bohumil 184, 185
 Pospíšil František 57
 Pospíšil František 57
 Pospíšil Kristian 27
 Potměšil Bohumil 196
 Procházka František 111
 Rejch Václav ml. 133
 Rejchl Václav 48, 133, 134, 192, 193
 Rejchrt František 96, 105, 142
 Rejchrt Luděk 15
 Rezek Antonín 148
 Rolčík Jan 188, 190
 Rudolf Köstler 26
 Růžička Ladilav 83, 85
 Rýdl Heřman 172, 173, 175
 Rychetský 131, 189
 Rychetský Čestmír 15, 18, 34, 96, 100–103, 105, 106, 121, 129, 137, 138, 163, 180, 194
 Rychetský Jan 96, 103, 105, 131, 189
 Říčan Gustav 133, 138
 Říčan Gustav Adolf 133, 138
 Říčan Rudolf 13, 26–28, 84, 94, 121–127, 130, 132, 135, 138, 147, 149, 150, 152, 162, 166, 187, 196–198
 Sahan Jiří 64
 Sachers (stavitel) 107
 Samek Josef 189, 190, 194
 Satrapová (učitelka) 105
 Sedmík Jiří 101
 von Schaumburg-Lippe Bathildis 157
 von Schaumburg-Lippe Friedrich 177, 184, 185
 von Schaumburg-Lippe Georg Wilhelm 124, 125, 149, 150, 151
 von Schaumburg-Lippe Wilhelm 41, 77, 108, 112, 124, 125, 150, 154, 156, 159, 184
 von Schaumburg-Lippe Elisabeta Vilemína 152
 von Schaumburg-Lippe Ida 152
 von Schroll Josef Edlar 79, 80
 Schuppl Gotthard 169
 Sita Karel 30
 Skalák Jan 93
 Skalský Gustav Adolf 27
 Skalský Karel 139

Skalský Karel 139
 Slánský Josef 195
 Smolík Josef 15
 Sochor Jaroslav 14, 123, 164, 165, 172
 Sochor Josef 151
 Sochorová Božena 182
 Sochorová Božena 182
 Souček Josef 29, 31, 200
 Staněk Josef 173–175, 181, 183
 Staněk Josef st. 182
 Suhrada Tomáš 192
 Szalatnay Gerson 90
 Szalatnay Jan ml. 112
 Szalatnay Justus 10, 14, 19, 65, 90, 91, 92–95, 97–99, 101–106, 113, 121, 122, 127, 132, 142, 146, 162, 200
 Szalatnay Justus Emanuel 90, 102, 113
 Szalatnay Viktor 14, 39, 64, 90, 94, 102, 103, 105, 122, 200
 Szalatnay, Jan 10, 90
 Szalatnayová Karolína 113
 Szalatnayová Loiusa 101
 Szalatnayová Žofie 112
 Šádek František 37
 Šára Josef 13, 14, 19, 25, 37, 39, 74–76, 78, 80–84, 8, 102, 109, 115, 123, 154, 162, 164, 166, 174, 178, 183, 200, 202
 Šárová Marta 14, 77, 78, 82, 83, 85, 86, 115, 153, 154, 179, 178, 183
 Šefelín František 76
 Šimák Josef Vítězslav 148
 Šimek David 152
 Šimek Josef 152
 Široký Hynek Zdík 118, 183, 184
 Šitina Josef 191
 Šlechta Josef 103
 Šoltész Gustav 101
 Šoltész Štěpán 101
 Šoltézs Titus 83
 Španiel Karel 44
 Štěpánová Ludmila 149
 Štrobach Ladislav Julián 170, 171, 173, 177, 180, 186, 194–196
 Šubert Václav 11, 36, 90, 91, 129
 Šváb Josef 172
 Tardy Heřman 11, 25, 28, 101, 102, 127, 129
 Tardyová Milena 101
 Tomášek (továrník) 113
 Toul Jan 14, 133, 143, 144
 Trnka František 27
 Třanovský Jiří 158
 Turek František 155
 Uhlíř František 52
 Valášek Josef 109, 119
 Valenta František Ladislav 109
 Vávra Karel 40
 Vegh Jan 10

Veselý Jan 13, 34–37, 39–41, 44, 47, 51,
90, 101, 102, 123

Vintera Jan 191

Vlček Josef 87

Vlčková Věra 188, 193, 196, 198

Voborník Bohuslav 191

Voborník Jan 191

Vondřejc František 40

Vraný Václav 96

Winkler Gustav 163, 164, 166

Zeman Jaroslav 119

Zikmund-Lender Ladislav 133, 192

Zwingli Ulrich 79, 80

Ženatý František 112, 115–119

Obr. 3 Evangelický kostel sboru h. v./ČCE v Černilově. (foto archiv autora)

Království české
Školní okres *Královéhradecký* Číslo *23*
Školní rok *1907-8*

VYSVĚDČENÍ

NA PROPUSTĚNOU ZE ŠKOLY.

Božena Lukášková

narozená dne *15. února 1894* v *Černilově*
náboženství *wang. reform.* chodila do školy od *1. září 1900*
do *15. února 1908*, posléze do *druhého* oddělení *druhé* třídy
dvou třídní školy obecné v *Černilově ex. rej.*
a obdržela tyto známky:

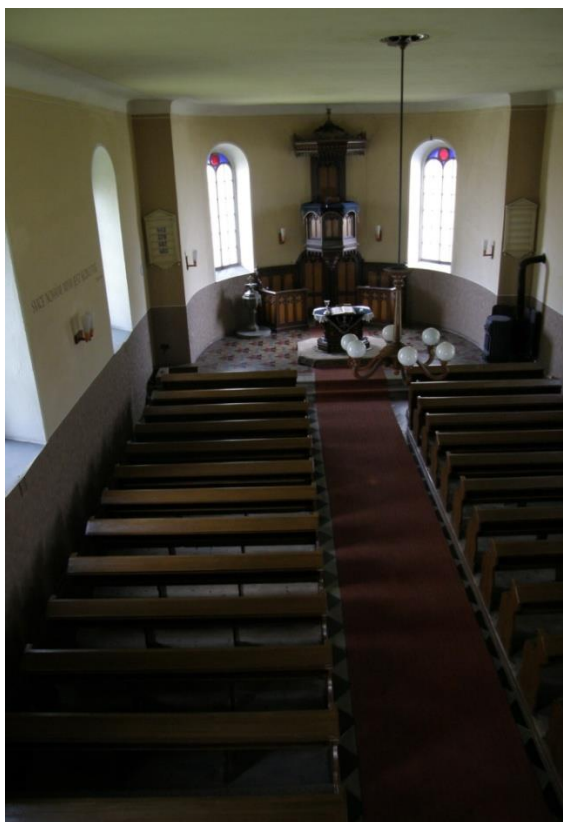
Mravy: *chvalitebně*
Přílnost: *vyhvala*
Pospěch:

V náboženství:	ve čtení	<i>velmi dobrý</i>
V jazyce	učebnici a v pravopisu	<i>velmi dobrý</i>
Vytvářením	v slohu	<i>dobry</i>
V psaní		<i>velmi dobrý</i>
V počtech a v názvech tvarech mířítkých		<i>velmi dobrý</i>
V přírodopise a v přírodopisných		<i>velmi dobrý</i>
V zeměpisu a v dějepise		<i>dobry</i>
V kreslení		<i>dobry</i>
Ve zpěvu		<i>velmi dobrý</i>
V zeměpisných pracích ručních		<i>velmi dobrý</i>
V tělocviku		<i>velmi dobrý</i>
Všechny úpravy písemných prací		<i>velmi úhledná</i>

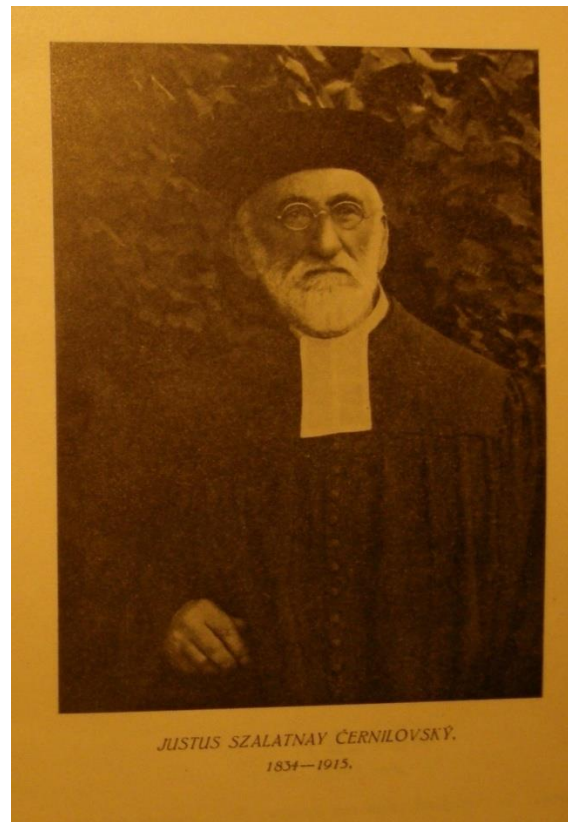
Protože zákyně la školním zákonem § 21. říšského zákona o školách národních ze dne 2. května 1883. dosti učinila, propouští se vysvědčením tímto ze školy a zproštěje se povinností nadále do školy choditi.

Obecná škola *Černilově ex. rej. spádová míjnová*
dne *18. února 1908* Příkazem učitelů
Kubalický, Štěrba, ex. rej. 3, Šedivý
Jan Tyndrůšek

Obr. 4 Vysvědčení z evangelické školy v Černilově. AS ČCE Černilov, netř.

Obr. 5 Interier černilovského kostela h. v.

Obr. 6 Justus Szalatnay.

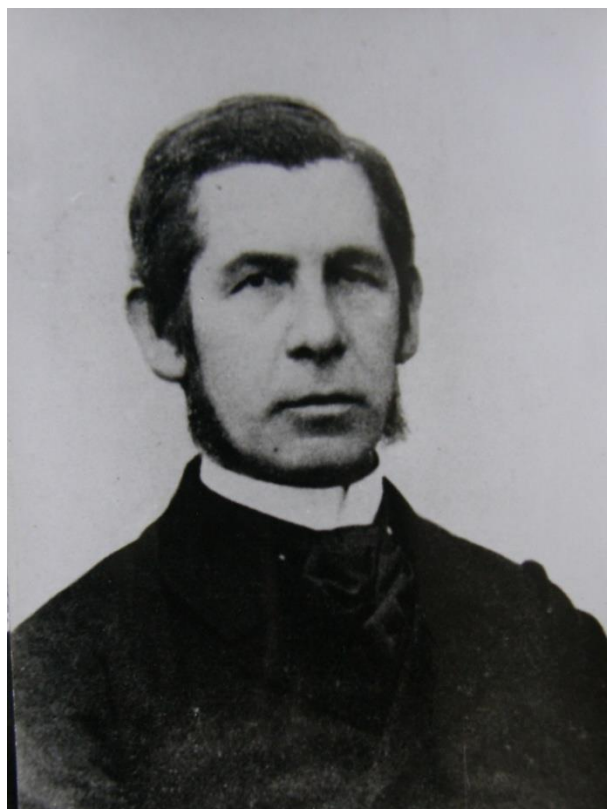

Obr. 7 Mapa z černilovského sborového archivu ČCE s vyznačením tzv. černilovské části černilovského reformovaného sboru. AS ČCE Černilov, netříděno.

Obr. 5 pochází z archivu autora. Obr. 6 je převzat z publikace Viktora Szalatnaye, Justus Szalatnay Černilovský, K. Hora 1934.

Obr. 8 Černilovský „dolní“ kostel sboru a. v. (foto archiv autora)

Obr. 9 Karel Eduard Lány (1838-1903).

Obr. 10 Husův dům, ve kterém sídlil Lutherův ústav. *Obr. 9 a 10 jsou převzaty z publikace Rudolfa Řičana, Karel Eduard Lány a Lutherův ústav, Hradec Králové 1933, s. 3, 48.*

Počet evangeliků A.C.

obvodů c. d. okresního hejtmanství Novoměstského úm. žijících, sestavený ze jednotlivých osad a sborů filiál a osad k nim přináležejících.

1. Bohuslavice 130+120 = 250	1. Bačov — 7
2. Bolešov — 2+2 = 4	2. Dubno — 7
3. Černice — 1+1 = 2	3. Chvalkovice — 5
4. Dobruška — 3 = 3	4. Jankov — 1
5. Dobruška — 1+ = 2	5. Krčín — 11
6. Hlinná 4+2 = 6	6. Makovany — 5
7. Hlinná (př. hřbitov) — 5	7. Náchod a Pšov — 17
8. Hlívka — 2 = 2	8. Neustupov a Jastěbka — 9
9. Hlívka (ob. Hlávč) 3+1 = 4	9. Prácheň — 3
10. Mezouzí 1+2 = 3	10. Prácheň — 28
11. Hlívka 1+2 = 3	11. Rábitovice — 30
12. Hořovice — 10	12. Řečetova Lhota — 6
13. Pohor — 2	13. Říkov — 9
14. Rychnov 2 = 2	14. S. Klášter — 13
15. Rábenice — 2	15. Stará Ves — 4
16. Rábenice — 1	16. Studnice — 3
17. Rábenice 4+5 = 9	17. Svatošovice — 15
18. Rábenice — 12	18. Šanov — 110
19. Rábenice — 5	19. Václavice — 10
20. Vrážda 2+4 = 6	20. Vrchovina — 14
21. Zádolí 1	21. Vysočkov — 2
	22. Zlín — 4
	<u>396</u>
	530

1. Rádkov — 1	
2. Řeví — 5	
3. Šanov — 34	
4. Police — 1	
5. Police — 5	
6. Rádkov — 7	
7. Rádkov — 60	
8. V. Štěpán — 4	
9. Zlín — 5	
10. Zlín — 6	
11. Zlín (př. hřbitov) — 3	
	<u>102</u>

Součet všech

I. Fil. Bohuslavická cir. 330
II. " Šanovská " 300
III. " Rádkovská " 100
<u>Součet celkový 730 lidí</u>

Ev. farní úřad A.C. v Černilově dne 28. července 1869

(P.) M. Lany far.

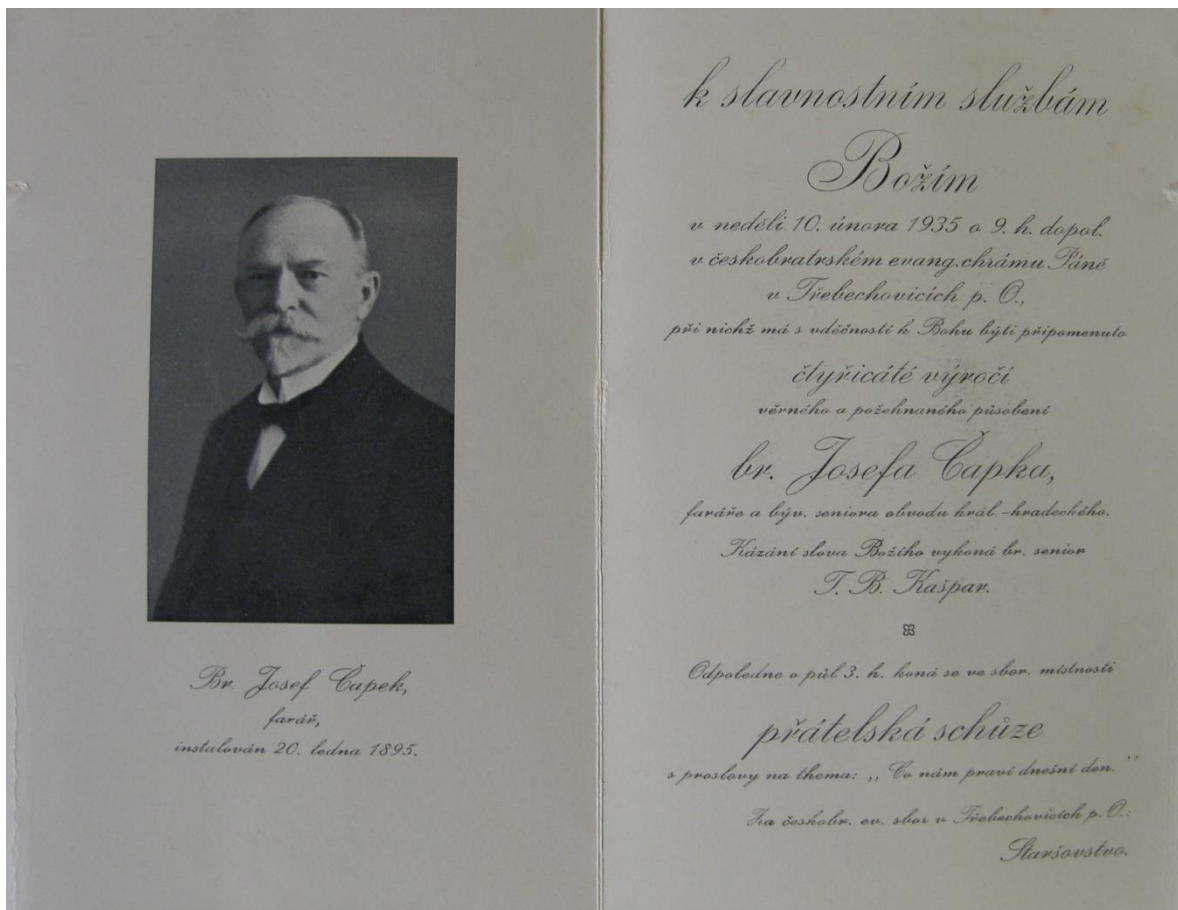
Obr. 11 Soupis věřících ze tří filiálních sborů Bohuslavic, Šonova a Rokytníka z roku 1869, které patřily pod černilovský sbor a. v. AS ČCE Černilov, netříděno.

Obr. 12 Kostel sboru h. v./ ČCE v Třeběchovicích pod Orebem. (foto archiv autora)

Obr. 13 Interier třeběchovického kostela h. v./ČCE. (foto archiv autora)

Obr. 14 Pozvánka na slavnostní bohoslužbu u příležitosti 40. výročí farářské služby třebchovického evangelického faráře Josefa Čapka. AS ČCE Třebchovice pod O., III-C-1/1.

8		9					10		11			12		13			Poznámky
Oddávky		Přestoupili:					Zemřeli (s mrtvé narozeními)		Účastníci stolu Páně			Zásluhy Boží pro mládež prováděná katech. a sluz.		Výsledky sbírek na církevní sluz. a sluz.			
evang. sborů	snoubenci smíšeného vyznání	Před jiným forem oddání smíšeného vyznání	Přístupy z římsko-katolické církve	z jiných vyznání (zahrnující zde osoby bez vyznání)	z římsko-katolické církve	k jiným vyznáním (zahrnující bez vyznání zůstávají)	mužské pohl.	ženské pohl.	Celkový počet (s účastníky soukromými)	Průměr celkového počtu účastníků stolu Páně	Počet soukromých posluhování	pro mládež nekonefirmovanou	pro mládež konfirmovanou	chrámových sbírek od církevních středních státních národních	chrámových sbírek dobrovolně provedených	povolných sbírek po domích	
1918	3	1	-	6	-	2	7	8	1003	95.6	-	1	1	46	432.28	2190.70	Všední sbírka 1802. 36 na dělníků 1922. 20.
	2	-	-	-	-	-	2	1	180	97.3	-	1	-	-	-	520	
1919	11	4	4	16	-	4	6	4	917	86.6%	-	1	1	324	293.76	1800	Všední sbírka 1802. 36 k 21. 62.
	4	3	-	1	-	-	1	2	200	107%	-	1	1	-	-	-	
1920	15	1	2	20	6	1	8	12	927	84.8%	-	1	1	510	200	673	405.
	1	-	-	1	-	-	2	2	180	95.7%	-	1	1	-	-	-	
1921	11	-	1	167	18	-	18	4	950	77.9	-	1	1	786	497.88	1528	
	10	1	-	3	-	-	2	1	160	85.7	-	1	1	-	-	-	
1922	13	1	-	42	3	7	7	13	1031	74.4	-	1	1	1220	241.60	5728.60	327-121
	9	-	-	-	5	-	2	4	60	-	-	-	-	-	-	-	3000
1923	42	12	21	14	11	1	13	10	975	65.2%	-	-	-	-	-	-	
	-	-	-	1	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
				211	38	15	18	1									

Obr. 15 Přehled o stavu členů evangelického sboru h. v. ČCE v Třebchovicích pod Orebem z let 1918–1923. AS ČCE Třebchovice pod Orebem, III-D/3.

Obr. 16 Interier modlitebny sboru h. v./ČCE v Hronově. (foto archiv autora)

Obr. 17 Modlitebna kazatelské stanice v Tysu u Nového Hrádku. Stav z let před rokem 1918. Originál fotografie je uložen v AS ČCE v Hronově.

Správa pútletní

o činnosti ústavu cestujícího kazatelství
v severní české reformované diaspoře,
od 13. června až do 31. prosince 1872.

Čteným připsím důstojného pána seniora obvodu Podě-
bradského, a brzo nato důtklivým listem od sboru Hronovského ku
konci měsíce května 1872 vyžádán, abych co zvolený již kazatel ce-
stující bez odkladu do diaspoře Náchofské se odebral a činností svou
v tomto rozptýleném a znepokojovaném stádi věřících započal, uposlehl
jsem hlasu toho, a již 31. května do Hronova sem přibyl, kdež prozatím-
ně jakožto v největším sboru diaspoře severní, kdež také vůči
Balcarovu vystupování nejvíce toho potřeba kázala, působiti
sem začal.

Činnost svou započal jsem tu tím, že každou neděli dopole-
dne i odpoledne jsem kázával a v týdnu jednotlivé rodiny a oudy re-
formované církve po celém rozsáhlém okolí navštěvoval, abych
potřeby jejich duchovní i tělesné seznal a vedle toho působení své
pak zřídil. Tak vyhledal a seznal jsem oudy ty v Hronově, v Po-
řici Velké, v Radechově Horním, v Slavíkově, v Kostelci Červeném,
ve Zbárkách, v Srbsky Hyské, v Máchově; — potom vykonal jsem
dne 17. června 1872, a opět dne 22. října t. r. cestu do Řešetové Lhoty
ty za tou příčinou, abych nejen tamní oudy reformované církve
seznal, ale také s nimi o charakteru kazatelské práce tamtéž po-
jednal, neboť již za pana kazatele P. Jelena se tam sluchy Boží
s velikým počechnutím konávaly. Poněvadž zde ale místnost ta,
kdež tehdy kázání slova Božího se drživala, říms. katolickým od-
prodána byla, a žádná jiná místnost k tomu vhodná prozatím

Obr. 18 Zpráva o působení cestujícího kazatele Josefa Šáry v Hronově ve druhém pololetí
roku 1872. AS ČCE Hronov, R-III-D/1.

Obr. 19 Evangelický kostel filiálního sboru a. v./ ČCE v Rokytínku. (foto archiv autora)

Obr. 20 Evangelický hřbitov v Rokytínku. (foto archiv autora)

Měty
evang. filiální církve A.C. v Roketníku
z léta P. 1868.

		Lehnatí	Kromědruž
<u>I. Příjmy.</u>			
K koncem roku 1867 zůstalo starého dotazního fondu nepřítaje peníze		126	
stavěbního fondu a jiného círk. jmění		1600	
			1726
Od círk. věřících údi sešlo se de repartice		15	15
služkami ve zhrnověděních nedělních		19	10
co dříspěvky na stavbu kaple vedle školy i s úro-		2	
kem z dřívejší daly (49/64 a 264/51*)		71	29 33
			99 15
			45 18
Anoaky 6% z Roketníka z částky 1080 fl. 284. na r. 1867 z Roketníka			80
Dary lásky: 1) od pani Gust. H. spolku v Břemenu na oltární údobu 25 q.		43	
2) z Kitzporemska skřiz p. Kleinschmida na školu 20 q.		33	50
3) od centralního předst. L. A. sp. z Lipska skřiz v. u. círk. radu na školu (5000)		84	75
Summa všeho příjmu			161 25
			2001 58
<u>II. Výdání.</u>			
Duchovnímu správci vyplaceno solaru prozátinu		6	6
<u>III. Povězení.</u>			
Pakli se od výšeho příjmu odlehne ono výdání zůstava círk. jmění			2045 58
Z toho pak jímnožeji na starý dotazní fond		126	1995 58
s úrokem z úroku od r. 1864		33	
			159
a na stavbu a k jiným círk. účelům		1886 58	1830 58
Summa jako dříve			2045 58
			1995 58
<u>IV. Výkaz.</u>			
Z toho jist pod správou faráře a hradecké společnosti a u církve Černil		800	88
nepřítaje ještě úroky: 639 fl. 634. a 161 fl. 284.			
Pod správou círk. starších 102 kníže a Jana Krivody půjčeno		670	
de jistiny z b. ledna 1869. u Josefa Krivody v Zabokřech us.		20	
" " " " Jana Krivody v Roketníku c. 29		65	70
de dřívejší knižovního zápisu " Jana Krivody v Roketníku c. 29		42	
" " " " Antonína Mucka v Roketníku c. 65 (n. 24)		300	
de jistiny z b. ledna 1869. u Josefa Krivody v Roketníku c. 26		80	
" " " " Davida Lindka v Roketníku c. 28		17	
" " " " Jirího Haníry v Roketníku c. 98		58	
" bez jistiny " u w. filiální církve Lázněcké			
Summa jako dříve			2045 58
			1995 58
Měty tyto sestaveny od podpísaného de výkazu círk. starších Roketnických a v Connilové Dne 11. února 1869. Zaslány na revizant			
		Karel Lamy, ev. farář A.C.	
<p>Ab. Senovská filiálka vrátila mně o velkonoce 1867 zde zmíněných 50 fl. (Dne 2. srp. církve r. 1864) i spůsobem 2 fl. 28. a částkou jist jist abca konec v úroci 500 fl. 98. pod svou správou avšak část toho množství 2 fl. 28.</p>			

Obr. 21 Výroční účet evangelického filiálního sboru a. v. /ČCE v Roketníku za rok 1868. AS ČCE Černilov, neříděno.

A. E. W. 1474 pod

Na
 Josefa Krize společně s Františkem
 Simšem v
 Roketníku!

De vysoceho krajokouřevního vy-
 měření od 21 října l. r. č. 6875, se Vám
 povoluje, evangelickou kapli a tondého
 materiálu uvnitř evangelického hřbi-
 tova na roli Josefa Krize št. 40, z Pro-
 keřtářského ležení, de plánu, který se
 od p. krajokého inženýra vyhotovil a
 k němu se přibývá, vyostaviti.

Kaple se střídá na pobřeží a stavba
 se přesně de stavebního rádu a pod
 dohledem oprávněného mistra ve-
 sti má.

Klikudě kase se u představenosti 12 l.
 o. i. zaporavi.

Příloha žádosti se vrací a ukládá
 se zádabě, by před započeti stavby
 duplikát plánu semto předložiti, by
 se k úředním spisům přiložit mohl.

C. k. okres. úřad v Náchodě dne 21. února 1863,
 c. k. podbrněky a okres. přednostka,

D. 111

Obr. 22 Povolení c. k. okresního úřadu v Náchodě ke stavbě evangelické kaple uvnitř evangelického hřbitova v Roketníku z roku 1863. K vybudování kaple nakonec nedošlo. AS ČCE Černilov, netříděno.

Obr. 23 Kostelík evangelického sboru a. v. v Šonově u Náchoda. (foto archiv autora)

Obr. 24 Evangelický hřbitov v Šonově před evangelickým kostelem. (foto archiv autora)

Obr.25 Václav Janata (1856-1895)

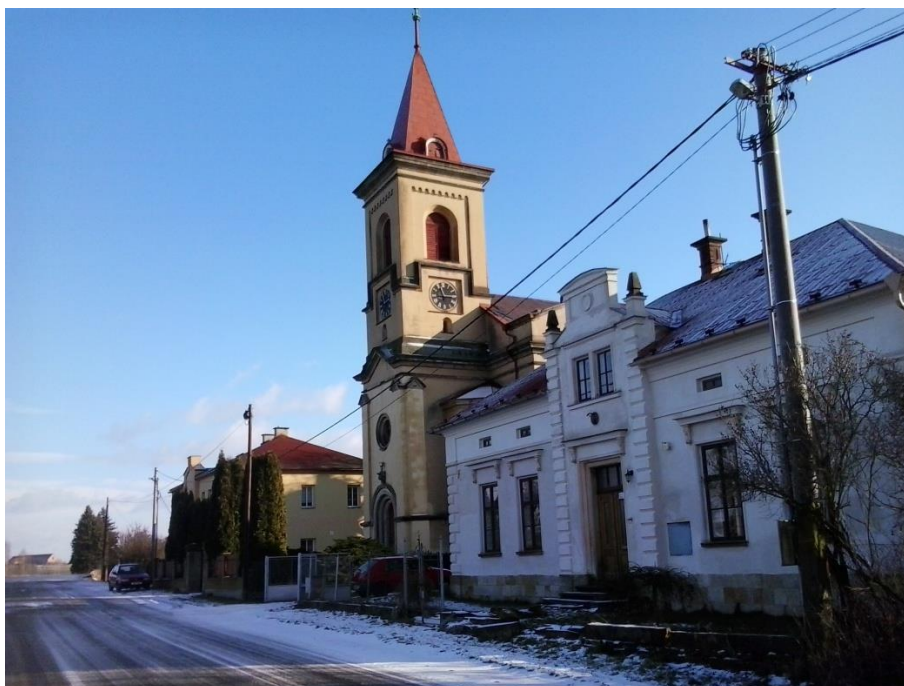
Obr. 26 Josef Lukl Hromádka (1889-1969)

Obr. 27 Theodor Jan Kalenda (1883-1917)

Obr. 28 Karel Bohuslav Lány (1870-1949)

Obr. 29 Fara, kostel a školní budova (od leva) evangelického sboru h. v./ČCE v Semonicích.
(foto archiv autora)

Obr. 30 Evangelický hřbitov v Semonicích. Na obzoru semonický evangelický kostel.
(foto archiv autora)

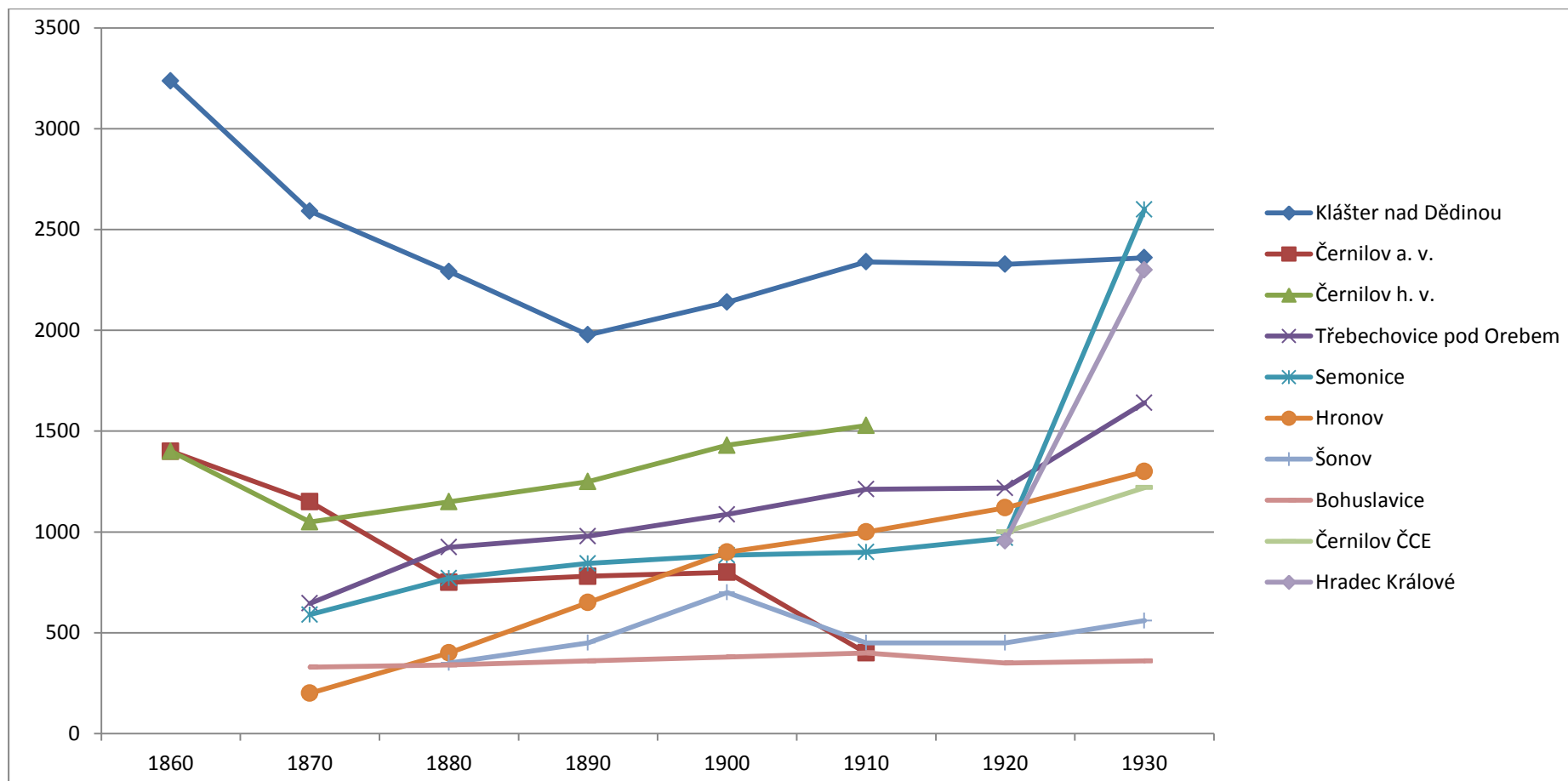

Obr. 31 Kazatelna a presbytář v šonovském evangelickém kostele. (foto archiv autora)

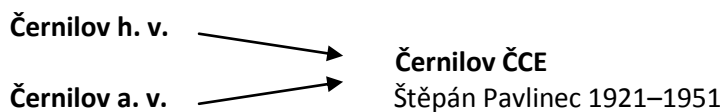
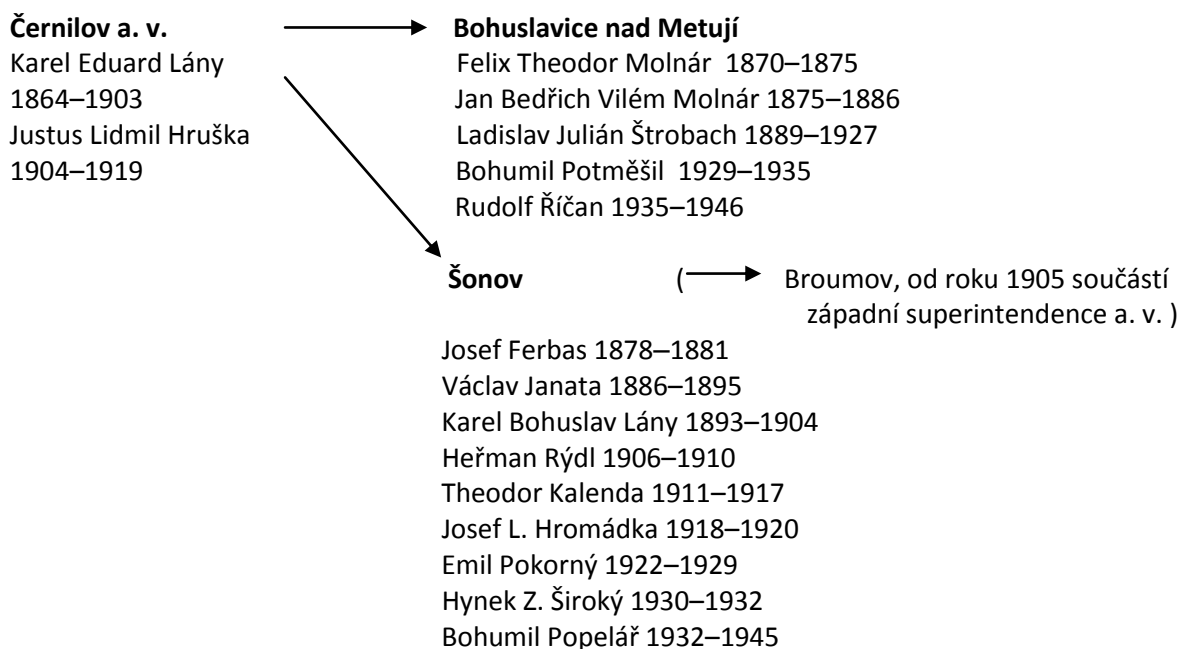
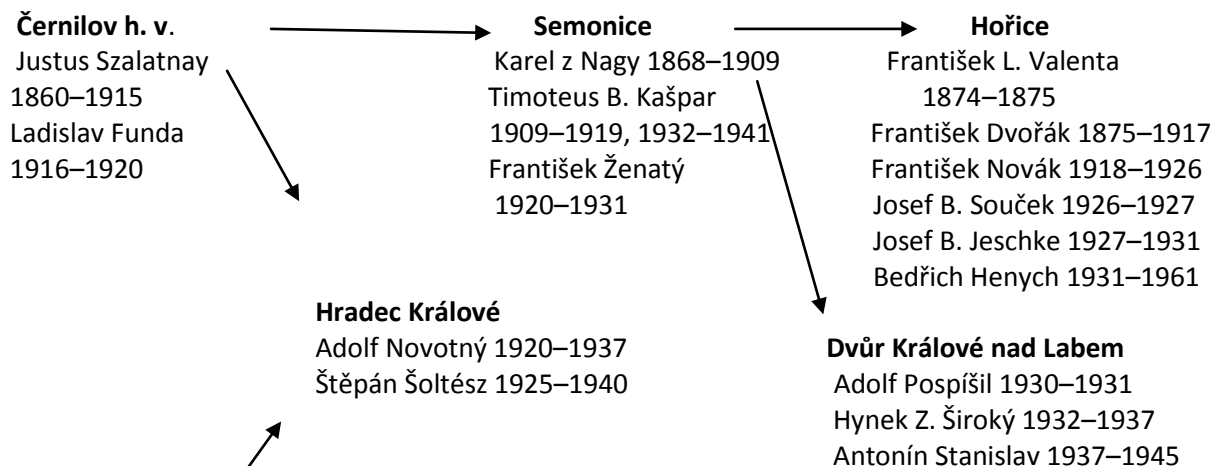
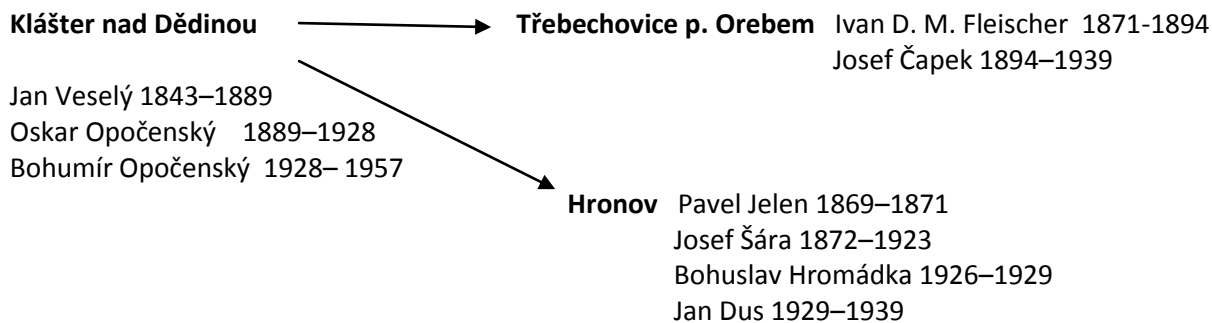

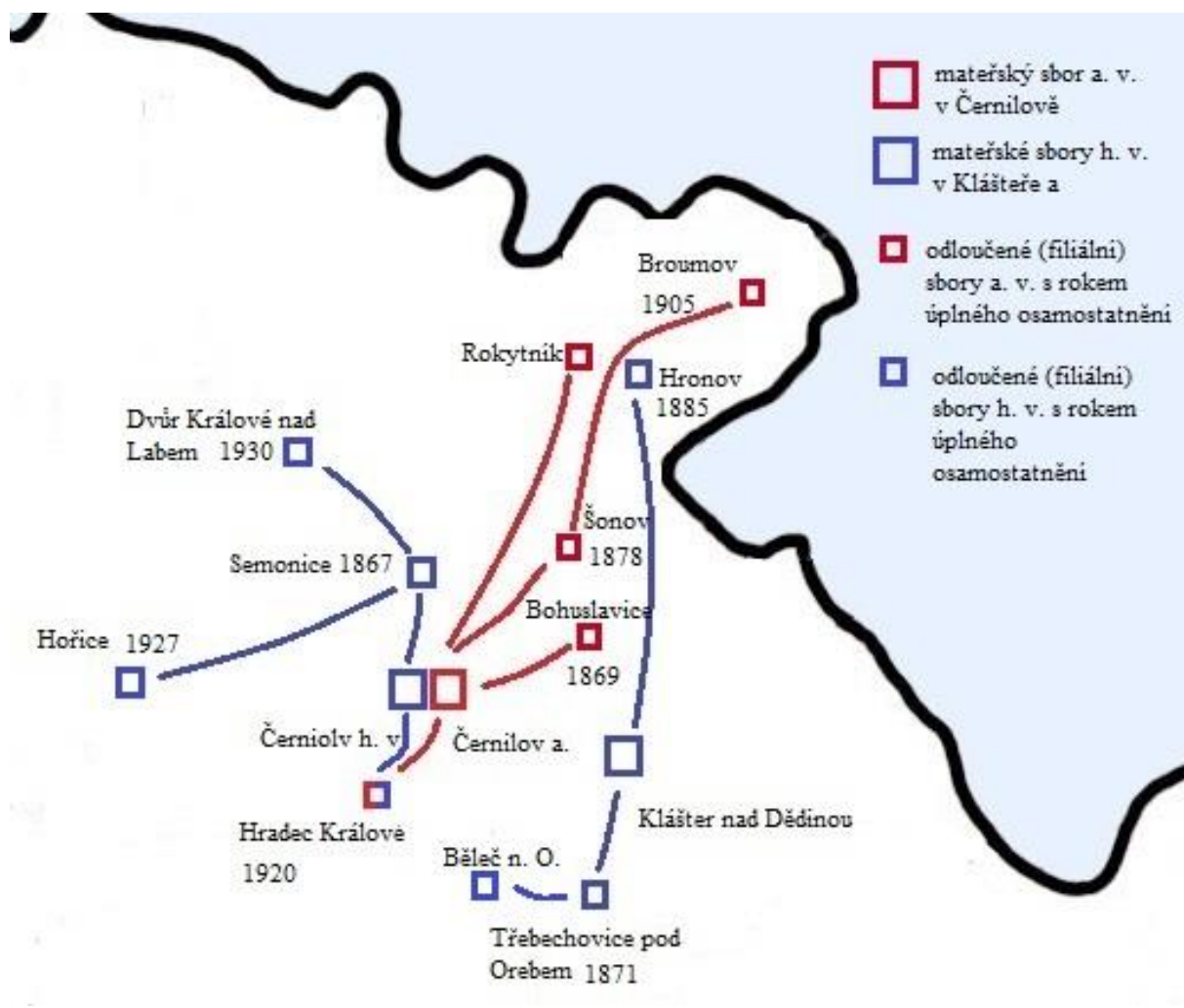
Obr. 32 Ladislav Julian Štrobach (1863-1933)

Fotografie farářů obr. 25, 26, 27, 28 a 32 jsou uloženy v SOkA Náchod, fond FÚ ČCE Šonov, kt. 1.

Vývoj počtu členů v jednotlivých evangelických sborech

B) Textové přílohy

Vznik a vývoj východočeských tolerančních sborů do poloviny 19. století

Zpráva o tolerování dvou protestantských církví dorazila na Hradecko neoficiální cestou zpočátku roku 1782 od jihu z Chrudimského kraje. Záhy (když byl již patent vyhlášen také oficiálně vrchností) začaly chodit do vrchnostenských kanceláří žádosti o vystoupení z katolické církve. Žadatelé neuváděli (kromě několika uvědomělých jedinců, především na jihu Hradecka), zda chtějí přestoupit k evangelické církvi augšpurského či helvetského vyznání, ale ve velké většině vyjadřovali touhu vyznávat víru jednoty bratrské, nebo se považovali za husity.¹ To se týká zejména severní části kraje, především opočenského panství, smiřického panství a vsi Machovská Lhota na panství polickém. Byl tím zaskočen krajský hejtman a samozřejmě vrchnostenští úředníci, kteří nevěděli, kam žadatele zařadit. Jak se ovšem s postupem času situace vyjasňovala, stále více žadatelů již dokázalo přesně určit, do které církve chtějí přestoupit a netrvali na nepovolených konfesích. Na Hradecku, podobně jako v dalších oblastech českých zemí, kde měl většinu český živel, až na výjimky zcela převládl helvetský proud. Nejvíce žádostí o vystoupení z katolické církve museli řešit úředníci opočenského panství. Jen během prvního pololetí roku 1782 se přihlásilo 475 mužů a 537 žen, kteří byli ve vrchnostenském výkazu vedeni jako husité. Pouze čtyři osoby se přihlásily přímo k helvetskému vyznání.² V průběhu září a října roku 1782 pak všichni ti, již byli na opočenském panství vedeni jako husité, byli přepsáni k helvetskému vyznání (1209 osob). K 31. 12. 1782 bylo v Hradeckém kraji oficiálně registrováno 1554 členů církve reformované, 24 augšpurského vyznání a stále ještě 112 osob zůstávalo mimo tyto dva proudy, trvali na svém vlastním vyznání a nedokázali se zatím s žádnou z povolených církví ztotožnit (především v okolí Hoříněvsi a vsi Machovská Lhota na samých zemských hranicích).³

Po prvotním hledání, jaká z povolených konfesí je domácím nekatolíkům bližší (o čemž často rozhodovali i lokální náboženští vůdci z řad venkovských písmáků), se během roku 1783 a 1784 situace poněkud vyjasňovala a až na menší rezistentní ostrůvky se evangelíci identifikovali s jednou z protestantských církví. Na Hradecku se v té době formují dva, resp. tři sbory, které měly pro zbytek kraje zakladatelský význam. Na opočenském

¹ Eva MELMUKOVÁ-SAŠECÍ – Miluše RYCHETSKÁ, *Edice tolerančních přihlášek*, Telč 2004, s. 6.

² *Tamtéž*, s. 78.

³ *Tamtéž*, s. 82.

panství vznikl roku 1782 sbor v Klášteře nad Dědinou (dřívější název Svaté Pole – místo prvního kláštera na východě Čech), který přijal reformované učení. Do roku 1784, kdy se utvořil reformovaný sbor v Černilově na smiřickém panství, patřila pod sbor klášterský celá oblast severovýchodních Čech. Černilovský reformovaný sbor poté převzal území podél řeky Labe od Hradce Králové po Jaroměř.⁴ V Černilově, resp. v Bukovině, vsi asi 2 km od Černilova vzdálené, se v témže roce 1784 zformoval ještě evangelický sbor a. v.

Kláster nad Dědinou

Největším sborem na Hradecku byl až do 80. let 19. století reformovaný sbor v Klášteře nad Dědinou. Pod jeho správu spadaly obce jak v podhůří Orlických hor, tak i tzv. „Machovská diaspora“, což bylo několik obcí a městeček na hranici náchodského a polického panství na česko-kladském pomezí. Péče o příslušníky klášterského sboru byla pro jeho značnou rozlohu specifická a také náročná. Pro členy ze vzdálených míst bylo velmi obtížné cestovat na bohoslužby přímo do Kláštera, kde se nacházel od roku 1785 evangelický kostel. Úřady dlouho bránily i samotným farářům, aby konali církevní obřady mimo Klášter. Náboženské obřady si proto často vedli sami farníci, především místní laické náboženské autority. Až v pořadí čtvrtému klášterskému faráři, Jiřímu Opočenskému, se roku 1812 podařilo získat od krajského úřadu svolení, aby mohl konat po obcích, které patřily ke sboru, katechizační cvičení.⁵ Administrativně patřil Klášterský sbor až do roku 1918 pod poděbradský reformovaný seniorát.

Že klášterský reformovaný sbor vznikl v jednom z center východočeských nekatolíků, potvrzuje vysoký počet osob, které se již koncem léta roku 1782 přihlásily k reformované církvi. Bylo to 319 rodin a celkem 1148 osob.⁶ Nově vzniklý sbor si musel opatřit svého duchovního. Tím se stal od dubna 1783 Matěj Bacsá, jenž pocházel z Uher, podobně jako další dva klášterští faráři. Do Čech odešel hned po skončení studií v Saros Pataku a Klášter se stal jeho prvním působištěm. Setrval zde na dobové poměry vcelku dlouho (10 let), přestože podmínky pro jeho práci byly velmi obtížné. Zpočátku musel čtyři roky bydlet ve

⁴ Srov. Ludvík Bohumil KAŠPAR, *Almanach jubilejní obsahující popsání všech českých sborů evangelických h. i a. v. r. 1881 v Čechách a na Moravě stávajících*, Praha 1881.

⁵ Jiří MATĚJKA, *Českobratrská církev evangelická*, in: Křesťanství v Podorlicku, ed. MACH Jiří, Nové Město nad Metují 2000, s. 88.

⁶ František BEDNÁŘ, *Památník českobratrské církve evangelické. Českobratrská církev evangelická a její senioráty a sbory na stezkách minulosti a na prahu přítomnosti*, Praha 1924, s. 378.

výměnkářské chalupě u místního sedláka Vávry, jenž byl členem sboru (fara byla vybudována v letech 1786-1787).⁷

Hlavní prioritou mladého faráře bylo vybudování kostela, resp. modlitebny, jak bylo nutno tuto budovu nazývat. Dosud musel kázat buď přímo ve Vávrově statku, nebo v jeho zahradě. Pozemek na stavbu kostela se nacházel na okraji obce. Základní kámen k „*domu modlitebnímu*“ byl položen po Velikonocích 1785 a již na podzim (16. října) slavnostně vysvěcen. Původní stavba pak byla v průběhu 19. století upravována. V roce 1818 byla modlitebna zvýšena a prodloužena a v letech 1855-1856 byla do průčelí postavena mohutná věž.⁸ Zároveň byl také kolem celé stavby vybudován hřbitov, aby se předešlo konfliktům při pohřbech evangelíků na katolických hřbitovech.⁹

Budovatelské úsilí Matěje Bacsí se postavením kostela a fary nevyčerpal. Od podzimu 1786 fungovala při klášterském sboru škola. Tím se ještě zvýraznilo klíčové postavení klášterského reformovaného sboru pro evangelický živel v podhůří Orlických hor. Zpočátku se muselo vyučování odehrávat ve stísněných podmínkách. První dva roky ve výměneční chalupě, kterou vlastnil další člen sboru, sedlák Větvička. Po dostavbě fary se uvolnil výměnek u sedláka Vávry a škola se přesunula na další tři roky tam.¹⁰ V listopadu 1791 se podařilo dokončit další budovu sboru, novou školu, a tak se mohla výuka nadále odehrávat ve vyhovujících podmínkách.¹¹ To již ve sborové škole působil druhý učitel, Vojtěch Herynk, který v Klášteře pobýval mezi lety 1788 až 1794. Úplně prvním kantorem byl totiž Václav Jelínek z Bohuslavic, který v komplikovaných podmínkách začátku školy vydržel jen dva roky.¹² Ani další učitelé nevydrželi v klášterské škole dlouho: Václav Rambousek (1794-1800), Václav Kodým (1800-1804), po něm by povolán opět Václav Rambousek (1804-1812), až teprve pátý, resp. šestý kantor, Jiří Ježek setrval déle (1812-1852). Zásadním problémem byl totiž nízký plat těchto učitelů. Byli závislí na ochotě (spíše neochotě) členů sboru vyplácet jim mzdu. Ta byla z velké části také poskytována v naturáliích. Například další klášterský učitel (a to se již dostáváme do 2. poloviny 19.

⁷ Jiří MATĚJKA, *Dějiny sboru Českobratrské církve evangelické v Klášteře nad Dědinou*, nepublikovaný strojopis, s. 11.

⁸ Zdeňek R. NEŠPOR, *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, Praha 2009, s. 223.

⁹ V srpnu 1782, kdy vrcholily přestupy zdejších evangelíků k reformované církvi, zemřel jeden z nich, Jan Šolín. Následný pohřeb na katolický hřbitov byl nejprve místním katolickým farářem povolen, ale následně zakázán vrchnostenskou kanceláří. Místní evangelíci na to však, patrně v souvislosti se vzednutým sebevědomím po vydání tolerančního patentu, nebrali ohled a přes zákaz mrtvého na hřbitově pochovali.

¹⁰ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 10–11.

¹¹ Jan JANATA – Heřman z TARDY – Václav ŠUBERT, *Památka roku slavnostního 1863 tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*, Praha 1864, s. 163.

¹² Emanuel HAVELKA, *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*, Praha 1910, s. 73.

století), Jan Michálek (1852-1860), měl dostávat 270 zl. 35 kr. stř. ročně.¹³ V roce 1860 pak byla dosavadní zchátralá školní budova nahrazena novou, ve které byla od školního roku 1877-1878 zřízena také druhá třída, a počet žáků přesahoval číslo 160. Klášterská škola se udržela při sboru až do vzniku Československa.

V roce 1793 se Matěj Bacsá rozhodl odstěhovat z Kláštera. Za své další působiště si vybral Vysoké u Mělníka. Tam setrval do roku 1804, kdy se rozhodl vrátit zpět do Uher. Nástupci Bacsá pocházeli také z Uher: Samuel Szeremley¹⁴ (1793-1799) a Samuel Galambossy¹⁵ (1799-1810). Z období působení Samuela Galambossyho se zachoval soupis „duší“ klášterského reformovaného sboru, datovaný k roku 1800. Sbor měl mít podle tohoto soupisu v 59 vsích a městečkách¹⁶ na 1339 dospělých členů a 1387 dětí.¹⁷ Počet členů sboru pak kontinuálně narůstal po celou první polovinu 19. století i později.¹⁸ V roce 1828 měl 2873 členů, roku 1832 pak 2932, 1839 již 3043 a v roce 1845 3087 „duší“.¹⁹

Co se týče sociálního postavení těchto osob, převážně se jednalo o chalupníky, domkáře, poddruhy a výměnkáře. Sedláků, měšťanů nebo svobodníků pak mezi nimi byla malá menšina. Toleranční pravidla neumožňovala konat bohoslužby jinde než v k tomu určené modlitebně, což bylo velice komplikované zejména pro evangelíky ze vzdálených obcí (především z machovské diaspory). Proto se Galambossy snažil získat povolení ke konání bohoslužeb i po obcích patřících do sboru, avšak narazil jak u svých nadřízených úřadů, tak u státních.²⁰

Teprve v pořadí čtvrtému klášterskému faráři a také prvnímu Čechovi, Jiřímu Opočenskému,²¹ se alespoň podařilo roku 1812 získat povolení k navštěvování věřících mimo Klášter a k náboženské výuce jejich dětí. Jiří Opočenský setrval v Klášteře zatím nejdéle ze

¹³ *Tamtéž*, s. 75. Tedy méně, než byla mzda farářů sborů.

¹⁴ Samuel Szeremley studoval v Saros Pataku, v roce 1783 přišel do Čech, působil nejprve v Sánech, od roku 1787 v Kšeli. V roce 1799 odešel z Kláštera do Telecího, kde setrval do roku 1806, kdy se vrátil do Uher.

¹⁵ Datum narození Samuela Galambossyho není známo, stejně jako u dvou předchozích klášterských duchovních. Studoval v Saros Pataku a hned po absolvování školy odešel do Čech, kde působil v letech 1783 až 1785 v Soběhrdech, poté v letech 1785 až 1792 v Chvaleticích a konečně mezi roky 1792 až 1799 v Teleci. Po letech strávených v Klášteře se roku 1810 rozhodl také pro návrat do Uher.

¹⁶ Do tohoto počtu není zahrnuta tzv. machovská diaspora, označovaná také jako machovská filiální církev. Jednalo se o několik vsí a městeček na kladských hranicích (Hronov, Lhota za Machovem, Lhota Polická, Machov, Horní Radechová a Žďárky), kde se udržela aktivní komunita nekatolíků až do dob tolerance, viz. níže.

¹⁷ Postavení nekatolíků se pak v těchto vsích lišilo místo od místa. Někde jich bylo více než katolíků, v jiných se k evangelictví hlásila třeba jen jedna rodina.

¹⁸ Tento nárůst ale souvisel spíše s přirozeným přírůstkem uvnitř sboru, procentuální poměr vyjadřující počet evangelíků ve společnosti naopak stagnoval nebo se zmenšoval.

¹⁹ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 42–43.

²⁰ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 378.

²¹ Jiří Opočenský se narodil v roce 1780 v Peřimově. Po studiích v Uhrách působil jako reformovaný farář od roku 1807 v Čermné. Od roku 1811 působil v Klášteře, odkud se v roce 1829 přestěhoval do Jimramova a stal se moravským superintendentem h. v. Zde také 5. ledna 1842 zemřel.

všech farářů, do roku 1829, od roku 1827 dokonce působil ve funkci seniora poděbradského reformovaného seniorátu. Opočenský měl se sborem dohodu, že bude dostávat ročně 400 zl. a šest korců žita.²² Přesto tato suma nestačila, aby pokryla náklady duchovního a jeho rodiny, neboť krátce před příchodem do Kláštera se mladý pastor oženil se Sárrou Frolkovou, dcerou reformovaného učitele v Liptále, a v Klášteře se mu postupně narodilo šest dětí.²³ Proto minimálně dvakrát žádal opočenskou vrchnost o hmotnou podporu, avšak neúspěšně. Z dochovaných materiálů archivu klášterského sboru, které obdivuhodně zpracoval Jiří Matějka, plyne, že výběr saláru (finanční daně členů sboru na jeho provoz) byl mezi většinou málo majetných členů sboru poměrně náročnou záležitostí, která se neobešla bez problémů. Až na výjimky (větší sedláci) se výše saláru u většiny věřících pohybovala v řádech krejcarů. Nejvíce platili sedláci Vávra a Větvička z Kláštera, a to po 7,38 zl.

Bezprostředně po odchodu Opočenského se klášterského sboru ujal Jan Svoboda.²⁴ Jako podmínku svého příchodu stanovil, že mu bude ke služnému 330 zl. místo naturálií vypláceno dalších 30 zl. a na pozemku určeném ke stavbě nové fary, který byl zakoupen již za Jiřího Opočenského, bude tato budova konečně zrealizována.²⁵ Nová fara byla opravdu zhotovena (dnešní budova farního úřadu ČCE v Klášteře nad Dědinou, čp. 22) a stávající příbytek faráře byl prodán. Jednou ze Svobodových priorit bylo zlepšení duchovní péče o rozptýlené části sboru. Roku 1832 se mu podařilo získat povolení konat bohoslužby v Machově, a sice pro tamní sedmdesátičlennou diasporu. Po kratší nemoci farář Svoboda v listopadu 1839 zemřel. O vdovu a šest nezaopatřených dětí se rozhodl trochu překvapivě postarat opočenský pán, kníže František Colloredo-Mansfeld, který jí dal do užívání louku a pole o výměře více než 10 ha.²⁶

Po smrti Svobody byl klášterský sbor čtyři roky administrován z Černilova tamním reformovaným kazatelem Janem Veselým²⁷, který se stal v roce 1843 oficiálně šestým klášterským farářem. Působil pak v Klášteře až do své smrti v roce 1889 a výrazným způsobem ovlivnil život zdejšího sboru. Stál rovněž u vzniku celé řady dalších reformovaných

²² Dohodnutých 400 zl. se po dobu působení Opočenského v Klášteře nepodařilo vybrat, skutečně zaplacená částka se však této sumě výrazně blížila.

²³ Z toho čtyři synové a dvě dcery. Jak bylo ve „farářských“ rodinách běžné, tři ze čtyř synů se stali také faráři a obě dcery se za reformované duchovní provdaly. Srov. Čestmír RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory české národnosti církvi A. V. a H. V. v Čechách a na Moravě 1781-1918*, Praha 1983.

²⁴ Jan Svoboda se narodil v roce 1797 nebo 1798 v Proseči. Po studiích působil nejprve v letech 1822 až 1825 v Krakovanech a poté mezi lety 1825-1829 v Dvakačovicích.

²⁵ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 379; Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 224.

²⁶ J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Klášteře...*, s. 48.

²⁷ Jan Veselý se narodil 6. prosince 1813 v Žákách u Časlavi. Studoval v Těšíně, Kežmarku a ve Vídni. Od roku 1838 do roku 1843 působil v Černilově. Srov. J. JANATA – V. ŠUBERT – Heřman z TARDY, *Památka roku slavnostního...*, s. 365.

sborů na východě Čech. Proto se budeme jeho osobou podrobněji zabývat v jiné část této práce.

Než bude pojednáno o dalším klíčovém východočeském reformovaném sboru v Černilově, zastavíme se ještě stručně u již několikrát zmiňované „machovské diaspory“, která tvořila po celou toleranční dobu součást klášterského sboru. Jejím centrem byla Machovská Lhota, dotýkající se bezprostředně zemských hranic. V této vesnici, a ještě několika dalších okolních lokalitách, se udržela silná evangelická tradice i přes období rekatolizace. Zasloužila se o to zejména poloha místa na úpatí stolových hor Bor, Hejšovina se svými skalními bludišti a blízkost kladské a slezské hranice, přes kterou pronikali do Čech nekatoličtí kazatelé. Důležitou roli hrál i nedaleký evangelický sbor ve Stroužném, vesnici sousedící s Machovem, která leží na kladské straně hranice. Stroužné se nacházelo v tzv. českém koutku v Kladsku, na malém území při českých hranicích, ve kterém převládalo české obyvatelstvo. (V prvních desetiletích 19. století podléhala část strouženských evangelíků luterskému sboru ve slezském Münsterberku, část přešla k reformovanému sboru ve Střelíně u Vratislavi. Kvůli rozdělení obce mezi dvě konfese sem zajížděli faráři jen občas, nevyplatilo by se zde vydržovat kazatele pro několik rodin toho či onoho vyznání. Až teprve po smíru a sjednocení obou směrů roku 1829 byl do strouženského evangelického sboru uveden vlastní farář a sbor se tak mohl osamostatnit.) Oním farářem, který zde působil mezi lety 1830 až 1849, byl Josef Arnošt Bergman, mj. postava, se kterou se můžeme setkat i na stránkách trilogie Aloise Jiráska „*U nás*“.

Bergman se narodil v Zápudově poblíž Mnichova Hradiště roku 1798. Po vystudování gymnázia vstoupil roku 1823 do piaristického řádu. Ale roku 1826 řád opustil, o rok později i římskokatolickou církev a vydal se na studia do Vratislavi (teologie, filozofie, matematika).

V této době se pravděpodobně seznámil i s J. E. Purkyně (mj. též bývalý člen piaristů), který tehdy ve Vratislavi působil.²⁸ Bergman od svého původního záměru jít studovat do Královce k Herbartovi na jaře 1829 upustil a místo toho se rozhodl pro působení kazatele ve Stroužném, do kterého nastoupil následujícího roku.

Za jeho pobytu ve Stroužném se místní evangelický sbor dočkal rozvoje. Bergman se zasadil o postavení zděného kostela, založil abstinentní jednotu, krom duchovní služby musel provádět lékařskou praxi. Protože se bohoslužby konaly v českém jazyce, docházeli do Stroužného také evangelíci z Čech, především z Machova, Machovské Lhoty či Hronova. Tuto možnost využívali i v době, kdy mohl Jan Svoboda konat bohoslužby v Machovské

²⁸ V. ČERNÝ, *J. A. Bergmann, J. Purkyně, F. L. Čelakovský*, in: *Od Kladského pomezí*, roč. 13, č. 5-6, s. 37.

Lhotě, později i v Machově. Kvůli velké vzdálenosti sem mohl farář z Kláštera zajíždět jen několikrát do roka, což situaci místní diaspory výrazně nezlepšilo.

Bergman ve Stroužném setrval do října 1849. Jeho další osud není dost zmapovaný, neboť se rozhodl s celou rodinou kvůli nevyhovujícím existenčním podmínkám vystěhovat do Ameriky a usadil se v Texasu. I po Bergmanově odchodu se ve Stroužném střídali jako kazatelé vesměs Češi a vykonávali obřady v češtině. Stroužné tak mělo důležitý vliv na udržení evangelické menšiny na kladských hranicích a přispělo ke vzniku důležitého reformovaného sboru v Hronově.

Černilovský sbor a. v.

Také v Černilově a jeho okolí přečkala období rekatolizace poměrně početná skupina nekatolíků. Důležitou autoritou mezi nimi byl černilovský sedlák z čp. 109, Václav Grill (v pramenech psán také jako Kryl či Kril). Byl to lidový vykladač Písma, který zkonstruoval svůj vlastní věroučný systém²⁹ a pro své učení získal velké množství stoupenců jak ze samotného Černilova, tak z okolních vsí.³⁰ Pod Grillovým vedením, který se zpočátku považoval za luterána, vystoupila většina obyvatel Černilova po vydání tolerančního patentu z katolické církve a přihlásila se k augsburskému vyznání.³¹ Zaslouhou samotného Grilla vznikl také v roce 1784 luterský sbor v sousední obci Bukovina. Do tohoto sboru přišel v létě 1784 první luterský kazatel z Horních Uher, Štěpán Hoszú, který dokonce krátce bydlel u Grilla, než se s ním ve špatném rozešel.³² S příchodem prvního oficiálního pastora nastalo v Černilově tříbení náboženských názorů, které se neobešlo bez konfliktů. Konfrontace Grillovy svébytné nauky s oficiálním luterstvím skončila rozchodem Grilla a jeho stoupenců s augsburským sborem (i když i nadále zůstali formálně členy tohoto sboru) a přešla do otevřené nenávisti mezi ním a zejména druhým augsburským pastorem, Štěpánem Leškou.³³

²⁹ Grillova nauka se neztotožňovala ani s luterstvím, ani s kalvinismem. Pro Grilla, podobně jako pro jiné náboženské toleranční sektáře, byla důležitá morálka a důraz na každodenní religijně podmíněnou etiku. Grill uznával Nejsvětější Trojici, Desatero, ale již jen čtyři svátosti-křest, manželství, Večeři Páně a královské pomazání, tj. nutnost králů být pomazaný (korunovaný), aby mohl z Boží vůle vládnout. Josef II. ale českým králem pomazaný nebyl, v očích Grillových nebylo tedy nutno jej poslouchat. Grill byl naproti tomu svými stoupenci považován za Mesiáše a nového krále. Své učení rozvíjel Grill do roku 1785, kdy byl zavřen na čtyři roky do pražského blázince. Po návratu do Černilova se již navenek nijak neprojevoval, ale bohoslužby pro své věrné i nadále vedl. Srov. Z.R. NEŠPOR, *Víra bez církve...*, s. 82–85; Antonín REZEK – Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století 18. a 19.*, Praha 1927, s. 72.

³⁰ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 101.

³¹ TÝŽ, *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2004, s. 82.

³² F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 381.

³³ Archiv sboru Českobratrské církve evangelické Černilov (dále jen AS ČCE Černilov), Paměti faráře Štěpána Lešky, prepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno.

Leška své zkušenosti s „grillovci“ obsáhle vylíčil ve svých pamětech, které jsou uloženy v černilovském evangelickém archivu a jsou velmi cenným svědectvím pro poznání raně tolerančních náboženských dob.

Další oslabení černilovského sboru augsburského vyznání nastalo paradoxně ve chvíli, když do Černilova, resp. do nedaleké Bukoviny, kde se luterský sbor nejprve utvořil, přišel první luterský farář Hoszú. Po zakončení první bohoslužby vytáhl ze svého zavazadla krucifix a svíčky s tím, že je to dar od jedné zbožné ženy ze Slovenska pro sbor, který si jej vybere za kazatele.³⁴ Mnozí posluchači byli velmi rozčarováni, neboť měli tyto symboly spojeny s katolickou církví, proto z luterského sboru vystoupili a založili v Černilově nový reformovaný sbor.³⁵ Členů luterského sboru³⁶ ubylo natolik, že dokonce hrozil jeho zánik.³⁷

První luterští duchovní působili v Černilově jen krátce. Kromě tradičních hmotných problémů, které byly typické téměř pro všechny toleranční sbory, znepríjemňoval jejich službu především konflikt s Grillovou sektou. Jeden z nejvýznamnějších luterských duchovních, kteří do Čech přišli po roce 1781, Štěpán Leška (1757-1818), uvedl ve svých pamětech, že již jen samotná cesta do Bukoviny byla velmi obtížná a skoro jej stála život.³⁸ Sice pro něho do Krucemburku před Vánocemi 1784 přijeli oba vůdci černilovské sekty, Václav Grilla a Jan Skalický,³⁹ avšak zamlčeli, že na financování cesty obdrželi od členů sboru 18 zl., a tak Leška prodal svůj zimní kožich, aby mohl uhradit cestu. Těžké nechlazení pak na sebe nenechalo dlouho čekat. V Bukovině mu pak byla vykázána malá světnice ve statku sedláka Valce, která byla před jeho příjezdem narychlo vymazána bahnem a nestačila ještě vyschnout.⁴⁰

³⁴ Jiří MATĚJKA: *Dějiny sboru Českobratrské církve evangelické v Semonicích*, nepublikovaný strojopis, s. 51.

³⁵ J. JANATA – V. ŠUBERT – Heřman z TARDY, *Památka roku slavnostního...*, s. 182; Z.R. NEŠPOR, *Víra bez církve?...*, s. 53.

³⁶ Zbylí luterští věřící si pak vymínili, aby nebyl při jejich bohoslužbách používán krucifix a při Večeři Páně hostie, které byly při liturgii užívány jak v luterské, tak i v katolické církvi. Srov. Státní okresní archiv Hradec králové (dále jen SOKA Hradec Králové), Inventář ČCE v Černilově, s. 1.

³⁷ František Bednář uvádí, že v Černilově a okolí se k reformované církvi přihlásilo 494 osob, v luterském sboru setrvalo 211 členů. K bukovinskému (černilovskému) sboru a. v. však byly přiřazeny rozsáhlé oblasti od Žamberka až po Dvůr Králové nad Labem, sbor se tak podařilo udržet. Černilovský sbor a. v. měl hned od počátku filiální sbor v Bohuslavicích, kde se v roce 1782 přihlásilo k augsburskému vyznání 25 osob. Bohuslavická filiálka měla povolení vykonávat své náboženské shromáždění v chalupě Václava Voborníka v čp. 123. Srov. F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 381, 384, 386.

³⁸ Štěpán Leška se narodil 21.10. 1757 ve Vrbovce, bohosloví studoval v Bratislavě. Po působení v Černilově (1784-1785), odešel do Křížlic (1785-1787), Krabčic (1787-1790) a opět do Křížlic (1790-1794). Posledním místem, kde kázal, byl pražský sbor a. v. (1794-1798). Poté odešel zpět do Uher, kde 21.1.1818 zemřel. V letech 1786 až 1798 zastával post prvního superintendenta české superintendence a. v. Srov. Čestmír RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

³⁹ J. JUST – Z.R. NEŠPOR – O. MATĚJKA, *Luteráni v českých...*, s. 170.

⁴⁰ AS ČCE Černilov, Paměti faráře Štěpána Lešky, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno.

Leška v bukovinském sboru setrval necelý rok, který byl naplněn spory s Grillem a jeho stoupenci. Leška se je snažil přesvědčit k návratu do luterského sboru, který zel při nedělních bohoslužbách prázdnotou. Avšak grillovci byli natolik přesvědčeni o pravosti názorů svého vůdce, že bylo kazatelovo úsilí marné. Grillovci na Lešku útočili pomluvami a šířili o něm informace, že učí proti katolické církvi, aby proti němu zasáhly státní úřady. Státní úřady nakonec zakročily, ovšem proti Grillovi, kterého nechaly zavřít do blázince v Praze.⁴¹ Ani pak však Grillovi stoupenci nenechali Lešku na pokoji a nadále se scházeli při vlastních shromážděních, kde si četli věroučné listy pro povzbuzení zasílané Grillem z Prahy.⁴² Vysvobozením pro luterského duchovního byla nabídka místa kazatele v křížlickém sboru a. v., kam v říjnu 1785 přesídlil.⁴³ Grillova sektářská skupina⁴⁴ byla aktivní až do konce prvního desetiletí 19. století, kdy po smrti svého vůdce v roce 1810 začíná slábnout a postupně zaniká spolu s generační výměnou ve 20. a 30. letech 19. století.⁴⁵

Lešku nahradil Samuel Láho, jenž také pobýval v bukovinském sboru pouze rok (1785-1786), ale svým vlažným přístupem ke kazatelské práci ještě více prohloubil krizi luterského sboru.⁴⁶ Když v květnu 1787 přijal funkci kazatele Jan Csonka (1787-1794), chodilo na nedělní bohoslužby 15 až 20 lidí.⁴⁷ Csonka musel přistoupit ke stabilizaci sboru. Především bylo třeba vybudovat vlastní modlitebnu, neboť doposud se bohoslužby odehrávaly po stodolách sedláků. Stavba vlastního dřevěného kostelíka byla provedena v roce 1788. Jednoduchá dřevěná modlitebna byla vybudována v Černilově, kam se augsburský sbor definitivně přesunul.⁴⁸

Po přesídlení sboru bylo také třeba v Černilově vybudovat faru, kterou se Csonka rozhodl vystavět z nepálených cihel.⁴⁹ Byla postavena v roce 1789 a financována ze sbírek

⁴¹ Mělo se tak uskutečnit na Leškovo udání proti Grillovi, a to pro jeho buičské názory. Srov. Z.R. NEŠPOR, *Víra bez církve?...*, s. 84.

⁴² *Tamtéž*, s. 85.

⁴³ AS ČCE Černilov, Paměti faráře Štěpána Lešky, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno, nestránkováno.

⁴⁴ V samotném Černilově bylo 26 stoupenců Grilla, v Bukovině 14, v Ruseku 7, v Jasené a Rasoškách 17. Nacházeli se také v dalších obcích, ale jejich počty nejsou známy. Srov. SOKA Hradec Králové, f. Archiv obce Černilov, Pamětní kniha obce Černilov do roku 1900, inv. č. 101, kn. č. 3, s. 22.

⁴⁵ Z.R. NEŠPOR, *Víra bez církve?...*, s. 97–99.

⁴⁶ Samuel Láho nedbale a nepravdělně vykonával bohoslužby, kázání bývala nepřipravená a také příliš holdoval alkoholu. Srov. AS ČCE Černilov, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno, s. 1.

⁴⁷ Jan Csonka se narodil 28.2. 1751 v Nitře. Bohosloví studoval v Bratislavě. Před příchodem do Černilova kázal v Trnávce a Krabčicích. Do Trnávky se ještě po odchodu z Černilova krátce vrátil. Místo a datum úmrtí není známo. Srov. Srov. Čestmír RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

⁴⁸ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 384. Peníze na stavbu sboru byly získány zčásti z darů z ciziny a zčásti z příspěvků členů sboru.

⁴⁹ Tento způsob stavby z nepálených cihel nebyl mezi místními obyvateli příliš rozšířen a setkal se s nedůvěrou. Mezi lidmi kolovala fáma, podporovaná zdejšími zedníky, že fara z nepálených cihel nevydrží a spadne. Z tohoto důvodu také mnozí odmítali na stavbu přispívat.

uvnitř sboru.⁵⁰ Nedostatek peněz a spěch, se kterým se farní chalupa stavěla, zapříčinily, že budova byla jen provizorně zastřešená a celkově nedodělaná. Její podoba se pak stala terčem posměchu, a to i pro členy černilovského reformovaného sboru. Černilovský rychtář rovněž vyhrožoval zbouráním fary, pokud se její vzhled nezlepší.⁵¹ Jan Csonka nakonec pod tíhou materiálních nedostatků a neustálých sporů s některými členy augsburského sboru na farářský post rezignoval a z Černilova odešel. Nahradil jej Pavel Caltík, který setrval ve svém úřadu dosud nejdéle: 1794-1808. S jeho působením je spojena úprava modlitebny: byla omítnuta, pobita šindelem, vybavena lavicemi, křtitelnicí a bohoslužebným stolem, provizorní a nestabilní kazatelna byla nahrazena novou a místo nahnílé dřevěné podlahy byla položena kamenná dlažba. I na tyto investiční akce se peníze scházely jen pozvolna a podstatnou část tak hradil Caltík ze svého služného.⁵² Také se zasadil o získání náboženské literatury pro sbor, zejména Biblii.⁵³ Caltíkova zvelebovací činnost se dotkla i fary, v níž nechal vyměnit okna, opravit kamna, kolem domu vytvořil ovocný sad a zahradu obehnal plotem.

Aktivní přístup luterského faráře se odrazil také na počtu věřících. Ze 100 rodin se měl podle Caltíkových slov rozšířit na 250 rodin. Již v roce 1804 obdržel Caltík nabídku na kazatelské místo v Münsterberku, avšak pouto, které si vytvořil k černilovskému sboru, způsobilo, že s tímto odchodem čtyři roky váhal, až konečně v červnu 1808 Černilov opustil.⁵⁴

Dalších několik farářů pobývalo v Černilově jen několik let. Příčiny byly stále stejné; špatné zázemí, spory s grillovci a vlažný přístup řady věřících. Caltíka vystřídal Daniel Korbely, který přišel z pražského augsburského sboru.⁵⁵ Na rozdíl od Caltíka byl již ženatý a měl čtyři děti. Co Caltík se zařatými zuby vydržel, to bylo pro Korbelyho, který přišel z pražských poměrů a navíc se musel start o rodinu, neúnosné. Prvním šokem byl příbytek faráře s odehňávající dřevěnou podlahou a velmi těsnými prostory. Inicioval tedy hned v roce svého příchodu rozšíření fary, v roce 1811 pak bylo třeba přikročit i k dílčím opravám na dřevěném kostele. Korbely nakonec v roce 1813 odchází a je nahrazen Matyášem Havlíkem

⁵⁰ Stavba fary započala v době, kdy byl sbor zatížen dluhem z nedávno dokončené modlitebny. Proto musel Csonka hradit část nákladů ze svého a od členů sboru se peníze scházely jen pozvolna. Také se mezi místními rozšířila fáma, že na faru obdržel Csonka dotaci, kterou zamlčel, a chce se na úkor nemajetných evangelíků obohatit. Srov. AS ČCE Černilov, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno, s. 3–4

⁵¹ *Tamtéž.*

⁵² AS ČCE Černilov, paměti faráře Pavla Caltíka, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno, s. 5.

⁵³ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 348.

⁵⁴ AS ČCE Černilov, paměti faráře Pavla Caltíka, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno, s. 10.

⁵⁵ Daniel Korbely se narodil 21.7.1765 v Novém Městě nad Váhom. Po studiích v Bratislavě se rozhodl odejít do Čech, kde působil ve sborech v Kovánci, Krabčicích, v letech 1798 až 1808 v Praze a poté v Černilově. V rozmezí let 1798-1806 byl seniorem českého severního (od roku 1861 západního) seniorátu a. v. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

(1813-1819). Havlík byl první český kazatel, narodil se v Krucemburku. Jeho předchozím působištěm byl křížlický augsburský sbor, kde se měl podle vlastních slov docela dobře. Do Černilova se rozhodl jít po přemlouvání tamního staršovstva, které mu tvrdilo, že černilovský luterský sbor bez kazatele brzy zanikne. Po příchodu do Černilova se však opakoval obvyklý scénář. Nuzné podmínky fary, neochota platit služné, pasivita věřících, spory a potíže s místními členy sboru. Havlík po šesti letech odešel do evangelického sboru ve Stroužném v Kladsku.⁵⁶

Na dalších šest let je místo luterského kazatele v Černilově spojeno s místním rodákem Jiřím Holečkem (1820-1826).⁵⁷ Na jeho popud začali věřící bohuslavické augsburské filiálky roku 1820 stavět svůj vlastní zděný kostelík, který byl o rok později slavnostně otevřen. To pohnulo černilovské k rozhodnutí dřevěnou modlitebnu zbořit a nahradit kamenným kostelem. Po hledání vhodného místa, které ztěžovali i sousedé z reformovaného sboru, se stavba uskutečnila na místě dosavadní modlitebny a během roku 1824 byl nový novoklasicistní kostel postaven.⁵⁸ Přesto potíže s výběrem saláru přiměly Holečka Černilov opustit. Nabídek na další působiště měl několik (Krabčice, Stroužné), nakonec se roku 1826 rozhodl pro Krucemburk.

Holečka nahradil humpolecký rodák Martin Mallát, kterého zpráva o jeho zvolení zastihla během posledního roku studia v Prešpurku.⁵⁹ Po kratším váhání a dokončení studia nabídku přijal. Do Černilova dorazil v říjnu 1826. Podobně jako jeho předchůdci i on zažil po svém příchodu rozčarování z podmínek, které mu nové působiště nabízelo. Již tradičně byl zklamán z podmínek na faře, která byla zcela bez vybavení. Další mrzutost na sebe nenechala dlouho čekat, když žádal nový pastor po sboru, aby mu uhradil náklady na cestu z Uher do Černilova a vydání spojené s ordinací.⁶⁰ „*Ovšem, když mě z Uher vyvábili příslibovali, že mi útraty k zaplacení přijdou, však ale nyní odplata Boží měla býti mou náhradou.*“⁶¹ Malláta znepokojoval rovněž laxní přístup věřících, kterých na nedělní bohoslužby docházelo jen kolem dvaceti. Postupem let se podařilo vzájemnou nedůvěru mezi pastorem a sborem

⁵⁶ AS ČCE Černilov, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno, s. 12–13.

⁵⁷ Jiří Holeček se narodil 1797 v Černilově, kde také v letech 1820 až 1826 působil. Dalších 18 let strávil v Krucemburku, kde svoji farářskou dráhu v roce 1844 zakončil a odešel pracovat k železnici. Zemřel 13.11. 1852. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

⁵⁸ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 101.

⁵⁹ Martin Mallat se narodil 1802 v Humpolci. Ještě za svých bohosloveckých studií v Bratislavě obdržel pozvání do černilovského luterského sboru. V něm prožil zbytek svého nedlouhého života. Zemřel 28.11. 1838. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

⁶⁰ Ordinaci byl adept kněžství slavnostně uveden do úřadu.

⁶¹ AS ČCE Černilov, paměti faráře Martina Mallata, přepis Pamětní knihy černilovského sboru a. v., netříděno, s. 15.

překonat, avšak Mallátovo úsilí bylo přerušeno v roce 1838 jeho těžkým onemocněním a předčasnou smrtí.⁶²

Během Mallátovy kazatelské služby byl učiněn pokus o vybudování místní evangelické školy, na kterou se rozhodl přispět kníže Otto Viktor von Schönburg fondem s ročním příjmem 165 zl. Děti augsburského vyznání bylo však v Černilově málo, proto Mallát jednal s místním reformovaným sborem o společné škole. Mallátovo úsilí nakonec vyznělo na prázdno. Jednak pro odpor katolických duchovních, jednak proto, že Schönburgova nadace byla určena pro čistě luterskou školu.⁶³

Ještě v době Mallátovy nemoci přišel z Prešpurku do Černilova Jan Bedřich Kučera (1815-1863),⁶⁴ aby nemohoucímu kazateli pomohl s jeho úřadem. Působil pak v augsburském sboru jako další kazatel v letech 1838 až 1863. Během této doby se Kučerovi podařilo díky finančním příspěvkům z protestantské ciziny opravit kostel a konečně postavit novou, celkem vyhovující faru. Černilovský luterský sbor získal také do opraveného kostela nové varhany, čímž značně předběhl sousední reformovaný sbor.⁶⁵

Kučera opouštěl teologický racionalismus, který byl patrný v kázáních jeho předchůdců Mallata a Holečka, a zejména v posledních letech života se v jeho zbožnosti začal projevat silný příklon k německému idealismu. Myšlenky na sloučení obou černilovských evangelických sborů tak v době nástupu evangelické konfesionalizace přelomu 50. a 60. let 19. století vzaly definitivně za své. Nic na tom nezměnil fakt, že v roce 1858 byl v Černilově vybudován společnými silami obou evangelických sborů společný hřbitov.⁶⁶ Výstavba „vysokých plotů“ mezi oběma církvemi a sbory pokračovala za Kučerova nástupce.

V roce 1864 přišla do černilovského sboru a. v. asi nejvýznamnější postava celé české luterské církve 2. poloviny 19. století a počátku století 20., Karel Eduard Lány (1838-1903). Horlivý obránce augsburského vyznání a vlastní luterské identity, kterou bylo tvář tvář početně silnějším reformovaným sborům a vyhrocené nesnášenlivosti Čechů a Němců čím dál těžší udržet.

⁶² F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 385.

⁶³ E. HAVELKA, *Protestantské školství...*, s. 56–57.

⁶⁴ Jan Bedřich Kučera se narodil v roce 1815 v Krabčicích, bohosloví studoval v Bratislavě. Černilovský sbor a. v. byl jeho jediným působištěm. Zde také 27. 10. 1863 předčasně zemřel. Srov. Č. RYCHETSKÝ, *Kazatelé a sbory...*, nestránkováno.

⁶⁵ Rudolf ŘÍČAN, *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*, Praha 1938, s. 15.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 16.

Černilovský sbor h. v.

K utvoření černilovského reformovaného sboru dochází po konfrontaci místních obyvatel, kteří se měli za luterány, se skutečnou luteránskou bohoslužebnou praxí. Odpor k liturgickým praktikám, které připomínaly katolickou mši, vedl většinu černilovských a přespolních k odstupu od luterství a založení sboru reformovaného. V pramenech a literatuře se uvádí jako datum vzniku sboru 16. srpen 1784.⁶⁷ Pod černilovský reformovaný sbor spadalo v toleranční době velké území: Smiřicko, Hořicko, Jaroměřsko a na opačné straně Hradec Králové s okolím. Pomyslnou osou tohoto správního obvodu byla řeka Labe. A právě podle příslušnosti členů sboru buď k pravému, nebo levému břehu řeky se již od 80. let 18. století uvnitř černilovské reformované církve utvořily dvě frakce věřících. Skupina sdružující levý břeh Labe, kde se rovněž nacházelo centrum sboru, se nazývala strana černilovská, na opačném břehu řeky se seskupila strana zálabská nebo také hořiněveská. Zálabská strana usilovala nejméně od 30. let 19. století o svoje úplné osamostatnění,⁶⁸ dokonce začaly být chystány přípravy ke stavbě vlastního chrámu v Neznášově. Vídeňské nejvyšší evangelické úřady však rozdělení sboru nepovolily pro přílišné oslabení mateřského černilovského sboru⁶⁹ (strana zálabská měla mít 89 rodin se 479 členy, strana černilovská 117 rodin a 710 „duší“).⁷⁰ K osamostatnění pravého břehu Labe nakonec došlo v 60. letech 19. století, ale stavba kostela byla přesunuta z Neznášova do Semonic.

Pro černilovský reformovaný sbor bylo prioritou získat duchovního. První čtyři faráři přišli (jak jinak) z Uher a jako v případě černilovského augsburského sboru se dlouho nezdrželi. Na rozdíl od luterských kolegů měli výhodu, že se nemuseli dohadovat s grillovci (formálně členy augsburského sboru), na druhou stranu je provázely podobně nuzné podmínky. Již v říjnu 1784 přišel do reformovaného sboru Michal Vincenc (1784-1787), který musel nejprve konat bohoslužby v provizorních podmínkách (stodola Jana Hejcmana čp. 31, později čp. 35).⁷¹ První investiční akcí se tak stala stavba modlitebny, která vznikla na místě dnešního kostela ČCE (vchod byl oproti současnému stavu z opačné strany). Jednalo se o celodřevěnou stavbu, později omítnutou a obílenou, uvnitř se dvěma kruchtami. Stavba započala zjara 1786 a již 5. listopadu 1786 byla modlitebna slavnostně vysvěcena. O rok později střídá Vincence Emerich Csider (1787-1791), na kterého připadl úkol vybudovat pro

⁶⁷ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie*, s. 102; F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 382, J. MATĚJKA, Semonice, s. 51.

⁶⁸ Již v roce 1817 podala zálabská strana žádost do smiřické vrchnostenské kanceláře o povolení stavby filiálního kostela v Rožnově. Svoji žádost zopakovala o tři roky později, ani jednou však neuspěla.

⁶⁹ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 102.

⁷⁰ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 383.

⁷¹ SOKA Hradec Králové, f. Obecná škola Černilov, Pamětní kniha černilovské obecné školy, kn. č. 1, s. 88.

sebe vlastní obydlí. Dřevěnou faru se podařilo postavit hned v roce jeho příchodu, ovšem fakt, že o pět let později ji musel třetí černilovský reformovaný duchovní Mikuláš Toronay (1791-1793) přestavovat, svědčí o nekvalitě stavby, pramenící z rychlosti budování a snahy co nejvíce ušetřit.⁷² Také čtvrtý farář, Štěpán Rimanyi (1793-1800), a pátý, první Čech, Jan Pail (1800-1802), po sobě v Černilově nezanechali výraznější stopu.

Jak se pomalu zlepšovaly podmínky uvnitř reformovaných sborů, setrvali v nich déle i jejich kazatelé. Šestý farář, Ondřej Ákos, pobýval ve sboru od roku 1802 do roku 1815. Během jeho působení byl opraven kostel a uvnitř instalovány nové lavice. Další (sedmý) duchovní, Jan Košut, působil v Černilově již 21 let (1815-1836) a byl pravděpodobně spolu s Václavem Šubrtem nejvýraznějším farářem zdejšího sboru v toleranční době.

Jak popisuje Jiří Matějka ve svém spisu o semonickém sboru, „*to, co před ním vydržel jeho předchůdce, muž povahy ryzí, Ondřej Ákos, nehodlal vydržet Jan Košut. Za něho se ukázalo, proč se během třiceti let vystřídalo v Černilově šest duchovních. Nebyla totiž vůbec vyřešena odměna duchovnímu za jeho práci.*“⁷³ Výběr peněz na plat faráře nedosahoval zdaleka tolik, co dohodnutá suma. Mnozí členové sboru se pak zdráhali platit úplně. Spor o výběr služného se pak dostal až před soud.⁷⁴

Do Košutovy doby spadají dvě protichůdné akce. Na jedné straně je to snaha zálabských o stavbu svého filiálního kostela (pokusy proběhly opakovaně v letech 1817, 1820, 1837 a 1842), tím i o osamostatnění se na Černilovu, na druhé straně pak v letech 1822-1823 iniciativa, která měla velkou podporu na straně černilovského luterského sboru a týkala se možného spojení obou sborů (luterský sbor nebyl v této době ortodoxně založený a řada bohoslužebných praktik v něm byla blízká reformovanému prostředí). Jak stavba filiálního kostela, tak unie s luterány nebyly pro velký odpor Košuta realizovány. Neúspěchem také skončil výše popisovaný pokus o vybudování školy společné dětem obou sborů.

Přesto po sobě zanechal Jan Košut významnou stopu, a to na místě zchátralého dřevěného kostela nový zděný kostel, který byl postaven v roce 1830. Později byla k jednolodní modlitebně dostavěna malá věžička (1857), která byla v roce 1882 nahrazena velkou věží v čele kostela.⁷⁵ V roce 1836 Košut umírá a je pohřben na místním katolickém

⁷² J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 52.

⁷³ *Tamtéž.*

⁷⁴ Spor mezi farářem a sborem nabral také podoby věroučné, kdy někteří členové sboru Košuta obviňovali z šíření věroučných nepravd a popouzení proti vrchnosti. Obě strany nakonec předešly veřejnému skandálu vzájemným usmířením. Srov. *tamtéž*, s. 55.

⁷⁵ Z.R. NEŠPOR, *Encyklopedie...*, s. 102.

hřbitově.⁷⁶ Po dva následující roky pak byl reformovaný sbor neobsazený. Během tohoto období se prohloubily spory mezi oběma stranami uvnitř sboru a v roce 1837 byl sbor jen krůček od svého rozdělení. Novému pastorovi, Janu Veselému (1838-1843), se podařilo oba tábory udržet pohromadě. Drobnou satisfakcí pro zálabské evangelíky bylo vybudování vlastního hřbitova v Jezbinách, kde se začalo pohřbívat od roku 1841. Po brzkém odchodu faráře Veselého do blízkého Kláštera nad Dědinou působil v Černilově v letech 1844 až 1850 Josef Chlumský, který po šestileté službě odešel do českojazyčného evangelického sboru ve Stroužném v Kladsku (tehdy patřícího do Pruska).⁷⁷ Střídá jej jedna z vůdčích postav české reformované církve, Václav Šubert⁷⁸ (1850-1859).

Období Šubertova farářování spadá do doby, kdy se podmínky pro české evangelíky začaly měnit k lepšímu (zejména po vydání protestantského provizoria v roce 1849). V souvislosti se zrušením roboty a vrchnostenské správy se začalo pozitivně měnit postavení sedláků a drobných rolníků (kteří tvořili až na výjimky osazenstvo celých sborů), což se také promítlo na ekonomické síle obou evangelických církví. Již v roce 1851 byla nevyhovující fara zbourána a na tomtéž místě vystavěna v letech 1851-1852 zděná budova, která stojí vedle evangelického chrámu doposud. Šubert se také rozhodl zásadním způsobem vyřešit výběr služného pro faráře, a to tím způsobem, že se majetnější členové reformovaného sboru mohli jednorázovým složením dvanáctinásobku saláru do budoucna od této platby osvobodit. Za takto získané peníze bylo zakoupeno hospodářství, které bylo dáno faráři do užívání, a z jeho výnosů mělo být ročně uhrazeno služné ve výši 250 zl.⁷⁹ Dalších 250 zl. měli doplatit ti, kteří se nevyplatili.⁸⁰

V souvislosti s uzavřením Konkordátu mezi Vídní a Vatikánem v roce 1855 se zkomplikovalo pohřbívaní evangelíků na katolických hřbitovech v Černilově a okolí.⁸¹ Po

⁷⁶ V Černilově, na rozdíl od jiných míst, mohli evangelíci využívat katolický hřbitov téměř bez problémů.

Příčinou byl nejspíše vysoký počet evangelíků v obci, kde katolíků byla jen menšina.

⁷⁷ F. BEDNÁŘ, *Památník...*, s. 382–383.

⁷⁸ Šubert se po svém odchodu z Černilova do Prahy věnoval vydávání časopisu *Hlasy ze Siona*, který se stal hlavní tribunou české reformované církve až do vzniku ČCE.

⁷⁹ Důležitým motivem, proč Šubert zvolil tento postup, byl jeho rolnický původ a předpoklad, že se tak částečně zbaví neustálého licitování se členy sboru o svůj plat. Duchovenská péče a práce na poli se do budoucna ukázaly jako špatně propojitelné a další černilovský reformovaný farář, Justus Salatnay, se rád těchto polí opět zbavil. Po odchodu Šuberta do Prahy se na jeho adresu v Černilově šířilo pořekadlo: „Chtěl mít pole, a pole ho vyhnalo.“ Srov. Viktor SZALATNAY, *Justus Szalatnay Černilovský*, Kutná Hora 1934, s. 40.

⁸⁰ *Tamtéž*.

⁸¹ Nejprve bylo bráněno zpěvu a kázání na hřbitovech, později přestali být evangelíci na hřbitovy přijímáni vůbec. Dlužno podotknout, že spory o hřbitovy byly mezi tolerančními sbory a katolíky na konci 18. století celkem běžné a Černilov s okolím byl světlejším příkladem. V průběhu 1. poloviny 19. století ale napětí povolovalo a evangelíci začali být katolíky respektováni nebo prostě jen ignorováni. Zmiňované „hřbitovní“ spory souvisely s přijetím Konkordátu (1855), na základě kterého se zakazovaly pohřby evangelíků na obecních (katolických) hřbitovech. Znovuprobuzené jiskření mezi katolíky a evangelíky souviselo též s nastupující tzv. druhou konfesionalizací, která byla reakcí katolické církve na upadající zájem společnosti o katolické

peripetiích s vedením obce a místním katolickým duchovním se podařilo odkoupit pozemek za vsí při silnici na Hradec Králové a tam vybudovat hřbitov společný pro oba černilovské evangelické sbory.⁸² V závěru Šubertovy služby se objevily opět pokusy o zbudování evangelické školy společné oběma konfesím, augsburský sbor si ale kladl podmínky. Pokud by do budoucna vybuďoval vlastní školu, reformovaný sbor mu náklady, které nyní do školy vloží, navrátí. Navíc měl kantor docházet na bohoslužby obou sborů (pravděpodobně aby při nich vypomáhal s církevním zpěvem). Sbory se opět nedohodly a projekt byl odložen „na dobu příhodnější“.⁸³

V roce 1860 Šubert reformovaný sbor překvapil nečekanou zprávou o svém odchodu do Prahy a do Černilova místo něho přišel Justus Szalatnay, pocházející z tradičního farářského rodu Szalatnyů. V Černilově setrval (podobně jako jeho současník Karel Lány, farář zdejšího luterského sboru) až do své smrti (1915) a do doby jeho služby spadá zásadní období dějin černilovského reformovaného sboru.

náboženství, z čehož byli viněni mimo jiné právě evangelici. Katolická církev se proto snažila více se vymezit vůči sekularizujícímu se světu, a to důrazem na vlastní pravověří a určitým stažením se do obranných pozic. Je třeba ještě doplnit, že totéž ovšem vzápětí potkalo i obě evangelické církve. Srov. Tomáš PETRÁČEK, *Církev doby Pia XII.*, in: *Salve*, č. 3, 2008, s. 10.

⁸²J. MATĚJKA, *Dějiny sboru ČCE v Semonicích...*, s. 63.

⁸³*Tamtéž*, s. 64.

RESUMÉ

Until the issue of the Toleration Act in 1861 the communities in north-east Bohemia stood outside the main church stream which was concentrated mainly in communities along the Elbe River. Only the removal of judicial obstacles by the Toleration Act enabled significant change of the life of local protestants. It made their gradual becoming independent of original communities easier.

The importance of protestant communities was directly connected with the personalities of their pastors. On the other hand the economic condition of communities influenced the interest of pastors themselves to apply for vacancies.

Until 1890's the life of protestant milieu in north-east Bohemia had a rural character. The centres of communities were located outside the towns and their pastors worked mainly with people who were employed in agriculture. From 1870's the centres of protestant communities gradually moved to towns. This wholechurch trend is confirmed in north-east Bohemia by communities in Třebechovice pod Orebem, Hronov, Hořice and Hradec Králové.

With the break of the 19th and 20th centuries and gradual movement of protestant communities from villages to towns the social status of members of protestant communities changed. In general it applies both to Calvinist and Lutheran Church as well as to Czech-speaking or German-speaking communities.

New life conditions of the protestants after the year 1918 required the change of pastoral processes and ways of communication inside particular communities. Not all the pastors and leaders of communities were immediately able to manage it. Part of the new members of the Evangelical Church of Czech Brothers perceived their act of breaking up with "Rome" as the national duty and they did not struggle for deeper attachment to the Evangelical Church. Also some traditional communities, whose essence were usually a few tens of reliable protestant families, were disturbed.

Looking at the region of north-east Bohemia and its role in the Czech religious history we can say that it is an extraordinarily interesting locality mainly because of confrontation of several religious streams. At first they struggled, however, finally they learnt to coexist side by side. From the point of view of the history of protestant communities an interesting concentration of important pastors is worth paying attention because at the end of the 19th century they got this region to the centre of church activities. No less important is the knowledge of economic running of communities which after the initial dependance on donations from abroad proceeded to their own economic independence. Nevertheless, they would not have managed without the state contribution.